

**ΑΝΟΙΚΤΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΥΠΡΟΥ**

**ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΜΑΣΤΕΡ

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

**Γνωσιακή Προεργασία για την Ανάπτυξη μίας
Διδακτικής Πρότασης για τον Ειδησεογραφικό
Εθνοκεντρισμό και την Εσωτερίκευση**

ΟΝΟΜΑ ΦΟΙΤΗΤΗ
Ζωή Π. Χριστοδούλου

ΟΝΟΜΑ ΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΑ ΚΑΘΗΓΗΤΗ
Δρ. Αθανάσιος Ν. Σαμαράς

ΛΕΥΚΩΣΙΑ, Δεκέμβριος, 2021

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών
Επικοινωνία και Νέα Δημοσιογραφία**

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Γνωσιακή Προεργασία για την Ανάπτυξη μίας
Διδακτικής Πρότασης για τον Ειδησεογραφικό
Εθνοκεντρισμό και την Εσωτερίκευση**

Ζωή Π. Χριστοδούλου

**Τριμελής Επιτροπή
Επιβλέπων: Επικ. Καθηγητής Αθανάσιος Ν. Σαμαράς
Καθηγητής Γιώργος Πλειός
Αναπ. Καθηγητής Σίμος Παπαδόπουλος**

Η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στην Επικοινωνία και Νέα Δημοσιογραφία από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Δεκέμβριος 2021

ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ

Σύνοψη

Σκοπός της παρούσας μεταπτυχιακής διατριβής είναι να πραγματοποιηθεί η γνωσιακή προεργασία η οποία είναι αναγκαία για την ανάπτυξη διδακτικών προτάσεων για τις έννοιες «ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός» και «εσωτερίκευση» από το επιστημονικό πεδίο της Επικοινωνίας. Η παιδαγωγική προσέγγιση των εννοιών αυτών θα μπορεί να ενταχθεί στο σχολικό περιβάλλον στο πλαίσιο ενός οργανωμένου προγράμματος εκπαίδευσης και εγγραμματισμού στα Μέσα – ειδησεογραφικού αλφαριθμητισμού. Ταυτόχρονα θα μπορεί να αποτελέσει μία πρόταση αξιοποίησης των εννοιών σε προγράμματα σπουδών στα πεδία των Διεθνών Σχέσεων, και της Επικοινωνίας και των Μέσων.

Αρχικά καθορίζεται όλη η ερευνητική και διδακτική διαδρομή, που απαιτείται όσον αφορά στην επεξεργασία του θεωρητικού πλαισίου του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού και της εσωτερίκευσης. Η επεξεργασία και η ανάλυση των εννοιών αυτών πραγματοποιείται μέσω βιβλιογραφικής επισκόπησης η οποία πραγματώνεται μέσω αιτιακών σχημάτων και εννοιολογικών χαρτών. Επιστημονικά κείμενα από το πεδίο των Μέσων Επικοινωνίας προσεγγίζονται ως πρωτογενές υλικό για να υποστούν εμπειρική ανάλυση από την οποία θα προκύψουν οι προτάσεις για την διδασκαλία των εννοιών. Η εμπειρική ανάλυση μέσω εννοιολογικών χαρτών και θεωρητικά θεμελιωμένων αιτιακών σχημάτων συνεισφέρει σε μία διαδικασία εμπλουτισμού της διδακτικής πράξης με νέα σχήματα θεώρησης της εκπαιδευτικής πραγματικότητας.

Λέξεις Κλειδιά: αιτιακά σχήματα, εννοιολογικός χάρτης, ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός, εσωτερίκευση, ειδησεογραφικός αλφαριθμητισμός, σύγχρονο σχολείο, μεροληψία, εθνικό πλαίσιο.

Summary

The purpose of this thesis is to carry out the cognitive preparation necessary for the development of teaching proposals for the concepts of “Ethnocentrism” and “Domestication” from the scientific field of Communication and Media. The pedagogical approach of these concepts can be integrated in the curriculum within the framework of media literacy and Communication Education. At the same time, it can be a proposal to use the concepts in the curriculum in the fields of International Relations, Communication and Media.

Initially, all the research and teaching path required for the processing of the theoretical framework of “Ethnocentrism” and “Domestication” is defined. These concepts are processed and analyzed through a bibliographical overview which is carried out through causal schemes and conceptual maps. Scientific texts from the field of Media are approached as primary material to undergo empirical analysis from which proposals for the teaching of concepts will emerge. Empirical analysis through conceptual maps and theoretically based causal schemes contributes to a process of enriching the teaching practice with new forms of view of educational reality.

KEY-WORDS: causal schemes, cognitive, conceptual map, ethnocentrism, domestication, news literacy, modern school, bias, national context.

Ευχαριστίες

Είναι μεγάλη η χαρά μου που κρατάω στα χέρια μου το παρόν πόνημα το οποίο κρύβει μέσα του την δημιουργία και τον κόπο. Θα ήθελα, πρωτίστως, να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου, επίκουρο καθηγητή Αθανάσιο Ν. Σαμαρά, για την δική του υπομονή και για τον δικό του κόπο και γιατί με έμαθε πως να μαθαίνω. Κυρίως όμως τον ευχαριστώ γιατί με παρότρυνε να αναζητώ την πρακτική χρησιμότητα των θεωριών που έμαθα στην καθημερινότητά μου και στην επαγγελματική μου ζωή ώστε να γίνω καλύτερη δασκάλα για τους μαθητές μου.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω την ακαδημαϊκή υπεύθυνο του ΜΠΣ Επικοινωνία και Νέα Δημοσιογραφία, αναπληρώτρια καθηγήτρια του ΑΠΚΥ, Ιορδανίδου Σοφία γιατί ήταν πάντα πρόθυμη να ακούει τις ανησυχίες μας.

Ευχαριστώ, επίσης, τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος Δρ. Διαμαντάκη Αικατερίνη και Επ. καθηγητή Πλατανάκη Χαρίλαο γιατί συνέδραμαν στα πρώτα μου βήματα στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα.

Επίσης, ευχαριστώ την φίλη και συμφοιτήτρια Ευτυχία Κλαψάκη για την ηθική υποστήριξη. Κράτησα για το τέλος τους αγαπημένους μου, τον σύζυγό μου Δημήτριο Παλιάκη ο οποίος με υποστήριξε υπομένοντας την ενασχόληση μου με την θεωρία, καθώς και τα παιδιά μου στα οποία και αφιερώνω το πόνημά μου: Νεονίλλη, Γεωργία, Στρατή, Ιννοκέντιε, Δέσποινα και Παναγιώτη εύχομαι ο κόπος μου να αποτελέσει μία έμπνευση για την ενασχόλησή σας με την Γνώση.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σύνοψη.....	iii
Summary.....	iv
Ευχαριστίες.....	v
Πίνακας Περιεχομένων: Εννοιολογικοί χάρτες.....	x
Πίνακας Περιεχομένων: Αιτιακά σχήματα.....	xi
Πίνακας Περιεχομένων: Πίνακες.....	xii
Πίνακας Περιεχομένων: Διαγράμματα.....	xii

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο Εισαγωγή..... 1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο Θεωρητικοί και Μεθοδολογικοί Προβληματισμοί για την Ανάπτυξη Διδακτικών Προτάσεων για τον Ειδησεογραφικό Εθνοκεντρισμό και την Εσωτερίκευση

2.1 Εισαγωγή και οδικός χάρτης κεφαλαίου.....	5
2.2 Οι κλάδοι της Παιδαγωγικής και της Διδακτικής.....	7
2.3 Διδακτικός Ειδολογισμός – Αναπτυξιακή Κατεύθυνση – Διδακτικός Υλισμός.....	10
2.4 Δομικά στοιχεία Κριτικής Σκέψης – Λογικοί Συλλογισμοί.....	14
2.5 Δομικά Στοιχεία Κριτικής Σκέψης – Γνωστικές Δεξιότητες.....	18
2.6 Στρατηγικές Διδασκαλίας.....	20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο Αναλυτικά Εργαλεία: « Οι Εννοιολογικοί Χάρτες»

3.1 Εισαγωγή και οδικός χάρτης κεφαλαίου.....	22
3.2 Γνωστικά προϊόντα της Κριτικής Σκέψης - Έννοιες.....	23
3.2.1 Προϋποθέσεις για σημασιολογικά πειθαρχημένες εννοιολογήσεις.....	25
3.2.2 Η ιεράρχηση των εννοιών.....	27
3.2.3 Η διδασκαλία των εννοιών.....	28
3.3 Οι Εννοιολογικοί χάρτες.....	32
3.3.1 Διαδικασία κατασκευής εννοιολογικών χαρτών.....	35

3.3.2 Τρόποι χρήσης των εννοιολογικών χαρτών.....	39
---	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο Αναλυτικά Εργαλεία: « Η Αιτιακή Σχέση»

4.1 Εισαγωγή και οδικός χάρτης κεφαλαίου.....	42
4.2 Το πλαίσιο της αιτιότητας στην Φιλοσοφία και τις Κοινωνικές Επιστήμες.....	44
4.3 Σχέση αιτιότητας με την θεωρία.....	48
4.4 Δομικά στοιχεία αιτιότητας – αιτιακού σχήματος.....	50
4.5 Στρατηγικές εργαλειοποίησης των αιτιακών σχέσεων στην Διδακτική και σε άλλα επιστημονικά πεδία.....	53

Μέρος Δεύτερο: «Θεωρητικά Πλαίσια και Αναλυτικά Εργαλεία – Παρουσίαση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο Εισαγωγή στον Ειδησεογραφικό Εθνοκεντρισμό και στην Εσωτερίκευση

5.1 Εισαγωγή	61
5.2 Μεθοδολογία προσέγγισης του ιστορικού πλαισίου του «εθνοκεντρισμού».....	62
5.3 Η έννοια του εθνοκεντρισμού».....	64
5.3.1 Η ανάπτυξη του εθνοκεντρισμού στο κοινωνιολογικό/ανθρωπολογικό πλαίσιο σύμφωνα με τον Sumner.....	65
5.3.2 Ο Sumner ως πλαίσιο ανάπτυξης της έννοιας «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» στο πεδίο των Μέσων.....	69
5.4 Η έννοια της «εσωτερίκευσης».....	73
5.5 Οι πρακτικές συνεπαγωγές του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού – επιδράσεις του περιεχομένου των Μέσων.....	85

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο Εμπειρική Ανάλυση – Πρώτο Μέρος: Η Αποτύπωση του Εννοιολογικού Πλαισίου

6.1 Στοχοθεσία κεφαλαίου και Οδικός Χάρτης.....	89
6.1.1 Από την Θεωρητική Σκευή στην Εμπειρική Ανάλυση: όροι και προϋποθέσεις εργαλειοποίησης της θεωρητικής σκευής.....	90
6.1.2 Μεθοδολογικές Παρατηρήσεις.....	91
6.2 Εθνοκεντρισμός και Εθνικισμός.....	93
6.2.1 Απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα 1 - Διερεύνηση ορισμών.....	93
6.2.2 Εννοιολογικοί χάρτες.....	97

6.2.3. Αξιοποίηση Ευρημάτων για την Ανάπτυξη Διδακτικής Πρότασης.....	100
6.3. Συγκλίνουσες και Αποκλίνουσες Οριοθετήσεις του Εθνοκεντρισμού	102
6.3.1. Απάντηση στο 3 ^ο ερευνητικό ερώτημα	107
6.3.2. Αξιοποίηση Ευρημάτων για την Ανάπτυξη Διδακτικής Πρότασης.....	107
6.4. Εννοιολογικοί Χάρτες Ειδησεογραφικού Εθνοκεντρισμού.....	108
6.4.1. Παρουσίαση Εννοιολογικών Χαρτών Ειδησεογραφικού Εθνοκεντρισμού.....	108
6.4.2. Απάντηση στο 4 ^ο Ερευνητικό Ερώτημα.....	114
6.4.3. Αξιοποίηση Ευρημάτων για την Ανάπτυξη Διδακτικής Πρότασης.....	115
6.5. Εθνοκεντρισμός και Εθνικό Συμφέρον.....	116
6.5.1. Εισαγωγική Σημείωση.....	116
6.5.2. Περί του Εθνικού Συμφέροντος.....	116
6.5.3. Εννοιολογικοί Χάρτες στην Διατομή Ειδησεογραφικού Εθνοκεντρισμού και Εθνικού Συμφέροντος.....	120
6.5.3.1. Ειδησεογραφική κάλυψη σε συνθήκες πολέμου κατά Liebes (1992).....	120
6.5.3.2. Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Lee κ.ά. (2001).....	124
6.5.3.3. Εθνικό πλαίσιο κατά Nossek (2004).....	126
6.5.3.4. Αντιθετικό Μέγα-Πλαίσιο κατά Σαμαρά (2009).....	130
6.5.3.5 Ο ρόλος του εθνικού συμφέροντος στην κατασκευή ειδήσεων κατά Handley & Ismail (2010).....	134
6.5.3.6. Εσωτερίκευση ευαίσθητων εθνικών θεμάτων κατά Tang (2010).....	137
6.5.3.7. Τα εθνικά θέματα στην ειδησεογραφία κατά Πλειό & Φραγκονικολόπουλο (2010).....	139
6.5.4. Συνολική Απάντηση Ερωτημάτων 5 έως 7 και αξιοποίηση στη διδακτική διαδικασία.....	143
6.6. Εσωτερίκευση και Παγκοσμιοποίηση.....	145
6.6.1. Παρουσίαση Εννοιολογικών Χαρτών Εσωτερίκευσης και Παγκοσμιοποίηση.....	146
6.6.2. Απάντηση στα Ερευνητικά Ερωτήματα 8 και 9 και ανάπτυξη διδακτικής πρότασης.....	158
6.7. Σύνθεση εννοιολογικών χαρτών για διδακτική αξιοποίηση.....	159
6.8. Επιλογικό Σημείωμα: Προς μία Διδακτική Πρόταση.....	162
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο Εμπειρική Ανάλυση – Δεύτερο Μέρος: Η Αποτύπωση των Αιτιακών Σχέσεων	
7.1 Στοχοθεσία κεφαλαίου και Οδικός Χάρτης.....	164

7.2. Μεθοδολογικές παρατηρήσεις: Όροι και προϋποθέσεις εργαλειοποίησης της αιτιακής σχέσης.....	164
7.3. Ευρήματα Εμπειρικής Ανάλυσης.....	165
7.3.1 Sumner, W. G., (1906). <i>Folkways</i>	165
7.3.1.1 Διδακτική αξιοποίηση του ευρύτερου αιτιακού σχήματος εθνοκεντρισμού – εθνικισμού σε πλαίσιο «λογικής της εκστρατείας».....	179
7.3.2 Galtung & Ruge (1965). The structure of foreign news: The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers.....	183
7.3.3 Gans (1979). <i>Deciding What's News</i>	187
7.3.4 Shoemaker, P. J. & Reese, S. D., (1996). <i>Mediating the Message: Theories of Influences on Mass Media Content</i>	190
7.3.5 Liebes, T., (1992). Our war/their war.....	192
7.3.6 Lee, C.-C., Pan, Z., Chan, J. M. & So, C. Y. K., (2001). Through the Eyes of U.S. Media: Banging the Democracy Drum in Hong Kong.....	194
7.3.7 Nossek, H., (2004). Our news and their news: The role of national identity in the coverage of foreign news.....	196
7.3.8 Σαμαράς, Αθ. Ν., (2009). Τα ΜΜΕ και η εικόνα των κρατών. Η περίπτωση των ΗΠΑ στη μετά την 11η/9 εποχή.....	198
7.3.9 Handley, R. L. & Ismail, A., (2010). Territory under siege.....	200
7.3.10 Tang, Z., (2010). Burgeoning Democracy or Threatening Security? The Ambiguous Voice of the American Press on Taiwan's Independence.....	202
7.3.11 Πλειός, Γ. & Φραγκονικολόπουλος, Χ. Α., (2010). <i>Τα Εθνικά Θέματα στη Δίψη των ΜΜΕ</i>	203
7.3.12 Gurevitch, M., Levy, M. R. & Roeh, I., (1991). The global newsroom: convergences and diversities in the globalization of television news.....	206
7.3.13 Clausen, L., (2004). Localizing the global: 'domestication' processes in international news production.....	207
7.3.14 Ruigrok, N. & Wouter, V. A., (2007). How U.S., British, and Dutch Newspapers Frame Global and Local Terrorist Attacks.....	208
7.3.15 Dai, J. & Hyun, K., (2010). Global risk, domestic framing.....	209
7.3.16 Mody, B., (2012). The Potential of Foreign News as International Development Communication.....	210
7.3.17 Alasuutari, P., Qadir, A. & Creutz, K., (2013). The domestication of foreign news: news stories related to the 2011 Egyptian revolution in British, Finnish and Pakistani newspapers.....	211

7.4. Επίλογος - Προς μία Διδακτική Πρόταση.....	214
---	-----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο Επιλογικό Σημείωμα: Η Διδακτική του Ειδησεογραφικού Εθνοκεντρισμού και της Δημοσιογραφικής Εσωτερίκευσης.....	215
--	------------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	217
--------------------------	------------

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΑΡΤΩΝ

Εννοιολογικός χάρτης 6.1: Ο εθνοκεντρισμός κατά Sumner (1906).....	98
Εννοιολογικός χάρτης 6.2 : Λειτουργικός ορισμός για τον εθνικισμό.....	99
Εννοιολογικός χάρτης 6.3 : Εθνοκεντρισμός κατά Brewer (1999).....	106
Εννοιολογικός χάρτης 6.4: Εθνοκεντρισμός κατά Booth (2014).....	106
Εννοιολογικός χάρτης 6.5: Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Galtung & Ruge (1965).....	111
Εννοιολογικός χάρτης 6.6: Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Gans (1979).....	112
Εννοιολογικός χάρτης 6.7: Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Shoemaker κ.ά.(1991).....	113
Εννοιολογικός χάρτης 6.8.: Εθνικό συμφέρον κατά τους Ρεαλιστές.....	119
Εννοιολογικός χάρτης 6.9.: Εθνικό Συμφέρον κατά τους Κονστρουκτιβιστές.....	119
Εννοιολογικός χάρτης 6.10: Ειδησεογραφική κάλυψη σε συνθήκες πολέμου κατά Liebes (1992).....	123
Εννοιολογικός χάρτης 6.11.: Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Lee κ.ά. 2001).....	125
Εννοιολογικός χάρτης 6.12.: Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Lee κ.ά. (2001) με ενσωμάτωση εθνικού συμφέροντος.....	125
Εννοιολογικός χάρτης 6.13: Εθνικό πλαίσιο κατά Nossek 2004).....	129
Εννοιολογικός χάρτης 6.14: Αντιθετικό Μέγα-Πλάισιο κατά Σαμαρά (2009).....	133
Εννοιολογικός χάρτης 6.15: Ο ρόλος του εθνικού συμφέροντος στην κατασκευή ειδήσεων κατά Handley & Ismail (2010).....	136
Εννοιολογικός χάρτης 6.16: Εσωτερίκευση ευαίσθητων εθνικών θεμάτων κατά Tang (2010).....	138
Εννοιολογικός χάρτης 6.17: Τα εθνικά θέματα στην ειδησεογραφία κατά Πλειό & Φραγκονικολόπουλο (2010).....	142
Εννοιολογικός χάρτης 6.18.: Εσωτερίκευση και παγκοσμιοποίηση κατά Gurevitch (1991).....	152
Εννοιολογικός χάρτης 6.19: Εσωτερίκευση και παγκοσμιοποίηση κατά Clausen (2004)	153

Εννοιολογικός χάρτης 6.20: Η ειδησεογραφική κάλυψη της τρομοκρατίας στην παγκοσμιοποίηση κατά Ruijgrok & Wouter (2007).....	154
Εννοιολογικός χάρτης 6.21: Ειδησεογραφική εσωτερίκευση ζητημάτων παγκόσμιας ασφάλειας Dai & Hyun (2010).....	155
Εννοιολογικός χάρτης 6.22: Ξένες ειδήσεις και γεωπολιτικό μοντέλο κατά Mody (2012).....	156
Εννοιολογικός χάρτης 6.23: Εσωτερίκευση ξένων ειδήσεων κατά Alasuutari, κ.ά. (2013).....	157
Εννοιολογικός χάρτης 6.24.: Σύνθεση ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού και εσωτερίκευσης – Ολοκληρωμένη απεικόνιση.....	160

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΑΙΤΙΑΚΩΝ ΣΧΗΜΑΤΩΝ

Αιτιακό Σχήμα 4.1. Σχηματική αναπαράσταση παραδείγματος.....	53
Αιτιακό σχήμα 7.1: Ο εθνοκεντρισμός στον Sumner.....	166
Αιτιακό σχήμα 7.1.1: Ο εθνοκεντρισμός στον Sumner.....	167
Αιτιακό σχήμα 7.1.2 : Ο εθνικισμός στον Sumner.....	167
Αιτιακό σχήμα 7.1.3 : Ο σωβινισμός στον Sumner.....	169
Αιτιακό σχήμα 7.2: Συσχέτιση εθνοκεντρισμού – εθνικισμού στον Sumner.....	172
Αιτιακό σχήμα 7.3: Αιτιακό σχήμα στον λειτουργικό ορισμό του εθνικισμού.....	174
Αιτιακό σχήμα 7.4: Ο εθνοκεντρισμός στους Galtung & Ruge ως ειδησεογραφική αξία.....	183
Αιτιακό σχήμα 7.4.1. Ο εθνοκεντρισμός στους Galtung & Ruge ως ειδησεογραφική αξία.....	185
Αιτιακό σχήμα 7.5. Ο ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός στον Gans (1979) και η σχέση του με τον εθνικισμό και το εθνικό συμφέρον.....	188
Αιτιακό σχήμα 7.5.1. διεπιστημονικής διασύνδεσης στον Gans.....	190
Αιτιακό σχήμα 7.6 Η εσωτερίκευση στους Shoemaker κ.ά. (1991).....	191
Αιτιακό σχήμα 7.7 Η εσωτερίκευση στην Liebes (1992).....	192
Αιτιακό σχήμα 7.7.1 Διεπιστημονική σύνδεση στην Liebes (1992).....	193
Αιτιακό σχήμα 7.7.2 διασύνδεση Στρατηγικής Επικοινωνίας – Διεθνών Σχέσεων στην Liebes	194
Αιτιακό σχήμα 7.8 Η εσωτερίκευση στους Lee κ.ά. (2001).....	195
Αιτιακό σχήμα 7.9 Η εσωτερίκευση στον Nossek (2004).....	197
Αιτιακό σχήμα 7.10 Η εσωτερίκευση στον Σαμαρά (2009).....	199
Αιτιακό σχήμα 7.11 Η εσωτερίκευση στους Handley & Ismail (2010).....	201

Αιτιακό σχήμα 7.12 Η εσωτερίκευση στον Tang (2010).....	203
Αιτιακό σχήμα 7.13 Η εσωτερίκευση στους Πλειός & Φραγκονικολόπουλος (2010).....	204
Αιτιακό σχήμα 7.14 Η παγκοσμιοποίησης έναντι της εσωτερίκευσης στους Gurevitch κ.ά. (1991).....	206
Αιτιακό σχήμα 7.15 Η παγκοσμιοποίησης έναντι της εσωτερίκευσης Clausen (2004).....	208
Αιτιακό σχήμα 7.16 Η παγκοσμιοποίησης έναντι της εσωτερίκευσης στους Ruigrok & Wouter (2007).....	209
Αιτιακό σχήμα 7.17 Η παγκοσμιοποίησης έναντι της εσωτερίκευσης στους Dai & Hyun (2010).....	210
Αιτιακό σχήμα 7.18 Η εσωτερίκευση στον Mody (2012).....	211
Αιτιακό σχήμα 7.19: Η εσωτερίκευση στους Alasuutari κ.ά. (2013).....	212
Αιτιακό σχήμα 7.19.1 διεπιστημονικής διασύνδεσης στους Alasuutari κ.ά. (2013).....	213

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας I: Τυπολογία Μεροληψιών.....	71
Πίνακας 6.1.: Συγκλίνουσες και Αποκλίνουσες Οριοθετήσεις Εθνοκεντρισμού: Βιβλιογραφικά Παραθέματα.....	104

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: Εννοιολογικός χάρτης που απεικονίζει τα βασικά χαρακτηριστικά του εννοιολογικού χάρτη (Novak & Cañas, 2008:2), ο οποίος δημιουργήθηκε με το CmapTools.....	38
---	----

Μέρος Πρώτο: Θεωρητικά πλαίσια και Αναλυτικά εργαλεία

Κεφάλαιο 1

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας έρευνας αποτελεί η γνωσιακή προεργασία των εννοιών του Ειδησεογραφικού Εθνοκεντρισμού και της Εσωτερίκευσης από το επιστημονικό πεδίο της Επικοινωνίας και των Μέσων προκειμένου να αναπτυχθούν προτάσεις για την διδασκαλία τους. Κεντρική σκέψη που καθοδηγεί την έρευνα είναι η επεξεργασία των εννοιών με καινοτόμα εργαλεία που συνεισφέρουν στην διδακτική πράξη. Αν και τα εργαλεία αυτά θεμελιώνονται θεωρητικά στο πεδίο της Διδακτικής απαντώνται σπάνια σε διδακτικά εγχειρίδια και δεν είναι ευρέως γνωστά.

Έτσι τα ακόλουθα ερωτήματα κατευθύνουν την παρούσα έρευνα: Πώς μπορούν να αξιοποιηθούν καινοτόμα εργαλεία για την επεξεργασία εννοιών διδάσκοντας με συστηματικό και οργανωμένο τρόπο και οικοδομώντας καινούρια γνώση; Πως μπορούν οι μαθητές να διδαχθούν πως να σκέφτονται και όχι τι να σκέφτονται; Έχει θέση η ειδολογική μόρφωση στην διδακτική πρακτική; Πως μπορεί να επεξεργαστεί η πρώτη ύλη που προσφέρουν τα επιστημονικά κείμενα και η έρευνα αιχμής στα επιστημονικά πεδία προκειμένου να ελεγχθεί μία θεωρία σε βάθος, να παραχθούν νέες ενδιαφέρουσες θεωρίες αλλά και νέες διδακτικές προτάσεις; Με βάση αυτά τα ερωτήματα αναπτύσσεται η συστηματική επεξεργασία της υπάρχουσας σχετικής βιβλιογραφίας επί τη βάση ορισμένων ισχυρών γνωσιακών εργαλείων: των αιτιακών σχημάτων και των εννοιολογικών πλαισίων.

Τον δρόμο γι' αυτή την έρευνα έχουν ανοίξει οι Σαμαράς & Ιορδανίδου (2016) με την έρευνα τους για την αξιοποίηση της αιτιακής σχέσης στη διδασκαλία της επίδρασης-CNN. Το κείμενο τους λειτουργεί ως μία, δια της επιδείξεως, απόδειξη για την συγκεκριμένη πρόταση στο πεδίο της Διδακτικής και της Παιδαγωγικής. Σε αυτή την έρευνα με κινητοποίησε και η συνολική μαθησιακή εμπειρία την οποία προσέφερε ο κ. Σαμαράς στα μαθήματα ΕΔΜ 512 και 522 του ΜΠΣ Επικοινωνία και νέα Δημοσιογραφία του ΑΠΚΥ του οποίου η διδακτική

στηριζόταν αμιγώς στα αιτιακά σχήματα και προέκρινε τον διδακτικό ειδολογισμό επί του διδακτικού υλισμού. Η διατριβή της Λέτσιου για την γνωσιακή προεργασία του ηθικού αποκλεισμού βάση της αιτιότητας, με στόχο την ανάπτυξη διδακτικών προτάσεων, αποτέλεσε μία επιπλέον παρακίνηση για την παρούσα διατριβή αφενός τεκμηριώνοντας το εφικτό της προσπάθειας, αφετέρου αναδεικνύοντας προβλήματα και περιορισμούς τους οποίους η παρούσα έρευνα φιλοδοξεί να ξεπεράσει.

Στην παρούσα διατριβή οι όροι «ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός» και «εσωτερίκευση» προσεγγίζονται επιστημολογικά μέσω αιτιακών σχημάτων και εννοιολογικών χαρτών. Επιστημονικά κείμενα από το πεδίο των Μέσων Επικοινωνίας αποτελούν το πρωτογενές υλικό από την εμπειρική ανάλυση του οποίου προκύπτουν οι προτάσεις για την διδασκαλία των εννοιών. Η ανάπτυξη διδακτικών προτάσεων εστιάζεται στις αιτιακές σχέσεις και στα εννοιολογικά πλαίσια προκειμένου να διερευνηθούν οι όροι και οι τρόποι ένταξης τους στο σχολικό περιβάλλον στο πλαίσιο ενός οργανωμένου προγράμματος εκπαίδευσης και εγγραμματοσύμης στα Μέσα – ειδησεογραφικού αλφαριθμητισμού αλλά και σε προγράμματα σπουδών στα πεδία των Διεθνών Σχέσεων, και της Επικοινωνίας και των Μέσων.

Η μεταπτυχιακή διατριβή χωρίζεται σε δύο βασικά μέρη. Το πρώτο μέρος απαρτίζεται από τέσσερα κεφάλαια, αφορά το πεδίο της Παιδαγωγικής και Διδακτικής και παρουσιάζει το θεωρητικό πλαίσιο και τα αναλυτικά εργαλεία της έρευνας. Το δεύτερο μέρος απαρτίζεται και αυτό από τέσσερα κεφάλαια, αφορά το πεδίο της Επικοινωνίας και σε αυτό διενεργείται η εμπειρική ανάλυση και η συλλογική αποτίμηση. Το δεύτερο κεφάλαιο εντάσσει την παρούσα έρευνα στο ευρύτερο πλαίσιο και στην προβληματική της Παιδαγωγικής και της Διδακτικής. Εστιάζει στις επιστημολογικές κατευθύνσεις της Διδακτικής και στο ζητούμενο της Διδακτικής που αφορά στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης του ατόμου στο πλαίσιο του σχολείου. Κεντρικό ερώτημα αποτελεί αν το περιεχόμενο της διδασκαλίας προηγείται της διαδικασίας της διδασκαλίας. Θεμελιώνεται ο τρόπος προσέγγισης της διδασκαλίας των εννοιών του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και της «εσωτερίκευσης» ως περιεχόμενο και ως διαδικασία διδασκαλίας. Αναλύεται η κριτική σκέψη σε γνωστικά προϊόντα και δομικά στοιχεία τα οποία υποστηρίζουν αντίστοιχα το περιεχόμενο και την διαδικασία. Επίσης, από το πεδίο αυτό αντλούνται τα μεθοδολογικά εργαλεία με τα οποία υποστηρίζεται η διαδικαστική γνώση του περιεχομένου των εννοιών της εργασίας- οι

εννοιολογικοί χάρτες και τα αιτιακά σχήματα. Μέσω των μεθοδολογικών εργαλείων, η βιβλιογραφία -από το πεδίο της Επικοινωνίας στο δεύτερο μέρος της εργασίας- προσεγγίζεται ως πρωτογενές υλικό για να υποστεί την εμπειρική ανάλυση για την ανάπτυξη της διδακτικής πρότασης.

Το τρίτο κεφάλαιο εισάγει στο μεθοδολογικό εργαλείο του εννοιολογικού χάρτη. Μέσω των εννοιολογικών χαρτών αισθητοποιείται η ιεραρχική διάρθρωση των εννοιών και αναδεικνύονται οι ενδο-συσχετίσεις μεταξύ τους έχοντας ως στόχο την ουσιαστική μάθηση. Προκειμένου να αναδειχτεί η χρησιμότητά του εννοιολογικού χάρτη για την υποστήριξη της διαδικαστικής γνώσης, είναι απαραίτητο πρώτα να διευκρινιστούν τα γνωστικά προϊόντα της κριτικής σκέψης που υποστηρίζουν το περιεχόμενο της διδασκαλίας: οι έννοιες και οι συσχετίσεις τους.

Στο τέταρτο κεφάλαιο αναδεικνύεται η έννοια των αιτιακών σχημάτων τα οποία θεμελιώνονται θεωρητικά σε σχέση με την έννοια της «αιτιότητας». Η αιτιώδης συλλογιστική είναι μία βασική γνωστική δεξιότητα για την κατανόηση της πραγματικότητας που μας περιβάλλει. Για να κατανοήσουμε τους λόγους που συνέβη κάτι, πρέπει να διερευνήσουμε τις αιτίες πίσω από τους λόγους. Ως γνωστική δεξιότητα μπορεί να αναπτυχθεί και να αξιοποιηθεί κατάλληλα στη μαθησιακή διαδικασία ώστε να προσφέρει στον εκπαιδευτικό ένα πλαίσιο οργάνωσης και διεξαγωγής της διδασκαλίας που να εξασφαλίζει αυξημένες πιθανότητες επιτυχίας. Πρόκειται για μία διαδικασία κριτικής επεξεργασίας των εννοιών που συμβάλλει στην καλλιέργεια του κριτικά σκεπτόμενου ατόμου. Μέσω των αιτιακών σχημάτων επιτυγχάνεται η διοργάνωση της γνώσης η οποία αποτελεί δομικό στοιχείο της κριτικής σκέψης.

Το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται στην κοινωνιολογία των ειδήσεων ως ευρύτερο πλαίσιο εντός του οποίου εμφανίζονται οι έννοιες του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και της «εσωτερίκευσης». Πρόκειται για μία ιστορική καταγραφή του πεδίου που εισάγει στις ιδιαιτερότητες της βιβλιογραφίας των εννοιών αυτών. Γίνεται αναφορά σε βασικά κείμενα της βιβλιογραφίας από τα οποία προκύπτουν ερευνητικά ερωτήματα που θα καθοδηγήσουν την εμπειρική έρευνα στα κεφάλαια που θα ακολουθήσουν.

Το εννοιολογικό πλαίσιο αποτυπώνεται στο έκτο κεφάλαιο. Καταγράφονται, δηλαδή, οι βασικές έννοιες, οι διαφοροποιήσεις στους βασικούς ορισμούς και η συγκρότησή τους σε εννοιολογικούς χάρτες. Στο κεφάλαιο αυτό πραγματοποιείται η οργάνωση και η παρουσίαση όλου του εύρους των εννοιών, δηλαδή: των παραγωγικών αιτιών, των πρακτικών συνεπαγωγών, των τρόπων αντιμετώπισης, των σχετιζόμενων εννοιών όπως και των αντίθετων εννοιών. Οι εννοιολογικοί χάρτες, τα διαγράμματα και οι πίνακες καθοδηγούν τόσο τον εκπαιδευτικό όσο και τον εκπαιδευόμενο στην κατάκτηση της θεωρίας.

Στο έβδομο κεφάλαιο αποτυπώνονται οι αιτιακές σχέσεις που προκύπτουν από την εμπειρική ανάλυση. Η καταγραφή των κεντρικών αιτιακών σχημάτων σε κάθε μία από τις βασικές επιστημονικές δημοσιεύσεις οι οποίες συγκροτούν το πεδίο του Ειδησεογραφικού Εθνοκεντρισμού και της Εσωτερίκευσης, επιτρέπει την αποσαφήνιση της θεωρίας, καταδεικνύει διεπιστημονικές διασυνδέσεις με άλλες έννοιες και θεωρητικά πλαίσια και προοικονομεί την διδακτική αξιοποίηση τους.

Στο όγδοο κεφάλαιο γίνεται η συλλογική αποτίμηση και η γενικότερη προσφορά της εργασίας στον εμπλουτισμό θεωρητικών πεδίων και στον εγγραμματισμό στα μέσα, δηλαδή της κριτικής προσέγγισης όσον αφορά στο περιεχόμενο των Μέσων και στην απαλλαγή από ψευδείς αντιλήψεις και ιδεολογίες.

Κεφάλαιο 2

Θεωρητικοί και Μεθοδολογικοί Προβληματισμοί για την Ανάπτυξη Διδακτικών Προτάσεων για τον Ειδησεογραφικό Εθνοκεντρισμό και την Εσωτερίκευση

2.1 Εισαγωγή και οδικός χάρτης κεφαλαίου

Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι να αναδειχθούν τα αναλυτικά εργαλεία που αξιοποιούνται από την επιστημολογία γενικότερα, αλλά και ειδικότερα από το πεδίο της Παιδαγωγικής και της Διδακτικής για την επεξεργασία του εμπειρικού υλικού που αφορά στις έννοιες του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού και της εσωτερίκευσης. Θεμελιώνονται θεωρητικά οι εξής έννοιες: της κριτικής σκέψης, της έννοιας, του ορισμού, της αιτιώδους συσχέτισης, του εννοιολογικού χάρτη, του διδακτικού υλισμού, του διδακτικού ειδολογισμού και της αναπτυξιακής κατεύθυνσης, των λογικών συλλογισμών, των γνωστικών δεξιοτήτων και των στρατηγικών διδασκαλίας. Οι έννοιες αυτές αποτελούν στήριγμα για την παρούσα γνωσιακή προεργασία και συμβάλλουν στην οικοδόμηση του περιεχομένου και της μαθησιακής διαδικασίας των υπό διδασκαλία επικοινωνιακών όρων.

Στην παρούσα διατριβή αναφέρεται η βασική επιδίωξη της Διδακτικής που είναι η κριτική σκέψη αλλά και η παροχή γνώσεων. Δίνεται ο ορισμός της κριτικής σκέψης που συνίσταται στη γνώση, στην απόκτηση δεξιοτήτων και στον τρόπο συνδυασμού τους προκειμένου να αποφανθεί κάποιος για μία κατάσταση. Το περιεχόμενο της γνώσης δεν πρέπει να παραθεωρείται σε σχέση με την διαδικασία απόκτησης της γνώσης για την καλλιέργεια της κριτικής σκέψης. Η καλλιέργεια του κριτικά σκεπτόμενου ανθρώπου αποτελεί επιδίωξη της Κριτικής επιστημολογικής κατεύθυνσης. Η προσέγγιση η οποία υιοθετείται εδώ συνάδει με αυτή της μεθοδολογικής σύνθεσης των επιστημολογικών κατευθύνσεων και υιοθετεί ως απώτερο σκοπό της διδασκαλίας την καλλιέργεια του κριτικά σκεπτόμενου ανθρώπου.

Ένα κεντρικό διδακτικό ερώτημα που προέκυψε κατά την προσπάθεια των παιδαγωγών για την ανάπτυξη των νοητικών δυνάμεων του ανθρώπου, αφορά στην συσχέτιση του περιεχομένου της διδασκαλίας με την διαδικασία διεξαγωγής της διδασκαλίας: το περιεχόμενο ή η διαδικασία είναι σημαντικότερη; Σε αυτό το ερώτημα τοποθετούνται τρεις κατευθύνσεις: του διδακτικού υλισμού, του διδακτικού ειδολογισμού και της αναπτυξιακής κατεύθυνσης. Περιγράφονται οι τρεις κατευθύνσεις και επιχειρείται η σύνθεση των απόψεων για την ανάπτυξη της γνωσιακής προεργασίας, δηλαδή, δίνεται σημασία στο εννοιολογικό περιεχόμενο αλλά και στην διαδικασία απόκτησης της γνώσης.

Στη συνέχεια αναλύεται η κριτική σκέψη στα δομικά της στοιχεία και στα γνωστικά προϊόντα της. Τα δομικά στοιχεία της κριτικής σκέψης που περιγράφονται σε αυτό το κεφάλαιο είναι οι λογικοί συλλογισμοί και οι γνωστικές δεξιότητες. Τα αιτιακά σχήματα και οι εννοιολογικοί χάρτες ανήκουν στις γνωστικές δεξιότητες και επειδή αποτελούν βασικά εννοιολογικά εργαλεία για την διατριβή αναφέρονται σε ξεχωριστά κεφάλαια. Η κριτική σκέψη μέσω των δομικών στοιχείων της που περιγράφονται πιο κάτω, έχει ως αποτέλεσμα να παράγει γνωστικά προϊόντα: έννοιες κλπ. Τα γνωστικά προϊόντα της κριτικής σκέψης αναλύονται στο δεύτερο κεφάλαιο. Τα δομικά στοιχεία της κριτικής σκέψης και τα γνωστικά προϊόντα πρέπει να αποτελούν αντικείμενο της κριτικής διδασκαλίας και όταν τονίζονται οδηγούμαστε στην κατανόηση της πραγματικότητας. Η κριτική διδασκαλία που οδηγεί στην κριτική σκέψη αποτελεί ζητούμενο κατά την ανάπτυξη των διδακτικών προτάσεων.

Οι γνωστικές δεξιότητες ιεραρχούνται ανάλογα με την πολυπλοκότητά τους, σε κατώτερες και ανώτερες. Περιγράφεται η ταξινόμια του Μαρσαγγούρα (2011) των γνωστικών δεξιοτήτων σε τέσσερα επίπεδα από το πιο απλό ως το πιο σύνθετο. Στην γνωσιακή προεργασία υποστηρίζονται ως βασικά εννοιολογικά εργαλεία τα αιτιακά σχήματα και οι εννοιολογικοί χάρτες, όμως, κατά την ανάπτυξη των διδακτικών προτάσεων μπορούν να χρησιμοποιηθούν και πιο απλές δεξιότητες όπως η αναγνώριση των εννοιών από τους μαθητές.

Τέλος, αναφέρονται οι στρατηγικές διδασκαλίας οι οποίες είναι διαφορετικές για την εκμάθηση του περιεχομένου της διδασκαλίας και διαφορετικές για την διαδικαστική

διδασκαλία. Πρόκειται για συνθέσεις δομικών στοιχείων, λογικών συλλογισμών και γνωστικών δεξιοτήτων που μπορούν να δοκιμαστούν από τον εκπαιδευτικό κατά την διεξαγωγή του μαθήματος. Περιγράφονται συνοπτικά οι τρόποι εφαρμογής των στρατηγικών διδασκαλίας: είτε μέσω ενός ερμηνευτικού-κατανοητικού τύπου, είτε μέσω ενός διερευνητικού-κατανοητικού τύπου. Η διαφορά τους έγκειται στο ότι ο δεύτερος αναζητά προβλήματα προς επίλυση που ενδιαφέρουν τους μαθητές και μέσα από αυτά λαμβάνει χώρα η κριτική διδασκαλία. Στην παρούσα διατριβή οι διδακτικές προτάσεις θα στηριχτούν σε στρατηγικές κατάλληλες για την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης ώστε η διδασκαλία να μην περιορίζεται στην παρουσίαση μεμονωμένων πληροφοριακών στοιχείων αλλά στην ανάδειξη των δομικών σχέσεων των οργανωμένων πληροφοριών.

2.2 Οι κλάδοι της Παιδαγωγικής και Διδακτικής

Τα αναλυτικά εργαλεία στα οποία στηρίζεται η παρούσα γνωσιακή προεργασία αντλούνται από το επιστημονικό πεδίο της Παιδαγωγικής και της Διδακτικής. Αναφέρονται οι βασικές επιδιώξεις της Διδακτικής που είναι η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και η προώθηση της γνώσης (Hare, 1995:57). Το περιεχόμενο της διδασκαλίας και η διαδικασία της διδασκαλίας είναι εξίσου σημαντικά για την ανάπτυξη της κριτικής διδασκαλίας στην εκπαίδευση που οδηγεί στην κριτική σκέψη (Hare, 1995:50). Η κριτική σκέψη αποτελεί ζητούμενο για την ανάπτυξη των διδακτικών προτάσεων στην παρούσα διατριβή. Περιγράφεται η ταυτότητα αυτών των επιστημών και οι επιστημολογικές τους κατευθύνσεις. Η παρούσα έρευνα εντάσσεται στην μεθοδολογική σύνθεση των επιστημολογικών κατευθύνσεων και συμβαδίζει με την επιδίωξη της Κριτικής Επιστημολογικής Κατεύθυνσης της Παιδαγωγικής και της Διδακτικής που είναι η καλλιέργεια του κριτικά σκεπτόμενου ατόμου (Ματσαγγούρας, 2011).

Από τις αρχές του 20ού αιώνα η Παιδαγωγική εξελίχθηκε σταδιακά και αναπτύχθηκε ως αυτόνομος επιστημονικός χώρος με πλήθος εξειδικευμένων κλάδων. Οι κλάδοι αυτοί αναπτύχθηκαν κάτω από την επίδραση διαφορετικών επιστημολογικών ρευμάτων και συχνά μέσα στα πλαίσια όμορων επιστημών όπως είναι π.χ. η Κοινωνιολογία και η Ψυχολογία. Γίνεται λόγος, επομένως, για Επιστήμες της Αγωγής και όχι για Παιδαγωγική

επιστήμη (Ματσαγγούρας, 2011:77). Σύμφωνα με τον Mialaret (2011) ο πληθυντικός παραπέμπει, από μόνος του, στην ποικιλομορφία των μελετώμενων αντικειμένων και στην πολυπλοκότητά τους (Mialaret, 2011:147). Οι επιστήμες αγωγής συγκροτούνται, λοιπόν, από ένα σύνολο επιστημονικών πεδίων που παρατηρούν και αναλύουν τα εκπαιδευτικά γεγονότα και τις εκπαιδευτικές καταστάσεις του παρελθόντος ή του παρόντος (Ιστορία της εκπαίδευσης, για παράδειγμα), πλησίστιες στο χώρο και που εκτυλίσσονται μέσα στην κοινωνία μας ή που εκτυλίσσονταν σε άλλες ιστορικές, γεωγραφικές, κοινωνικές, οικονομικές, τεχνικές και πολιτικές συνθήκες (Mialaret, 2011:202).

Αναπτύχθηκαν δύο τάσεις στο εσωτερικό της Παιδαγωγικής επιστήμης που αφορούσαν την επιστημονική της ταυτότητα: η πρώτη τάση που είναι γνωστή ως Φιλοσοφική Παιδαγωγική, είναι δεοντολογικής φύσεως, αποδέχεται τη στενή εξάρτηση της Παιδαγωγικής από τη Φιλοσοφία και υποστηρίζει την θεωρητική φύση της Παιδαγωγικής επιστήμης. Κυριάρχησε τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα (Ματσαγγούρας, 2011). Η δεύτερη τάση εκφράζεται από εμπειρικής κατεύθυνσης παιδαγωγικές σχολές. Είναι οντολογικής φύσης, διότι ξεκινούν από την οντολογία της κοινωνικής πραγματικότητας και προσπαθούν βασιζόμενες στην παρατήρηση και ανάλυση των παιδαγωγικών φαινομένων, να οδηγηθούν σε διαπιστώσεις και προτάσεις. Οι εμπειρικής κατεύθυνσης σχολές Παιδαγωγικής εκφράζονται από τρεις κύριες οριοθετημένες επιστημολογικές κατευθύνσεις: την θετικιστική, την ερμηνευτική και την κριτική κατεύθυνση (Ματσαγγούρας, 2011:81).

Υποδιαίρεση της ευρύτερης επιστήμης της Παιδαγωγικής αποτελεί η Διδακτική, η οποία ασχολείται με τους όρους, το περιεχόμενο, τον προσανατολισμό, τις διαδικασίες, τα μέσα και τις τεχνικές οργάνωσης και διεξαγωγής της διδασκαλίας (Ματσαγγούρας, 2011:49). Η Διδακτική σχετίζεται άμεσα με την Επιστημολογία και έτσι οι διάφορες επιστημολογικές κατευθύνσεις διαμόρφωσαν αντίστοιχες σχολές στο χώρο της Διδακτικής. Η θετικιστική κατεύθυνση επιχειρεί να περιγράψει την πραγματικότητα, η ερμηνευτική να εξηγήσει διαφορετικές θεωρήσεις αυτές της πραγματικότητας (Cohen, κ.ά., 2005:28) και, τέλος, η κριτική κατεύθυνση επιχειρεί να απελευθερώσει το άτομο από ιδεολογικές θεωρήσεις της πραγματικότητας. Μεταξύ των επιστημολογικών κατευθύνσεων υπάρχουν σημαντικές διαφορές, όμως, λειτουργούν συμπληρωματικά και μερικοί επιστήμονες επιχειρούν

συνειδητά τη μεθοδολογική σύνθεση (Ματσαγγούρας, 2011:107). Στην παρούσα διατριβή υποστηρίζεται η μεθοδολογική σύνθεση των επιστημολογικών κατευθύνσεων κατά την ανάπτυξη των διδακτικών προτάσεων.

Βασική επιδίωξη της Διδακτικής αποτελεί η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης (Sternberg, 1985:193) στο πλαίσιο του σχολείου, χωρίς να παραθεωρείται η προώθηση της γνώσης (Hare, 1995). Κριτική σκέψη είναι η ικανότητα του ατόμου να θέτει σε ενέργεια τις γνωστικές του ικανότητες, ώστε να καταλήγει σε σωστές εκτιμήσεις, να οδηγείται σε σωστά συμπεράσματα και να λαμβάνει σωστές αποφάσεις (Καψάλης, 2018:510). Δηλαδή, η απόφαση για μία κατάσταση πραγμάτων προϋποθέτει την κατανόηση των πραγμάτων αλλά και γνωστικές δεξιότητες όπως η σύγκριση, η αντιδιαστολή, η συσχέτιση και η επιλογή στοιχείων (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2011:21). Η κριτική σκέψη, συχνά, συγκρίνεται με την επίλυση προβλημάτων, και είναι με την έννοια αυτή μέρος της διαδικασίας επίλυσης προβλημάτων (Ennis, 1991:6). Αν και αναπτύχθηκαν τάσεις που τοποθετούνται είτε υπέρ του περιεχομένου της διδασκαλίας είτε υπέρ της διαδικασίας της διδασκαλίας που αφορά την διδασκαλία των γνωστικών δεξιοτήτων, αναπτύχθηκε και η συνδυαστική τάση που θεωρεί πως το επιστημονικό αντικείμενο που διδάσκεται, σχετίζεται άμεσα με νοητικές διαδικασίες οι οποίες καθορίζουν και το είδος των γνωστικών δεξιοτήτων που πρέπει να διδαχτούν (Ματσαγγούρας, 2011:46· Resnick, 1987:18).

Η παρούσα εργασία θεμελιώνεται πάνω στην έννοια της κριτικής σκέψης. Η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης αποτελεί βασική επιδίωξη της Διδακτικής μαζί με την προώθηση της γνώσης. Βασική προϋπόθεση για την ανάπτυξη κριτικής διδασκαλίας που οδηγεί στην κριτική σκέψη αποτελεί το περιεχόμενο και η διαδικασία (δηλωτική και διαδικαστική γνώση). Επομένως, η γνωσιακή προεργασία των εννοιών του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και της «εσωτερίκευσης», αφορά σε διαδικασίες κριτικής επεξεργασίας των εννοιών αλλά και στην ανάπτυξη ενός εννοιολογικού πλαισίου γύρω από το περιεχόμενο τους που θα εξασφαλίσουν τις προϋποθέσεις στους μαθητές να κατανοήσουν τον τρόπο με τον οποίο αναπτύσσονται επιστημονικά οι υπό διδασκαλία έννοιες. Απώτερος σκοπός της γνωσιακής προεργασίας μέσω των διδακτικών προτάσεων που θα αναπτυχθούν είναι η καλλιέργεια του κριτικά σκεπτόμενου ατόμου που μπορεί να ενεργεί

σωστά μέσα σε μία δεδομένη πολιτικο-κοινωνική περίσταση και συμβαδίζει με την κριτική κατεύθυνση της Διδακτικής.

2.3 Διδακτικός Ειδολογισμός – Αναπτυξιακή κατεύθυνση – Διδακτικός Υλισμός

Το περιεχόμενο της διδασκαλίας και η διαδικασία της διδασκαλίας είναι εξίσου σημαντικά για την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης στο πλαίσιο της εκπαίδευσης. Στο ερώτημα περιεχόμενο ή διαδικασία τοποθετήθηκαν τρεις διδακτικές κατευθύνσεις: του διδακτικού υλισμού, του διδακτικού ειδολογισμού και της αναπτυξιακής κατεύθυνσης (Ματσαγγούρας, 2011:32). Σε αυτήν την ενότητα περιγράφονται οι τρεις κατευθύνσεις και επιχειρείται η σύνθεση των απόψεων για την ανάπτυξη της γνωσιακής προεργασίας, δηλαδή, δίνεται σημασία στο εννοιολογικό περιεχόμενο αλλά και στην διαδικασία απόκτησης της γνώσης προκειμένου να αναπτυχθούν οι διδακτικές προτάσεις.

Η ανάπτυξη της κριτικής σκέψης ως ζητούμενου της Διδακτικής διαμορφώθηκε στο πλαίσιο του παιδαγωγικο-διδακτικού κινήματος της Κριτικής Σκέψης και διασώζεται ως εναλλακτική διδακτική πρόταση μέχρι σήμερα (Δανασσής-Αφεντάκης, 2018). Οι παιδαγωγοί αναζήτησαν τρόπους με τους οποίους η εκπαίδευση αναπτύσσει τις νοητικές δυνάμεις του ανθρώπου και έθεσαν το διδακτικό ερώτημα αν το περιεχόμενο της διδασκαλίας είναι σημαντικότερο από την διαδικασία ή το αντίθετο. Αναπτύχθηκαν τρεις κατευθύνσεις διδακτικής που τοποθετήθηκαν στο παραπάνω ερώτημα. Αρχικά η πρώτη κατεύθυνση αναφέρεται ως διδακτικός ειδολογισμός ή φορμαλισμός. Θερμός υποστηρικτής του ειδολογισμού υπήρξε ο Pestalozzi, αν και εισηγητής της ειδολογικής μόρφωσης θεωρείται ο Πλάτων (Δανασσής-Αφεντάκης, 2018:295). Ο ειδολογισμός δέχεται ότι η ανθρώπινη νόηση συγκροτείται από ξεχωριστές δυνάμεις και λειτουργίες, π.χ. μνήμη, βούληση, προσοχή, φαντασία κλπ. (Mann, 1979:189). Οι δυνάμεις αυτές μπορούν να ασκηθούν με ειδικές ασκήσεις, όπως ασκούνται και ισχυροποιούνται οι μύς οι οποίοι υποβάλλονται σε ειδικές κινητικές ασκήσεις. Η άσκηση αυτή των πνευματικών δυνάμεων έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι μεταδίδεται σε όλο το πνεύμα, αναπτύσσοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την γενική νοητική ικανότητα. Η καλλιέργεια της γενικής πνευματικής ικανότητας ή αλλιώς η «ειδολογική μόρφωση» επιτυγχάνεται ιδιαίτερα με ορισμένα μαθήματα όπως οι

κλασσικές γλώσσες και τα Μαθηματικά (Mann, 1979). Με τον τρόπο αυτόν πιστεύεται ότι δημιουργούνται καταστάσεις μάθησης, οι οποίες μπορούν και μεταβιβάζονται σε εξωσχολικές περιστάσεις, έτσι ώστε αυτά τα οποία μαθαίνουν οι μαθητές στο σχολείο να τους βοηθούν να αντεπεξέρχονται με επιτυχία στη ζωή (Καψάλης, 2018:537). Μέσω της θεωρίας της «ειδολογικής μόρφωσης» η μάθηση είναι δυνατό να διδαχτεί (Eigler, 1985:180).

Βελτιωμένη εξέλιξη της ειδολογικής κατεύθυνσης αποτελεί η αναπτυξιακή κατεύθυνση, η οποία επίσης αντιλαμβάνεται το νου ως πολυσύνθετη οντότητα που προϋπάρχει των εμπειριών και αναφέρεται αναλυτικότερα από ότι ο ειδολογισμός στην πορεία και στις συνθήκες ανάπτυξης των λειτουργιών του νου (Ματσαγγούρας, 2011:34). Προτεραιότητα στις εκπαιδευτικές επιδιώξεις πρέπει να έχει η ανάπτυξη των νοητικών δυνάμεων του παιδιού και όχι η μετάδοση γνώσεων. Οι διαδικασίες μάθησης δεν αποτέλεσαν μόνο βάση της διδασκαλίας, αλλά και αντικείμενο της διδασκαλίας. Με τις θέσεις της αναπτυξιακής κατεύθυνσης για τη σπουδαιότητα που έχει η διαδικασία της διδασκαλίας, δημιουργήθηκε το διδακτικό δίλημμα «περιεχόμενο ή διαδικασία» (Ματσαγγούρας, 2011:36). Το δίλημμα αφορά κυρίως τη φύση της σκέψης: το περιεχόμενο της σκέψης, δηλαδή, η δηλωτική γνώση – γνώσεις, εννοιολογικά μοντέλα, θεωρίες- σε σχέση με το εκτελεστικό μέρος της σκέψης, τις διαδικασίες. Παρόλο, που η σκέψη δεν μπορεί να αναχθεί μόνο σε δηλωτική γνώση, το περιεχόμενο της γνώσης αλληλεπιδρά με την αναπαράσταση των προβλημάτων και την επιλογή των διαδικασιών λύσης. Άρα δεν υπάρχει πραγματικό δίλημμα. Η σκέψη είναι και περιεχόμενο και διαδικασία (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2011:34).

Η κατεύθυνση του διδακτικού υλισμού βρίσκεται στον αντίποδα των δύο προηγούμενων, διότι, με υποστηρικτή τον Herbart, στρέφεται προς την υλιστική αρχή (Δανασσής-Αφεντάκης, 2018:294). Απορρίπτει τις βασικές παραδοχές τους για τη φύση του νου ως όργανο με έμφυτες ιδέες, λογικές, θεολογικές ή μαθηματικές αρχές κλπ. που προϋπάρχουν των εμπειριών. Αντίθετα πιστεύει ότι ο νους εφοδιάζεται με τα υλικά της γνώσης και της λογικής μέσω της εμπειρίας (Mann, 1979:35). Τα διδακτικά αντικείμενα δεν αναπτύσσουν τις νοητικές δυνάμεις αλλά παρέχουν στο μαθητή τις λεπτομέρειες που μπορεί να αντιληφθεί και να συνειδητοποιήσει. Ο διδακτικός υλισμός προκρίνει το περιεχόμενο έναντι της διαδικασίας και παραμένει προσηλωμένος στη διδακτέα ύλη. Τα λατινικά, για

παράδειγμα, διδάσκονται για ιστορικούς και πολιτισμικούς λόγους και όχι γιατί αναπτύσσουν το νου (Mann, 1979:362).

Στην παρούσα εργασία δίνεται έμφαση τόσο στην δηλωτική γνώση όσο και στην διαδικαστική. Προτείνεται η διδασκαλία γνώσεων ενταγμένων μέσα σε πλαίσια σχέσεων και όχι αποσπασματικών πληροφοριών. Η διδακτική διαδικασία αφορά στρατηγικές οι οποίες ενσωματώνουν διαδικασίες συσχέτισης, οργάνωσης και επεξεργασίας των δεδομένων προκειμένου ο μαθητής να οδηγηθεί στην λειτουργική κατανόηση (Bigge & Shermis, 2006:317). Δηλαδή, στην ικανότητα χρήσης της νέας γνώσης για την επίτευξη σκοπών και επίλυση προβλημάτων. Συνάγεται το συμπέρασμα από την σύγκριση των δύο ορισμών, ότι στους Bigge & Shermis (2006) ο ορισμός της λειτουργικής κατανόησης είναι όμοιος με τον ορισμό της κριτικής σκέψης όσον αφορά στην λειτουργία της που αφορά την χρησιμοποίηση της γνώσης αποδοτικά για την επίλυση προβλημάτων.

Προκειμένου να χρησιμοποιηθεί η νέα γνώση για την επίτευξη σκοπών θα πρέπει ο εκπαιδευτικός να εξασφαλίσει στο περιεχόμενο και στη διαδικασία ορισμένες προϋποθέσεις. Σε ότι αφορά το περιεχόμενο θα πρέπει να τονίζονται οι έννοιες, οι γενικεύσεις, οι κρίσεις, τα σχήματα, οι διαδικασίες, οι αξίες, οι στάσεις και οι συσχετίσεις του θέματος (Χατζηγεωργίου, 2004:199). Αυτά τα στοιχεία αποτελούν γνωστικά προϊόντα της κριτικής σκέψης, δηλαδή, ανώτερες μορφές μετασχηματισμού, οργάνωσης και έκφρασης των πρωτογενών πληροφοριών και στα οποία πρέπει να οδηγεί η διδασκαλία για να χαρακτηριστεί κριτική (Ματσαγγούρας, 2011:105). Όταν τα νέα γνωστικά στοιχεία ενταχθούν μέσα στα πλαίσια ενός ευρύτερου εννοιολογικού στοιχείου κατανοούνται και αξιοποιούνται στην εξήγηση της πραγματικότητας (Prawat, 1991:6). Από τα γνωστικά προϊόντα της κριτικής σκέψης αναλύεται η σημασία της «έννοιας» η οποία θα μετατραπεί σε δομικό στοιχείο του περιεχομένου της διδασκαλίας και η οποία αποτελεί το θεωρητικό υπόβαθρο της διαδικασίας της διδασκαλίας. Οι δεξιότητες όπως τα αιτιακά σχήματα και οι εννοιολογικοί χάρτες θεμελιώνονται πάνω στην σημασία της έννοιας. Η σημασία της έννοιας αναλύεται στο τρίτο κεφάλαιο μαζί με τους εννοιολογικούς χάρτες.

Σε ότι αφορά στην διαδικαστική γνώση, ο εκπαιδευτικός με τις κατάλληλες στρατηγικές οδηγεί στην επιδιωκόμενη αυτοματοποίηση της διαδικασίας. Αυτή αφορά στην διεργασία

με την οποία οι μαθητές μπορούν να μετασχηματίσουν το εν δυνάμει ουσιαστικό υλικό , προκειμένου να οικοδομήσουν νέα γνώση (Ausubel, 1977:162· Elliott, κ.ά., 2008). Η διαδικασία μπορεί να βασίζεται είτε στις λειτουργίες της μνήμης -τότε όμως δεν αναπτύσσεται η κριτική σκέψη-, είτε στις διαδικασίες της σκέψης όπως είναι π.χ. οι συλλογισμοί, οι γνωστικές και μεταγνωστικές δεξιότητες και στρατηγικές που αποτελούν τα δομικά στοιχεία της κριτικής σκέψης (Ματσαγγούρας, 2011:129). Κατά την διάρκεια της εξάσκησης στις διαδικασίες πρέπει να αναφέρονται οι έννοιες, οι γενικεύσεις, τα πληροφοριακά στοιχεία κλπ. που ανήκουν στη δηλωτική γνώση η οποία παρέχει την εννοιολογική στήριξη για την ανάπτυξη της διαδικαστικής γνώσης (Jonassen, κ.ά., 1993).

Στην παρούσα διατριβή αναλύονται τα δομικά στοιχεία της κριτικής σκέψης, όπως οι συλλογισμοί και οι γνωστικές δεξιότητες, πάνω στα οποία βασίζεται η διαδικαστική γνώση για την ανάπτυξη των διδακτικών προτάσεων. Τα δομικά στοιχεία της κριτικής σκέψης προσφέρονται για την οργάνωση της εκπαιδευτικής διαδικασίας δηλαδή την συγκρότηση των εννοιών και των ορισμών αλλά και την διδασκαλία των δεξιοτήτων που θα αποτελέσουν μέρος της διδακτικής πρότασης. Στο βαθμό που η κριτική σκέψη περιλαμβάνει δεξιότητες, αυτό το μέρος της τουλάχιστον είναι άμεσα διδάξιμο (McPeck, 2017:18). Η ανάλυσή τους γίνεται από τη σκοπιά της Διδακτικής ώστε να είναι δυνατός ο μετασχηματισμός τους σε στοιχεία της διαδικασίας της διδασκαλίας. Συγκεκριμένα, αναφέρονται οι τρεις λογικοί συλλογισμοί: επαγωγικός, απαγωγικός ή παραγωγικός και αναλογικός. Οι γνωστικές δεξιότητες αναφέρονται με συνοπτικό τρόπο, οργανωμένες σε τέσσερα επίπεδα και σε ιδιαίτερο κεφάλαιο αναπτύσσονται τα αιτιακά σχήματα και ο εννοιολογικός χάρτης ως σχήματα που επιτρέπουν την διοργάνωση της γνώσης, γνωστικής δεξιότητας της κριτικής σκέψης. Τα συγκεκριμένα σχήματα αναπτύσσονται ξεχωριστά, διότι, χρησιμοποιούνται στην παρούσα διατριβή ως αναλυτικά εργαλεία που επιτρέπουν την γνωσιολογική επεξεργασία των εννοιών του Ειδησεογραφικού Εθνοκεντρισμού και της Εσωτερίκευσης. Επομένως, τα αιτιακά σχήματα και οι εννοιολογικοί χάρτες χρησιμοποιούνται με δύο τρόπους: αφενός ως δομικά στοιχεία της διδακτικής διαδικασίας, δηλαδή, ως δεξιότητες που πρέπει να διδαχτούν για την κατανόηση του τρόπου λειτουργίας τους αποτελώντας μέρος των διδακτικών προτάσεων, και, αφετέρου, ως γνωσιακά εργαλεία για την επεξεργασία των επιστημονικών κειμένων και την ανάδειξη των

εννοιολογικών συσχετίσεων των διδασκομένων εννοιών. Τέλος, αναφέρονται οι στρατηγικές διδασκαλίας που θεωρούνται κατάλληλες για την ανάπτυξη των διδακτικών προτάσεων.

2.4 Δομικά στοιχεία κριτικής σκέψης - Λογικοί Συλλογισμοί

Η κριτική σκέψη αναλύεται σε δομικά στοιχεία και σε γνωστικά προϊόντα. Σε αυτήν την παράγραφο αναφέρονται οι λογικοί συλλογισμοί ή διαλογισμοί ως δομικά στοιχεία της κριτικής σκέψης και πάνω στους οποίους βασίζεται η κριτική διδασκαλία. Πρόκειται για νοητικές διαδικασίες με τις οποίες ο νους καταστρώνει μία σειρά αλληλένδετων κρίσεων - επιχείρημα - που σχηματίζεται για να αποδείξει την αλήθεια μίας απόφασης (Παπανούτσος, 1974:123). Η διαλογιστική ως ορθολογική σκέψη αφορά τις μεθόδους σκέψης και όχι το περιεχόμενό της, και ελέγχει τα συμπεράσματα μας όχι με βάση το περιεχόμενο των προτάσεων μέσα από τις οποίες προχωρούμε στο συμπέρασμα αλλά με βάση τον τύπο διαλογιστικής που ακολουθούμε (Κωσταρίδου-Ευκλείδη, 2011:96). Τα δομικά στοιχεία της κριτικής σκέψης, όπως οι συλλογισμοί και οι δεξιότητες μπορούν να διδαχτούν.

Συνήθως διακρίνουμε δύο βασικούς τύπους διαλογιστικής: την επαγωγή και την παραγωγή. Η λογική της παραγωγής και της επαγωγής παίρνει την πρώτη συστηματική της μορφή στην αριστοτελική φιλοσοφία. Η παραγωγή και η επαγωγή αν και έχουν και οι δύο τους για μοναδικό όργανο το συλλογισμό, προχωρούν διαφορετικά. Η παραγωγή αναπτύσσεται ανεξάρτητα από την εμπειρία του κόσμου. Χρησιμεύει για να κατοχυρώνει την γνώση με την αποκλειστική άσκηση της λογικής λειτουργίας και έχει ένα απόλυτο κύρος. Η παραγωγή είναι μία αναλυτική μέθοδος η οποία δηλώνει τη μετάβαση από το σύνολο στα μέρη και στηρίζει το κύρος της στον ταυτολογικό της χαρακτήρα. Η προσπάθεια του νου μέσα στην παραγωγή δεν έχει άλλο σκοπό παρά να δείξει σαν λογικά αναγκαία την ύπαρξη των στοιχείων ενός όλου και να φέρει στο φως τον δεσμό που ενώνει μίαν οποιανδήποτε πραγματικότητα με τα μέρη της (Μουρέλος, 1968:38). Αυτό γίνεται φανερό στον αριστοτελικό συλλογισμό ο οποίος αποτελείται από ένα σύστημα τριών συνδεδεμένων προτάσεων. Στον σωστό συλλογισμό, η τρίτη πρόταση –το «συμπέρασμα»– προκύπτει κατ’

ανάγκη από τις δύο προτάσεις – τις «προκείμενες» του συλλογισμού. Αν ισχύουν δηλαδή οι προκείμενες, δεν μπορεί παρά να ισχύει και το συμπέρασμα (Κάλφας, 2015:42). Στον παραγωγικό συλλογισμό το συμπέρασμα είναι λανθάνον και υπόρρητο στην δοσμένη πληροφορία. Καμία νέα πληροφορία δεν μπορεί να προστεθεί στον παραγωγικό συλλογισμό. Αντίθετα, στον επαγωγικό συλλογισμό μπορούν να προστεθούν πληροφορίες για αυτό και ο επαγωγικός συλλογισμός δεν αποτελεί αναγκαία λογικό συμπέρασμα (Evans, κ.ά., 1993).

Τελικά, η παραγωγή έχει λοιπόν ένα διπλό σκοπό: να γενικεύει τη γνώση που μας δίνει η επαγωγή και να μας δείχνει την αναγκαιότητα που δένει τα αντικείμενα του εξωτερικού κόσμου (Μουρέλος, 1968:14). Η επαγωγή από μόνη της είναι ανίκανη να συλλάβει και να μας εξηγήσει τη σχέση αναγκαιότητας που δένει τα αντικείμενα του κόσμου μεταξύ τους. Όταν διαπιστώνουμε ότι όλοι οι άνθρωποι πεθαίνουν κάνουμε μία απλή εμπειρική παρατήρηση και δεν εξηγούμε την αναγκαιότητά τους. Την εξήγηση της αναγκαιότητας αυτής μόνο η άσκηση της παραγωγής μπορεί να μας τη δώσει. Αυτή θα μας δείξει ότι είναι στην ουσία του ανθρώπου να είναι θνητός. Σκοπός της είναι να αναλύσει το Είναι και να εξηγήσει με την ουσία του το κάθε του γνώρισμα (Μουρέλος, 1968:10).

Η παραγωγή έχει δεχτεί κριτικές, όμως, η προσφορά του παραγωγικού συλλογισμού είναι η λογική θεμελίωση εκείνου που αποφαινόμεσθε. Ο λόγος οφείλει να δεσμεύεται από τον νόμο που έχει θέσει στον εαυτό του: αναγνωρίζει δηλαδή με άκρα συνέπεια τις ακολουθίες των παραδοχών του, γιατί το πνεύμα είναι τάξη και πειθαρχία όχι αναρχία και χάος (Παπανούτσος, 1974:168).

Η επαγωγική συλλογιστική θεωρείται βασικό συστατικό της σκέψης και μία από τις πιο ευρέως μελετημένες διαδικασίες γνωστικής λειτουργίας (Csapó, 1997:609). Ο επαγωγικός συλλογισμός εκφράζοντας τη μετάβαση από τα μέρη στο σύνολο, πηγάζει από την εμπειρική παρατήρηση του κόσμου και δίνει το υλικό που χρησιμοποιεί η νόηση για να μπορεί να λειτουργεί παραγωγικά. Βασιζόμενος στην εμπειρία προσπαθεί να διατυπώσει νόμους. Για να το επιτύχει μεταχειρίζεται δύο τρόπους: ο ένας αφορά στην διατύπωση πολλών θετικών περιπτώσεων και γενίκευση των συμπερασμάτων και ο άλλος δημιουργεί υποθέσεις που τις ελέγχει με την παρατήρηση ή το πείραμα, απορρίπτοντας όσες είναι εσφαλμένες (Μουρέλος,

1968:81). Επομένως, η επαγωγή μπορεί να οριστεί ως η διαδικασία με την οποία εντοπίζονται κανονικότητες στον κόσμο και, αντιστρόφως, όταν οι εμφανείς κανονικότητες ή φαινομενικές γενικεύσεις, διαψεύδονται ή δεν επαληθεύονται (Klauer, 1996:86).

Ο επαγωγικός συλλογισμός έχει και αυτός δεχτεί κριτικές. Η αξία του όμως βρίσκεται στην αντικειμενικότητά του. Ο στενός δεσμός του με τα εξωτερικά πράγματα και ο διαρκής έλεγχος τον καθιστούν μία γόνιμη μέθοδο για τις φυσικές επιστήμες. Δεν ενδιαφέρεται για την γνώση των λογικών σχέσεων που ξετυλίγονται μέσα στο νου όπως στον παραγωγικό συλλογισμό, αλλά για την γνώση της μορφής του κόσμου και των φυσικών νόμων που ακολουθούν τα φαινόμενα (Μουρέλος, 1968:88).

Πολλά θέματα που αποτελούνται από δηλωτικές γνώσεις απαιτούν επαγωγική συλλογιστική (Marzano, 1992:78). Περιέχουν κανονικότητες ή γενικεύσεις όχι μόνο σε μορφή κανόνων ή νόμων, αλλά και με τη μορφή γενικών εννοιών. Επιπλέον, σε έναν εννοιολογικό χάρτη, οι δηλωτικές γνώσεις γίνονται κατανοητές με την ενσωμάτωσή τους στα διαθέσιμα σχήματα ή διαφοροποιώντας και τροποποιώντας τα εν λόγω σχήματα ώστε να δημιουργούνται γενικεύσεις. Ως εκ τούτου, το υποσύνολο μιας μεμονωμένης υπόθεσης σε ένα σχήμα απαιτεί επαγωγική συλλογιστική (Klauer, 1999). Επαγωγική συλλογιστική απαιτείται εξίσου και κατά την τροποποίηση ενός σχήματος ή τη δημιουργία ενός νέου. Λαμβάνοντας όλα αυτά υπόψη, μπορούμε να συμπεράνουμε ότι υπάρχουν καλοί λόγοι να αναμένουμε μία θετική επίδραση του επαγωγικού συλλογισμού στην απόκτηση της δηλωτικής γνώσης (Klauer, 1999:150).

Σε σχέση με την εκπαιδευτική πρακτική η επαγωγική συλλογιστική φαίνεται να αποτελεί σημαντικό συστατικό της μάθησης και της πνευματικής ανάπτυξης. Οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να ενθαρρυνθούν να κάνουν χρήση των αρχών επαγωγικής συλλογιστικής κατά τη διδασκαλία (Marzano, 1992). Επίσης, μπορούν να ενθαρρύνουν τους μαθητές να αναζητούν συστηματικά για ομοιότητες και διαφορές στα χαρακτηριστικά και στις σχέσεις μεταξύ αντικειμένων. Με αυτόν τον τρόπο, οι μαθητές θα μπορούσαν να αποκτήσουν τη συνήθεια να αναζητούν συστηματικά για κανονικότητα και τάξη ανιχνεύοντας ακόμη και κρυμμένα ελαττώματα (Klauer, 1996:54).

Ο αναλογικός συλλογισμός είναι είδος ατελούς επαγωγής ασθενέστερο ως προς το βαθμό πιθανότητας. Εδώ συμπεραίνουμε από το μερικό όχι το γενικό όπως στην επαγωγή, αλλά, πάλι το μερικό (Παπανούτσος, 1974:173). Η επαγωγική σκέψη, ιδιαίτερα η αναλογική συλλογιστική, είναι ένα μέσο μεταφοράς γνώσεων— εφαρμογής γνώσεων που αποκτήθηκαν σε ένα πλαίσιο σε νέες καταστάσεις. Η σύγχρονη γνωστική έρευνα αποκάλυψε ότι η πλειοψηφία της γνώσης είναι δεσμευμένη ως προς το περιεχόμενο· δεν μεταφέρεται εύκολα από το ένα γνωστικό πεδίο στο άλλο. Μέσω της ανάπτυξης του επαγωγικού συλλογισμού μπορεί να βελτιωθεί η μάθηση (Csapó, 1997:610).

Η ουσία της αναλογικής σκέψης είναι η μεταφορά γνώσης από μια κατάσταση στην άλλη με μια διαδικασία χαρτογράφησης ενός συνόλου αντιστοιχιών (συχνά ελλειπών) μεταξύ των πτυχών ενός συνόλου πληροφοριών με τις πτυχές ενός άλλου συνόλου (Gick & Holyoak, 1983:2). Ως παράδειγμα αναλογικού συλλογισμού ο Παπανούτσος (1974:173) αναφέρει πως όταν γνωρίζω πως στην κεντρική πλατεία του τόπου διαμονής μου υπάρχουν τοποθετημένα γραμματοκιβώτια, είναι επόμενο όταν επισκεφτώ για πρώτη φορά την κεντρική πλατεία μιας άλλης πόλης να θεωρώ ότι υπάρχουν και εκεί γραμματοκιβώτια. Η λειτουργία μιας αναλογίας είναι να αντλήσει μια νέα λύση, υπόθεση ή πρόβλεψη. Αυτό γίνεται με την εύρεση μιας αρχικής μερικής αντιστοίχισης μεταξύ δύο αναλογιών και, στη συνέχεια, την επέκταση της αντιστοίχισης - χαρτογράφησης με ανάκτηση ή δημιουργία πρόσθετων γνώσεων σχετικά με την αναλογία η οποία αρχικά ήταν λιγότερο κατανοητή (Gick & Holyoak, 1983:5).

Η χρήση ρητών, επεξηγηματικών αναλογιών μπορούν να βοηθήσουν τους μαθητές να δημιουργήσουν αναπαραστάσεις νέων εννοιών που είναι πλουσιότερες από αυτές τις πληροφορίες που περιέχονται σε κείμενα χωρίς αναλογίες. Επειδή αυτές οι αναπαραστάσεις συνδέονται με πληροφορίες που υπάρχουν ήδη στη γνωσιακή βάση, η χρήση αναλογιών θα μπορούσε επίσης να αυξήσει την πιθανότητα ότι η γνώση θα χρησιμοποιηθεί με ευέλικτο και δημιουργικό τρόπο και, ως εκ τούτου, το πρόβλημα αδρανούς γνώσης να αποφευχθεί (Vosniadou & Schommer, 1988).

Οι λογικοί συλλογισμοί αποτελούν δομικό στοιχείο της κριτικής σκέψης και βοηθούν στην διατύπωση λογικών συμπερασμάτων. Οι λογικοί συλλογισμοί μπορούν να αποτελέσουν

αντικείμενο διδασκαλίας ώστε ο μαθητής να καταστεί ικανός να διατυπώνει έγκυρα συμπεράσματα. Επίσης, συνεισφέρουν στην οργάνωση της διδασκαλίας μέσω της συγκρότησης εννοιών, κρίσεων, γενικεύσεων, σχημάτων ερμηνείας και ανάπτυξης δεξιοτήτων. Όσον αφορά στον εννοιολογικό χάρτη ο οποίος αποτελεί μία εφαρμογή της δεξιότητας της διοργάνωσης της γνώσης, μέσω του επαγωγικού συλλογισμού, μπορούν να γίνουν κατανοητές οι δηλωτικές γνώσεις που ενσωματώνονται σε υποσύνολα του σχήματος. Στη συνέχεια, ο μαθητής με απαγωγικό τρόπο μπορεί να χρησιμοποιήσει την αποκτηθείσα γνώση γύρω από τις συσταθείσες έννοιες, ώστε να ερμηνεύσει και να αξιολογήσει νέα δεδομένα. Συνεπώς, στην παρούσα εργασία θα αναζητηθούν τρόποι μετασχηματισμού των λογικών συλλογισμών σε στοιχεία της διαδικασίας της διδασκαλίας συνεισφέροντας στην ανάπτυξη διδακτικών προτάσεων και στην επιλογή στρατηγικών διδασκαλίας για την εκμάθηση των εννοιών υπό ανάλυση.

2.5 Δομικά στοιχεία κριτικής σκέψης – Γνωστικές Δεξιότητες

Εκτός από τις τρεις συλλογιστικές διαδικασίες που αναφέρθηκαν, δομικά στοιχεία της κριτικής σκέψης αποτελούν και οι γνωστικές δεξιότητες. Σε αυτές ανήκουν τα αιτιακά σχήματα και οι εννοιολογικοί χάρτες οι οποίοι στην παρούσα διατριβή χρησιμοποιούνται ως αναλυτικό εργαλείο για την επεξεργασία των επιστημονικών κειμένων που υφίσταται την εμπειρική ανάλυση αλλά και ως συνθετικό εργαλείο για την ανασύσταση των εννοιών κατά την ανάπτυξη των διδακτικών προτάσεων.

Οι γνωστικές δεξιότητες αποτελούν επιμέρους γνωστικές τεχνικές στο πλαίσιο των συλλογιστικών διαδικασιών και αφορούν την οργάνωση, ανάλυση και συσχέτιση δεδομένων που χρησιμοποιεί το άτομο με ακρίβεια και σχετική ταχύτητα μέσα σε ποικίλα πλαίσια ανεξάρτητα από πληροφοριακό περιεχόμενο (Ματσαγγούρας, 2011:93). Μέσα από τις διαδικασίες επεξεργασίας που κινητοποιούν οι γνωστικές δεξιότητες, ο μαθητής μαθαίνει πως να μαθαίνει, ώστε να επιλύει προβλήματα και να οικοδομεί νέα γνώση (Eigler, 1985:183).

Οι δεξιότητες μπορούν να ιεραρχηθούν, ανάλογα με την πολυπλοκότητά τους, σε κατώτερες και ανώτερες. Υπάρχουν διάφορες ταξινομίες γνωστικών δεξιοτήτων στην βιβλιογραφία για τις ανάγκες, όμως, της παρούσας διατριβής επιλέχθηκε η ταξινόμια που χρησιμοποιεί ο Ματσαγγούρας (2011) η οποία προτείνεται για διδακτική αξιοποίηση. Η γνωστική δομή είναι ιεραρχικά οργανωμένη (Ausubel, 1960:267) και μεταβαίνει από απλούστερα προς συνθετότερα επίπεδα μάθησης. Περιγράφονται σε αυτό το σημείο και τα τέσσερα επίπεδα δεξιοτήτων γιατί εκτός των πιο σύνθετων που περιλαμβάνουν τα αιτιακά σχήματα και τους εννοιολογικούς χάρτες, μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην ανάπτυξη των διδακτικών προτάσεων και πιο απλές δεξιότητες όπως είναι η αναγνώριση των εννοιών από τους μαθητές.

Το πρώτο επίπεδο μάθησης αποκαλείται πληροφοριακό και αντιστοιχεί σε δεξιότητες συλλογής δεδομένων (Elliott, κ.ά., 2008:399). Τέτοιες δεξιότητες είναι η παρατήρηση, η αναγνώριση και η ανάκληση. Το δεύτερο επίπεδο αποκαλείται οργανωτικό όπου μέσα από δεξιότητες όπως η σύγκριση, η κατηγοριοποίηση, η διάταξη και η ιεράρχηση γίνονται συσχετίσεις των δεδομένων και εντάσσονται σε ένα ευρύτερο εννοιολογικό σχήμα. Οι σχέσεις αυτές αποδίδονται με τη μορφή εννοιών, κρίσεων, γενικεύσεων και ιεραρχικών σχημάτων και οι οποίες οργανώνουν το πληροφοριακό υλικό. Μέσα από την ενεργοποίηση του επαγωγικού συλλογισμού γίνεται η επεξεργασία των δεδομένων και προκύπτει ένα ανώτερο επίπεδο μάθησης αφού βασικό προϊόν των δεξιοτήτων της κατηγορίας αυτής είναι η δημιουργία εννοιών. Στο τρίτο επίπεδο που αποκαλείται αναλυτικό, η μάθηση αναφέρεται σε ενδο-συσχετίσεις των δεδομένων που αναζητούνται μέσα από διαδικασίες ανάλυσης και επαγωγικές συλλογιστικές διεργασίες. Βασικό προϊόν των δεξιοτήτων της κατηγορίας αυτής είναι οι γενικεύσεις. Τέλος στο τέταρτο επίπεδο αποκαλείται πραξιακό, το άτομο χρησιμοποιεί με απαγωγικό τρόπο την οργανωμένη γνώση του για την επίλυση προβλημάτων. Οι δεξιότητες του επιπέδου αυτού αναφέρονται ως δεξιότητες υπέρβασης των δεδομένων. Μέσω των δεξιοτήτων της κατηγορίας αυτής το άτομο αναδεικνύει τα λανθάνοντα και υπονοούμενα στοιχεία των δεδομένων, τα οποία στη συνέχεια συσχετίζει μεταξύ τους, αλλά και με την προϋπάρχουσα γνώση του, για να καταλήξει τελικά στην παραγωγή νέων στοιχείων, τα οποία οδηγούν στην παραγωγή νέας γνώσης, η οποία βασίζεται μεν στα διαθέσιμα δεδομένα αλλά τα «υπερβαίνει» (Ματσαγγούρας, 2011:552).

Στο τέταρτο επίπεδο, παραδείγματα βασικών γνωστικών δεξιοτήτων υπέρβασης των δεδομένων αποτελούν η επεξήγηση, η πρόβλεψη, η περίληψη, η διοργάνωση της γνώσης κ.α. Η δεξιότητα της διοργάνωσης της γνώσης επιτρέπει στο άτομο να παρουσιάσει με τη μορφή γραφικών παραστάσεων ή άλλων παραστατικών μέσων, τη γνώση οργανωμένη με βάση κάποιο κριτήριο (Ματσαγγούρας, 2011:557). Οι γραφικές αναπαραστάσεις, λοιπόν, παρέχουν μία συνολική οπτική εικόνα γεγονότων ή εννοιών και των σχέσεων που τα συνδέουν μέσα σε ένα οργανωμένο πλαίσιο. Η σπουδαιότητα της διοργάνωσης της γνώσης με τη βοήθεια σχημάτων είναι πολύ μεγάλη, διότι αναδεικνύει και αισθητοποιεί τις σχέσεις μεταξύ των δεδομένων και κατ' επέκταση προωθεί την κατανόηση. Τέτοια σχήματα αποτελούν, μεταξύ άλλων, τα αιτιακά σχήματα και οι εννοιολογικοί χάρτες. Αυτά, αποτελούν μεθοδολογικά εργαλεία στην παρούσα διατριβή για την γνωσιακή προεργασία των υπό διδασκαλία εννοιών, για αυτό και αναπτύσσονται σε ξεχωριστά κεφάλαια.

2.6 Στρατηγικές Διδασκαλίας

Είναι σημαντικό να γίνει διάκριση μεταξύ δεξιοτήτων και στρατηγικών. Οι δεξιότητες είναι νοητικές δραστηριότητες, όπως η πρόβλεψη, η σύνοψη ή η σύγκριση και μπορούν να βελτιωθούν μέσω συνειδητής πρακτικής. Μια στρατηγική διδασκαλίας¹ είναι μία σκόπιμη διδακτική παρέμβαση για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου διδακτικού στόχου όπως είναι και οι δεξιότητες. Για παράδειγμα όταν χρησιμοποιούμε μία συγκεκριμένη διαδικασία πρόβλεψης (Marzano, κ.ά., 1988:70).

Οι στρατηγικές διδασκαλίας είναι διαφορετικές για την εκμάθηση του περιεχομένου της διδασκαλίας και για την διαδικαστική διδασκαλία. Κατά την διδασκαλία του περιεχομένου, ο εκπαιδευτικός πρέπει να συνδέει την νέα γνώση με την προηγούμενη γνώση και να δίνει έμφαση σε σημαντικές έννοιες και συσχετίσεις (Derry, 1989:7). Για να το πετύχει αυτό μεταχειρίζεται στρατηγικές όπως οι λογικοί συλλογισμοί, η υπόθεση, η ερώτηση, η αιτιακή σχέση, οι γραφικοί οργανωτές κ.α. Κατά την διδασκαλία της διαδικασίας θα πρέπει να

---

¹ Ο όρος στρατηγική διδασκαλίας χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τους όρους «διδακτικό μοντέλο» και «διδακτική μέθοδος ή πορεία», ωστόσο οι έννοιες δεν είναι συνώνυμες και εκφράζουν διαφορετικό εύρος (Ματσαγγούρας, 2011).

οικοδομείται με υποδειγματικό τρόπο ένα αναλυτικό μοντέλο της εμπλεκόμενης διαδικασίας και να επιλέγονται οι πιο κατάλληλες τεχνικές για την ανάδειξη του τρόπου σκέψης και για την εξάλειψη των λαθών (Marzano, 1992:66).

Οι στρατηγικές διδασκαλίας μπορούν να εφαρμοστούν είτε μέσα από έναν *ερμηνευτικό-κατανοητικό* τύπο διδασκαλίας είτε μέσα από έναν *διερευνητικό-κατανοητικό* τύπο διδασκαλίας. Ο ερμηνευτικός-κατανοητικός τύπος είναι μία διδασκαλία που επιζητεί να εξοικειώσει τους μαθητές με τις σχέσεις ανάμεσα σε μία γενικότητα και στα συγκεκριμένα στοιχεία και συνάμα εξηγεί τις χρήσεις στις οποίες μπορούν να εφαρμόζονται αυτές οι αρχές (Bigge & Shermis, 2006). Ο διερευνητικός-κατανοητικός τύπος διδασκαλίας και μάθησης οδηγεί και αυτός στην απόκτηση-δημιουργία κατανοήσεων, αλλά οι κατανοήσεις αυτές επιζητούνται με έναν μοναδικό τρόπο. Αυτό σημαίνει ότι επιλέγονται προβλήματα προς διερεύνηση που ενδιαφέρουν τους μαθητές και στην συνέχεια γίνεται η ανάδειξη και η επίλυση των προβλημάτων (Bigge & Shermis, 2006:319). Η ποικιλομορφία των σκοπών απαιτεί και μία ποικιλομορφία των μεθόδων με τελικό σκοπό το μαθητή (Eigler, 1985:192) ο οποίος οδηγείται στην αυτόνομη μάθηση και στην ανάπτυξη δικών του στρατηγικών μάθησης (Derry, 1989:9).

Στην παρούσα διατριβή οι διδακτικές προτάσεις θα στηριχτούν σε στρατηγικές κατάλληλες για την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης ώστε η διδασκαλία να μην περιορίζεται στην παρουσίαση μεμονωμένων πληροφοριακών στοιχείων αλλά στην ανάδειξη των δομικών σχέσεων των οργανωμένων πληροφοριών. Η ανάπτυξη των διδακτικών προτάσεων απαιτεί διαδικασίες γνωσιακής προεργασίας των υπό διδασκαλία εννοιών και αυτό προϋποθέτει επιστημολογικής υφής επεξεργασία της βιβλιογραφίας. Η επεξεργασία αυτή γίνεται με βάση δύο συγκεκριμένα γνωσιακά εργαλεία: τα αιτιακά σχήματα και τα εννοιολογικά πλαίσια, τα οποία αναλύονται στα κεφάλαια που έπονται και λειτουργούν ως θεωρητική σκευή στην προσέγγιση των επιστημονικών κειμένων στο δεύτερο μέρος της διατριβής. Η βιβλιογραφία αποτελεί το πρωτογενές εμπειρικό υλικό στο οποίο εφαρμόζεται η ποιοτική ανάλυση μέσω αιτιακών σχημάτων και εννοιολογικών χαρτών.

Κεφάλαιο 3

Αναλυτικά Εργαλεία: «Εννοιολογικοί Χάρτες»

3.1 Εισαγωγή και οδικός χάρτης κεφαλαίου

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέρθηκε ότι τα δομικά στοιχεία της κριτικής σκέψης και τα γνωστικά προϊόντα της πρέπει να αποτελούν αντικείμενο της κριτικής διδασκαλίας προκειμένου ο μαθητής να οδηγηθεί στην κριτική σκέψη. Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι η αναφορά στα γνωστικά προϊόντα της κριτικής σκέψης, τις έννοιες, ώστε να αναπτυχθούν διδακτικές προτάσεις γύρω από το περιεχόμενο και την διδασκαλία τους. Προηγείται των διδακτικών προτάσεων η επιστημολογικής υφής επεξεργασία των επιστημονικών κειμένων με τη βοήθεια των εννοιολογικών χαρτών ώστε να συγκροτηθεί ή και να ανασυσταθεί το περιεχόμενο των εννοιών. Το παρόν κεφάλαιο αναφέρεται στα εξής ερευνητικά ερωτήματα: πως οργανώνεται σημασιολογικά το περιεχόμενο των εννοιών υπο επεξεργασία; Πως σχετίζονται οι έννοιες με τους εννοιολογικούς χάρτες; Πως γίνεται η επεξεργασία της επιστημονικής βιβλιογραφίας ώστε να προκύψουν νέοι ορισμοί που να καλύπτουν κενά στην βιβλιογραφία; Με ποιο τρόπο διδάσκονται αποτελεσματικά οι έννοιες στους εκπαιδευόμενους;

Αρχικά αναφέρεται ο ορισμός της έννοιας και η χρησιμότητά της στην κατανόηση της πραγματικότητας. Στη συνέχεια, ορίζονται οι διαστάσεις της έννοιας οι οποίες είναι απαραίτητες για να ελεγχθούν οι υπάρχοντες ορισμοί αλλά και να προκύψουν κριτήρια με τα οποία μπορεί να συγκροτηθεί ένας νέος ορισμός, αν είναι απαραίτητο, που να πληροί

λειτουργικά τις ανάγκες της παρούσας έρευνας. Όσον αφορά στην εκπαιδευτική σημασία των ορισμών, αυτή συνίσταται στο τι μπορεί να κάνει ο εκπαιδευόμενος μετά την εκμάθηση του ορισμού που δεν μπορούσε να κάνει πριν (Tessmer, κ.ά., 1990:195).

Βασική προϋπόθεση για μία σημασιολογικά πειθαρχημένη εννοιολόγηση είναι η συστηματική καταγραφή, αποτίμηση και οργάνωση των σημασιών της έννοιας, όπως αυτές αποτυπώνονται στη συναφή βιβλιογραφία (Σεφεριάδης, 2004:75). Δηλαδή για να οριστεί μία έννοια πρέπει να αναφερθούν οι διαστάσεις της. Πρόκειται για μία απαραίτητη θεωρητική ανάλυση για την αξιολόγηση, συγκρότηση ή ανασύσταση ενός ορισμού αφού αυτός αποτελεί μέρος της διδασκαλίας μίας έννοιας.

Η γνωστική ανάπτυξη του ατόμου αλλά και η δομή της οργανωμένης ανθρώπινης γνώσης οργανώνεται από τρεις κατηγορίες: τις ταξινομίες, τις ιεραρχίες και την ιδιαίτερη δομή των διαφόρων επιστημών. Οι έννοιες αποτελούν βασικά δομικά στοιχεία αυτών των κατηγοριών (Klausmeier, 1977:182). Η κατανόηση των εννοιών μπορεί να επιτευχθεί όχι μόνο μέσω ορισμών αλλά και μέσω της αντίληψης της ιεραρχίας μεταξύ των συσχετιζόμενων εννοιών (Tessmer & Driscoll, 1986:196). Οι ταξινομίες και οι ιεραρχίες αναπτύσσονται στο παρόν κεφάλαιο όπως και οι στρατηγικές διδασκαλίας των εννοιών σε όρους των χαρακτηριστικών τους και των ορισμών τους με γενικό τρόπο.

Η γνωσιακή προεργασία των εννοιών υπό διδασκαλία, αφορά σε διαδικασίες κριτικής επεξεργασίας των εννοιών αλλά και στην ανάπτυξη ενός εννοιολογικού πλαισίου γύρω από το περιεχόμενό τους. Οι διδακτικές προτάσεις προκειμένου να οδηγούν σε ουσιαστική μάθηση πρέπει να τονίζουν τις έννοιες και τις συσχετίσεις τους. Οι έννοιες και οι συσχετίσεις τους που υποστηρίζουν το περιεχόμενο της διδασκαλίας, απεικονίζονται μέσω εννοιολογικών χαρτών καθώς με αυτό τον τρόπο αισθητοποιείται η ιεραρχική διάρθρωση τους και αναδεικνύονται οι ενδο-συσχετίσεις. Ο εννοιολογικός χάρτης αφορά βασικό γνωστικό εργαλείο για την παρούσα έρευνα για αυτό εξηγούνται στο παρόν κεφάλαιο τα συστατικά μέρη ενός χάρτη, τα χαρακτηριστικά του, οι καλές πρακτικές για την ανάπτυξη ενός σωστά δομημένου εννοιολογικού χάρτη καθώς και οι όροι αξιοποίησής του.

3.2 Γνωστικά προϊόντα της Κριτικής Σκέψης - Έννοιες

Οι έννοιες που σχηματίζει το άτομο, χρησιμοποιούνται για την αντίληψη του φυσικού και κοινωνικού κόσμου (Klausmeier & Hooper, 1974:17). Οι έννοιες είναι οι βάσεις της ανθρώπινης κατανόησης και συλλογισμού. Αντιπροσωπεύουν τις ανθρώπινες ερμηνείες των πραγμάτων στον κόσμο και των ιδεών που κατασκευάζουν (Jonassen & Ionas, 2008, p. 288). Με τον προσδιορισμό του νοήματος των εννοιών εξασφαλίζεται η ορθή κατανόηση των λεγομένων (Παπανούτσος, 1974:27). Αναλυτικότερα, οι έννοιες είναι ενότητες σκέψης με τις οποίες οργανώνουμε τις εμπειρίες μας και κατ' αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζουμε μια βάση για γενίκευση και για εμπλοκή σε σκέψη ανώτερου επιπέδου. Η έννοια, λοιπόν, μπορεί να οριστεί ως ένα σύνολο αντικειμένων, συμβόλων ή γεγονότων, τα οποία έχουν κοινά χαρακτηριστικά και μπορούν να αναφερθούν με ένα όνομα ή ένα σύμβολο (Καψάλης, 2018:486). Ο ορισμός αυτός, αφορά έναν κλασσικό ορισμό της έννοιας, σύμφωνα με την αριστοτελική οπτική κατά την οποία η κατηγοριοποίηση γίνεται βάσει κοινών χαρακτηριστικών (Jonassen, 2006a:179).

Η μάθηση εννοιών είναι το αποτέλεσμα μιας διαδικασίας αφαίρεσης και κατηγοριοποίησης. Η αφαίρεση δίνει τη δυνατότητα στο άτομο να διακρίνει τις ομοιότητες, τα ουσιώδη γνωρίσματα των αντικειμένων και των φαινομένων, ενώ με την κατηγοριοποίηση συναρμολογεί και ταξινομεί τα διάφορα αντικείμενα και φαινόμενα σε κατηγορίες με βάση τα ουσιώδη γνωρίσματά τους. Έχει έτσι την δυνατότητα να προσδιορίσει πράγματα που συναντά για πρώτη φορά, εντάσσοντάς τα σε μια έννοια ή μια κατηγορία (τάξη εννοιών) που έχει ήδη σχηματίσει (Καψάλης, 2018:487).

Με τη διχοτόμηση του κόσμου σε τάξεις, οι έννοιες μειώνουν την ποσότητα των πληροφοριών που πρέπει να μάθουμε, να θυμόμαστε, να επικοινωνούμε και να σκεπτόμαστε. Οι έννοιες επιτρέπουν στους ανθρώπους να αποθηκεύουν με οικονομικό τρόπο τις πληροφορίες σχετικά με κατηγορίες αντικειμένων, συμβάντων ή οντοτήτων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την περιγραφή και τη σκέψη γύρω από κάθε αντικείμενο της κατηγορίας (Jonassen, 2006a:177).

Οι προηγούμενες αντιλήψεις του ατόμου έχουν έναν ενδιάμεσο ρόλο μεταξύ της γνώσης και των δομών σκέψης του: ο μαθητευόμενος δομεί την γνώση του με την αλληλεπίδραση των

προηγούμενων αντιλήψεων του και των πληροφοριών που είναι δυνατό να προσλάβει δια μέσου αυτών (Bertrand, 1999:69). Οι έννοιες, λοιπόν, μας βοηθούν να αποκτήσουμε σε κάθε τομέα τον πρώτο πυρήνα γνώσης, και στη συνέχεια, μέσα από τα σχήματα στα οποία οργανώνονται, διευκολύνουν τη μεταφορά της μάθησης καθώς και την ενσωμάτωση στα αρχικά εννοιολογικά σχήματα των νέων πληροφοριακών στοιχείων (Ματσαγγούρας, 2011:108).

3.2.1 Προϋποθέσεις για σημασιολογικά πειθαρχημένες εννοιολογήσεις

Ο ορισμός μίας έννοιας αποτελεί μέρος της διδασκαλίας της. Ένας ορισμός έννοιας φαίνεται να είναι επιτυχής στο βαθμό που εντοπίζει και περιγράφει σωστά όλα τα κρίσιμα χαρακτηριστικά που είναι πιθανό να είναι συναφή με την έννοια και στο βαθμό που επικοινωνεί τις κατάλληλες συσχετίσεις των μεταβλητών και των τιμών των χαρακτηριστικών και σχέσεις αυτών στον εκπαιδευόμενο (Carrol, 1964:202· Tennyson & Park, 1980:57). Για να οριστεί μία έννοια πρέπει να αναφερθούν οι διαστάσεις της. Πρόκειται για μία απαραίτητη θεωρητική ανάλυση για την αξιολόγηση, συγκρότηση ή ανασύσταση ενός ορισμού μίας έννοιας. Έτσι, ο πρωταρχικός τρόπος διδασκαλίας της έννοιας έχει επικεντρωθεί γύρω από την παρουσίαση ενός ορισμού ή τον καθορισμό των χαρακτηριστικών, μαζί με ένα σύνολο παραδειγμάτων και αντιπαραδειγμάτων (Tennyson & Park, 1980:56· Carrol, 1964).

Η εκπαιδευτική σημασία των ορισμών έγκειται στο ότι ο εκπαιδευόμενος μαθαίνοντας έναν ορισμό, μπορεί να αναγνωρίζει περιπτώσεις που αναφέρονται στην έννοια και να συναγάγει σωστά συμπεράσματα από αυτή (Tessmer & Driscoll, 1986:195). Για να ορίσουμε μία έννοια είναι αναγκαίο να αναφέρουμε δύο διαστάσεις της: το πλάτος και το βάθος. Πλάτος (ή υποδήλωση) μίας έννοιας είναι το πλήθος των αντικειμένων που περιλαμβάνονται στην τάξη της. Αναλύοντας το πλάτος μίας έννοιας, επιλέγονται από το πλήθος των ομοειδών αντικειμένων που περιλαμβάνει η τάξη τα πιο αντιπροσωπευτικά τα οποία δίνουν με πρόχειρο και πρακτικό τρόπο το νόημα της έννοιας. Βάθος μίας λέξης-έννοιας είναι το σύνολο των γνωρισμάτων που χαρακτηρίζουν όσα αντικείμενα περιλαμβάνονται στην τάξη της. Έτσι, αναλύοντας το βάθος μίας έννοιας, είμαστε σε θέση να παραθέσουμε τα κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα σε όλα τα αντικείμενα μίας τάξης,

ώστε να δημιουργηθεί στο νου ο λογικός τύπος της έννοιας (Παπανούτσος, 1974:34). Η προσεκτική διερεύνηση του βάθους των εννοιών μας δίνει καλούς ορισμούς ενώ η προσεκτική διερεύνηση του πλάτους των εννοιών μας δίνει καλές διαιρέσεις. Με τον καλό ορισμό γίνεται φανερό το βάθος, δηλαδή διευκρινίζονται και διατυπώνονται με ακρίβεια τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μίας έννοιας και έτσι αποφεύγονται οι συγχύσεις και οι παρανοήσεις που δυσκολεύουν τη συνεννόηση ή παρασύρουν σε πλάνες (Παπανούτσος, 1974:45). Επομένως, βασική προϋπόθεση για μία σημασιολογικά πειθαρχημένη εννοιολόγηση είναι η συστηματική καταγραφή, αποτίμηση και οργάνωση των σημασιών (γνωρισμάτων βάθους) της έννοιας, όπως αυτές αποτυπώνονται στη συναφή βιβλιογραφία (Sartori, 2004:75).

Η έννοια, λοιπόν, είναι το βάθος της, αφού το βάθος της (ή συνδήλωση) περιλαμβάνει όλα της τα χαρακτηριστικά ή γνωρίσματα. Προκειμένου να γίνει η διαχείριση των χαρακτηριστικών του βάθους μίας έννοιας, πρέπει να διακρίνουμε αν πρόκειται για ανασύσταση ή συγκρότηση μιας έννοιας. Η ανασύσταση εκτιμά την παρούσα θέση μιας έννοιας στη βιβλιογραφία, προηγείται και υποβοηθά την συγκρότηση μιας έννοιας ή οποία αφορά τη διαμόρφωση μίας βελτιωμένης έννοιας (Sartori, 2004:262). Για να είναι χρήσιμη η ανασύσταση εννοιών θα πρέπει να οδηγεί σε μία οργάνωση χαρακτηριστικών με τρόπο ώστε να συνθέτει ομοιότητες και διαφορές στις διάφορες προσλήψεις μίας έννοιας (Sartori, 2004:263). Η ανασύσταση εννοιών είναι ένα μέσο με απώτατο στόχο τη δημιουργία μίας ξεκάθαρης βάσης πάνω στην οποία μπορούμε να χτίσουμε – δηλαδή να συγκροτήσουμε έννοιες.

Μεταξύ του βάθους και του πλάτους των εννοιών ισχύει μία σχέση αντιστρόφως ανάλογη. Αν θέλουμε να καταστήσουμε μία έννοια πιο περιεκτική ως προς το πλάτος της (τις υποδηλώσεις ή το εύρος των εμπειρικών της αναφορών) και να μεγεθύνουμε την «ταξιδιωτική» της εμβέλεια, μειώνουμε τα γνωρίσματα του βάθους της (άνοδος της κλίμακας αφαίρεσης). Αυτό βέβαια, καθιστά την έννοια περισσότερο αφηρημένη, αδυνατίζοντας το διακριτικό της σθένος και κάνοντάς την ακατάλληλη για πλαισιακά εμπειριστατωμένες χρήσεις (Σεφεριάδης, 2004:67).

Στην παρούσα έρευνα προσεγγίζεται το βάθος των εννοιών υπό διδασκαλία μέσα από την αποδόμηση των ορισμών που προκύπτουν από τα επιστημονικά κείμενα με την βοήθεια του μεθοδολογικού εργαλείου των εννοιολογικών χαρτών. Μέσω της ανασύστασης των εννοιών, εφόσον κριθεί απαραίτητο, μπορεί να προκύψουν λειτουργικοί ορισμοί ικανοί να καθοδηγήσουν την εμπειρική έρευνα αλλά και την διδασκαλία.

3.2.2 Η ιεράρχηση των εννοιών

Καθώς το άτομο αναπτύσσεται εννοιολογικά, εμπλουτίζει τον αριθμό των εννοιών, εξειδικεύει τα κύρια χαρακτηριστικά τους και κυρίως αναπτύσσει ένα πλέγμα σχέσεων που συνδέουν μεταξύ τους τις έννοιες. Οι συσχετίσεις αυτές είναι ιεραρχικές και υποστηρίζεται από τη βιβλιογραφία ότι ο μαθητής μπορεί να οδηγηθεί στην κατάκτηση της εννοιολογικής γνώσης όχι μόνο μέσω των ορισμών αλλά και μέσω της διερεύνησης των συσχετίσεων μεταξύ των εννοιών (Tessmer, κ.ά., 1990:198).

Σύμφωνα με τον Παπανούτσο (1974:39), κατά το πλάτος εξεταζόμενες δύο έννοιες μπορούν να έχουν μεταξύ τους μία από τις εξής σχέσεις: τη σχέση της επαλληλίας, της υπόταξης και της υπέρταξης, της συναλληλίας, της επαλλαγή. Η σχέση της επαλληλίας αφορά έννοιες οι οποίες είναι ισοδύναμες και όλα τα αντικείμενα που περιλαμβάνονται στο πλάτος της μίας έννοιας περιλαμβάνονται και στο πλάτος της άλλης για παράδειγμα οι έννοιες «λαός» και «έθνος». Οι έννοιες που γενικεύουν επιμέρους κατηγορίες εννοιών λέγονται έννοιες γένους (superordinate), οι έννοιες στις οποίες επιμερίζονται οι έννοιες γένους λέγονται υπάλληλες έννοιες (subordinate) και έχουν μεταξύ τους μία σχέση υπέρταξης και υπόταξης (κατακόρυφη σχέση) (Ματσαγγούρας, 2011:344). Η πλατύτερη έννοια που μέσα στο πλάτος της περιλαμβάνει μία ή περισσότερες στενότερες έννοιες ονομάζεται γένος και η στενότερη είδος. Σε μία σειρά υπάλληλων εννοιών όπου προηγείται η πλατύτερη και ακολουθεί η στενότερη έννοια κάθε έννοια είναι γένος ως προς την επόμενη και ταυτόχρονα είδος ως προς την προηγούμενη. Το γένος, από τη φύση του περιέχει το είδος (Μουρέλος, 1968:14).

Οι έννοιες της ίδιας κατηγορίας λέγονται *παράλληλες* ή *συνάλληλες* (coordinate) έννοιες, υπάγονται σε μία πλατύτερη έννοια (γένους) αλλά κανένα αντικείμενο της μιας δεν περιλαμβάνεται στο πλάτος της άλλης (οριζόντια σχέση) (Ματσαγγούρας, 2011:344). Η έννοια «περιττός αριθμός» π.χ. είναι έννοια είδους και υπάλληλη σε σχέση με την έννοια «ακέραιος αριθμός» που είναι η έννοια γένους, και συνάλληλη ή παράλληλη σε σχέση με την έννοια «άρτιος αριθμός», με την οποία έχει την ίδια περίπου περιεκτικότητα και συναποτελούν την ομάδα των ακεραίων αριθμών (Παπανούτσος, 1974:42). Επαλλάσσουσες λέγονται δύο έννοιες οι οποίες έχουν μέρος μόνο από το πλάτος τους κοινό, ενώ, το υπόλοιπο είναι μη κοινό π.χ. «θηλαστικά ζώα». Δεν είναι όλα τα ζώα θηλαστικά (Παπανούτσος, 1974:39).

Οι ιεραρχίες είναι χρήσιμες διότι απλοποιούν μαθησιακά την πραγματικότητα (Ματσαγγούρας, 2011:344). Η πληροφορία ότι οι περιττοί και οι άρτιοι αριθμοί είναι είδη ακεραίων αριθμών μας δίνει ικανοποιητικά στοιχεία για τα βασικά χαρακτηριστικά τους χωρίς να χρειαστεί να ασχοληθούμε περισσότερο. Υπάρχουν όμως και έννοιες όπως πχ. το χάος που δεν ανήκουν σε ιεραρχικά σχήματα. Σε αυτές τις περιπτώσεις η διδασκαλία πρέπει να αναφέρεται στα χαρακτηριστικά τους, στις διαβαθμίσεις τους, σε παραδείγματα και μη-παραδείγματα, όμως, η εκμάθησή τους αποκτάται κυρίως μέσω της συνεχόμενης και στοχοθετημένης χρήσης (Brown, κ.ά., 1989).

Η παρούσα γνωσιακή προεργασία βασίζεται σε μία ιεραρχική απεικόνιση των εννοιών και των συσχετίσεών τους μέσω των εννοιολογικών χαρτών. Οι ιεραρχίες αυτές βασίζονται στις κατηγοριοποιήσεις που αναφέρθηκαν προκειμένου να απλοποιηθεί η επεξεργασία, η οργάνωση και η συσχέτιση μεταξύ των δεδομένων ώστε σε πρώτο επίπεδο να γίνει η βιβλιογραφική επισκόπηση των επιστημονικών κειμένων θέτοντας καινοτόμα ερευνητικά ερωτήματα που στόχο έχουν να οδηγήσουν σε ενδιαφέρουσες θεωρίες (Sandberg & Alvesson, 2011:24) ή σε ανασύσταση εννοιών. Σε δεύτερο επίπεδο θα αναπτυχθούν διδακτικές προτάσεις που θα οδηγούν σε λειτουργική εκμάθηση του περιεχομένου. Αντιλαμβανόμενος τις κατάλληλες σχέσεις υπέρταξης-υπόταξης μεταξύ των σχετικών εννοιών, ο εκπαιδευόμενος είναι πιο πιθανό να κωδικοποιήσει και να αποθηκεύσει τα καθοριστικά χαρακτηριστικά σε ένα δίκτυο συσχετίσεων (Tessmer & Driscoll, 1986:196) και να οδηγηθεί σε λειτουργική κατανόηση.

3.2.3 Η διδασκαλία των εννοιών

Προκειμένου να αναπτυχθούν προτάσεις για την διδασκαλία των εννοιών του Ειδησεογραφικού Εθνοκεντρισμού και της Εσωτερίκευσης, πρέπει να επιλεχτούν οι κατάλληλες στρατηγικές που αφορούν στην εκμάθησή τους. Στο σημείο αυτό παρουσιάζονται οι γενικές αρχές που πρέπει να ακολουθηθούν ώστε να οδηγηθεί ο μαθητής σε λειτουργική μάθηση και οι στρατηγικές που αφορούν στην διδασκαλία των εννοιών σε όρους των χαρακτηριστικών, ορισμών και συσχετίσεων τους.

Οι ορισμοί βρίσκονται στο επίκεντρο κάθε διδασκαλίας από την πιο βασική έως την πιο περίπλοκη και λειτουργούν για να διευκολύνουν την εκμάθηση εννοιών μαζί με ένα σύνολο παραδειγμάτων και αντιπαραδειγμάτων. Κατά την διδασκαλία και μέσω μίας επαγωγικής συλλογιστικής διαδικασίας, ο ορισμός της έννοιας παρουσιάζεται σε όρους των βασικών χαρακτηριστικών της (Tennyson & Park, 1980:56). Στρατηγικές παρουσίασης όπως η απομόνωση των χαρακτηριστικών και η απομνημόνευση βοηθούν στην εκμάθηση δηλωτικών γνώσεων, όπως οι ορισμοί των εννοιών, ενώ η επιλογή και η αλληλουχία των πρακτικών παραδειγμάτων αναπτύσσει διαδικαστικές δεξιότητες στη γενίκευση και τις διακρίσεις εννοιών (Tessmer, κ.ά., 1990:46).

Οι ιεραρχικές σχέσεις μεταξύ των εννοιών υποστηρίζουν τον παραγωγικό και τον επαγωγικό συλλογισμό (Rips, κ.ά., 2012:178). Μέσω της επαγωγικό-υποθετικής στρατηγικής, η οποία ανήκει στην κατηγορία των στρατηγικών κατευθυνόμενης διερεύνησης, ο εκπαιδευτικός παρέχει τις βασικές πληροφορίες και με τις κατάλληλες ερωτήσεις εμπλέκει τους μαθητές σε διαδικασίες παρατήρησης, κατηγοριοποίησης, σύγκρισης, υπόθεσης κλπ. οι οποίες τελικά οδηγούν τους μαθητές στο είδος των γενικεύσεων που επιδιώκει ο εκπαιδευτικός να εξαχθούν από το συγκεκριμένο μάθημα. Η παρέμβαση του εκπαιδευτικού αναφέρεται στην επιλογή του υλικού επεξεργασίας και τη δημιουργία προβληματισμού και όχι στην καθοδήγηση της σκέψης (Ματσαγούρας, 2011:341).

Η εκμάθηση των εννοιών αναφέρεται στη διαμόρφωση αναπαραστάσεων για τον προσδιορισμό χαρακτηριστικών, τη γενίκευσή τους σε νέα παραδείγματα και τη διάκριση παραδειγμάτων που αναφέρονται στις έννοιες υπό διδασκαλία από μη παραδείγματα (Schunk, 2012:293). Μια διαδικασία τεσσάρων βημάτων για τη διδασκαλία εννοιών προτείνεται από την βιβλιογραφία: πρώτον, θα πρέπει να προσδιορίζεται η ταξινομική δομή του περιεχομένου. Πρώτον, τα τρία επίπεδα δομής των εννοιών -έννοιες γένους, υπάλληλες και συνάλληλες πρέπει να αναλύονται και να προσδιορίζονται τα κρίσιμα και μεταβλητά χαρακτηριστικά, δεύτερον θα πρέπει να καταρτιστεί ο ορισμός της έννοιας όσον αφορά στα κρίσιμα χαρακτηριστικά της και τα παραδείγματα θα πρέπει να δομούνται βάσει των κρίσιμων και μεταβλητών χαρακτηριστικών, τρίτον τα παραδείγματα θα πρέπει να διατάσσονται σε ορθολογικά σύνολα με κατάλληλο χειρισμό των χαρακτηριστικών. Μέσα σε ένα λογικό σύνολο, που περιέχει ένα παράδειγμα από κάθε παράλληλη έννοια, τα παραδείγματα θα πρέπει να έχουν παρόμοια μεταβλητά χαρακτηριστικά, τέταρτον η σειρά παρουσίασης των ορθολογικών συνόλων θα πρέπει να ακολουθεί το επίπεδο απόκλισης και δυσκολίας μεταξύ των παραδειγμάτων της έννοιας (από το πιο εύκολο στο πιο δύσκολο) και η σειρά παρουσίασης των παραδειγμάτων εντός ορθολογικών συνόλων θα πρέπει να αποφασίζεται σύμφωνα με πληροφορίες σχετικά με την κατάσταση γνώσης του μαθητή (Tennyson & Park, 1980). Για εκτεταμένη έρευνα στη μάθηση εννοιών, θα πρέπει να μελετηθούν οι σχέσεις μεταξύ εννοιών γένους και υπάλληλων εννοιών σε σχέση με την απόκτηση ενός συνόλου διαρθρωτικά σχετιζόμενων εννοιών (Tennyson & Park, 1980:66).

Οι ταξινομικές σχέσεις μεταξύ των εννοιών, ιδίως οι σχέσεις των παράλληλων εννοιών με βάση παρόμοια μεταβλητά χαρακτηριστικά, είναι σημαντικές για την εκμάθηση εννοιών, επειδή, σε πραγματικά μαθήματα σπουδών, ένα αρνητικό παράδειγμα μιας έννοιας είναι ένα παράδειγμα για μία άλλη σχετική έννοια και κάθε φορά που μια συγκεκριμένη έννοια στη μνήμη ενεργοποιείται, ολόκληρη η δομή σχετική με το πλαίσιο της έννοιας ενεργοποιείται και γίνεται διαθέσιμη (Tennyson & Park, 1980:62).

Ένα πρόβλημα που απασχολεί τους εκπαιδευτικούς είναι η δυσκολία στην εκμάθηση μιας έννοιας ακόμη και όταν δοθεί ο ορισμός της, με αποτέλεσμα οι εκπαιδευτικοί να μην είναι σίγουροι πώς η έννοια μπορεί να δοθεί πιο αποτελεσματικά (Tessmer & Driscoll, 1986:196). Τα τρέχοντα μοντέλα εκπαιδευτικού σχεδιασμού προϋποθέτουν ότι οι έννοιες αφορούν:

κανόνες ταξινόμησης, στοιχεία ενός πιο σύνθετου δικτύου ή σχήματος στη μνήμη και διδασκαλία των εννοιών βασιζόμενη στις διαδικασίες ταξινόμησης. Οι έννοιες μπορεί να είναι σχήματα ή δίκτυα από μόνες τους, ως μία σύνθετη διάταξη της δηλωτικής, διαδικαστικής ή επεξηγηματικής γνώσης (Tessmer, κ.ά., 1990:45).

Συνεπώς, οι έννοιες είναι κάτι περισσότερο από κανόνες ταξινόμησης και μπορεί να έχουν μορφή σχήματος στην κατασκευή τους κατά την ανάδειξη των συσχετίσεων. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις η διδασκαλία της έννοιας θα πρέπει να σχεδιαστεί για να διευκολύνει περισσότερο από την επίδοση στην διαδικασία ταξινόμησης· θα πρέπει να έχει σχεδιαστεί έτσι ώστε να αναδεικνύονται οι κατάλληλες συνδέσεις με την προηγούμενη γνώση, να ενθαρρύνει το συμπέρασμα και την παραγωγή γνώσης, να οργανώνει ορισμούς, παραδείγματα και ιδιότητες των εννοιών, καθώς και σημασιολογικές/συμπερασματικές σχέσεις μεταξύ άλλων εννοιών (Tessmer, κ.ά., 1990:49).

Από την προοπτική του εκπαιδευτικού σχεδιασμού, η ιεραρχική διάρθρωση των εννοιών οδηγεί σε ανάκληση και διευκόλυνση της εκμάθησής τους (Tessmer & Driscoll, 1986:204). Μια ταξινομική δομή διαφέρει από μια ιεραρχική δομή στο ότι μια ταξινόμηση περιλαμβάνει αποκλειστικές και μη αποκλειστικές σχέσεις μεταξύ των τάξεων των πραγμάτων με βάση τα κύρια χαρακτηριστικά τους, ενώ μια ιεραρχία συνεπάγεται οργάνωση των σχέσεων των πραγμάτων με βάση κάποιες αρχές, όπως η σημασία, η προτεραιότητα ή η εξάρτηση (Tennyson & Park, 1980:62). Οι έννοιες που αναπτύσσονται στην παρούσα έρευνα μπορούν να αναπτύσσονται ταξινομικά και ιεραρχικά.

Για την ανάδειξη των ιεραρχικών σχέσεων μεταξύ των εννοιών μπορούν να χρησιμοποιηθούν διάφορες εκπαιδευτικές στρατηγικές όπως οι εννοιολογικοί χάρτες (Tessmer, κ.ά., 1990:49). Επίσης, πέραν της ταξινομικής και ιεραρχικής δομής, η σχέση μεταξύ των εννοιών μπορεί να μελετηθεί και από την άποψη της αιτίας και της επίδρασης (Tennyson & Park, 1980:65). Οι συσχετίσεις των εννοιών σε όρους αιτιότητας μελετάται στο επόμενο κεφάλαιο.

Από την ερευνητική βιβλιογραφία της έννοιας που εξετάζεται, πρέπει να επιλέγονται εκείνα τα εκπαιδευτικά ερεθίσματα που τονίζουν τόσο τις διαφορές μεταξύ των παράλληλων εννοιών όσο και το πεδίο εφαρμογής κάθε έννοιας. Επιπλέον, η διδασκαλία θα πρέπει να

αναδεικνύει τη σχετικότητα των εννοιών και την εξάρτησή τους από το κοινωνικό, πολιτιστικό, οικονομικό κλπ. πλαίσιο και η σειρά παρουσίασης του οργανωμένου περιεχομένου θα πρέπει να διδάσκεται σύμφωνα με επικαιροποιημένες πληροφορίες σχετικά με το επίπεδο γνώσης του εκπαιδευόμενου. Οι έννοιες όταν επιτυγχάνονται σε διαδοχικά υψηλότερα επίπεδα χρησιμοποιούνται περισσότερο στην κατανόηση των αρχών στις οποίες εντάσσεται η έννοια, την κατανόηση των ταξινομικών και των ιεραρχικών σχέσεων των οποίων η έννοια αποτελεί μέρος και στην επίλυση προβλημάτων που αφορούν την έννοια (Klausmeier, 1977:183). Η ανάδειξη των σχέσεων μεταξύ παράλληλων εννοιών στην παρούσα έρευνα γίνεται μέσω του εννοιολογικού χάρτη.

3.3 Οι Εννοιολογικοί χάρτες

Οι έννοιες αποτελούν βασικό συστατικό στοιχείο του εννοιολογικού χάρτη ο οποίος για την παρούσα έρευνα αποτελεί αναλυτικό και συνθετικό εργαλείο επεξεργασίας της θεωρίας. Όπως προαναφέρθηκε η κατανόηση μιας έννοιας μπορεί να είναι πιο χρήσιμη και λειτουργική, όταν συνδέεται με άλλες σχετικές έννοιες. Ο χάρτης εννοιών, με τον οποίο συνήθως αναπαρίστανται σχηματικώς οι σχέσεις μεταξύ εννοιών, βοηθάει στην οργάνωση και στην εποπτικότητα του υλικού και γενικότερα επιτρέπει την διοργάνωση της γνώσης, μία βασικής δεξιότητας για την δόμηση της κριτικής σκέψης. Αναπτύχθηκε από τους Novak & Gowin, (1984) και αποτελεί μία στρατηγική μάθησης κατά την εκπαιδευτική διαδικασία η οποία μπορεί να συμβάλλει στην ουσιαστική και εποικοδομητική μάθηση (Novak, 1995:79).

Η μάθηση είναι μια παραγωγική διαδικασία, δηλαδή, οι εκπαιδευόμενοι πρέπει να συσχετίζουν πληροφορίες με προηγούμενες γνώσεις προκειμένου να μεταδώσουν νόημα σε αυτές τις πληροφορίες. Οι τεχνικές αναπαράστασης των σχέσεων μεταξύ των εννοιών επιτρέπουν στους μαθητές να μοντελοποιούν τις αναπαραστάσεις της γνώσης τους, γεγονός που με τη σειρά του επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς να διαγνώσουν καλύτερα την κατανόηση των μαθητών (Jonassen, κ.ά., 2009:16). Ορισμένοι ερευνητές αναφέρονται στις ενδο-συσχετίσεις των εννοιών σε ένα τομέα γνώσης ως *διαρθρωτική γνώση (structural)*. Σύμφωνα με αυτούς, η *διαρθρωτική γνώση* είναι ένα ενδιάμεσος τύπος γνώσης που

μεσολαβεί στην ανάπτυξη δηλωτικών γνώσεων και την μετατροπή τους σε διαδικαστικές γνώσεις (Tennyson & Cocchiarella, 1986:40). Η διαρθρωτική γνώση αναφέρεται επίσης και ως *γνωστική δομή*, το μοτίβο των σχέσεων μεταξύ των εννοιών στη μνήμη του ατόμου (Jonassen, κ.ά., 2009:4). Η διαρθρωτική γνώση όπως και η γνωστική δομή είναι μία υποθετική κατασκευή. Τέτοιου είδους κατασκευές μπορούν να πραγματοποιηθούν με τη βοήθεια τεχνικών όπως ο εννοιολογικός χάρτης (Jonassen, κ.ά., 2009:5).

Όπως το σχέδιο ενός αρχιτέκτονα, ένας χάρτης έννοιας αντιπροσωπεύει τις σύνθετες ιδέες, την οργάνωσή τους, και τη σημασία τους (Romance & Vitale, 1999:78). Αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο για τον εκπαιδευτικό που οδηγεί στην κριτική διδασκαλία, δηλαδή, στην «συνύφανση» της γνώσης με τη σκέψη στο «σώμα» της διδασκαλίας (Ματσαγγούρας, 2011:125).

Τα συστατικά μέρη ενός χάρτη είναι οι έννοιες οι οποίες περικλείονται σε κύκλους ή πλαίσια κάποιου τύπου, και οι σχέσεις μεταξύ εννοιών ή προτάσεων οι οποίες υποδεικνύονται από μια γραμμή σύνδεσης μεταξύ δύο εννοιών. Οι λέξεις στη γραμμή σύνδεσης καθορίζουν τη σχέση μεταξύ των δύο εννοιών. Ως έννοια, σύμφωνα με τους Novak & Cañas, ορίζεται η αντιληπτή κανονικότητα γεγονότων ή αντικειμένων που ορίζονται από μία ετικέτα. Η ετικέτα τις περισσότερες φορές είναι μία λέξη, όμως, μπορούν να χρησιμοποιηθούν και σύμβολα ή περισσότερες από μία λέξεις (Novak & Cañas, 2008:1).

Επομένως, οι εννοιολογικοί χάρτες μπορούν να θεωρηθούν ως συστήματα που αντιπροσωπεύουν την οπτική γνώση σε ιεραρχικά γραφικά δίκτυα κόμβων και συνδέσμων (Scavarda, κ.ά., 2006:264). Οι κόμβοι χρησιμοποιούνται για την αναπαράσταση εννοιών (Jonassen, κ.ά., 1993:7) που, με τη σειρά τους, συνδέονται με συνδέσεις (ρήματα σε κόμβους σύνδεσης γραμμών) των οποίων οι ετικέτες απεικονίζουν ουσιαστικές σχέσεις μεταξύ δύο ή περισσότερων εννοιών. Ο συνδυασμός δύο κόμβων και μιας ετικέτας γραμμής ονομάζεται πρόταση. Μια πρόταση είναι η βασική μονάδα της έννοιας σε ένα χάρτη και η μικρότερη μονάδα που μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να κρίνουμε την εγκυρότητα της σχέσης (γραμμή) που χαράσσεται μεταξύ δύο εννοιών (Ruiz-Primo & Shavelson, 1996:570). Οι δομές πληροφοριών σχηματίζουν δίκτυα προτάσεων, τα οποία εμφανίζουν βασικά στοιχεία των εννοιολογικών σχέσεων και μορφοποιούν τη γνώση που τελικά θα γίνει μέρος της

μακροπρόθεσμης μνήμης των μαθητών (Romance & Vitale, 1999:75). Το νόημα μιας έννοιας καθορίζεται από έναν κατάλογο των ιδιοτήτων της, οι οποίες αφορούν άλλες έννοιες (κόμβοι). Εν ολίγοις, μια έννοια ορίζεται από τη σχέση της με άλλες έννοιες (Ruiz-Primo & Shavelson, 1996:572).

Στην παρούσα έρευνα οι έννοιες υπό διδασκαλία απεικονίζονται και συνδέονται με άλλες έννοιες προκειμένου να επεξεργαστεί το περιεχόμενο των επιστημονικών κειμένων. Μέσα από την οπτικοποίηση των συσχετίσεων μπορούμε να συγκρίνουμε τα επιστημονικά κείμενα και να καταλήξουμε σε συμπεράσματα γύρω από το περιεχόμενο που αποδίδεται στις έννοιες, εντοπίζοντας ομοιότητες, διαφορές και πιθανόν ερευνητικά ερωτήματα. Μέσα από την ανασύσταση των εννοιών καθοδηγούνται οι διδακτικές προτάσεις.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των χαρτών είναι ότι οι έννοιες εκπροσωπούνται ιεραρχικά με τις πιο γενικές έννοιες στην κορυφή του χάρτη και τις πιο συγκεκριμένες, λιγότερο γενικές έννοιες, ιεραρχικά πιο κάτω. Η ιεραρχική δομή ενός συγκεκριμένου τομέα γνώσης εξαρτάται, επίσης, από το πλαίσιο στο οποίο εφαρμόζονται ή εξετάζονται. Ως εκ τούτου, είναι καλύτερο να κατασκευάζονται χάρτες με αναφορά σε μία *στοχευμένη ερώτηση* στην οποία επιδιώκουμε να απαντήσουμε. Ένα εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό των εννοιολογικών χαρτών είναι ότι περιέχουν διαγώνιους συνδέσμους. Αυτοί αφορούν σχέσεις ή συνδέσεις μεταξύ εννοιών σε διαφορετικούς τομείς του χάρτη. Βοηθούν να δούμε πως μία έννοια σε έναν τομέα γνώσης σχετίζεται με μία έννοια σε έναν άλλο τομέα που εμφανίζεται στο χάρτη. Κατά την παραγωγή νέας γνώσης, οι διαγώνιοι σύνδεσμοι αποτελούν δημιουργικά άλματα από την πλευρά του παραγωγού της γνώσης (Novak & Cañas, 2008:2). Στην παρούσα έρευνα τα επιστημονικά κείμενα υπό επεξεργασία ουσιαστικά καθοδηγούνται από κάποια βασική ιδέα. Αυτή η βασική ιδέα μπορεί να αποτελέσει την στοχευμένη ερώτηση γύρω από την οποία θα αναπτυχθεί ο εννοιολογικός χάρτης. Μία πρόκληση κατά την κατασκευή του χάρτη αποτελεί η συσχέτιση μεταξύ εννοιών σε διαφορετικούς τομείς του χάρτη.

Η εννοιολογική γνώση θα πρέπει να δίνει έμφαση σε βασικές έννοιες μέσα σε έναν τομέα, επειδή οι μαθητές συχνά επικεντρώνονται σε επιφανειακή ορολογία ή μεμονωμένα γεγονότα όταν αφήνονται μόνοι τους. Αυτή η επιπολαιότητα οδηγεί σε αδρανείς γνώσεις, η

οποία δεν παρέχει την βάση για νέα μάθηση ή δυνατότητα εφαρμογής εντός ενός τομέα. Η βαθιά κατανόηση περιλαμβάνει την ιεραρχική οργάνωση της εννοιολογικής γνώσης σε ενσωματωμένο και εύκολα προσβάσιμο σχήμα, το οποίο βοηθά τον μαθητή, τόσο να εφαρμόσει τις γνώσεις, όσο και να αποκτήσει νέες γνώσεις. Η βαθιά κατανόηση είναι απαραίτητη για την αφαίρεση και τη γενίκευση (Romance & Vitale, 1999:75).

Οι εννοιολογικοί χάρτες βασίζονται σε θεωρίες της γνωστικής ανάπτυξης: πρώτον, η ανάπτυξη νέων νοημάτων οικοδομεί σε προηγούμενες σχετικές έννοιες και προτάσεις (Ausubel, 1977), δεύτερον, η *γνωστική δομή* του ατόμου -ο τρόπος που δομεί την γνώση το άτομο- είναι οργανωμένη ιεραρχικά, με τις πιο γενικές, πιο περιεκτικές έννοιες να καταλαμβάνουν τα υψηλότερα επίπεδα στην ιεραρχία και τις πιο συγκεκριμένες, λιγότερο περιεκτικές, να βρίσκονται κάτω από τις γενικότερες έννοιες. Τρίτον, όταν πραγματοποιείται η ουσιαστική μάθηση, οι σχέσεις μεταξύ των εννοιών γίνονται πιο σαφείς, πιο ακριβείς και ενσωματώνονται καλύτερα με άλλες έννοιες και προτάσεις (Novak & Cañas, 2006:177). Ως ουσιαστική μάθηση, σύμφωνα με τον Novak, εννοείται η μεταφορά της μάθησης σε νέα πλαίσια και η διατήρηση της γνώσης για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Η παραγωγή νέας γνώσης αφορά ένα υψηλό επίπεδο ουσιαστικής μάθησης το οποίο επιτυγχάνεται από άτομα που έχουν καλά οργανωμένη δομή γνώσης σε ένα συγκεκριμένο γνωστικό τομέα, καθώς και μια ισχυρή συναισθηματική δέσμευση στην εξεύρεση νέων εννοιών (Novak & Cañas, 2008:10).

Από την ανάγκη να βρεθεί ένας καλύτερος τρόπος για να αντιπροσωπεύσει την εννοιολογική κατανόηση των μαθητών προέκυψε η ιδέα της αναπαράστασης της γνώσης με τη μορφή ενός εννοιολογικού χάρτη. Έτσι γεννήθηκε ένα νέο εργαλείο όχι μόνο για χρήση στην έρευνα, αλλά και για πολλές άλλες χρήσεις (Novak & Cañas, 2008:3)

3.3.1 Διαδικασία κατασκευής εννοιολογικών χαρτών

Η κατασκευή ενός εννοιολογικού χάρτη πρέπει να πληροί κάποιες προϋποθέσεις και να ακολουθεί κάποια βήματα. Αρχικά ο εννοιολογικός χάρτης είναι σημαντικό να ξεκινά με ένα τομέα γνώσης με τον οποίο το άτομο είναι εξοικειωμένο. Οι εννοιολογικοί χάρτες

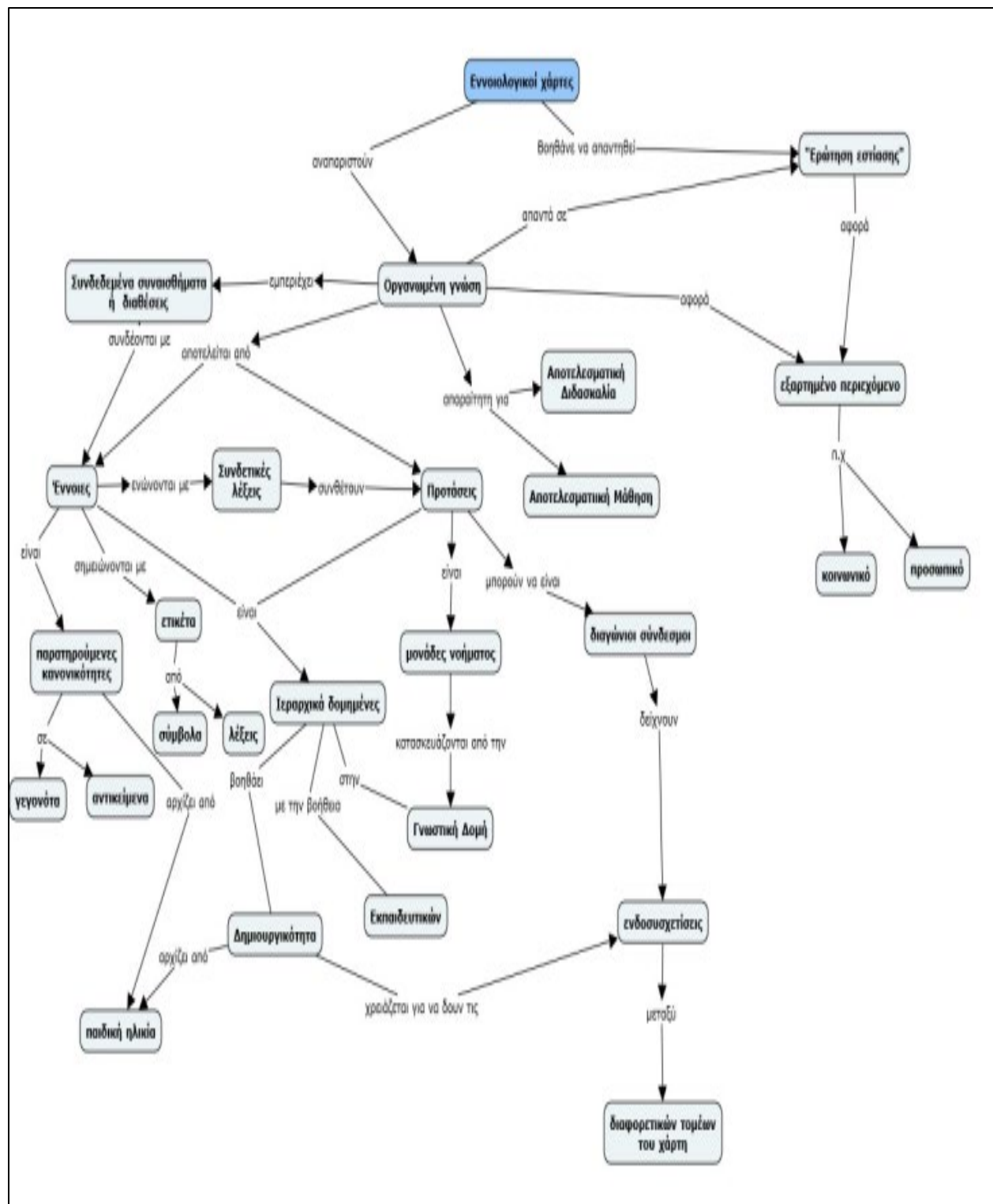
εξαρτώνται από το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται και ως εκ τούτου αυτό πρέπει να προσδιορίζεται. Προκειμένου να οριστεί αυτό το πλαίσιο, οικοδομείται μία ερώτηση εστιασμένη στο πρόβλημα ή το θέμα που ο χάρτης προσπαθεί να επιλύσει. Ο δάσκαλος γράφει κάθε βασική έννοια σε ένα σημείωμα και το βάζει σε έναν πίνακα. Στη συνέχεια, αναγνωρίζονται με την βοήθεια των μαθητών οι βασικές έννοιες που αφορούν το θέμα, οι οποίες ιεραρχούνται από τις πιο γενικές και περιεκτικές προς τις πιο εξειδικευμένες και λιγότερο γενικές. Δεν είναι απαραίτητο να χρησιμοποιηθούν όλες οι έννοιες, μόνο εκείνες για τις οποίες υπάρχει καλή σύνδεση με άλλες έννοιες του χάρτη. Δημιουργείται ένας αρχικός χάρτης -μπορεί να χρησιμοποιηθεί και λογισμικό που έχει αναπτυχθεί για αυτό το σκοπό- ο οποίος μπορεί να αναθεωρηθεί. Ένας εννοιολογικός χάρτης παίρνει την τελική μορφή έπειτα από πολλές αναθεωρήσεις. Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί, όμως, ότι ένας εννοιολογικός χάρτης στην πραγματικότητα δεν τελειώνει ποτέ (Novak & Cañas, 2008).

Μόλις κατασκευαστεί ο προκαταρκτικός χάρτης, θα πρέπει να αναζητηθούν διαγώνιες συνδέσεις. Αυτές αφορούν δεσμούς μεταξύ εννοιών σε διαφορετικά τμήματα ή τομείς γνώσης στο χάρτη που βοηθούν να κατανοήσουμε πώς αυτοί οι τομείς σχετίζονται μεταξύ τους. Είναι σημαντικό να οδηγηθούν οι μαθητές να αναγνωρίσουν ότι όλες οι έννοιες σχετίζονται κατά κάποιο τρόπο με άλλες. Για αυτό, είναι απαραίτητο να επιλέγονται όσο το δυνατόν ακριβέστερες λέξεις που συνδέουν τις έννοιες. Επιπλέον, πρέπει να αποφεύγονται ολόκληρες «προτάσεις στα πλαίσια», γιατί αυτό συνήθως υποδεικνύει ότι μια ολόκληρη υποενότητα του χάρτη θα μπορούσε να κατασκευαστεί από την δήλωση στο πλαίσιο (Novak & Cañas, 2008). Οι μαθητές συχνά σχολιάζουν ότι είναι δύσκολο να προστεθούν συνδετικές λέξεις στις «γραμμές» του χάρτη. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι κατανοούν ελάχιστα τη σχέση μεταξύ των εννοιών, και είναι οι λέξεις σύνδεσης που καθορίζουν αυτή τη σχέση. Μόλις οι μαθητές αρχίσουν να εστιάζουν στην καλή σύνδεση λέξεων, και στον εντοπισμό των καλών διαγώνιων συνδέσεων, μπορούν να δουν ότι κάθε έννοια θα μπορούσε να σχετίζεται με κάθε άλλη έννοια. Η χαρτογράφηση εννοιών είναι ένας εύκολος τρόπος για να ενθαρρύνει πολύ υψηλά επίπεδα γνωστικής απόδοσης, δηλαδή, αξιολόγησης και σύνθεση της γνώσης. Αυτός είναι ένας λόγος που η χαρτογράφηση εννοιών μπορεί επίσης να αποτελέσει ένα πολύ ισχυρό εργαλείο αξιολόγησης (Novak & Cañas, 2008:12).

Ο αρχικός χάρτης έννοιας που προκύπτει, επομένως, είναι μια οπτική απεικόνιση της ιεραρχικής δομής των βασικών και δευτερευουσών εννοιών. Καθώς η διαδικασία συνεχίζεται, η τάξη ενθαρρύνεται να βελτιώσει τον αρχικό χάρτη ανάλογα με την περίπτωση. Πολλαπλές αναπαραστάσεις και προοπτικές εξετάζονται με τη μορφή πιθανών εναλλακτικών χαρτών (Romance & Vitale, 1999). Η ιεραρχία επεκτείνεται σύμφωνα με την αρχή της προοδευτικής διαφοροποίησης: νέες έννοιες και νέοι σύνδεσμοι προστίθενται στην ιεραρχία, είτε με τη δημιουργία νέων κλάδων ή με τη διαφοροποίηση των υφιστάμενων ακόμη περισσότερο (Ruiz-Primo & Shavelson, 1996:571). Καθώς η τάξη μαθαίνει περισσότερα για το θέμα, ο χάρτης βελτιώνεται και ενισχύεται περαιτέρω, ιδίως, όσον αφορά στις νέες προοπτικές που συνεπάγονται γενικότερες ιδέες, όπως καθοδηγούνται από τον εκπαιδευτή. Αλλά το πιο σημαντικό, η συμμετοχή ολόκληρης της τάξης στην ανάπτυξη και τη βελτίωση ενός χάρτη δημιουργεί μια δυναμική μεταξύ των μαθητών και των εκπαιδευτικών και μεταξύ των ίδιων των μαθητών. Καθώς συζητούν πώς κάθε έννοια σχετίζεται με άλλες, είναι σε θέση να αναγνωρίσουν πώς ορισμένες έννοιες χρησιμεύουν ως πλούσιες, μεγάλες ιδέες και ως διοργανωτές δευτερευουσών εννοιών (Romance & Vitale, 1999:76). Μέσω της ανταλλαγής απόψεων μεταξύ των μαθητών μπορεί συχνά να διορθωθούν οι ελαττωματικές ιδέες και να προωθηθεί η ουσιαστική μάθηση (Novak, 2004).

Με την βοήθεια της τεχνολογίας αναπτύχθηκε το CmapTools, ένα λογισμικό για τη διευκόλυνση της κατασκευής και ανταλλαγής χαρτών εννοιών. Το λογισμικό αυτό αποτελεί παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο, αξιοποιώντας το Διαδίκτυο, ο εννοιολογικός χάρτης υπερβαίνει ένα εργαλείο αναπαράστασης της γνώσης και γίνεται ένας μηχανισμός για τη δομή και την πλοήγηση μέσα από μεγάλες πληροφορίες, λειτουργώντας τόσο ως μέσο οργάνωσης καθώς και ως σημείο εκκίνησης για την αναζήτηση στο διαδίκτυο και την οπτικοποίηση πληροφοριών (Novak & Cañas, 2006:180).

Διάγραμμα 1: Εννοιολογικός χάρτης που απεικονίζει τα βασικά χαρακτηριστικά του εννοιολογικού χάρτη (Novak & Cañas, 2008:2), ο οποίος δημιουργήθηκε με το CmapTools.

3.3.2 Τρόποι χρήσης των εννοιολογικών χαρτών

Ο εννοιολογικός χάρτης μπορεί να χρησιμοποιηθεί με πολλούς τρόπους. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί γενικά στην εκπαίδευση ως εργαλείο μάθησης αλλά και ειδικότερα ως αναλυτικό και συνθετικό εργαλείο επιστημολογικής επεξεργασίας της βιβλιογραφίας. Για τους εκπαιδευτικούς, αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για την ανάλυση και τον σχεδιασμό μαθημάτων και για τον εντοπισμό κενών στο πρόγραμμα σπουδών (Romance & Vitale, 1999:78). Αρχικά, ο δάσκαλος μπορεί να τον χρησιμοποιήσει ως μοντέλο με βάση το οποίο μπορεί να παρουσιάσει τις απαιτούμενες για την διδασκαλία πληροφορίες. Στη συνέχεια, οι ίδιοι οι μαθητές μπορούν να δημιουργήσουν δικούς τους χάρτες εννοιών μετά από την ανάγνωση ενός κεφαλαίου του σχολικού εγχειριδίου ή μετά από την παρουσίαση του δασκάλου. Τέλος, ο δάσκαλος μπορεί να αξιοποιήσει το αποτέλεσμα της προσπάθειας των μαθητών, προκειμένου να διαγνώσει το βάθος και την πολυπλοκότητα της κατανόησής τους (Καψάλης, 2018:492).

Όταν οι μαθητές αναπαριστούν τα πράγματα σε γραφικά περιγράμματα, συχνά οδηγούνται σε γνώσεις σχετικά με τις πληροφορίες πέρα από την απλή οργάνωση των μερών της. Οι γραφικοί διοργανωτές βοηθούν τους μαθητές να επιλέξουν σημαντικές πληροφορίες, να κατανοήσουν και να χρησιμοποιήσουν δομικά στοιχεία, και να κατανοήσουν τις σχέσεις μεταξύ των μερών επιλύοντας προβλήματα. Μέσω της αναπαράστασης οι μαθητές μπορούν να ανακαλύψουν ένα μοτίβο ή μία σχέση που δεν είχαν αντιληφθεί και να οδηγηθούν ακόμη και σε αναδόμηση των εννοιών που κατέχουν. Τέλος, τα γραφικά περιγράμματα μπορούν να παρέχουν οργανωτικά πρότυπα που διευκολύνουν τη σύνταξη μιας περίληψης (Marzano, κ.ά., 1988:105).

Μία από τις αξίες των χαρτών είναι ότι, όταν οι μαθητές κατασκευάζουν τους δικούς τους χάρτες για μια ερώτηση ή πρόβλημα σε οποιοδήποτε τομέα, αντιπροσωπεύουν κάποια σημαντική πτυχή της δηλωτικής γνώσης του μαθητή και αποκαλύπτουν ποιες είναι οι αναπτυξιακές του δυνατότητες για το θέμα της μελέτης. Έτσι, παρέχεται μια σαφής άποψη του «τι ο μαθητής γνωρίζει ήδη» και δίνεται η δυνατότητα να σχεδιαστούν οδηγίες για να οικοδομηθεί η νέα γνώση πάνω σε αυτό (Novak, 2004).

Μια άλλη χρήση των χαρτών είναι ότι χρησιμεύσει ως *σκαλωσιά* στην μάθηση. Η ιδέα της *σκαλωσιάς* προέρχεται από τις πρώτες μελέτες του Vygotsky όπου περιέγραψε ότι η γλώσσα και η κοινωνική ανταλλαγή με τη χρήση της γλώσσας μπορεί να είναι σημαντική για την βελτίωση της γνωστικής ανάπτυξης των παιδιών. Μέσω της σωστής χρήσης της γλώσσας, οι ενήλικες μπορούν να οικοδομήσουν την εκμάθηση εννοιών από νεαρή ηλικία (Novak, 2004).

Επίσης, ο εννοιολογικός χάρτης δεν χρησιμεύει μόνο ως εργαλείο μάθησης, αλλά και ως εργαλείο αξιολόγησης, ενθαρρύνοντας έτσι τους μαθητές να χρησιμοποιούν πρότυπα μάθησης με ουσιαστικό τρόπο. Οι χάρτες έννοιας είναι επίσης αποτελεσματικοί στον εντοπισμό τόσο έγκυρων όσο και άκυρων ιδεών που κατέχουν οι μαθητές (Novak & Cañas, 2008:5).

Έρευνα σχετικά με την αποτελεσματικότητα της χαρτογράφησης εννοιών στην επιστήμη, οι Ruiz-Primo και Shavelson (1996) ανέφεραν μια σειρά από βασικά ευρήματα. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονταν ότι (α) υπήρξαν συνεπείς συσχετίσεις μεταξύ της ποιότητας των εννοιολογικών χαρτών και άλλων μέτρων της επίδοσης των μαθητών (π.χ., εξετάσεις που έγιναν από τους εκπαιδευτικούς, βαθμοί τάξης), (β) η διδασκαλία σε ένα συγκεκριμένο θέμα βελτίωσε την ποιότητα των χαρτών των μαθητών, (γ) οι εννοιολογικοί χάρτες των προχωρημένων μαθητών ήταν σε σημαντικά υψηλότερο επίπεδο από εκείνες των μη προχωρημένων, και (δ) οι εννοιολογικοί χάρτες θα μπορούσαν να χρησιμοποιούνται για τη διάκριση των προχωρημένων μαθητών από τους αρχάριους σε έναν τομέα (Ruiz-Primo & Shavelson, 1996:593).

Στην παρούσα διατριβή οι εννοιολογικοί χάρτες αποτελούν ένα εργαλείο για την επιστημολογική επεξεργασία της βιβλιογραφίας από την οποία προκύπτουν οι έννοιες του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και της «εσωτερίκευσης». Χρησιμοποιούνται ως αναλυτικό εργαλείο για την περιγραφή των επιστημονικών κειμένων, δηλαδή, για την αποδόμηση μίας ήδη διαμορφωμένης θεωρίας για τον ειδησεογραφικό εθνοκεντρισμό και την εσωτερίκευση, όπως συναντάται στα επιστημονικά κείμενα που αποτελούν το πρωτογενές εμπειρικό υλικό της έρευνας. Μέσω των εννοιολογικών χαρτών καταγράφονται, αποτιμώνται και οργανώνονται οι σημασίες των εννοιών ώστε να

αποτυπωθούν με την κατάλληλη επεξεργασία οι διαστάσεις ενός λειτουργικού ορισμού τους. Παράλληλα αποτελούν συνθετικό εργαλείο με το οποίο εξυπηρετείται η κατασκευή προσωπικών εννοιολογικών χαρτών που θα καθοδηγήσουν την διδασκαλία. Επιπλέον, στην πιο απλή τους μορφή οι εννοιολογικοί χάρτες, δηλαδή, με την ταξινόμηση των υπάλληλων και συνάλληλων εννοιών βοηθούν στην διερεύνηση των αντιφάσεων και των διαφοροποιήσεων που υπάρχουν μεταξύ των εννοιών στην βιβλιογραφία. Με αυτό τον τρόπο καθοδηγούν την εμπειρική ανάλυση επιτρέποντας την ανάπτυξη ερευνητικών ερωτημάτων που στόχο έχουν να οδηγήσουν σε ενδιαφέρουσες θεωρίες ή και ανασύσταση ορισμών εφόσον κρίνεται απαραίτητο. Τέλος, βοηθούν στο σχηματισμό ολοκληρωμένων εννοιολογικών χαρτών που θα χρησιμοποιηθούν στην ανάπτυξη των διδακτικών προτάσεων.

Κεφάλαιο 4

Αναλυτικά Εργαλεία: «Η Αιτιακή Σχέση»

4.1 Εισαγωγή και οδικός χάρτης κεφαλαίου

Η αιτιώδης συλλογιστική, ως μέρος ενός συνόλου γνωστικών δεξιοτήτων υψηλού επιπέδου, είναι απαραίτητη για την κατανόηση όλων των μορφών επιστημονικής συλλογιστικής (Zimmerman, 2000:109). Στην έννοια της αιτιότητας βασίζονται πολλές γνωστικές δεξιότητες που συναπαρτίζουν την κριτική σκέψη και μπορούν να διδαχτούν όπως η διάκριση των σχέσεων, η διάκριση μοτίβων, η επεξήγηση, η πρόβλεψη, η υπόθεση, η διοργάνωση της γνώσης. Για παράδειγμα, η δεξιότητα της διάκρισης των σχέσεων αφορά στην ανάλυση των στοιχείων ενός συνόλου, και την ανάδειξη των σχέσεων μεταξύ αυτών των στοιχείων. Οι σχέσεις αυτές μπορεί να είναι αιτιώδεις (Marzano, κ.ά., 1988:91).

Σε όλους τους κλάδους των κοινωνικών επιστημών, ο προσδιορισμός των αιτιών είναι πολύ σημαντικός, διότι, θεωρείται ως η βάση για την κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων και την οικοδόμηση μιας επεξηγηματικής επιστήμης. Με την αιτιώδη γνώση είναι συχνά δυνατό να προβλεφθούν γεγονότα στο μέλλον και να ασκηθεί κάποιος βαθμός ελέγχου επί των γεγονότων. Είναι η γνώση των αιτιών που καθιστά δυνατή την παρέμβαση για την παραγωγή των επιθυμητών αποτελεσμάτων (Marini & Singer, 1988). Η Παιδαγωγική Επιστήμη έχει, εγγενώς, αιτιώδη χαρακτήρα αφού ερευνά αιτιώδεις σχέσεις για να ανεύρει τις δυνατότητες της επέμβασης πάνω στο μαθητή μέσω της παιδευτικής πράξης (Δανασσής-Αφεντάκης, 2018:22).

Η αιτιότητα στην παρούσα διατριβή έχει κεντρικό ρόλο καθώς σε αυτήν βασίζεται το μεθοδολογικό εργαλείο των αιτιακών σχημάτων κατά τη διαδικασία προσέγγισης της βιβλιογραφίας. Τα αιτιακά σχήματα αποδίδουν παραστατικά τις σχέσεις μεταξύ αιτιών και αποτελεσμάτων και επιτρέπουν την διοργάνωση της γνώσης, μιας δεξιότητας βασικής για την δόμηση της κριτικής σκέψης. Η σπουδαιότητα της διοργάνωσης της γνώσης με τη

βοήθεια σχημάτων είναι πολύ μεγάλη, διότι αναδεικνύει τις συσχετίσεις μεταξύ των εννοιών, προωθεί την κατανόηση και επιπλέον διευκολύνει τη μετάβαση από τη δηλωτική στη διαδικαστική γνώση. Δεν φτάνει κάποιος να γνωρίζει *κάτι*, προκειμένου να μάθει το *πώς* (Ryle, 1949), πρέπει να απαντήσει στο *γιατί* (Jonassen, κ.ά., 1993:4). Η απάντηση στο ερώτημα «γιατί;» είναι ένας από τους πρωταρχικούς στόχους κάθε ορθολογικής έρευνας (Hempel & Oppenheim, 1948:135). Η διαδικαστική γνώση παρέχει τις εννοιολογικές βάσεις για το *γιατί* (Jonassen, κ.ά., 1993:4). Σε αυτό το πλαίσιο, τα αιτιακά σχήματα αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της διαδικαστικής διαδικασίας της διδασκαλίας για τις διδακτικές προτάσεις που θα αναπτυχθούν.

Στόχος του παρόντος κεφαλαίου είναι να περιγραφεί το αιτιακό σχήμα, ως μεθοδολογικό εργαλείο προσέγγισης των εννοιών της γνωσιακής προεργασίας, θεμελιωμένο πάνω στην έννοια της αιτιότητας. Προκειμένου να γίνει αυτή η θεωρητική θεμελίωση και να χρησιμοποιηθεί ως χρηστικό εργαλείο ανάλυσης το αιτιακό σχήμα, θα πρέπει να αναφερθεί η δηλωτική γνώση γύρω από την έννοια της αιτιότητας. Αρχικά, έχει σημασία να παρουσιαστούν ορισμένες βασικές πτυχές της αιτιότητας όπως αναφέρονται στη φιλοσοφία και στην επιστημολογία της αιτιότητας στις κοινωνικές επιστήμες. Περιγράφονται οι όροι χρήσης της αιτιότητας στις κοινωνικές επιστήμες και, ακολούθως, διασαφηνίζεται ο όρος χρήσης της αιτιότητας, ως μεθοδολογικού εργαλείου, στην παρούσα διατριβή.

Στη συνέχεια, ορίζεται η αιτιώδης συλλογιστική και ο ρόλος της στην ανάπτυξη της θεωρίας. Τα αιτιακά σχήματα συνεισφέρουν στην αποτύπωση του περιεχομένου των επιστημονικών δημοσιευμάτων και λειτουργούν ως αναλυτικό εργαλείο δόμησης των υπό διδασκαλία θεωριών. Ακολουθεί η ανάλυση και λεπτομερής περιγραφή των συστατικών μερών της αιτιότητας και του αιτιακού σχήματος προκειμένου να κατανοηθεί η διαγραμματική απεικόνιση της θεωρίας. Με αυτόν τον τρόπο τίθενται και οι βάσεις για την διδασκαλία της διαδικαστικής γνώσης σχετικά με την χρήση του αιτιακού σχήματος στην ανάλυση της θεωρίας.

Τέλος, γίνονται αναφορές στην εργαλειοποίηση της αιτιότητας στο πεδίο της Διδακτικής και σε άλλα επιστημονικά πεδία. Σκοπός της αναφοράς αυτής, είναι η παρουσίαση της

χρήσης των αιτιακών σχημάτων στη γενικότερη μέχρι τώρα ερευνητική διαδικασία αλλά και στην παρούσα διατριβή. Η εργαλειοποίηση των αιτιακών σχημάτων εξυπηρετεί την ανάδειξη καινοτόμων διδακτικών στρατηγικών και την ενσωμάτωση της έρευνας στη διδακτική διαδικασία. Ο τρόπος επεξεργασίας των επιστημονικών κειμένων μέσω αιτιακών συσχετίσεων, βοηθά τον ερευνητή να διακρίνει τα παραγωγικά αίτια, τις πρακτικές συνεπαγωγές καθώς και τις μεταβλητές, που συμβάλουν στην εκδήλωση των φαινομένων του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού και της εσωτερίκευσης. Η ανάδειξη των συσχετίσεων οδηγεί στην κατανόηση και στην παραγωγή νέας γνώσης.

4.2 Το πλαίσιο της αιτιότητας στην Φιλοσοφία και τις Κοινωνικές Επιστήμες.

Η αιτιώδης συνάφεια από καιρό αποτελεί μια αμφιλεγόμενη έννοια σε όλες τις επιστήμες (Cartwright, 2014). Δεν υπάρχει καμία εγγύηση ότι έχουμε, ή μπορούμε εύκολα να κατασκευάσουμε, επίσημη σχηματική διάταξη που θα ταιριάζει σε κάθε σύστημα νόμων που αντιμετωπίζουμε (Cartwright, 2004:818). Στην φιλοσοφία η έννοια της αιτίας έχει μελετηθεί εντατικά. Οι κυριότερες συζητήσεις σε αυτή τη βιβλιογραφία αφορούν τη φύση της αιτιώδους συνάφειας, τον βαθμό στον οποίο αποτελεί χαρακτηριστικό του κόσμου και διαφορετικούς τρόπους σύλληψης της αιτίας (Lebow, 2014:3).

Η προέλευση της έννοιας της αιτιότητας εντοπίζεται στους προσωκρατικούς φιλοσόφους, είναι ο Αριστοτέλης, όμως, που πραγματικά ανέπτυξε την έννοια και της έδωσε κεντρική θέση στη Δυτική Φιλοσοφία. Για τον Αριστοτέλη η γνώση είναι αιτιακή. «Γνωρίζουμε κάτι», λέει ο Αριστοτέλης, «μόνο όταν συλλάβουμε το γιατί του» (Αριστοτέλης, 2010:194b). Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη οι αιτίες των πραγμάτων είναι τέσσερις : η ύλη, το είδος, το ποιητικό και το τελικό αίτιο (Αριστοτέλης, 2010). Ο απολογισμός του Αριστοτέλη για την αιτία είναι οντολογικά θεμελιωμένος. Ενώ η έννοια της αιτίας αναγνωρίστηκε ως «ανθρώπινη σύλληψη», όμως, αναφερόταν σε κάτι «εκεί έξω»: πράγματι, οι αιτίες, για τον Αριστοτέλη, αναφέρονται σε πραγματικά (οντολογικά) φαινόμενα ή δυνάμεις του κόσμου (Kurki, 2008:26). Η θεωρία του Αριστοτέλη δεν είναι ντετερμινιστική με την έννοια που αποδίδεται στον όρο. Ενδιαφέρεται για τις «εθελοντικές ενέργειες» των ατόμων: οι

άνθρωποι έχουν τις απόψεις τους, τις επιθυμίες τους, τα αισθήματά τους και παρόλο που είναι αιτιώδη, υπάρχει η δυνατότητα επιλογής, η οποία με τη σειρά της χτίζει τον χαρακτήρα του ατόμου (Kurki, 2008:29).

Η διατύπωση της αιτίας του Hume είναι το σημείο εκκίνησης για τις σύγχρονες αντιλήψεις. Σε αυτήν βασίζονται οι θεωρίες κανονικότητας και υποθέτει έναν κόσμο «διακριτών υπάρξεων», τις αιτίες και τα αποτελέσματα, με σταθερές σχέσεις μεταξύ τους (Hume, 2014:99). Όμως ο κόσμος δεν αποτελείται από διακριτά και ανεξάρτητα πράγματα όπως υποθέτει ο Hume και κάθε είδους σύνδεση μας λέει τι μπορεί να συμβεί όχι τι θα συμβεί. Επίσης, η προσέγγισή του είναι εμπειρική και υπαγορεύει ότι μόνο παρατηρήσιμα γεγονότα μπορούν να αποτελούν τη γνώση. Άρα η προσέγγιση της αιτιότητας του Hume αφορά μόνο τις παρατηρήσιμες ανθρώπινες πράξεις (Lebow, 2014:17).

Στη σύγχρονη εποχή, οι συγγραφείς συχνά διακρίνουν μεταξύ ντετερμινιστικών και πιθανολογικών αιτιωδών επιχειρημάτων (Sprohn, 1983:372), (Gerring, 2005), συσχέτισης, αιτιώδους ανάλυσης και ανάλυσης αιτιακών μηχανισμών ή διεργασιών (George & Bennett, 2005), αιτιώδεις ερμηνείες από «πάνω προς τα κάτω» και από «κάτω προς τα πάνω» (Salmon, 1989:182) και αιτίες «εξάρτησης» και «παραγωγής» (Hall, 2004:225). Υπάρχουν πολλοί τρόποι για να σκεφτούμε την αιτιώδη συνάφεια. Οι αιτιώδεις σχέσεις είναι, κατ' αρχήν, άπειρες στην ποικιλομορφία τους. Υπάρχει, ενδεχομένως, πάντα κάποιος νέος τρόπος με τον οποίο δύο σχέσεις μπορούν να συνδιακυμαίνονται ή ένα νέο σύνολο αιτιακών μηχανισμών μεταξύ τους. Τα πλαίσια αιτιώδους συνάφειας είναι εξίσου επεκτάσιμα και υπάρχουν πάντα νέοι τρόποι σύλληψης των τρόπων με τους οποίους μπορεί να γίνει κατανοητή κάποια κατηγορία μεταβλητών (Gerring, 2005:165).

Είναι εξίσου προφανές ότι το είδος της αιτιώδους επιχειρηματολογίας που επιλέγει να υιοθετήσει κάποιος είναι πιθανό να επηρεάσει την επιλογή του σχεδιασμού της έρευνας. Σύμφωνα με τον Lebow (2014) η αιτιότητα είναι αδιαχώριστη από την οντολογία και την επιστημολογία. Δεν μπορούμε να την αναλύσουμε ανεξάρτητα από τις αντιλήψεις μας σχετικά με το ποιες είναι οι κατάλληλες μονάδες ανάλυσης, η φύση και οι συνθήκες της γνώσης (Lebow, 2014:26). Ως οντολογία, υιοθετείται η χρήση του όρου από τον Hall (2003), ως αναφορά στις θεμελιώδεις υποθέσεις για τις βαθιές αιτιώδεις δομές του κόσμου από τις

οποίες ξεκινά η ανάλυση και χωρίς τις οποίες η κοινωνική πραγματικότητα δεν θα έβγαζε νόημα (Hall, 2003:374). Επομένως η αιτιότητα αναπτύσσεται δεδομένων των παραδοχών για την κατάσταση της κοινωνικής πραγματικότητας (οντολογία) και την θέση της σε ένα τομέα γνώσης (επιστημολογία) (Vucetic, 2011:1297). Σύμφωνα με τον Brady (2003:2) για να προσεγγίσουμε οντολογικά την αιτιότητα θέτουμε το ερώτημα τι είναι η αιτιότητα, ενώ για να προσεγγίσουμε επιστημολογικά την αιτιότητα θέτουμε το ερώτημα τι ανακαλύπτουμε όταν η αιτιότητα είναι λειτουργική.

Ο Gerring (2005) θεωρεί ότι κάποιες φορές οι οντολογικές υποθέσεις καθοδηγούν την επιστημονική έρευνα, όμως, δεν πρέπει να καλλιεργούν διαφορές στην κατανόηση της αιτιότητας στις κοινωνικές επιστήμες, γιατί εμποδίζουν την ανάγκη για κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας. Οι ερωτήσεις σχετικά με την τελική φύση της πραγματικότητας πρέπει να μπουν σε παρένθεση (Gerring, 2005:169). Εξάλλου, μπορούμε να κατανοήσουμε την συνεισφορά της φιλοσοφίας όχι ως σύνολο προβλημάτων, αλλά, ως σύνολο κειμένων (Cavell, 1979:3). Αυτό που έχει σημασία για την παρούσα έρευνα είναι να παρουσιαστούν ορισμένες βασικές πτυχές της αιτιότητας, όπως αναφέρονται στη βιβλιογραφία και ιδιαίτερα στις κοινωνικές επιστήμες και να διασαφηνιστεί η χρήση της αιτιότητας ως μεθοδολογικού εργαλείου για την βιβλιογραφική επισκόπηση.

Στις κοινωνικές επιστήμες η προσέγγιση της αιτιότητας μπορεί να γίνει αντιληπτή είτε ως ενιαία -μια αιτία αυξάνει την πιθανότητα ενός γεγονότος (Hempel & Oppenheim, 1948) είτε ως πλουραλιστική (Hall, 2003). Η ενιαία άποψη, υιοθετεί μια θετικιστική επιστημολογία και έχει επικριθεί. Η κριτική που ασκείται, είναι ότι η ενιαία προοπτική προσδίδει μια στενή αντίληψη της αιτιώδους συνάφειας και δεν αντικατοπτρίζει το ευρύ φάσμα των αιτιωδών επιχειρημάτων που υπάρχουν στα πεδία της κοινωνικής επιστήμης σήμερα (Gerring, 2005). Σύμφωνα με την πλουραλιστική προσέγγιση τα πεδία των κοινωνικών επιστημών χαρακτηρίζονται από μια πληθώρα αιτιακών υποθέσεων (επιστημολογική, οντολογική ή λογική) και μια σχετική ποικιλομορφία στο σχεδιασμό της έρευνας. Το πληθυντικό όραμα της αιτιώδους συνάφειας έχει μακρά γενεαλογία και προέρχεται από τον Αριστοτέλη. Η αιτιώδης συνάφεια είναι πληθυντική, όχι ενιαία (Gerring, 2005:163). Στην παρούσα έρευνα υιοθετείται η προσέγγιση για την αιτιώδη συνάφεια ως ενιαίας αντίληψης.

Από την άποψη αυτή, η πλουραλιστική προσέγγιση συνεισφέρει σε μία διόρθωση της απλοποιημένης θετικιστικής θεώρησης της αιτιότητας (Hall, 2003:389). Ωστόσο, η πλουραλιστική άποψη της αιτιώδους συνάφειας δημιουργεί αρκετές δυσκολίες. Αρχικά, αιτιώδεις τυπολογίες όπως αυτές που αναφέρθηκαν μπορούν να υπερβάλλουν την οντολογική, επιστημολογική ή/και λογική αιτιώδη εξήγηση στις κοινωνικές επιστήμες (Gerring, 2005:165). Το βασικό επιχείρημα για την υποστήριξη της ενιαίας αντίληψης για την αιτιότητα σύμφωνα με τον Gerring (2005), είναι ότι ανεξάρτητα από την ποικιλομορφία της αιτιώδους λογικής που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες, υπάρχει μικρό κέρδος σε μία πλουραλιστική θεώρηση της αιτιώδους συνάφειας. Αν η αιτιώδης συνάφεια σημαίνει διαφορετικά πράγματα για διαφορετικούς ανθρώπους τότε, εξ ορισμού, τα αιτιώδη επιχειρήματα δεν μπορούν να ικανοποιηθούν. Προτείνει, την χρήση της ενιαίας αντίληψης στην αιτιότητα, αλλά, όχι αν επιτευχθεί με αυθαίρετο ορισμό. Υποστηρίζει ότι υπάρχει μια υποκείμενη έννοια της αιτιώδους συνάφειας που συμερίζονται όλοι (ή οι περισσότεροι) πρωταγωνιστές σε αυτή τη συζήτηση.

Ο βασικός, ή ελάχιστος, ορισμός της αιτιώδους συνάφειας που κατέχει σιωπηρά στις κοινωνικές επιστήμες είναι ότι μια αιτία αυξάνει την πιθανότητα εμφάνισης συμβάντος (υπό τις συνθήκες *ceteris paribus*). Αυτή η κατανόηση της αιτιώδους συνάφειας παρέχει κοινό σημασιολογικό έδαφος στο οποίο μπορεί να βασιστεί μια ανασυγκρότηση της αιτιώδους συνάφειας χωρίς να θίγονται οντολογικά ζητήματα της αιτιότητας. Αντί να σκεφτόμαστε την αιτιώδη συνάφεια ως διακριτών τύπων ή διακριτών κανόνων, θα πρέπει να αναστοχαστούμε αυτή την περίπλοκη μορφή του ορίσματος ως σύνολο λογικών κριτηρίων που ισχύουν για όλα τα ορίσματα που είναι αιτιώδους φύσης και θεωρούνται ως «κοινή λογική» στους κλάδους των κοινωνικών επιστημών (Gerring, 2005:167). Ενώ μπορεί να φαίνεται ως εάν αυτός ο ελάχιστος ορισμός είναι επιζήμιος για ορισμένους τύπους αιτιώδους επιχειρήματος – π.χ. πιθανολογικές αιτίες– αυτό θα ήταν ένα εσφαλμένο συμπέρασμα. Ένας ελάχιστος ορισμός συμπυκνώνει όλους τους άλλους χωρίς να δοθεί προτεραιότητα σε συγκεκριμένο τύπο αιτίας. Προφανώς, μια ντετερμινιστική αιτία (θεωρείται ότι είναι απαραίτητη ή/και επαρκής για ένα αποτέλεσμα) είναι επίσης μια πιθανολογική αιτία (Gerring, 2005:170). Με άλλα λόγια, αιτιώδεις αναλύσεις (συμπεριλαμβανομένων εκείνων στις οποίες η αιτιώδης συνάφεια κατανοείται ως

στατιστική) συμφωνούν με την ντετερμινιστική άποψη εάν η άποψη αυτή δεν αποτελεί δήλωση για την πραγματικότητα, αλλά απαίτηση ή σύσταση που απευθύνεται στην πράξη επιστημονικής έρευνας (Karpinski, 1990:121).

Ο Lebow (2014) χρησιμοποιεί δύο διαφορετικά είδη δεικτών αναφοράς για την αξιολόγηση των αιτιωδών ισχυρισμών. Ο πρώτος αφορά τα κριτήρια που χρησιμοποιούν οι φιλόσοφοι για την αξιολόγηση των αιτιωδών πλαισίων: λογική συνέπεια και εμπειρική επάρκεια και ο δεύτερος είναι εμπειρικός και αφορά την επιλογή της επιστημολογίας και της οντολογίας που θα καθορίσει τις μεθόδους που θα ακολουθήσουν (Lebow, 2014).

Στην παρούσα εργασία η αιτιότητα χρησιμοποιείται με βάση την προσέγγιση για την ενιαία αντίληψη της αιτιότητας. Η αιτιώδης συλλογιστική περιγράφεται σε όρους συσχετίσεων μεταξύ γεγονότων σε μία αλυσίδα. Οι συνδέσεις αυτές προσδιορίζονται είτε από την άποψη των αιτίων των γεγονότων, είτε των συνεπειών τους, και μπορούν επίσης να διακριθούν από το είδος της αιτιώδους συνάφειας ή της δύναμης πίσω από τα γεγονότα, που κατασκευάζονται ως μέρος του εξωτερικού κόσμου (δηλαδή, σωματικές ή κοινωνικές συνθήκες) ή του εσωτερικού κόσμου (δηλαδή, προθέσεις των συμμετεχόντων ή ψυχολογικά αίτια. Οι βασικές προϋποθέσεις της εγκυρότητας παραμένουν· το συμπέρασμα οφείλει να απορρέει από τις προκείμενες, ειδάλλως το οικοδόμημα καταρρέει και οι γνωστικές γέφυρες γκρεμίζονται. Όλα αυτά αποκτούν ιδιαίτερη σημασία για την ανάλυση της αιτιότητας (Σεφεριάδης, 2014:57). Οι βασικές προϋποθέσεις της εγκυρότητας αλλά και η κατανόηση της αιτιότητας ως ενιαίας αντίληψης, αποτελούν κριτήρια για την αποτελεσματική απεικόνιση της αιτιότητας που ενυπάρχει στα επιστημονικά κείμενα. Η αιτιότητα απεικονίζεται μέσω αιτιακών σχημάτων τα οποία εφαρμόζονται στην βιβλιογραφία για τα οποία, όμως, δεν τίθεται ζήτημα αυτοτελούς ελέγχου των αιτιακών νόμων, ενώ η ευθύνη της τεκμηρίωσης της αιτιότητας βαραίνει τον συγγραφέα.

4.3 Σχέση αιτιότητας με την θεωρία

Οι έννοιες σπάνια προσεγγίζονται ή εφαρμόζονται μεμονωμένα. Αντίθετα, οι περισσότερες μορφές κατανόησης απαιτούν από τους ανθρώπους να μάθουν και να εφαρμόσουν

δυναμικούς συνδυασμούς εννοιών (Jonassen, 2006a:183). Αυτοί οι συνδυασμοί εννοιών καθορίζουν διάφορες προτάσεις. Οι προτάσεις είναι σύνολα εννοιών που συνδέονται με συνειρμικές και δυναμικές σχέσεις. Ο πιο κοινός τύπος εννοιολογικής πρότασης που αποτελεί τη βάση όλης της σκέψης είναι αιτιώδης. Η αιτιώδης συλλογιστική, που βασίζεται σε αιτιώδεις προτάσεις -ένα σύνολο προϋποθέσεων και ένα σύνολο επιπτώσεων που συνδέονται με μια αιτιώδη σχέση- παρέχει τη βάση για τις πιο πολύπλοκες μορφές συλλογισμού και εννοιολογικής ανάπτυξης σε όλους τους τομείς (Jonassen & Ionas, 2008:288).

Οι έννοιες αποκτούν νόημα από τις θεωρίες (εννοιολογικές οργανώσεις, νοητικά μοντέλα) στις οποίες ανήκουν (Jonassen, 2006a:178). Οι θεωρίες είναι διατυπώσεις γενικού περιεχομένου που περιγράφουν και εξηγούν τις αιτίες ή τα αποτελέσματα διαφορετικών φαινομένων. Αποτελούνται από αιτιώδεις νόμους ή υποθέσεις, ερμηνείες και προϋποτιθέμενες συνθήκες. Οι ερμηνείες αποτελούνται επίσης από αιτιώδεις νόμους ή υποθέσεις, οι οποίες με τη σειρά τους αποτελούνται από εξαρτημένες και ανεξάρτητες μεταβλητές (Van Evera, 2000:21). Μια θεωρία λοιπόν δεν είναι τίποτα περισσότερο από μία σειρά συνδεδεμένων αιτιωδών νόμων ή υποθέσεων (Van Evera, 2000:28). Επομένως η αιτιότητα αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο της θεωρίας.

Σύμφωνα με τον Van Evera (2000) ο νόμος αφορά μία καταγεγραμμένη σταθερή σχέση μεταξύ δύο φαινομένων, ενώ, η υπόθεση αφορά μία εικαζόμενη σχέση μεταξύ δύο φαινομένων. Οι νόμοι και οι υποθέσεις μπορεί να είναι αιτιώδεις («το A προκαλεί το B»), ή μη αιτιώδεις (τα A και B προκαλούνται από το Γ· δηλαδή τα A και B συσχετίζονται, αλλά κανένα από τα δύο δεν προκαλεί το άλλο) (Van Evera, 2000:24). Οι λέξεις αιτία και αιτιώδης χρησιμοποιείται συχνά από κοινωνικούς επιστήμονες. Χρησιμοποιώντας αυτές τις λέξεις, οι περισσότεροι κοινωνικοί επιστήμονες επιδιώκουν να διακρίνουν την αιτιώδη συνάφεια από τη σύνδεση, αναγνωρίζοντας ότι οι αιτίες είναι υπεύθυνες για την παραγωγή αποτελεσμάτων, ενώ οι μη αιτιώδεις δεν είναι (Marini & Singer, 1988:347). Αναζητούμε αιτιώδεις νόμους. Εξετάζουμε την πιθανότητα να είναι οι νόμοι μη-αιτιώδεις, κυρίως για να την απορρίψουμε και έτσι να ενισχύσουμε την πιθανότητα να είναι οι καταγεγραμμένοι νόμοι αιτιώδεις (Van Evera, 2000:23). Στη παρούσα διατριβή, οι θεωρίες που εντοπίζονται

στα επιστημονικά δημοσιεύματα, προσδιορίζονται ως προς την ερμηνευτική τους ισχύ από τους ίδιους τους ερευνητές οπότε η ευθύνη της τεκμηρίωσης βαραίνει τον συγγραφέα.

Η επιστημονική βιβλιογραφία αποτελεί το εμπειρικό υλικό για τη συγκρότηση αιτιακών σχημάτων τα οποία αποτελούν την βάση για την ανάλυση διαμορφωμένων θεωριών. Η συσχέτιση μεταξύ αιτιών και αποτελεσμάτων ενός αιτιακού σχήματος απεικονίζεται διαγραμματικά. Αρχικά οι έννοιες μετατρέπονται σε μεταβλητές ή τιμές μεταβλητών, επιτρέποντας την σχηματική διερεύνηση των φαινομένων και των μεταξύ των συσχετίσεων (Σαμαράς & Ιορδανίδου, 2016). Η μεταβλητή είναι η βασική μονάδα όχι μόνο για την ποσοτική συλλογή και ανάλυση στοιχείων, αλλά και για τη θεωρητική επεξεργασία των κοινωνικών φαινομένων (Κυριαζή, 2011:58). Σύμφωνα με τον Van Evera μία «θεωρία» που δεν μπορεί να αναπαρασταθεί με βελάκια δεν είναι θεωρία και πρέπει να αναδιαμορφωθεί για να γίνει θεωρία (Van Evera, 2000:32).

4.4 Δομικά στοιχεία αιτιότητας – αιτιακού σχήματος

Όπως αναφέρθηκε τα αιτιοκρατικά σχήματα βασίζονται στην έννοια της αιτιότητας και αναπαριστούν με σχηματική μορφή τις σχέσεις μεταξύ των εννοιών. Οι έννοιες μετατρέπονται σε μεταβλητές οι οποίες μπορούν να εκλάβουν μία τιμή πχ. ο βαθμός μόρφωσης (υψηλός, μέτριος, χαμηλός). Χαρακτηριστικό των μεταβλητών αποτελεί η μεταβλητότητά τους, για αυτό μπορούν να λάβουν περισσότερες από δύο τιμές. Οι τιμές αυτές μπορούν να προσδιοριστούν αριθμητικά, δηλαδή, να αποδοθεί ένας αριθμός σε κάθε τιμή μεταβλητής (πχ. υψηλός = 0, μέτριος = 1, χαμηλός = 2) προκειμένου να κωδικοποιηθούν και να υπάρξει ένας κώδικας επικοινωνίας για την κατανόηση της σχηματικής απεικόνισης².

Μία αιτιακή σχέση αποτελείται από τα εξής βασικά στοιχεία: την ανεξάρτητη μεταβλητή η οποία εκφράζει την υποτιθέμενη αιτία του φαινομένου· την εξαρτημένη μεταβλητή που εκφράζει το υποτιθέμενο αποτέλεσμα (Jaccard & Jacoby, 2010:141)· την ενδιάμεση ή παρεμβαίνουσα μεταβλητή, η οποία αποτελεί το αποτέλεσμα της ανεξάρτητης μεταβλητής

---

² Αντίστοιχη παρουσίαση για τις μεταβλητές και την απόδοση αριθμητικών τιμών σε αυτές για την κωδικοποίησή τους υπάρχει στον Μπαρμπαγιάννη (2019).

και στη συνέχεια γίνεται η αιτία για να επιτευχθεί το τελικό αποτέλεσμα· την μεταβλητή συνθήκης η οποία εκφράζει μία προϋποτιθέμενη συνθήκη, η παρουσία της οποίας ενεργοποιεί ή ενισχύει τη δράση ενός αιτιώδους νόμου ή υπόθεσης και τέλος την γραμμική συνδιακύμανσης τον τρόπο με τον οποίο συσχετίζονται οι τιμές των επιμέρους μεταβλητών (Van Evera, 2000). Η συνδιακύμανση ορίζεται ως μία κατάσταση κατά την οποία δύο τιμές κυμαίνονται μαζί όπως το επίπεδο της εκπαίδευσης και το εισόδημα (Jupp, 2006:46).

Σύμφωνα με τον Van Evera (2000) η απεικόνιση των εννοιών και κατ' επέκταση των θεωριών γίνεται σχηματικά με «βελάκια», με τον εξής τρόπο:

$$A \rightarrow q \rightarrow r \rightarrow B$$

X

Στο διάγραμμα αυτό, το A είναι η ανεξάρτητη μεταβλητή της θεωρίας, ενώ το B είναι η εξαρτημένη μεταβλητή. Τα γράμματα q και r αφορούν παρεμβαίνουσες ή ενδιάμεσες μεταβλητές και περιλαμβάνουν την ερμηνεία της θεωρίας. Η πρόταση « $A \rightarrow B$ » είναι η αρχική υπόθεση της θεωρίας, ενώ οι προτάσεις « $A \rightarrow q$ », « $q \rightarrow r$ », « $r \rightarrow B$ », αποτελούν τις ερμηνευτικές της υποθέσεις («Το A προκαλεί το B , επειδή το A προκαλεί το q , το οποίο προκαλεί το r , το οποίο προκαλεί το B ») (Van Evera, 2000). Οι ερμηνείες συγκεκριμένων γεγονότων χρησιμοποιούν θεωρίες και διατυπώνονται όπως οι θεωρίες. Μια καλή ερμηνεία μας μαθαίνει ποιες συγκεκριμένες αιτίες προκάλεσαν ένα συγκεκριμένο γεγονός. Τέλος, μπορούμε να προσθέσουμε μεταβλητές συνθήκης, τις οποίες σημειώνουμε με το σημάδι του πολλαπλασιασμού « X » (Van Evera, 2000:29). Οι τιμές των μεταβλητών συνθήκης διέπουν το μέγεθος της επίδρασης που έχουν οι ανεξάρτητες μεταβλητές (ΑΜ) και οι παρεμβαίνουσες μεταβλητές (ΠΜ) στις εξαρτημένες μεταβλητές (ΕΜ) και σε άλλες ΠΜ (Van Evera, 2000:27).

Προκειμένου να γίνουν κατανοητά τα ανωτέρω, θα χρησιμοποιηθεί ένα παράδειγμα από τον (Van Evera, 2000:30) το οποίο θα αποδοθεί και σχηματικά:

Παράδειγμα: «Η ηλιοφάνεια προκαλεί φωτοσύνθεση, κάνοντας το χορτάρι να φυτρώσει, μόνο όμως εφόσον έχει βρέξει».

Στο παράδειγμα αναγνωρίζονται δύο φαινόμενα που ανάγουν σε μεταβλητές. Το φαινόμενο της «ηλιοφάνειας» και το φαινόμενο της «βλάστησης του φυτού». Η «ηλιοφάνεια» μπορεί να ανάγει είτε στη Μεταβλητή A («ηλιοφάνεια»), με τιμές [1= Υπάρχει, 0 = Δεν υπάρχει], είτε στη Μεταβλητή A («καιρικές συνθήκες»), με τιμές [1= ηλιοφάνεια, 0 = συννεφιά]. Το φαινόμενο της «ηλιοφάνειας» προκαλεί την παρεμβαίνουσα μεταβλητή «φωτοσύνθεση» η οποία ανάγει στην μεταβλητή q με τιμές [1= Υπάρχει, 0 = Δεν υπάρχει]. Η παρεμβαίνουσα μεταβλητή «φωτοσύνθεση» προκαλείται από την ανεξάρτητη μεταβλητή «ηλιοφάνεια» και στη συνέχεια προκαλεί την εξαρτημένη μεταβλητή «βλάστηση του φυτού». Η «φωτοσύνθεση» αποτελεί την ερμηνεία για την σύνδεση της «ηλιοφάνειας» με τη «βλάστηση του φυτού». Το φαινόμενο της «βλάστησης του φυτού» μπορεί να ανάγει στη Μεταβλητή B («βλάστηση φυτού») με τιμές [1= Υπάρχει, 0 = Δεν υπάρχει] ή με τιμές [1= φυτρώνει, 0 = δεν φυτρώνει]. Η προϋποτιθέμενη μεταβλητή ή μεταβλητή συνθήκης ενισχύει ή αποδυναμώνει την αιτιώδη θεωρητική υπόθεση (μερικώς ή πλήρως). Στο παράδειγμα η «βροχή» αποτελεί την Προϋποτιθέμενη Μεταβλητή ή Μεταβλητή Συνθήκης. Οι αιτιώδεις σχέσεις ανάμεσα στις μεταβλητές συμβολίζονται με βέλη και θα πρέπει να υπάρχει συνδιακύμανση. Αφού αναγνωριστούν οι τιμές των μεταβλητών και αποδοθούν οι τιμές τους, είναι αναγκαίο να καταγραφεί ποια από τις τιμές που αποδόθηκαν στην κάθε μεταβλητή εκφράζεται από την θεωρία που αναλύθηκε³ (Van Evera, 2000:30).

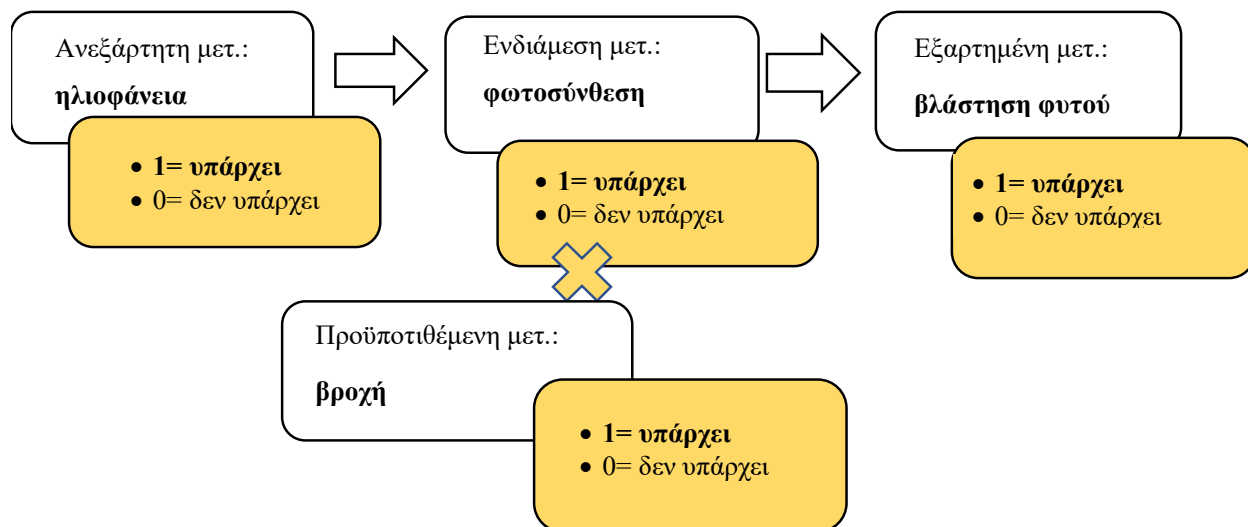
Δηλαδή : [A = 1 → q = 1 → B = 1]

X

MΣ=1

³ Αντίστοιχη παρουσίαση παραδείγματος αιτιακού σχήματος με σχηματική αναπαράσταση γίνεται στον Μπαρμπαγιάννη (2019).

Αιτιακό σχήμα 4.1 Σχηματική αναπαράσταση παραδείγματος

4.5 Στρατηγικές εργαλειοποίησης των αιτιακών σχέσεων στην Διδακτική και σε άλλα επιστημονικά πεδία

Η έννοια της αιτίας είναι ένα βασικό ζήτημα για τους εκπαιδευτικούς, καθώς η εστίαση στις αιτίες και τα αποτελέσματα, σε ό,τι παρακινεί τα γεγονότα και τα αποτελέσματα από αυτά, είναι διάχυτη στα κείμενα της ιστορίας, στα βιβλία και στις εργασίες γραφής που οι μαθητές καλούνται να κάνουν (Achugar & Schleppegrell, 2005:299). Η εργαλειοποίηση των αιτιακών σχημάτων εξυπηρετεί την ανάδειξη καινοτόμων διδακτικών στρατηγικών και την ενσωμάτωση της έρευνας στη διδακτική διαδικασία. Ο τρόπος επεξεργασίας των επιστημονικών κειμένων μέσω αιτιακών συσχετίσεων, βοηθά τον ερευνητή να διακρίνει τα παραγωγικά αίτια, τις πρακτικές συνεπαγωγές καθώς και τις μεταβλητές, που συμβάλουν στην εκδήλωση των φαινομένων.

Οι Montanero & Lucero υποστήριξαν ότι στο πλαίσιο της διδασκαλίας της ιστορίας η αποσαφήνιση των αιτιών και των πρακτικών συνεπαγωγών των ιστορικών γεγονότων έχει θετικά αποτελέσματα στην κατανόηση των ιστορικών κειμένων. Διαπιστώθηκε ότι οι μαθητές δυσκολεύονται να κατανοήσουν την αιτιώδη σχέση μεταξύ των γεγονότων και περιορίζονται σε απλή περιγραφή του τι συνέβη χωρίς να μπορούν να εξηγήσουν γιατί συνέβη. Στις περιπτώσεις όπου κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας επισημάνθηκαν και

υποστηρίχτηκαν προφορικά οι αιτιώδεις σχέσεις, οι μαθητές ήταν σε θέση να τις θυμηθούν και να τις κατανοήσουν. Το συμπέρασμα αυτό βασίζεται επίσης στην υπόθεση ότι η αιτιώδης συνάφεια έχει κεντρικό ρόλο στην ιστορική εξήγηση ως μέσο για την αναπαράσταση της ιστορικής γνώσης. Η ιστορική αιτιώδης συνάφεια είναι μια σύνθετη και αμφιλεγόμενη έννοια. Η πλειονότητα των ιστορικών συμφωνούν ότι τα ιστορικά γεγονότα μπορούν να αφηγηθούν διαδοχικά και, σε ένα μεγάλο βαθμό, να εξηγηθούν σε όρους προθέσεων και αιτιώδους συνάφειας. Μαζί με το πλαίσιο (ανάλυση συνθηκών) και τη χρονολογική του ακολουθία, μια καλή αφήγηση θα πρέπει να αναδεικνύει εμφανείς αιτιώδεις σχέσεις (Montanero & Lucero, 2011).

Ο Ong σχεδίασε μία παρέμβαση για τη διδασκαλία της ιστορίας ώστε να βελτιώσει την κατανόηση των μαθητών σχετικά με την έννοια της αιτιώδους συνάφειας και την ανάπτυξη δεξιοτήτων αιτιώδους συλλογισμού. Διαπίστωσε κυρίως ότι οι μαθητές είχαν μία απλοϊκή αντίληψη σχετικά με την ανθρώπινη δραστηριότητα και σε αρκετές περιπτώσεις θεωρούσαν ότι οι αιτιολογικοί παράγοντες ενεργούν ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλο και όχι ως ένα δίκτυο αλληλοσυνδεδεμένων αιτίων, συμβάντων και διαδικασιών (Ong, 2018).

Η Achughar διερευνά την γλώσσα που χρησιμοποιείται σε βιβλία ιστορίας για να δείξει πως δομούνται οι αιτιώδεις συλλογισμοί. Εξηγεί πώς η αιτιώδης συνάφεια μπορεί να πραγματοποιηθεί τόσο ρητά όσο και σιωπηρά, και πώς η γλώσσα μπορεί να συμβάλλει στην ανάδειξη ορισμένων αιτιωδών παραγόντων και να υποβαθμίσει άλλους. Για να μάθουν ιστορία, οι μαθητές πρέπει να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν την αιτιώδη συλλογιστική και να αξιοποιήσουν τα γλωσσικά χαρακτηριστικά που τους επιτρέπουν να συλλογίζονται και οι ίδιοι. Η λειτουργική γλωσσική περιγραφή των στοιχείων του κειμένου που κατασκεύασαν την αιτιώδη συνάφεια μπορεί να ενισχύσει την κατανόησή μας για το πλήρες φάσμα των γλωσσικών πόρων που χρησιμοποιούν οι ιστορικοί στην κατασκευή αιτιώδους αλυσίδας, συμπληρώνοντας και συμβάλλοντας στην έρευνα για την εκπαίδευση και την εκμάθηση της ιστορίας και της αιτιότητας στην εκπαιδευτική ψυχολογία (Achugar & Schleppegrell, 2005:314).

Στην ελληνική βιβλιογραφία τη μεθοδολογική προσέγγιση της αιτιώδους συσχέτισης προτείνουν οι Σαμαράς & Ιορδανίδου (2016) για την εισαγωγή και συστηματική χρήση της

στην εκπαιδευτική διαδικασία και τη διδασκαλία της θεωρίας των Μέσων Επικοινωνίας. Σύμφωνα με τους ίδιους, αυτή η εκπαιδευτική μεθοδολογία διαμορφώθηκε για να βοηθήσει τους φοιτητές να αναπτύξουν στρατηγικές μάθησης και να αποκτήσουν τα αναστοχαστικά εργαλεία που θα καταστήσουν εφικτό το συνεχή αυτοέλεγχο των υποκειμενικών τους θεωριών. Η εκμάθηση της θεωρίας των Μέσων παύει να είναι μια στείρα διαδικασία σώρευσης αδρανών ιδεών. Με την προτεινόμενη μέθοδο, η σχέση των θεωριών των Μέσων με την αιτιώδη συσχέτιση απηχεί τη σχέση του διδακτικού υλισμού, δηλαδή της αποκτηθείσας γνώσης, με τον διδακτικό ειδολογισμό, δηλαδή της ανάπτυξης της ικανότητας αξιοποίησης της γνώσης. Ο φοιτητής μπορεί να χρησιμοποιήσει την αιτιώδη συσχέτιση είτε ως αναλυτικό εργαλείο για την κατανόηση της δομής των θεωριών και την αποτύπωση του περιεχομένου της βιβλιογραφίας είτε ως συνθετικό εργαλείο για την συγκρότηση υποθέσεων εργασίας. Το κείμενο λειτουργεί ως μία απόδειξη δια της επιδείξεως για την συγκεκριμένη πρόταση στο πεδίο της Διδακτικής και της Παιδαγωγικής και ταυτόχρονα λειτουργεί ως επιστημολογικό κείμενο, στο οποίο καταγράφονται αιτιώδεις συσχετίσεις σε μία σειρά επιστημονικών πεδίων (Σαμαράς & Ιορδανίδου, 2016:88). Συγκεκριμένα μέσω της μεθόδου αυτής εισάγεται ο φοιτητής στον επιστημονικό τρόπο σκέψης με αιχμή την αιτιώδη συσχέτιση που αποτελεί τη βάση συγκρότησης της θεωρίας. Η επαγωγική μέθοδος τόσο στην έρευνα όσο και στη διδασκαλία στηρίζεται στην αιτιώδη συσχέτιση. Ο φοιτητής μπορεί να αποκτήσει αποτελεσματικότερη κατανόηση της δομής κάθε θεωρίας και των διαφοροποιήσεων ανάμεσα στις θεωρίες, μπορεί να αντιλαμβάνεται τις υποθέσεις εργασίας στη βιβλιογραφία και να συγκροτεί ο ίδιος υποθέσεις εργασίας. Τέλος, αποτελεί τη βάση μιας μεθόδου, με την οποία ο φοιτητής αναγνωρίζει και ταυτοποιεί τις υποκειμενικές θεωρίες από τις οποίες εμφορούνται οι άλλοι, μέσω της ανάλυσης του λόγου τους. Η οργανική ενσωμάτωση της αιτιώδους συσχέτισης στην εκπαιδευτική διαδικασία οδηγεί το φοιτητή, από την πρώτη στιγμή, να αναπτύξει συγκεκριμένες νοητικές και γνωστικές ικανότητες, ώστε να είναι σε θέση να διεισδύσει σε νέες περιοχές γνώσης (Σαμαράς & Ιορδανίδου, 2016:116)

Την μέθοδο της αιτιώδους συσχέτισης για την ανάλυση και σύνθεση θεωριών ώστε να εξυπηρετηθεί η ανάπτυξη καινοτόμων διδακτικών στρατηγικών και η ενσωμάτωση στη διδακτική διαδικασία αλλά και η προώθηση της διεπιστημονικής έρευνας έχουν

χρησιμοποιήσει ως συνέχεια και επέκταση της έρευνας των Σαμαρά & Ιορδανίδου (2016) οι Λέτσιου (2019), Μπαρμπαγιάννης (2019) και Ασπριάδης (2020). Και τα τρία αυτά κείμενα έχουν κοινή επιστημονική καθοδήγηση με την παρούσα έρευνα, λειτουργούν στην ίδια λογική ανάδειξης κι εργαλειοποίησης της αιτιακής σχέσης, και, για την συγγραφέα αυτού του κειμένου λειτούργησαν ως πρόδρομα κείμενα τα οποία διευκόλυναν την ανάπτυξη της προτεινόμενης διδακτικής πρότασης. Συνεπώς η εκτεταμένη παρουσίαση τους ενέχει λειτουργία αποσαφήνισης για την λογική της παρούσας έρευνας.

Η Λέτσιου (2019) επεξεργάζεται μία θεωρία δυσπρόσιτη για τα ελληνικά δεδομένα, αυτήν του ηθικού αποκλεισμού. Η επεξεργασία και η ανάλυση του ηθικού αποκλεισμού πραγματοποιείται μέσω μίας βιβλιογραφικής επισκόπησης η οποία πραγματώνεται πρωτίστως μέσω αιτιακών σχημάτων και δευτερευόντως μέσω εννοιολογικών χαρτών.

Η Λέτσιου (2019) καταγράφει τα κεντρικά αιτιακά σχήματα σε κάθε μία από τις βασικές επιστημονικές δημοσιεύσεις οι οποίες, κατά την κρίση της, συγκροτούν το πεδίο του ηθικού αποκλεισμού. Στη συνέχεια, οργανώνει και παρουσιάζει την έννοια του ηθικού αποκλεισμού σε όλο το εύρος της, δηλαδή: τα παραγωγικά της αίτια, τις πρακτικές της συνεπαγωγές, τους τρόπους αντιμετώπισης της, τις σχετιζόμενες με αυτή έννοιες όπως και τις αντίθετες με τον ηθικό αποκλεισμό έννοιες.

Στην έρευνα της Λέτσιου, τα αιτιακά σχήματα αρχικά χρησιμοποιούνται ως αναλυτικό εργαλείο για την επισκόπηση της βιβλιογραφίας για τον ηθικό αποκλεισμό και στη συνέχεια ως συνθετικό εργαλείο, με σκοπό να διερευνηθούν τυχόν συσχετίσεις της θεωρίας του ηθικού αποκλεισμού με άλλες θεωρίες και/ή επιστημονικά πεδία. Σε κάθε επιστημονικό κείμενο αναζητούνται: πρώτον, τα αιτιακά σχήματα, τα οποία απλά εμπεριέχουν αιτιότητα και αποσκοπούν στην απλή καταγραφή του φαινομένου· δεύτερον, σε αιτιακά σχήματα τα οποία καταγράφουν τα παραγωγικά αίτια του φαινομένου· τρίτον, σε αιτιακά σχήματα, που καταγράφουν τις πρακτικές συνεπαγωγές ή τους τρόπους αντιμετώπισης του φαινομένου του ηθικού αποκλεισμού και τέταρτον σε αιτιακά σχήματα, τα οποία αναδεικνύουν την διεπιστημονικότητα του φαινομένου. Μέσω περιπτωσιολογικών αναλύσεων αναδεικνύει την σημασία και την δυναμική της εκπαιδευτικής έρευνας, συνδέοντας το καθαρά θεωρητικό πλαίσιο με την εμπειρική πραγματικότητα. Σε μία διαλεκτική με το προϋπάρχον

«Εγχειρίδιο Αναστοχασμών: Εικόνες Κρατών» (Σαμαράς, 2017) καθώς και με καινούργιες έρευνες στις οποίες και η ίδια συμμετάσχει αναπτύσσει ερευνητικά θέματα και επεξηγεί τους όρους και τρόπους ενσωμάτωσης των ευρημάτων στην διδακτική διαδικασία.

Ο Μπαρμπαγιάννης (2019) διερευνά τον τρόπο με τον οποίο οι μελετητές του πεδίου της Επικοινωνίας προσεγγίζουν τις θεωρίες για τα μέσα επικοινωνίας διαχρονικά, δηλαδή, διερευνά τη μεταβολή ενός θεωρητικού πεδίου βάση αιτιακών σχέσεων. Συγκεκριμένα, μελετάται η θεωρία της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής. Επιστημονικά δημοσιεύματα για την Σπειροειδή Γραμμή της Σιωπής προσεγγίζονται μέσω αιτιακών σχημάτων ώστε να νοηματοδοτηθούν και ερμηνευτούν με βάση τις θεωρίες για τις επιδράσεις των Μέσων και τις θεωρίες για την σχέση Μέσων – κοινωνίας. Τα αιτιακά σχήματα χρησιμοποιούνται ως αναλυτικό εργαλείο για την αποδόμηση μιας ήδη διαμορφωμένης θεωρίας και ως συνθετικό εργαλείο για την δόμηση αιτιωδών υποθέσεων μέσα από εμπειρική ανάλυση καθώς και των ερμηνειών τους. Για κάθε μία δημοσίευση αποτυπώνονται τα κεντρικά αιτιακά σχήματα που βρίσκονται στον πυρήνα της έρευνας, τα οποία εντάσσονται σε κλείδα παρατηρήσεων μαζί με άλλα χαρακτηριστικά.

Μέσω διαδικασιών συνάθροισης των κεντρικών αιτιακών σχημάτων παραμετροποιείται ο πυρήνας της θεωρίας «σπирάλ της σιωπής», ως μεταβλητή με διακριτές τιμές, ενώ τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά που καταγράφονται στην κλείδα χρησιμοποιούνται για να παραμετροποιηθούν ανταγωνιστικές μεταβλητές, οι οποίες εκφράζουν είτε κοινωνιοκεντρικούς παράγοντες είτε την τεχνολογική εξέλιξη. Με βάση αυτή την εκτεταμένη κλείδα παρατηρήσεων εξετάζεται ο τρόπος και ο βαθμός που τεχνολογικοί και κοινωνιοκεντρικοί παράγοντες συνδιακυμαίνονται με την μορφή των πυρηνικών αιτιακών σχημάτων του σπирάλ της σιωπής και ελέγχεται η υπόθεση της τεχνολογικής αιτιοκρατίας σε αντιπαράβολή με κοινωνιοκεντρικές θεωρήσεις (Μπαρμπαγιάννης 2019). Στην συγκεκριμένη έρευνα συνδυάζεται η αναλυτική με την συνθετική χρήση του αιτιακού σχήματος με την πρώτη να είναι προϋπόθεση της δεύτερης. Παρουσιάζει ενδιαφέρον το ότι ενώ η αναλυτική χρήση της αιτιότητας αξιοποιείται στο πεδίο των Μέσων Επικοινωνίας και συγκεκριμένα στο υπό πεδίο των Θεωριών Επιδράσεων, η συνθετική χρήση της αιτιότητας εκ των πραγμάτων ανάγει στο πεδίο της Επιστημολογίας. Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση εξαντλεί το σύνολο της σχετικής βιβλιογραφίας της θεωρίας και είναι χρηστική για να

ελεγχθεί μία θεωρία σε βάθος. Επιπλέον από το υλικό της έρευνας αναδύονται στρατηγικές παραμετροποίησης μεταβλητών και αποτύπωσης αιτιακών σχημάτων οι οποίες είναι χρηστικές στην προσέγγιση της επιστημολογικής επεξεργασίας θεωριών για την συγκρότηση διδακτικών προτάσεων η οποία προτείνεται σε αυτό το κείμενο.

Ο Ασπριάδης (2020) εξετάζει το ρόλο της στρατηγικής πολιτικής επικοινωνίας στις διεθνείς συγκρούσεις υπό το πρίσμα μίας διεπιστημονικής προσέγγισης, η οποία εστιάζει στη διασύνδεση του πεδίου των Διεθνών Σχέσεων με αυτό της Πολιτικής επικοινωνίας. Ως εργαλείο ανάλυσης για την εμβάθυνση στην ουσία των θεωριών και στη μεταξύ τους σύνδεση επιλέγονται τα αιτιακά σχήματα. Επίσης, χρησιμοποιώντας τη διαδικασία ανίχνευσης διεργασιών (process tracing) καταγράφονται και εντοπίζονται με συστηματικό τρόπο οι έννοιες και τα τυπολογικά συστήματα των θεωριών από τις Διεθνείς Σχέσεις και από τη Στρατηγική Πολιτική Επικοινωνία με στόχο τη συγκρότηση των αιτιακών σχημάτων που προέκυψαν από τη θεωρία και τη διεπιστημονική διασύνδεση των πεδίων. Μέσα από τη διαδικασία αυτή εντοπίζεται ο ρόλος και η θέση των μεταβλητών στις αιτιακές σχέσεις οι οποίες συγκροτούνται. Με αυτό τον τρόπο, θεωρίες διαφόρων επιστημονικών πεδίων μπορούν να τοποθετηθούν η μία δίπλα στην άλλη μέσα από τα αιτιακά τους σχήματα, τα οποία μπορούν να επιτελέσουν τις μεταβλητές ενός νέου, εκτενέστερου αιτιακού σχήματος, το οποίο μπορεί να συμβάλλει στην παραγωγή μίας νέας θεωρίας. Ο Ασπριάδης (2020), αντίθετα από τον Μπαρμπαγιάννη (2019), δεν αποτυπώνει πλήρως την αιτιότητα σε όλες τις επιστημονικές δημοσιεύσεις εντός ενός πεδίου. Επικεντρώνεται στην αιτιακή αποτύπωση των σημαντικότερων θεωρητικών του πεδίου και επιλέγει επιστημονικές δημοσιεύσεις που μπορούν να συνεισφέρουν στη συγκρότηση διεπιστημονικών αιτιακών διοδεύσεων. Οι στρατηγικές εξεύρεσης διεπιστημονικών διοδεύσεων μέσω αιτιακών σχημάτων οι οποίες αναδύονται από την έρευνα του Ασπριάδη (2020) οι οποίες ως ένα βαθμό απηχούν την διεπιστημονική χρήση της αιτιότητας στους Σαμαρά & Ιορδανιδου (2016) είναι χρηστικές για την διεπιστημονική διάσταση της διδακτικής πρότασης η οποία αναπτύσσεται στην παρούσα διατριβή.

Στην παρούσα εργασία τα αιτιακά σχήματα χρησιμοποιούνται ως αναλυτικό εργαλείο για την βιβλιογραφική επισκόπηση των εννοιών του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και της «εσωτερίκευσης». Η μεθοδολογική αυτή προσέγγιση διαφοροποιείται από τις

συμβατικές βιβλιογραφικές επισκοπήσεις υπό την έννοια ότι εργαλειοποιεί τις επιστημονικές δημοσιεύσεις, ως πρωτογενές εμπειρικό υλικό όπως άλλωστε έχει γίνει και στις έρευνες των (Σαμαράς & Ιορδανίδου, 2016) , Λέτσιου (2019), Μπαρμπαγιάννης (2019) και Ασπριάδης (2020).

Σκοπός της παρούσας έρευνας δεν είναι η παράθεση πληροφοριών γύρω από το περιεχόμενο των εννοιών αλλά η αξιοποίηση των θεωρητικά θεμελιωμένων αιτιακών σχημάτων στα επιστημονικά κείμενα⁴, ως μεθοδολογική πρόταση που αποσκοπεί στην παραγωγή θεωρίας. Το αντικείμενο της μεθοδολογίας που χρησιμοποιείται, συνίσταται στην αύξηση της εμπιστοσύνης στους ισχυρισμούς ότι μια μεταβλητή ή ένα γεγονός (χ) ασκεί αιτιώδη επίδραση σε ένα άλλο (ψ) (Hall, 2003:373). Τα επιστημονικά κείμενα στο δεύτερο μέρος της διατριβής προσεγγίζονται ως πρωτογενές εμπειρικό υλικό και αναλύονται με βάση τη μέθοδο της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου. Με αυτό τον τρόπο εντοπίζονται τα αιτιακά σχήματα που συγκροτούν τη θεωρία. Ο διαφορετικός τρόπος συσχέτισης μεταξύ των εννοιών, η ταύτιση ή η διαφοροποίηση τους σε διαφορετικούς συγγραφείς αποτυπώνεται σε αιτιακά σχήματα.

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάστηκε το αιτιακό σχήμα, ως μεθοδολογικό εργαλείο προσέγγισης των εννοιών της γνωσιακής προεργασίας, θεμελιωμένο πάνω στην έννοια της αιτιότητας. Αναφέρθηκε η δηλωτική γνώση γύρω από την έννοια της αιτιότητας, περιεγράφηκαν οι όροι χρήσης της αιτιότητας στις κοινωνικές επιστήμες και διασαφηνίστηκε ο όρος χρήσης της αιτιότητας, ως μεθοδολογικού εργαλείου, στην παρούσα διατριβή. Παράλληλα, τέθηκαν οι βάσεις για την διδασκαλία της διαδικαστικής γνώσης σχετικά με την χρήση του αιτιακού σχήματος στην ανάλυση της θεωρίας. Παρουσιάστηκε η χρήση της αιτιότητας στο πεδίο της Διδακτικής και σε άλλα επιστημονικά πεδία με σκοπό την αναφορά της χρήσης των αιτιακών σχημάτων στη γενικότερη μέχρι τώρα ερευνητική διαδικασία αλλά και στην παρούσα διατριβή.

Η εργαλειοποίηση των αιτιακών σχημάτων εξυπηρετεί την ανάδειξη καινοτόμων διδακτικών στρατηγικών και την ενσωμάτωση της έρευνας στη διδακτική διαδικασία.

---

⁴ Ο όρος «θεωρητική θεμελίωση» χρησιμοποιείται ως αντιδιαστολή στην «εμπειρική θεμελίωση», δηλαδή τη θεμελίωση μιας πρότασης/θεωρίας μέσα από την εμπειρική μελέτη. Η θεωρητική θεμελίωση γίνεται μέσα από τη θεωρία, χωρίς τη χρήση του εμπειρικού υλικού, δηλαδή μόνο μέσω της βιβλιογραφικής επισκόπησης.

Μέσω των αιτιακών σχημάτων επιδιώκεται η υποστήριξη της διαδικαστικής γνώσης που είναι απαραίτητη για την διεξαγωγή της κριτικής διδασκαλίας από τον εκπαιδευτικό αλλά και περαιτέρω η χρησιμοποίησή της από τον φοιτητή ή τον μαθητή για την επίλυση καθημερινών προβλημάτων και η ανακάλυψη νέων περιοχών γνώσης.

Μέρος Δεύτερο: «Θεωρητικά Πλαίσια και Αναλυτικά Εργαλεία

- Παρουσίαση

Κεφάλαιο 5

Εισαγωγή στον Ειδησεογραφικό Εθνοκεντρισμό και στην Εσωτερίκευση

5.1 Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζονται οι έννοιες του «εθνοκεντρισμού» και του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» όπως αυτές έχουν αναπτυχθεί στην βιβλιογραφία. Πρόκειται για μία περιγραφή της ιστορικής εξέλιξης των δύο όρων κατά την οποία παρουσιάζονται σημαντικά κείμενα, συνθέτοντας μία γενική ιστορική καταγραφή· αρχικά του ιστορικού/επιστημολογικού πλαισίου στο οποίο αναπτύχθηκε η έννοια του «εθνοκεντρισμού» και στη συνέχεια του πεδίου της Κοινωνιολογίας των Ειδήσεων. Το πεδίο της Κοινωνιολογίας των Ειδήσεων αποτελεί το ευρύτερο πλαίσιο εντός του οποίου εμφανίζεται ο «ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός» και η «εσωτερίκευση».

Τα επιστημονικά κείμενα αποτελούν την βάση για την ανάλυση μέσω εννοιολογικών χαρτών και αιτιακών σχημάτων στο κεφάλαιο της εμπειρικής ανάλυσης. Μέσα από την επισκόπηση των κειμένων, προσεγγίζεται γενεαλογικά η έννοια του «εθνοκεντρισμού», ώστε να εντοπιστούν κενά και αντιφάσεις στη βιβλιογραφία και να αναπτυχθούν ερευνητικά ερωτήματα. Δια των ερευνητικών ερωτημάτων κατευθύνεται η εμπειρική ανάλυση, αξιοποιώντας τον εννοιολογικό χάρτη και το αιτιακό σχήμα ως μεθοδολογικά εργαλεία. Η διαδικασία διερεύνησης των ερωτημάτων που προκύπτουν αναδεικνύει διαστάσεις για την ανάπτυξη της διδακτικής μεθόδου.

Μέσα από την περιγραφή των βασικών επιστημονικών κειμένων περιγράφεται το ίδιο το πεδίο της Κοινωνιολογίας των Ειδήσεων και η εξέλιξη του. Από την προαναφερθείσα

διαδικασία γίνονται ορατές κάποιες διεπιστημονικές προσεγγίσεις άρα και η δυναμική αξιοποίηση της προτεινόμενης μεθοδολογίας σε άλλα επιστημονικά πεδία εκτός του πεδίου της Επικοινωνίας και των Μέσων. Ο συνδυασμός των μεθοδολογικών εργαλείων προκειμένου να διερευνηθούν τα κενά και οι ασάφειες στη βιβλιογραφία καθώς και η διδακτική τους αξιοποίηση αποτελούν τον πυρήνα συνεισφοράς αυτής της διατριβής.

5.2 Μεθοδολογία προσέγγισης του ιστορικού πλαισίου του «εθνοκεντρισμού»

Στο κεφάλαιο αυτό διερευνώνται οι ιστορικές ρίζες του εθνοκεντρισμού και η εξέλιξη του όρου. Ο όρος «εθνοκεντρισμός» προσεγγίζεται γενεαλογικά. Η γενεαλογία είναι ένα ξεχωριστό ιστορικό, ερμηνευτικό και ερευνητικό εργαλείο κατάλληλο για τη δημιουργία επιστημολογικά ποικίλων ισχυρισμών αλήθειας (Vucetic, 2011:1296). Μια γενεαλογία δεν αποσκοπεί να πει τι πραγματικά συνέβη στο παρελθόν, αλλά, να αποκαλύψει πώς μια παρούσα κατάσταση έχει γίνει λογικά δυνατή (Bartelson, 1995). Η κατανόηση του τρόπου με τον οποίο μια συγκεκριμένη πτυχή της γνώσης έχει διεισδύσει στο παρόν, βοηθά να συγκροτηθεί και να εδραιωθεί η κατανόησή μας για τα σημερινά ζητήματα. Δεν είναι ιστορία του παρελθόντος, αλλά μάλλον μια ιστορία του παρόντος, η οποία επιδιώκει να κατανοήσει και να υπογραμμίσει τον τρόπο με τον οποίο το παρόν συνδέεται βαθιά με κρίσιμους δεσμούς με το παρελθόν (Bourbeau, 2018:2).

Η γενεαλογία τείνει να υιοθετεί μία προσέγγιση επεισοδιακή (episodical)⁵. Επιλέγονται οι περιπτώσεις εκείνες που βοηθούν στην εξήγηση του σχηματισμού αυτών των χαρακτηριστικών που ξεχώρισαν στο παρόν ως προβληματικά (Bartelson, 1995:75). Τα επεισόδια - επίσης γνωστά ως ιστορικές σειρές, εποχές, γεγονότα ή στιγμές - προορίζονται να περιβάλλουν την ιστορία ενός αντικειμένου υπό μελέτη (Vucetic, 2011:1300). Η γενεαλογική ανάλυση επικεντρώνεται σε προηγούμενα σημεία ανατροπής, κρίσιμες περιστάσεις που επιτρέπουν στο παρόν να υπάρχει ως έχει (Bourbeau, 2018:2). Το ερώτημα

---

⁵ Με τον όρο «επεισοδιακή» υιοθετείται η προσέγγιση των Marshall & Novicevic, (2016, p. 6) σύμφωνα με τους οποίους τα επεισόδια αναφέρονται στην ανάλυση συγκεκριμένων παραδειγμάτων που επιφέρουν πρόβλημα στην υπό ανάλυση εννοιολογική αντίληψη

αφορά στο «πώς» της κατανόησης του νοήματος, το οποίο είναι διαφορετικό από το «γιατί» της αιτιώδους εξήγησης (Price, 1995:84). Μία εξήγηση αφορά την απάντηση σε ένα ερώτημα «γιατί» συνέβη κάτι, δηλαδή, ο λόγος που συνέβη· ενώ η απάντηση σε ένα ερώτημα «πώς» συνέβη κάτι, αφορά τον τρόπο που συνέβη, δηλαδή, την απαρίθμηση των γεγονότων που δείχνουν πως προέκυψε (Cross, 1991:248).

Κάθε επεισόδιο αφηγείται παραδείγματα, τα οποία ανακατασκευάζονται σε μια ανάλυση διαλόγου ιστορικών εγγράφων (Vucetic, 2011) προκειμένου να εξηγηθεί ο αποτελεσματικός σχηματισμός του παρόντος. Τα παραδείγματα είναι αποτέλεσμα επαγωγής από μία ή περισσότερες μεμονωμένες περιπτώσεις, όπου κάποιος υποθέτει τον γενικό κανόνα και στη συνέχεια καταλήγει στο συμπέρασμα. Στο βαθμό που η γενεαλογία είναι επεισοδιακή, η επιλογή και ο ορισμός των επεισοδίων που πρέπει να διερευνηθούν δεν αφορούν σε σταθερό σύνολο κριτηρίων. Στο βαθμό που η γενεαλογία είναι παραδειγματική, η δειγματοληψία παραδειγμάτων δεν είναι ποτέ αντιπροσωπευτική και δεν καλύπτει πλούτο πηγών (Bartelson, 1995:77). Ο καθορισμός ή ακόμη και η τυποποίηση των κριτηρίων επιλογής για επεισόδια και παραδείγματα δεν συγκρούονται απαραίτητα με τους κρίσιμους στόχους της γενεαλογίας (Vucetic, 2011:1301). Ωστόσο, οι κρίσιμοι στόχοι της γενεαλογίας μπορούν να ενισχυθούν με προσοχή στην επιλογή κειμένου, και ιδιαίτερα στα στοιχεία της επιτυχούς επιλογής – αντιπροσωπευτικότητας (Tatum, 2018).

Η αποτελεσματικότητα της γενεαλογίας εξαρτάται από δύο παράγοντες: πρώτον, η ικανότητα της να αναρωτιέται πώς οι συμβατικές υποθέσεις για τον κόσμο έχουν επιπτώσεις στη σημερινή συλλογιστική μας και, δεύτερον, να προτείνει, άμεσα ή έμμεσα, εναλλακτικούς τρόπους για να συγκροτηθεί η πτυχή του κοινωνικού φαινομένου που εξετάζεται (Vucetic, 2011).

Στην παρούσα έρευνα η ιστορική τοποθέτηση του εθνοκεντρισμού προσεγγίζεται γενεαλογικά. Επιλέγονται σημαντικά κείμενα μέσα από τα οποία αποδομούνται περιπτώσεις που οδήγησαν στην τρέχουσα κατανόηση του εθνοκεντρισμού και του συσχετισμού του με τον ειδησεογραφικό εθνοκεντρισμό. Μέσω της γενεαλογίας εξετάζονται γνωστά στοιχεία, αναδιοργανώνονται και επισημαίνονται οι τρόποι με τους οποίους η έννοια του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» προέρχεται, πρακτικά και

διακριτικά, από πολλαπλά, διάχυτα σημεία. Η προέλευση ενός ζητήματος χαρακτηρίζεται από ανομοιότητες και ποικιλία νοημάτων· κάποιες ερμηνείες ξεχνιούνται, παραμερίζονται ή ανατρέπονται, ενώ άλλες ενσωματώνονται στην οικοδόμηση μιας κυρίαρχης αφήγησης (Bourbeau, 2018:14). Κατά την ανάλυση των κειμένων εντοπίζονται αντιθέσεις στη νοηματοδότηση της έννοιας που οδηγούν σε ερευνητικά ερωτήματα. Τα ερευνητικά ερωτημάτα που ανακύπτουν, καθοδηγούν και οργανώνουν την εμπειρική ανάλυση με την βοήθεια των εννοιολογικών χαρτών και των αιτιακών σχημάτων στο έκτο και έβδομο κεφάλαιο της διατριβής, με σκοπό την ανασύσταση της έννοιας και την διδακτική αξιοποίηση.

5.3 Η έννοια του «εθνοκεντρισμού»

Η έννοια του «εθνοκεντρισμού» αρχικά προσεγγίζεται σύμφωνα με τον ορισμό του Sumner (1906) του πρώτου ευρέτη του όρου. Η έννοια του «εθνοκεντρισμού» από τον Sumner αναπτύσσεται σε ένα κοινωνιολογικό και ανθρωπολογικό πλαίσιο και περιστρέφεται γύρω από τις έννοιες της ενδο-ομάδας, της εξω-ομάδας, την πίστη στην ενδο-ομάδα και την εχθρότητα προς την εξω-ομάδα. Συνδέεται, επίσης, με τις έννοιες του έθνους και του πατριωτισμού. Ακολουθεί η περιγραφή του όρου από άλλους συγγραφείς στο πλαίσιο των κοινωνικών επιστημών και η εργαλειοποίηση του όρου από τους ίδιους, περιγράφοντας μία ιστορική εξέλιξη του όρου για την πληρέστερη κατανόηση της έννοιας στο συγκεκριμένο ιστορικό/επιστημολογικό πλαίσιο.

Μέσα από την καταγραφή της εργαλειοποίησης του εθνοκεντρισμού σε διάφορους συγγραφείς προκύπτουν διασυνδέσεις της έννοιας με άλλες βασικές έννοιες όπως αυτή του «εθνικισμού». Προκύπτουν ερευνητικά ερωτήματα που αφορούν τον συσχετισμό των εννοιών και τα οποία εξετάζονται στο έκτο κεφάλαιο.

Ο ορισμός του Sumner λειτουργεί και ως πλαίσιο για την ανάπτυξη του εννοιολογικού πλαισίου του εθνοκεντρισμού των Μέσων. Πρόκειται για μία διαδικασία μεταφοράς ενός όρου ο οποίος αναπτύχθηκε σε ένα διαφορετικό ιστορικό κι επιστημολογικό πλαίσιο και στην συνέχεια μετεξελισσόμενος υιοθετήθηκε από το πεδίο των Μέσων. Εξετάζονται και

επισημαίνονται οι τρόποι με τους οποίους η έννοια του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» προέρχεται από πολλαπλά σημεία, οι ανομοιότητες και τα νοήματα που ενσωματώνονται στην οικοδόμηση της έννοιας.

5.3.1 Η ανάπτυξη του εθνοκεντρισμού στο κοινωνιολογικό/ανθρωπολογικό πλαίσιο σύμφωνα με τον Sumner

Ο εθνοκεντρισμός αν και είναι αρχαίο φαινόμενο, ο όρος είναι σύγχρονος (Kam & Kinder, 2012:326). Χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Sumner (1906) για να προσδιορίσει:

«το τεχνικό όνομα για εκείνη την άποψη των πραγμάτων κατά την οποία η ομάδα κάποιου είναι το κέντρο των πάντων, και την αξιολόγηση όλων των άλλων σε σχέση με αυτή την ομάδα» (Sumner, 1906:13).

Σύμφωνα με τον Sumner (1906), πρόκειται για ένα παγκόσμιο φαινόμενο διακρίσεων. Ο εθνοκεντρισμός καλύπτει και την ενδο-ομαδική και την εξω-ομαδική σχέση. Κάθε ομάδα θρέφει τη δική της υπερηφάνεια και ματαιοδοξία, υπερηφανεύεται για την υπεροχή της, εξυμνεί τις δικές της θεότητες και κοιτάζει με περιφρόνηση τους ξένους. Κάθε ομάδα θεωρεί τα δικά της ήθη τα μόνα σωστά, και αν παρατηρήσει ότι άλλες ομάδες έχουν άλλα ήθη, αυτά διεγείρουν περιφρόνηση (Sumner, 1906:13).

Σύμφωνα με τον Sumner (1906) ο εθνοκεντρισμός ταυτίζεται με τον πατριωτισμό:

«Ο πατριωτισμός είναι πίστη την αστική ομάδα στην οποία ανήκει κάποιος από τη γέννηση ή από άλλο ομαδικό δεσμό. Είναι ένα αίσθημα συντροφικότητας και συμμετοχής της ομάδας στην ελπίδα, στην εργασία και στα δεινά της ομάδας..... Το κράτος προσέλκυσε από μόνο του την αφοσίωση που είχε δοθεί στους ανθρώπους, και έγινε το αντικείμενο αυτής της ομαδικής ματαιοδοξίας και του ανταγωνισμού που ήταν εθνοκεντρική.... Οι μάζες είναι πάντα πατριωτικές. Γι' αυτές η παλιά εθνοκεντρική ζήλια, ματαιοδοξία, αλαζονεία και φιλοδοξία είναι τα ισχυρότερα στοιχεία του πατριωτισμού». (Sumner, 1906:15).

Επίσης, ο εθνοκεντρισμός συνδέεται και με τον σωβινισμό που αφορά μία μορφή προκατάληψης και έναν εκφυλισμό του πατριωτισμού. Αφορά μία υπεροπτική και επιθετική αυτοεπιβεβαίωση της ομάδας προς την εξω-ομάδα (Sumner, 1906:15). Ο εθνοκεντρισμός του Sumner αφορά τόσο το άτομο μεμονωμένα όσο και ως μέλος μιας ομάδας. Τα άτομα όχι μόνο κατέχουν ρόλους στην κοινωνία, αλλά είναι και μέλη ομάδων, επομένως, έχουν επίσης κοινωνικές ταυτότητες (Stets, 2006:89). Σε αυτή την λογική, ο εθνοκεντρισμός συνδέεται με την θεωρία της *κοινωνικής ταυτότητας*. Η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας αντιμετωπίζει φαινόμενα όπως η προκατάληψη, οι διακρίσεις, εθνοκεντρικότητα, στερεότυπα, διομαδική σύγκρουση, συμμόρφωση, κανονιστική συμπεριφορά, πόλωση ομάδας, συμπεριφορά πλήθους, οργανωτική συμπεριφορά, ηγεσία, απόκλιση, και συνοχή ομάδας (Hogg, 2006:111). Πρόκειται για μία θεωρία υπαγωγής σε μια ομάδα και των διομαδικών σχέσεων που βασίζεται στην αυτο-κατηγοριοποίηση, την κοινωνική σύγκριση και τη δόμηση ενός κοινού αυτο-προσδιορισμού σε όρους ιδιοτήτων που προσδιορίζουν μια ενδο-ομάδα (Hogg & Vaughan, 2010:177).

Οι κοινωνικές ταυτότητες από την πλευρά του ατόμου, είναι πτυχές του εαυτού που έχουν επηρεαστεί ιδιαίτερα από το γεγονός της συμμετοχής σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες ή κατηγορίες και τις κοινές εμπειρίες κοινωνικοποίησης που συνεπάγεται η ιδιότητα του μέλους αυτού. Αυτή η θεώρηση της κοινωνικής ταυτότητας αφορά κατεξοχήν αναπτυξιακές θεωρίες ταυτότητας φύλου, εθνοτικής ή φυλετικής ταυτότητας. Η θεώρηση της κοινωνικής ταυτότητας από την πλευρά της ομάδας, αφορά την αφομοίωση του εαυτού και την ενίσχυση των χαρακτηριστικών εκείνων που καθιστούν την ομάδα ξεχωριστή από άλλες κοινωνικές κατηγορίες, την ομοιομορφία και τη συνοχή εντός της ομάδας (Brewer, 2001:118).

Ο εθνοκεντρισμός δομείται με βάση την εθνική ταυτότητα και σε σχέση με ένα έθνος που αποτελεί την ενδο-ομάδα. Στον Sumner ο εθνοκεντρισμός ταυτίζεται με τον πατριωτισμό, δηλαδή, με την οπτική εκείνη του εθνοκεντρισμού που θέτει το έθνος στο επίκεντρο, την ανάπτυξη αλληλεγγύης και συνεργασίας μεταξύ των ατόμων που ανήκουν στο ίδιο έθνος και την καλλιέργεια αλαζονείας ή φιλοδοξίας σε σχέση με άλλα έθνη που αποτελούν τις εξω-ομάδες. Ο σωβινισμός για τον Sumner αποτελεί μία παραμορφωμένη όψη του πατριωτισμού όπου η συμπεριφορά προς τις εξω-ομάδες αφορά επιθετική

αυτοεπιβεβαίωση της ενδο-ομάδας που ξεπερνάει το όριο της αίσθησης ανωτερότητας ή της περιφρόνησης.

Στον Sumner εντοπίζονται οι ιστορικές ρίζες του φαινομένου και ο ορισμός του εθνοκεντρισμού μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως βάση για σύγκριση με άλλους ορισμούς που θα προκύψουν. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε σε ένα κοινωνιολογικό και ανθρωπολογικό πλαίσιο και αποδίδει σημασία στις έννοιες της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας, την πίστη προς την ενδο-ομάδα και την εχθρότητα προς την εξω-ομάδα. Συνδέεται επίσης με τις έννοιες της ταυτότητας, του έθνους, του πατριωτισμού και του σωβινισμού. Κρίνεται αναγκαίο να διερευνηθεί η σχέση του εθνοκεντρισμού με τον εθνικισμό και η σημασία που αποδίδεται στις έννοιες σε διαφορετικούς συγγραφείς.

Ερευνητικό ερώτημα 1: Είναι οι έννοιες «εθνοκεντρισμός» και «εθνικισμός» ταυτόσημες;

Ερευνητικό ερώτημα 2: Οι λειτουργικοί ορισμοί των εννοιών του «εθνοκεντρισμού» και του «εθνικισμού» σε διαφορετικούς συγγραφείς οδηγούν σε συγκλίνουσες ή αποκλίνουσες σχέσεις μεταξύ των δύο ορισμών;

Ερευνητικό ερώτημα 3: Ποιες είναι οι πρακτικές συνεπαγωγές της σύγκλισης ή απόκλισης των δύο ορισμών σε κάθε συγγραφέα;

Το πρώτο ερώτημα προσεγγίζεται μέσα από την σύγκριση των χαρακτηριστικών του ορισμού του εθνοκεντρισμού με τα χαρακτηριστικά του εθνικισμού και για το σκοπό αυτό χρησιμοποιείται ένας λειτουργικός ορισμός για τον εθνικισμό. Το δεύτερο ερώτημα προσεγγίζεται εξετάζοντας σε διαφορετικούς συγγραφείς το πως η αξιοποίηση επιμέρους ορισμών ή συγκρότηση συγκεκριμένων εννοιολογικών χαρτών βοηθά στην κατανόηση της ταύτισης ή διαφοροποίησης μεταξύ των δύο ορισμών. Η εξέταση αυτή γίνεται στο έκτο κεφάλαιο με την χρήση των εννοιολογικών χαρτών.

Στο κοινωνιολογικό πλαίσιο της ανάπτυξης της έννοιας του «εθνοκεντρισμού» οι Levine & Cambell (1972) στις ανθρωπολογικές μελέτες τους, ερευνούν γνωστικές θεωρίες που παραπέμπουν σε θέματα εθνοκεντρισμού και διομαδικών σχέσεων. Υποθέτουν ότι όσο περισσότερο όμοια είναι η εξω-ομάδα με την ενδο-ομάδα, τόσο πιο αρεστή γίνεται στην

εσω-ομάδα και εξετάζουν την ισορροπία μεταξύ εθνικών ομάδων που αφορούν την διομαδική αλληλεπίδραση (LeVine & Cambell, 1970:1).

Ο Gudykunst (1994) στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής επικοινωνίας αναλύει τους παράγοντες που οδηγούν σε μη αποτελεσματική επικοινωνία μεταξύ εθνικών ομάδων. Οι προσδοκίες των ατόμων για την συμπεριφορά ατόμων άλλων εθνικών ομάδων εξαρτώνται από το πως οι ενδο-ομάδες κατηγοριοποιούν τις εξω-ομάδες. Σύμφωνα με τον συγγραφέα μπορούμε να σκεφτούμε τον εθνοκεντισμό ως την τάση να ερμηνεύουμε και να αξιολογούμε τη συμπεριφορά των άλλων χρησιμοποιώντας τα δικά μας κριτήρια και πρότυπα. Αυτή η τάση είναι φυσική και αναπόφευκτη. Όλοι είναι εθνοκεντρικοί σε κάποιο βαθμό. Αν και είναι δυνατόν να έχουμε χαμηλό βαθμό εθνοκεντισμού, είναι αδύνατο να μην είμαστε καθόλου εθνοκεντρικοί (Gudykunst, 1994).

Ο εθνοκεντισμός μας οδηγεί να βλέπουμε τους τρόπους που λειτουργούμε ως φυσικούς και σωστούς. Με άλλα λόγια, ο εθνοκεντισμός είναι μια προκατάληψη προς την ενδο-ομάδα που μας αναγκάζει να αξιολογούμε με αρνητικό τρόπο διαφορετικά πρότυπα συμπεριφοράς, αντί να προσπαθούμε να τα κατανοήσουμε (Gudykunst, 1994:78). Ο εθνοκεντισμός μπορεί να παρατηρηθεί σε εθνοτικές συγκρούσεις, σε αστάθεια των δημοκρατικών θεσμών, σε έναν πόλεμο, στην καταναλωτική αλλά και στην εκλογική συμπεριφορά (Hammond & Axelrod, 2006:927).

Οι εθνοκεντρικές συμπεριφορές βασίζονται στην ύπαρξη ορίων που διαχωρίζουν τις ομάδες ή και τα έθνη. Τα όρια συνήθως αφορούν ένα ή περισσότερα παρατηρήσιμα χαρακτηριστικά όπως γλώσσα, προφορά, φυσικά χαρακτηριστικά ή θρησκεία και βρίσκονται στο επίκεντρο σημαντικών ερευνητικών αναζητήσεων στην ανθρωπολογία, την ιστορία, τις πολιτικές επιστήμες, την κοινωνική ψυχολογία και την κοινωνιολογία (Lamont & Molnar, 2002:167).

Οι εμπειρικές έρευνες έχουν δείξει ότι η προδιάθεση να ευνοείς τα μέλη της εσω-ομάδας μπορεί εύκολα να κινητοποιηθεί ακόμα και από αυθαίρετες ομαδοποιήσεις και ότι η ευνοϊκή συμπεριφορά για τα μέλη της εσω-ομάδας λαμβάνει χώρα ακόμα και όταν έχει κόστος για το άτομο. Σε περιπτώσεις που το κόστος της συνεργασίας είναι πολύ υψηλό για το άτομο, ο εθνοκεντισμός καθίσταται απαραίτητος για να διατηρηθεί η συνεργασία ανάμεσα στα μέλη της έσω-ομάδας (Hammond & Axelrod, 2006:926). Έρευνες στο πεδίο της γνωστικής

ψυχολογίας συνάγουν ότι η ενεργοποίηση κατηγοριοποιήσεων και μεροληψιών που οφείλονται στην ύπαρξη ορίων τείνει να είναι αυτόματη και αυθόρμητη (Dovidio & Gaertner, 1993:169).

Από την επισκόπηση της βιβλιογραφίας για τον εθνοκεντρισμό στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών προκύπτει συσχέτιση της έννοιας του εθνοκεντρισμού με τις έννοιες της ενδο-ομάδας, της εξω-ομάδας, την πίστη προς την ενδο-ομάδα και την προκατάληψη προς την εξω-ομάδα. Ο όρος έχει μελετηθεί στο πλαίσιο ανθρωπολογικών μελετών ως προς την συμπεριφορά προς άλλες εθνικές ομάδες αλλά και στο πλαίσιο της κοινωνικής ψυχολογίας ως προς τα όρια που διαχωρίζουν ομάδες και έθνη. Ανάλογοι συσχετισμοί προκύπτουν και από την ενσωμάτωση του εθνοκεντρισμού στο πεδίο των Μέσων.

5.3.2 Ο Sumner ως πλαίσιο ανάπτυξης της έννοιας «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» στο πεδίο των Μέσων

Ο ορισμός του Sumner λειτουργεί ως πλαίσιο για την ανάπτυξη του εθνοκεντρισμού των Μέσων. Πρόκειται για μία διαδικασία μεταφοράς ενός όρου ο οποίος αναπτύχθηκε σε ένα διαφορετικό ιστορικό κι επιστημολογικό πλαίσιο και στην συνέχεια μετεξελισόμενος υιοθετήθηκε από το πεδίο των Μέσων. Εξετάζονται και επισημαίνονται οι τρόποι με τους οποίους η έννοια του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» προέρχεται από πολλαπλά σημεία, οι ανομοιότητες και τα νοήματα που ενσωματώνονται στην οικοδόμηση της έννοιας.

Στον εθνοκεντρισμό κατέχει βασικό ρόλο η έννοια της ταυτότητας. Η κατασκευή ταυτότητας μίας εσω-ομάδας βρίσκεται σε στενή σχέση όχι μόνο με την κατασκευή διαφορετικών αντιλήψεων για την εξω-ομάδα, αλλά και με τη διαδικασία απαξίωσης της εξω-ομάδας με τη διαδικασία κατασκευής ετερότητας (Melischek & Seethaler, 2008). Η έννοια της «ταυτότητας» εμπερικλείει πάντοτε την διαφορετικότητα, τη σχέση μας με τους Άλλους και με τον κόσμο (Βρύζας, 1997:170). Ο εθνοκεντρισμός δομείται με βάση την εθνική ταυτότητα, κι αυτό σχετίζεται με την ιστορική ισχύ του έθνους-κράτους και τη δόμηση των συστημάτων μαζικής επικοινωνίας με βάση αναφοράς το έθνος-κράτος (Σαμαράς,

2007:238). Τα σύγχρονα μέσα ενημέρωσης έχουν σημαντικό ρόλο στην οικοδόμηση εθνικών ταυτοτήτων. Υπάρχουν δύο βασικές πτυχές της διαδικασίας αυτής: η ύπαρξη εθνικών μέσων ενημέρωσης και η διάδοση ιστοριών που ενθαρρύνουν τα άτομα να βλέπουν τον εαυτό τους ότι ανήκουν σε μια κοινότητα της ίδιας μοίρας (Downey & Koenig, 2006:166).

Οι διεθνείς ειδήσεις, στις οποίες καταγράφεται ο τρόπος με τον οποίο μία κοινωνία αντιλαμβάνεται τα γεγονότα σε άλλες κοινωνίες αποτελούν μία μορφή διαπολιτισμικής επικοινωνίας η οποία συνιστά προνομιακό πεδίο για την διερεύνηση του εθνοκεντρισμού. Στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής επικοινωνίας ο εθνοκεντισμός λειτουργεί σαν μία μορφή στρέβλωσης της ειδησεογραφίας (Σαμαράς, 2007:238), μέσω της επιλογής των ειδήσεων. Η πρακτική της δημοσιογραφίας ενέχει τη διαδικασία κατασκευής ή συγκρότησης της πραγματικότητας. Αυτό δεν αφορά στην αυθαίρετη κατασκευή ιστοριών από τους δημοσιογράφους, αλλά, καθημερινές, τυποποιημένες διαδικασίες συλλογής και συγκέντρωσης πληροφοριών για την σύνθεση των γεγονότων των ειδήσεων (Μάνινγκ, 2007:95). Η διαδικασία κατασκευής των ειδήσεων σχετίζεται αρχικά με τη διαδικασία της επιλογής των γεγονότων που θα παρουσιαστούν ως είδηση· με την ανάγκη για περιοδικότητα και τη δυνατότητα πρόβλεψης των τεκταινομένων, δηλαδή, την ενσωμάτωση απρόβλεπτων γεγονότων στις ειδήσεις, τόσο σε ημερήσια βάση, όσο και στο χρόνο και στο χώρο της ειδησεογραφίας καθώς και στην πλαισίωση του θέματος· με τις στρεβλώσεις που συστηματικά δημιουργεί η διαδικασία οργάνωσης και παρουσίασης του μηνύματος (McQuail, 2003:400· Μάνινγκ, 2007:113). Οι τρεις αυτοί παράγοντες συγκροτούν την οντολογία της ειδησεογραφίας και ερμηνεύουν τις στρεβλώσεις στην αναπαριστώμενη πραγματικότητα που παράγονται αυτοτελώς από τη λειτουργία του μηχανισμού παραγωγής των ειδήσεων (Σαμαράς, 2014:20).

Οι μεροληψίες στην δημοσιογραφία είναι κάθε συστηματική ενέργεια η οποία απομακρύνει την αντικειμενικότητα από το δημοσιογραφικό υλικό και ευνοεί την μία πλευρά εις βάρος της άλλης (McQuail, 2003:374· Σαμαράς, 2002:2). Η κατηγοριοποίηση των μεροληψιών που γίνεται επί τη βάσει δύο αντιθετικών δίπολων: πρώτον, ανάλογα με το αν υπάρχει πρόθεση ή όχι και, δεύτερον, ανάλογα με το αν η μεροληψία είναι εμφανής ή κεκαλυμμένη (McQuail, 2003:572· Σαμαράς, 2002:2). Η τυπολογία αυτή μπορεί να αναπαρασταθεί ως εξής:

Πίνακας Ι: Τυπολογία Μεροληψιών

	Εμφανής	Κεκαλυμμένη
Υπάρχει πρόθεση	Κομματισμός	Προπαγάνδα
Δεν υπάρχει πρόθεση	Ασυνείδητη Μεροληψία	Ιδεολογία

(McQuail, 2003, απόδοση όρων στο Σαμαράς, 2002:2)

Οι συμβατικές αξιολογήσεις της προκατάληψης των ειδήσεων υποθέτουν ότι το σφάλμα βρίσκεται στον μεμονωμένο δημοσιογράφο ή συντάκτη (Shoemaker & Reese, 1996:235). Ο εθνοκεντρισμός της ειδησεογραφίας καθοδηγείται από την εγγενή τάση του ανθρώπου να αναζητά πληροφόρηση για την ομάδα αναφοράς του και κρίνει άλλες χώρες από τον βαθμό στον οποίο ανταποκρίνονται στις δικές του αξίες (Gans, 1979:42). Οι γνωσιακές δομές του δημοσιογράφου που παράγει τις ειδήσεις όπως και του κοινού που τις προσλαμβάνει διέπονται από τη λειτουργία του εθνοκεντρισμού. Η οντολογικά αυτονόητη αυτή τάση αντικατοπτρίζεται στη λογική των ΜΜΕ και επηρεάζει τόσο την επιλογή, όσο και τη νοηματοδότηση των ειδήσεων (Σαμαράς, 2014). Λειτουργώντας έτσι, οι δημοσιογράφοι απομακρύνονται από την αμιγή «αντικειμενικότητα» και εισάγουν στα δημοσιεύματά τους κάποια, αν και μη σκόπιμη, προκατάληψη (McQuail, 2003:398). Η ανάγκη, επίσης, για επίσημες πηγές ειδήσεων, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι προθεσμίες και οι απαιτήσεις για ειδήσεις με κύρος και οι απαιτήσεις των «ειδησεογραφικών αξιών», είναι μία προφανής πηγή «διαστρέβλωσης» η οποία προέρχεται από την προσαρμογή της πραγματικής ζωής στη «λογική των Μέσων» (Altheide & Snow, 1991:76· McQuail, 2003:376). Η αφηγηματική δομή των ειδήσεων είναι ένας μεγάλης σημασίας μηχανισμός με τη βοήθεια του οποίου συντελείται όχι η αναπαράσταση της πραγματικότητας, αλλά, η αναπαράσταση αντιλήψεων και κυρίως ιδεολογικών αντιλήψεων για τα γεγονότα (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:293).

Σύμφωνα με τους Galtung & Ruge (1965) τίθεται, λοιπόν, το ερώτημα: πώς τα «γεγονότα» -γίνονται «ειδήσεις»; αυτό που επιλέγουμε να θεωρήσουμε «γεγονός» είναι πολιτισμικά

καθορισμένο. Δεδομένου ότι δεν μπορούμε να καταγράψουμε τα πάντα, πρέπει να επιλέξουμε, και το ερώτημα είναι τι θα τραβήξει την προσοχή μας. Αυτό είναι ένα πρόβλημα στην ψυχολογία της αντίληψης. Οι Galtung & Ruge (1965) κάνουν κάποιες υποθέσεις μία εκ των οποίων αφορά των εθνοκεντρισμό. Η υπόθεση είναι ότι όσο πιο σημαντικό είναι το γεγονός, τόσο πιο πιθανό είναι να καταγραφεί όπως αξίζει να ακουστεί. Το «σημαντικό» έχει κάποιες ερμηνείες. Μία διάσταση του σημαντικού είναι ότι πρέπει να είναι «ερμηνεύσιμο εντός του πολιτιστικού πλαισίου του ακροατή ή του αναγνώστη», πρέπει να υπάρχει πολιτιστική εγγύτητα. Δηλαδή, θα δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στο οικείο, στο πολιτισμικά παρόμοιο και το πολιτισμικά μακρινό δεν θα γίνει αντιληπτό. Η άλλη διάσταση του «σημαντικού» είναι από την άποψη της συνάφειας: ένα γεγονός μπορεί να συμβεί σε ένα πολιτιστικά μακρινό μέρος, αλλά εξακολουθεί να είναι φορτωμένο με νόημα όσον αφορά το τι μπορεί να συνεπάγεται για τον αναγνώστη ή τον ακροατή. Έτσι, η πολιτιστικά απομακρυσμένη χώρα μπορεί να εσωτερικευτεί μέσα από ένα μοτίβο σύγκρουσης με την ομάδα κάποιου (Galtung & Ruge, 1965:67).

Για τον Gans (1979), επίσης, ο εθνοκεντρισμός είναι ένα ειδησεογραφικό κριτήριο προκειμένου να επιλεγεί ένα γεγονός και να μετατραπεί σε είδηση. Όπως και τα νέα άλλων χωρών οι αμερικανικές ειδήσεις εκτιμούν το δικό τους έθνος πάνω απ' όλα. Αυτός ο εθνοκεντρισμός συναντάται ρητά στις ξένες ειδήσεις οι οποίες κρίνουν άλλες χώρες από τον βαθμό στον οποίο ζουν ή μιμούνται αμερικανικές πρακτικές και αξίες, καθώς και αν είναι σχετικές με τα αμερικανικά συμφέροντα ή την αμερικανική εξωτερική πολιτική (Gans, 1979:37).

Αντίστοιχα, οι Shoemaker, Danielian & Brendlinger (1991) βρήκαν ότι η διαδικασία επιλογής ειδήσεων από τα αμερικανικά μέσα μεροληπτούσε εντόνως υπέρ ειδήσεων από χώρες οι οποίες αποκλίνουν από τις εθνικές αξίες των ΗΠΑ και έχουν πολιτική και οικονομική σημασία για τις Ηνωμένες Πολιτείες (Shoemaker, κ.ά., 1991:781). Η συσχέτιση των ερευνών των Galtung & Ruge (1965), Gans (1979), Shoemaker, κ.ά., (1991) με τον Sumner (1906) θέτει ένα κεντρικό ερευνητικό ερώτημα:

Ερευνητικό ερώτημα 4: *Οι λειτουργικοί ορισμοί του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού αποκλίνουν από το αρχικό εννοιολογικό πλαίσιο του εθνοκεντρισμού όπως διατυπώνεται στον Sumner, και αν ναι σε ποιον βαθμό και με ποιον τρόπο;*

Η απάντηση του ερωτήματος θα εξεταστεί στο έκτο και έβδομο κεφάλαιο αντλώντας και συσχετίζοντας από τα κείμενα των προαναφερθέντων συγγραφέων τους αντίστοιχους ορισμούς, εννοιολογικούς χάρτες και αιτιακά σχήματα.

5.4 Η έννοια της «εσωτερίκευσης»

Η έννοια του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» είναι συνδεδεμένη με την έννοια της «εσωτερίκευσης» ως διαδικασία. Στο επιστημονικό πεδίο της ανάλυσης των ειδήσεων, η διαδικασία απορρόφησης και συσσωμάτωσης των διεθνών ειδήσεων από το σύστημα πολιτικής επικοινωνίας σε κρατικό επίπεδο, αποδίδεται με τον όρο «domestication», το νόημα του οποίου εν μέρει αποδίδεται με το δανεισμό του όρου «εσωτερίκευση» από το λεξιλόγιο της κοινωνικοποίησης (Σαμαράς, 2007:239). Η έννοια της «εσωτερίκευσης» εισήχθη σε μελέτες διεθνούς ειδησεογραφικής παραγωγής για να εξηγήσει τις αφηγηματικές διαφορές που εμφανίζονται στις εθνικές μεταδόσεις διεθνών εκδηλώσεων. Ως επί το πλείστον με υπονοητικούς όρους υποστηρίζεται ότι, αν και τα γεγονότα και οι ειδήσεις θεωρούνται «διεθνή», μέσω μιας διαδικασίας «εσωτερίκευσης» τα ξένα και διακρατικά γεγονότα και οι ειδήσεις γίνονται σχετικές και ουσιαστικές για τους εγχώριους αναγνώστες και θεατές (Slaatta, 2001:129).

Οι Gurevitch, Levy και Roeh (1991) περιγράφουν τη διαδικασία εσωτερίκευσης των διεθνών γεγονότων ως, πρώτον, οργανώνοντας μακρινά γεγονότα σε πλαίσια που τα καθιστούν κατανοητά, ελκυστικά και «συναφή» για το εγχώριο κοινό· και δεύτερον, κατασκευάζοντας τις έννοιες αυτών των γεγονότων με τρόπους συμβατούς με τον πολιτισμό και την «κυρίαρχη ιδεολογία» των κοινωνιών στις οποίες λειτουργούν. Η βασική τους υπόθεση αφορά στο ότι διαφορετικές κοινωνίες αφηγούνται διαφορετικές ιστορίες που υπηρετούν ιδιαίτερους στόχους (Gurevitch, κ.ά., 1991:206). Η διαδικασία της μετατροπής της διεθνούς είδησης σε εθνική είναι ένα γνωστό φαινόμενο. Η «δυναμική διεθνοποίησης –

εσωτερίκευσης» που είναι εγγενής στην παραγωγή των ειδήσεων είναι ιδιαίτερα ορατή στις μελέτες της ειδησεογραφικής κάλυψης των ευρωπαϊκών υποθέσεων (De Vreese, 2001:189).

Η διαδικασία της επιλογής των ειδήσεων αλλά και της εσωτερίκευσης των διεθνών γεγονότων αφορά την ερμηνευτική-πλαισιωτική διάσταση του εθνοκεντρισμού (Σαμαράς, 2007:238). Η πλαισίωση των μέσων ενημέρωσης αφορά την επιλογή ορισμένων πτυχών μιας αντιληπτής πραγματικότητας, ώστε να αναδειχτούν σε ένα κείμενο επικοινωνίας κατά τρόπο που να προωθεί έναν συγκεκριμένο ορισμό προβλήματος, αιτιώδη ερμηνεία, ηθική αξιολόγηση ή/και τρόπο διαχείρισης για το περιγραφόμενο αντικείμενο (Entman, 1993:52). Ο ορισμός αυτός είναι ο πιο συχνός στις μελέτες για τα πλαίσια. Είναι, ωστόσο, πολύ ευρύς και υποδηλώνει ότι τα πλαίσια μπορούν να ερμηνεύονται ως πολύ συγκεκριμένες και τυποποιημένες κειμενικές εκδηλώσεις και ως μέρος ενός ευρύτερου πολιτικού ή κοινωνικού και πολιτισμικού πλαισίου. Οι κεντρικές διαστάσεις ενός πλαισίου είναι η επιλογή, η οργάνωση και η έμφαση ορισμένων πτυχών της πραγματικότητας, με εξαίρεση τις άλλες (De Vreese, 2001:180). Σύμφωνα με τους (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:275), «η πλαισίωση αφορά μία ευρύτερη, έμμεση (και ορισμένες φορές άορατη) εκδήλωση του γεγονότος ότι οι ειδήσεις δεν είναι αναπαράσταση των γεγονότων αλλά (ιδεολογικών) απόψεων γι'αυτές».

Ένα πλαίσιο συμβάλλει στη διαδικασία επιλογής και στην επεξεργασία μεγάλων ποσοτήτων πληροφοριών γρήγορα και συστηματικά: αναγνώριση ως πληροφορία, ταξινόμηση σε γνωστικές κατηγορίες και συσκευασία για αποτελεσματική αναμετάδοση στο κοινό (Gitlin, 1980:7) (Scheufele, 1999:106). Η πλαισίωση επικεντρώνεται όχι μόνο σχετικά με τα θέματα και τα ζητήματα που επιλέγονται για κάλυψη στις ειδήσεις, αλλά περισσότερο σχετικά με τους ιδιαίτερους τρόπους με τους οποίους παρουσιάζονται τα ζητήματα αυτά και ποιες πτυχές ενός γεγονότος γίνονται εμφανείς (De Vreese, 2001:180). Η δύναμη της πλαισίωσης είναι ιδιαίτερα ισχυρή σε αναφορές ξένων ειδήσεων ή εξωτερικής πολιτικής με τις οποίες το μεγαλύτερο μέρος του κοινού δεν έχει άμεση εμπειρία ή γνώση (Wanta, κ.ά., 2004· Tang, 2010:840).

Η Liebes (1992) εξετάζει την ειδησεογραφική κάλυψη σε συνθήκες πολέμου. Πρόκειται για ιδιαίτερες συνθήκες στις οποίες δοκιμάζονται οι δημοσιογραφικές επιλογές αν ο πόλεμος

αφορά την χώρα του δημοσιογράφου (ο πόλεμός «μας») ή αν αφορά άλλη χώρα (ο πόλεμός «τους»). Στην περίπτωση που η πολεμική σύγκρουση αφορά την χώρα του δημοσιογράφου, ο δημοσιογράφος καλείται να επιλέξει ανάμεσα στην αφοσίωση στην χώρα του και στην προσήλωση στους κανόνες του επαγγέλματός του (Liebes, 1992). Αυτό που γίνεται φανερό είναι ότι εκτός από την εθνική ταυτότητα του δημοσιογράφου, το πόσο μεγάλη ή μικρή θα είναι η κάλυψη των γεγονότων, αντανακλά τις πιέσεις που δέχεται το δημοσιογραφικό επάγγελμα, όπως, τις εγκαθιδρυμένες στάσεις της χώρας, τις επιλογές της πολιτικής ηγεσίας, αλλά και την αξιολόγηση των μέσων της δραματικότητας των γεγονότων και του ενδιαφέροντος του κοινού για τις ιστορίες που καλύπτονται (Liebes, 1992). Κυρίαρχο πλαίσιο εσωτερίκευσης στην Liebes είναι το εθνικό πλαίσιο εφόσον ο πόλεμος είναι «δικός μας». Δηλαδή, οι στρατηγικές «εσωτερίκευσης» λειτουργούν ως μέσο προστασίας της εθνικής ταυτότητας (Ito, 1990:441· Clausen, 2004:29).

Ο Lee (1993) θεωρεί ότι η διεθνής ειδησεογραφία παραμένει εγγενώς εθνοκεντρική, εθνικιστική, ακόμη και κρατικά επικεντρωμένη. Μελετά πως τα μεγάλα αμερικανικά μέσα ενημέρωσης πλαισίωσαν τη μεταφορά του Χονγκ Κονγκ από τη βρετανική στην κινεζική κυριαρχία. Τα αμερικανικά μέσα πλαισίωσαν το γεγονός όσον αφορά στον αυτοαναλαμβανόμενο ρόλο των ΗΠΑ ως «νέου θεματοφύλακα» στο πλαίσιο ενός άλλου αναδυόμενου ψυχρού πολέμου, ο οποίος χαρακτηρίζεται όχι μόνο από μία επικείμενη διάβρωση της ελευθερίας και της δημοκρατίας στο Χονγκ Κονγκ υπό την πίεση της Κίνας, αλλά, και από μια ενδεχόμενη νίκη της καπιταλιστικής δημοκρατίας του Χονγκ Κονγκ πάνω στον σοσιαλιστικό αυταρχισμό της Κίνας. Τα αμερικανικά μέσα ενημέρωσης προώθησαν αυτά τα πλαίσια έναντι άλλων με βάση τη συναίνεση της ελίτ και τις πολιτιστικές παραδοχές, όπως διατυπώνονται από την εθνική εξωτερική πολιτική (Lee, κ.ά., 2001).

Τα μέσα ενημέρωσης όχι μόνο ανανεώνουν την εθνική συναίνεση και τις κυρίαρχες αξίες, αλλά και ενισχύουν την εξωτερική πολιτική. Έχει αποδειχτεί ότι το κράτος, ειδικά η εξωτερική πολιτική του, παραμένει κεντρική στον καθορισμό των διεθνών ειδήσεων· λειτουργεί ως αποθετήριο «εθνικού συμφέροντος», ως κύριος υπεύθυνος χάραξης εξωτερικής πολιτικής και ως διαγωνιζόμενος στον διεθνή ειδησεογραφικό λόγο. Τα αμερικανικά ΜΜΕ αφηγούνται τις ιστορίες τους μέσα από τέσσερις μεθόδους: σκηνοθεσία συγκρούσεων, συγχώνευση ομόλογων γεγονότων, εσωτερίκευση της σημασίας των

ειδήσεων και διόρθωση οπτικής παρουσίασης. Το κοινό φαίνεται αδιάφορο σε ξένες ιστορίες αυτού του μεγέθους που δεν είναι απροσδόκητα περιστατικά στο πλαίσιο των ιδεολογικών τους προσδοκιών, παρά τις καλύτερες προσπάθειες προώθησης των μέσων ενημέρωσης (Lee, κ.ά., 2001:363).

Μεταξύ άλλων, εκείνο που φαίνεται να ενισχύεται συνεχώς είναι η σύνθεση/μετάβαση από την ιδεολογική προσέγγιση της εξωτερικής πολιτικής στην προσέγγιση που υπαγορεύει η λογική του Μέσου. Το γεγονός αυτό φαίνεται να έχει ως συνέπεια την όλο και πιο αισθητή παρουσία των παραγόντων που συνιστούν τη λογική του Μέσου (όπως η δραματοποίηση, η ζωντανή κάλυψη, η χρήση σκηνοθετικών κανόνων, η αποσπασματικότητα κ.ά.) στην κάλυψη της εξωτερικής πολιτικής. Ωστόσο, το πρόβλημα αυτό δεν εκδηλώνεται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις χώρες (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:25).

Από αυτή την άποψη, η παραγωγή ειδήσεων και η κατανάλωση ειδήσεων μπορούν, επίσης, να θεωρηθούν ως ένα εικοσιτετράωρο ιδεολογικό κατάστημα αποκατάστασης για την παγκόσμια τάξη και κοσμοθεωρία. Πιθανές ανωμαλίες εντοπίζονται, ελέγχονται και ομαλοποιούνται έτσι ώστε η ιδεολογική μηχανή να συνεχίζει να λειτουργεί ομαλά. Για το σκοπό αυτό, οι δημοσιογράφοι καλούν σε καθημερινή παρέλαση επισήμους και εμπειρογνώμονες. Αλλά, οι ανησυχίες και οι αξίες του Πρώτου Κόσμου παραμένουν κεντρικές, αυτές του Δεύτερου και του Τρίτου Κόσμου παραμένουν περιθωριακές (Van Ginneken, 1998:32).

Ο Nossek (2004) προσθέτει το «εθνικό πλαίσιο» στα δημοσιογραφικά πλαίσια ειδήσεων και τα πολιτιστικά πλαίσια, τα οποία εξηγούν κυρίως την εσωτερίκευση και τον εντοπισμό των ιστοριών. Η θεωρητική υπόθεση που κάνει είναι ότι όσο πιο «εθνικό» είναι ένα άρθρο, τόσο λιγότερο «επαγγελματικό» θα είναι, δηλαδή, όσο πιο κοντά βρίσκονται οι δημοσιογράφοι/συντάκτες σε μια δεδομένη εκδήλωση ειδήσεων από την άποψη του εθνικού συμφέροντος, τόσο περισσότερο απέχουν από την εφαρμογή επαγγελματικών ειδησεογραφικών αξιών. Ο Nossek (2004) υιοθετεί την θεωρία ότι οι δημοσιογράφοι και οι συντάκτες έχουν δύο διακριτά «πλαίσια» σχετικά με την κάλυψη ξένων ειδήσεων - ένα εθνικό «πλαίσιο» και ένα επαγγελματικό «πλαίσιο» σε αντίθεση με άλλες θεωρίες που δεν

διαχωρίζουν τις επαγγελματικές εκτιμήσεις από το εγχώριο/εθνικό κλίμα στο οποίο ο δημοσιογράφος λειτουργεί (Nossek, 2004).

Ο Nossek (2004) περιγράφει το «εθνικό πλαίσιο» ως το κυρίαρχο πλαίσιο, που οργανώνει και καθορίζει την ενεργοποίηση των άλλων ερμηνευτικών πλαισίων σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Ο Σαμαράς, (2009:458) εργαλειοποιεί το εθνικό πλαίσιο ως:

«κωδικοποίηση της πρόσληψης των εθνικών συμφερόντων και της γεωπολιτικής αυτοεικόνας του κράτους και του τρόπου με τον οποίο αυτά τροφοδοτούν με συγκεκριμένες οπτικές τον εθνοκεντρισμό των ΜΜΕ. Πρόκειται εν προκειμένω για μία διάσταση της εξωτερικής πολιτικής ως προώθησης ή υπεράσπισης του εθνικού συμφέροντος».

Ο Σαμαράς (2009) εξετάζει την διαμεσολαβούμενη από τα ελληνικά ΜΜΕ της εικόνας των ΗΠΑ. Οι διαμεσολαβούμενες εικόνες των τρίτων κρατών επηρεάζονται από την πραγματικότητα του εθνοκεντρισμού ως στοιχείου του μηχανισμού κατασκευής ειδήσεων. Στην Ελλάδα το εθνικό πλαίσιο που χρησιμοποιείται από τα μέσα επικοινωνίας για την πρόσληψη των ΗΠΑ, και ιδιαίτερα της εξωτερικής πολιτικής τους, λειτουργεί ως μέγα-πλαίσιο, το οποίο ορίζεται από τις διαδικασίες αντιθετικής ερμηνείας (counter-framing) που το χαρακτηρίζουν. Το αντιθετικό mega-πλαίσιο έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα σε σχέση με τον βομβαρδισμό της Γιουγκοσλαβίας από το ΝΑΤΟ το 1999 και έκτοτε τείνει να ενεργοποιείται σε σχέση με την αμερικανική εξωτερική πολιτική (Σαμαράς, 2009:460). Το mega-πλαίσιο αυτό βρίσκεται σε κατάσταση αντιπαράθεσης με το mega-πλαίσιο του «Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας» που παράγουν οι ΗΠΑ ως συνέπεια της 11/9. Η κυριαρχία του mega-πλαισίου «Πόλεμος κατά της Τρομοκρατίας» αποτελεί έκφανση της ισχύος των ΗΠΑ (Σαμαράς, 2009:458).

Ο εθνοκεντρισμός των ΜΜΕ λειτουργεί ανασχετικά στη μετουσίωση της πολιτικής ισχύος σε επικοινωνιακή ισχύ. Όταν το εθνικό πλαίσιο μιας χώρας παίρνει τη μορφή ενός αντιθετικού mega-πλαισίου, που συνεκτικά και συστηματικά αποδομεί την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ, η ανάσχεση γίνεται ακόμη μεγαλύτερη (Σαμαράς, 2009:463).

Το «αντιθετικό» mega-πλαίσιο, όπως εμφανίζεται στα ελληνικά ΜΜΕ, αποτελεί μία πολύ ιδιαίτερη περίπτωση εθνικού πλαισίου. Η κινητοποίησή του δεν στηρίζεται στις «επίσημες

πηγές», αλλά γίνεται αυτόνομα από τα ΜΜΕ, ενώ η ενεργοποίησή του τείνει να είναι ακαριαία. Ανάγεται σε μοντέλα διάχυσης της ερμηνείας, τα οποία διαφοροποιούνται από την ηγεμονική λειτουργία της ειδησεογραφίας και την κίνηση από πάνω προς τα κάτω. Αντίθετα συχνά παράγει μία αντίθεση της πολιτικής ελίτ με τη βάση της κοινωνίας. Ως προς το περιεχόμενό του τείνει να είναι αναντίστοιχο με το πλέγμα συμμαχιών της Ελλάδας. Ως αποτέλεσμα των ανωτέρω η λειτουργία του θέτει ζητήματα στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής και τη διαχείριση του εσωτερικού μετώπου (Σαμαράς, 2009:475).

Ο ρόλος των Μέσων στην εξωτερική πολιτική δεν μπορεί να κατανοηθεί χωρίς τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται η εξωτερική πολιτική σε μία χώρα, για αυτό και δεν μπορεί να κατανοηθεί χωρίς τον ρόλο των Μέσων στην ευρύτερη πολιτική διαδικασία και τη σχέση τους με την πολιτική (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:18). Σε κάθε περίπτωση, επειδή οι δημοσιογραφικές περιγραφές της εξωτερικής πολιτικής αφορούν τη σχέση του ίδιου του εθνικού κράτους με άλλο ή άλλα, ο εθνικισμός αποτελεί θεμελιώδες πλαίσιο αυτών των περιγραφών (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:39).

Οι Handley & Ismail (2010) ασχολούνται με το ερώτημα ποιος είναι ο ρόλος των εθνικών συμφερόντων στην κατασκευή ειδήσεων. Συγκεκριμένα, οι συγγραφείς αμφισβητούν τη διχοτόμηση ειδήσεων στον άξονα: «δικές τους/ δικές μας» για να υποστηρίξουν ότι όταν συγκλίνουν τα συμφέροντα εξωτερικής πολιτικής δύο κρατών-κρατών και η κάλυψή τους των «άλλων», αυτές οι κοινές παραδοχές θα ενημερώσουν την έννοια των «άλλων» ειδήσεων που κατασκεύασαν οι ειδησεογραφικοί οργανισμοί σε διαφορετικά κράτη παρά την επιλογή της επαγγελματικής ή εθνικής αφήγησης. Οι συγγραφείς προτείνουν ότι τα νέα τους μπορούν να γίνουν «δικά μας και των δύο» (Handley & Ismail, 2010:279).

Υποστηρίζεται ότι τα νέα «τους» μπορούν να γίνουν «δικά μας» νέα, όταν οι δραστηριότητές τους έχουν επιπτώσεις στους στόχους μας και λαμβάνουν εθνική και κλειστή ανάγνωση όταν οι δραστηριότητές τους επηρεάζουν αρνητικά τους στόχους μας. Προτείνεται ότι οι εθνικές μας υποθέσεις ενημερώνουν ακόμη και επαγγελματικά τη δημοσιογραφία για τις συγκρούσεις τους, αποκρύπτοντας ότι τα νέα «τους» είναι «δικά μας», όταν έχουμε μερίδιο στη σύγκρουση τους. Επιπλέον, όταν δύο κράτη καλύπτουν τη σύγκρουση τρίτου μέρους (δηλαδή τα νέα «τους»), η είδηση της εν λόγω σύγκρουσης μπορεί να γίνει «δικά μας και των

δύο» όταν οι κατασκευές των μέσων ενημέρωσης αυτών των δύο κρατών βασίζονται σε συγκλίνοντες στόχους εξωτερικής πολιτικής, αλληλεπικαλυπτόμενες πολιτιστικές παραδοχές κάθε κράτους και αναφέρονται με «επαγγελματικό» τρόπο (Handley & Ismail, 2010:282).

Τα μέσα ενημέρωσης δεν χρειάζεται να υποστηρίξουν τα εθνικά συμφέροντα του κράτους γράφοντας υπό την εθνική αφήγηση υπέρ μιας προπαγανδιστικής εκστρατείας, επειδή ακόμη και οι επαγγελματικές αφηγήσεις ενημερώνονται από λειτουργικές παραδοχές που μεταδόθηκαν σε μέσα ενημέρωσης από το κρατικό προσωπικό και τον πολιτισμό. Επιπλέον, οι δημοσιογράφοι ενημερώνονται για τον «κατάλληλο» τρόπο κατασκευής μιας είδησης από τοποθεσίες προέλευσης εκτός από τις επίσημες πηγές, συμπεριλαμβανομένου του πολιτισμού. Οι δημοσιογράφοι δεν επιλέγουν απλώς μεταξύ επαγγελματικών και εθνικών αφηγήσεων, επειδή οι υποθέσεις για τον κόσμο και τα κρατικά συμφέροντα είναι ήδη επαγγελματική αφήγηση (Handley & Ismail, 2010:281).

Ο (Tang, 2010) απαντά στο ερώτημα πως ένα ευαίσθητο για την εξωτερική πολιτική θέμα εσωτερικεύεται πολιτιστικά στον αμερικανικό τύπο. Σύμφωνα με τον Tang αυτή η μελέτη είναι μια ανάλυση πλαισίωσης της κάλυψης του ζητήματος της ανεξαρτησίας της Ταϊβάν από την κορυφαία αμερικανική εφημερίδα - τους New York Times. Η αμερικανική ελίτ τύπου που καλύπτει την ανεξαρτησία της Ταϊβάν είναι γεμάτη με σημαντικά πολιτιστικά σύμβολα της δημοκρατίας και της ελευθερίας που χαρακτηρίζονται από την απειλή του κομμουνισμού, καθώς και περιβάλλονται από τη ρητορική της κοινωνικής τάξης και της ειρήνης. Η παραγόμενη ασάφεια υποστηρίζεται ότι υπερβαίνει τα κομματικά ρήγματα, ανανεώνει τις κυρίαρχες αξίες και διατηρεί την αξιοπιστία της αμερικανικής πολιτικής. Τα πλαίσια που χρησιμοποιούνται από τα μέσα ενημέρωσης, μεταξύ άλλων, χρησιμεύουν για να νομιμοποιήσουν μια διφορούμενη αμερικανική εξωτερική πολιτική και έτσι να διατηρήσουν την αξιοπιστία της αμερικανικής πολιτικής (Tang, 2010).

Σύμφωνα με τους Πλειό & Φραγκονικολόπουλο (2010) ο εθνοκεντρισμός και πολύ περισσότερο ο εθνικισμός είναι παρόντες στην ελληνική ειδησεογραφία. Η άμεση παρουσία του εθνοκεντρισμού/εθνικισμού δηλώνεται άμεσα από τη σαφή αναφορά του όρου «εθνικό θέμα» (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:161). Η χρήση του όρου «εθνικά θέματα»

έναντι του όρου «ζητήματα εξωτερικής πολιτικής» ή «εθνικά συμφέροντα», φαίνεται να παραπέμπει κατ' αρχήν σε μία εχθρική σχέση ή σχέση αντιπαράθεσης με άλλα εθνικά κράτη τα οποία υπονοείται ή λέγεται ότι απειλούν με διάφορους τρόπους και σε κυμαινόμενο βαθμό την υπόσταση του ελληνικού εθνικού κράτους, κυρίως όμως την εδαφική του ακεραιότητα ή τα κυριαρχικά του δικαιώματα (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010, p. 164).

Όσο πιο επίμαχο και αμφιλεγόμενο είναι από πολιτική άποψη ένα θέμα, τόσο περισσότερο αντιφατική εμφανίζεται και η στάση των Μέσων προς τη χώρα, την πολιτική ηγεσία και τις θέσεις της. Τα Μέσα συστοιχίζονται με τις θέσεις, όχι τόσο του πολιτικού όσο του πολιτιστικού εθνικισμού, ο οποίος φαίνεται να γεφυρώνει την πολιτική κριτική προς την ηγεσία της χώρας από τη μία και την εθνικιστική κατανόηση των εξωτερικών σχέσεων της χώρας από την άλλη (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010, p. 192).

Από την επισκόπηση των κειμένων των (Liebes, 1992), (Lee, κ.ά., 2001), (Nossek, 2004), (Σαμαράς, 2009), (Handley & Ismail, 2010), (Tang, 2010), και (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010) προέκυψαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

Ερευνητικό ερώτημα 5: Είναι οι έννοιες του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και του «εθνικού συμφέροντος» ταυτόσημες;

Ερευνητικό ερώτημα 6: Οι λειτουργικοί ορισμοί των εννοιών του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και του «εθνικού συμφέροντος» σε διαφορετικούς συγγραφείς οδηγούν σε συγκλίνουσες ή αποκλίνουσες σχέσεις μεταξύ των δύο ορισμών;

Ερευνητικό ερώτημα 7: Ποιες είναι οι πρακτικές συνεπαγωγές της σύγκλισης ή απόκλισης των δύο ορισμών σε κάθε συγγραφέα;

Οι απαντήσεις των ερωτημάτων θα εξεταστούν στο έκτο και έβδομο κεφάλαιο αντλώντας και συσχετίζοντας από τα κείμενα των προαναφερθέντων συγγραφέων τους αντίστοιχους ορισμούς, εννοιολογικούς χάρτες και αιτιακά σχήματα.

Η εσωτερίκευση μελετάται σε σχέση με την έννοια της παγκοσμιοποίησης και αναφέρεται σε αρκετούς ερευνητές. Οι Gurevitch, Levy & Roeh (1991) περιγράφουν την διαδικασία της εσωτερίκευσης ως αντισταθμιστική δύναμη στο φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης

(Gurevitch, κ.ά., 1991). Λόγω της ροής εικόνων πολυμέσων, κειμένων και ήχων από όλες τις γωνίες του κόσμου η παγκοσμιοποίηση συνεπάγεται μία αυξημένη ευαισθητοποίηση προς τους άλλους πολιτισμούς συχνά σε ανταγωνισμό με την τοπική κουλτούρα και μια πολύ πιο άμεση εμπειρία του κόσμου στο σύνολό του. Η παγκοσμιοποίηση έγινε η βασική έννοια με την οποία οι κοινωνικές αλλαγές κατά τη μετακομμουνιστική εποχή αναλύθηκαν και ερμηνεύτηκαν στη δεκαετία του 1990 και επηρέασε, επίσης, τις μελέτες των μέσων ενημέρωσης (Hjarvard, 2001). Οι μελέτες των μέσων ενημέρωσης έχουν μακρά παράδοση στην έρευνα σχετικά με τις ροές των μέσων ενημέρωσης μεταξύ των εθνών, συμπεριλαμβανομένων των επιπτώσεων των ροών ξένων μέσων ενημέρωσης στους εθνικούς πολιτισμούς κ.λπ., αλλά οι μελέτες αυτές περιορίζονταν προηγουμένως σε υποκλάδους, όπως η διεθνής επικοινωνία ή η επικοινωνία της ανάπτυξης. Η σιωπηρή, αλλά κρίσιμη, υπόθεση πίσω από αυτές τις επιστήμες ήταν η ιδέα ότι το έθνος κράτος είναι η βασική μονάδα ανάλυσης. Η θεωρία της εξάρτησης, καθώς και τα μέσα ενημέρωσης και ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός αποτέλεσαν το κρίσιμο πλαίσιο που καθοδήγησε αυτή την εθνικά επικεντρωμένη κατανόηση ενός διεθνούς συστήματος μέσων ενημέρωσης (Hjarvard, 2001). Τα τοπικά μέσα ενημέρωσης σπάνια είναι τοπικά με τη στενή έννοια της λέξης. Είναι πολύ συχνά θυγατρικές διεθνών εταιρειών μέσων ενημέρωσης και μέρος της περιφερειακής στρατηγικής τους – και ως τέτοια πρέπει να αναλυθούν. Έτσι, η αντζέντα της παγκοσμιοποίησης δεν έχει μόνο αλλάξει το πλαίσιο των μελετών της διεθνούς επικοινωνίας, αλλά λειτούργησε επίσης ως μοχλός για την απο-εθνικοποίηση των μελετών γενικά. Η ανάλυση της παγκοσμιοποίησης στις μελέτες των μέσων ενημέρωσης συνεπάγεται μια προσέγγιση διπλής όψης που λαμβάνει υπόψη τόσο την επίδραση της παγκοσμιοποίησης στα μέσα ενημέρωσης, όσο και τον αντίκτυπο των παγκοσμιοποιημένων μέσων ενημέρωσης στην κοινωνία (Hjarvard, 2001:8), δηλαδή τις επιδράσεις στο περιεχόμενο των μέσων, αλλά και τις επιδράσεις του περιεχομένου των μέσων.

Σε σχέση με τις υπερβολικές υποσχέσεις της παγκοσμιοποίησης που επιφέρει ένα «παγκόσμιο χωριό», υπάρχουν και οι αντίθετες τάσεις οι οποίες είναι εξίσου σημαντικές και θα πρέπει να εξεταστούν προσεκτικά: κατακερματισμός, πολυπλοκότητα και διαφορές στις εκφράσεις των διαδικασιών παγκοσμιοποίησης σε διάφορες περιοχές και χώρες, μαζί με αυξημένη ανομοιογένεια και αντιφάσεις (Nohrstedt & Ottosen, 2001). Στην έρευνα σχετικά

με τον ρόλο των μέσων ενημέρωσης στην παγκοσμιοποίηση, αναγνωρίζεται ότι η κάλυψη των ίδιων γεγονότων, καθώς και ερμηνείες των σχετιζόμενων με τα γεγονότα εικόνων, θα διαφέρουν μεταξύ των διαφόρων εθνικών συστημάτων μέσων ενημέρωσης και συνήθως μεταξύ των διαφόρων τύπων μέσων. Η έννοια της εσωτερίκευσης δεν αποκλείει την έρευνα για την παγκόσμια κυριαρχία ή ηγεμονία. Το κατά πόσον το πρώτο έρχεται σε αντίθεση με το δεύτερο εξαρτάται από τον βαθμό στον οποίο οι τροποποιήσεις των ειδησεογραφικών εννοιών που περνούν τα εθνικά ή πολιτιστικά σύνορα είναι μέρος ενός συστήματος σχέσεων κυριαρχίας (Nohrstedt & Ottosen, 2001).

Ο (Mody, 2012) ασχολείται με το τι είδους γνώση για το εξωτερικό παρέχεται από διαφορετικών εθνικοτήτων δημοσιογραφία και ειδησεογραφικούς οργανισμούς σε όλο τον κόσμο. Αυτό το άρθρο εξετάζει το παγκόσμιο ως ενάντια στο τοπικό: τι λένε οι ξένες ειδήσεις για τους εμφύλιους πολέμους που προκαλούνται από την ανισότητα και την οικονομική υπανάπτυξη στις τρίτες χώρες. Η συζήτηση των αιτιών απαιτεί τοπικές γνώσεις ή/και χρόνο για έρευνα υποβάθρου. Ωστόσο στην εσωτερίκευση των ξένων ειδήσεων υπάρχει μια αξιοσημείωτη ομοιότητα μεταξύ των ειδησεογραφικών οργανισμών: η σχετική παραμέληση των αιτιών της κρίσης του Νταρφούρ σε σύγκριση με τη συζήτηση για την καθημερινή διεξαγωγή της εξέγερσης και των διορθωτικών μέτρων. Η περιορισμένη προσοχή στις αιτίες της υπανάπτυξης και των ανισοτήτων είναι ατυχής, καθώς οι ξένες ειδήσεις είναι το μόνο (αν και ατελές) μέσο ανταλλαγής πληροφοριών σε μεγάλη κλίμακα που θα μπορούσε να ενημερώσει τις πρωτοβουλίες για την οικοδόμηση κρατών. Το ενενήντα πέντε τοις εκατό της διακύμανσης στην πληρότητα και στην επικαιρότητα των ειδήσεων εξηγήθηκε από το προτεινόμενο γεωπολιτικό μοντέλο που αποτελείται από ιδιοκτησία, γεωπολιτική τοποθεσία, εθνικό συμφέρον στο Σουδάν και αν το κοινό στο οποίο απευθύνονταν οι ειδήσεις ήταν εθνικό ή ξένο (Mody, 2012:57).

Η Clausen (2004) παρέχει μία μη δυτική προοπτική της εσωτερίκευσης (Ιαπωνία) σε σχέση με τον Gurevitch που δίνει μία ευρωπαϊκή προοπτική. Η «εσωτερίκευση» αναφέρεται σε διαδικασίες που καθιστούν κατανοητές τις πληροφορίες για το κοινό σε μια δεδομένη κουλτούρα, δηλαδή, επικεντρώνεται στις εκτιμήσεις του ακροατηρίου από την άποψη της παραγωγής ειδήσεων (Clausen, 2004:28). Η ικανότητα «εσωτερίκευσης» βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στους οικονομικούς πόρους των εθνικών οργανισμών μέσων ενημέρωσης.

Αναλύονται οι στρατηγικές επικοινωνίας σε τέσσερα επίπεδα: παγκόσμιο, εθνικό, οργανωτικό και επαγγελματικό πλαίσιο της παραγωγής ειδήσεων. Συμπεραίνει πως οι προκλήσεις των διεθνών αιθουσών ειδήσεων ήταν διττές. Από τη μία πλευρά, καταβλήθηκαν προσπάθειες για να γίνουν οι διεθνείς ειδήσεις καθρέφτης στον κόσμο· από την άλλη πλευρά, καταβλήθηκαν προσπάθειες για την «εσωτερίκευση» των διεθνών πληροφοριών για το εθνικό κοινό. Έτσι βλέπουμε μια διαλεκτική διαδικασία στην οποία τα καθολικά χαρακτηριστικά επικοινωνίας χρησιμοποιούνται στην τοπική δημιουργία νοήματος (Clausen, 2004:42).

Η διεθνής δράση βασίζεται στην εικόνα της διεθνούς πραγματικότητας η οποία διαμορφώνεται όχι μόνο από τα μέσα ενημέρωσης αλλά και από άλλους παράγοντες. Οι Alasuutari, κ.ά., (2013) μέσα από το κείμενο τους αναδεικνύουν τους τρόπους εσωτερίκευσης δίνοντας βαρύτητα όχι μόνο στον δημοσιογράφο και στην ρητορική τεχνική που χρησιμοποιεί, αλλά και σε άλλους πολιτικούς δρώντες που εσωτερικεύουν ξένες ειδήσεις είτε με πρωτοβουλία των δημοσιογράφων, είτε οργανώνοντας μόνοι τους συνεντεύξεις τύπου. Αν πρόκειται για είδηση που θεωρείται σημαντική για την χώρα, οι δημοσιογράφοι είναι πιθανό να επιλέξουν επίσημες πηγές για το ρεπορτάζ τους. Με αυτόν τον τρόπο οι πολιτικοί δρώντες προβάλλονται ή και χρησιμοποιούν την ξένη είδηση ως μέσο για εμπλοκή στην εσωτερική πολιτική. Το φαινόμενο της εσωτερίκευσης εξετάζεται σε συνδυασμό με την παγκόσμια διάδοση θεμάτων από την οποία θεωρείται ότι οι ξένες ειδήσεις που διαμοιράζονται από πρακτορεία ειδήσεων τείνουν να είναι ομογενοποιημένες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι Alasuutari, κ.ά., (2013) υποστηρίζουν ότι η εσωτερίκευση συνυπάρχει με την παγκοσμιοποίηση, θεωρώντας ότι ο επίμονος τοπικισμός που βρίσκεται στην εσωτερίκευση των ξένων ειδήσεων δεν αποτελεί αντίθεση μιας κοσμοπολίτικης άποψης του κόσμου ως ενιαίου τόπου. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από την επιλογή κάποιων δημοσιογράφων να εσωτερικεύσουν μία είδηση όχι γιατί αφορούσε «δικά μας» νέα και όχι «δικά τους», αλλά γιατί η είδηση αφορούσε μία πανανθρώπινη αξία αυτήν της δημοκρατίας (Alasuutari, κ.ά., 2013).

Οι Ruigrok, κ.ά., (2007) ασχολούνται με το ερώτημα πως γίνεται η διεθνής κάλυψη γεγονότων που αφορούν τρομοκρατία στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Οι συγγραφείς του κειμένου μελετούν τη διεθνή κάλυψη των γεγονότων της 11/9 στο πλαίσιο της

παγκοσμιοποίησης έναντι του εντοπισμού και της δημιουργίας του κυρίαρχου μετα-ψυχρού πολέμου πλαισίου του Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας. Διαπιστώθηκε ότι αν και η εγγύτητα εξακολουθεί να είναι ένας ισχυρός καθοριστικός παράγοντας της προσοχής για τα γεγονότα, η πλαισίωση αυτών των γεγονότων επηρεάστηκε περισσότερο από το παγκόσμιο γεγονός της 11/9 παρά από τοπικές εκτιμήσεις. Στο επίπεδο της επιλογής ειδήσεων, δεν ανακαλύφθηκε η ύπαρξη ενός παγκόσμιου χωριού (Ruigrok & Wouter, 2007). Αντίθετα, διαπιστώθηκε ότι η κλασική ειδησεογραφική αξία της γεωγραφικής εγγύτητας εξακολουθεί να κυριαρχεί: η ειδησεογραφική κάλυψη αυξάνεται με μεγαλύτερη σαφήνεια τη στιγμή που ένα γεγονός συμβαίνει σε τοπικό επίπεδο. Ωστόσο, η γεωγραφική εγγύτητα φαίνεται να ισχύει μόνο εν μέρει όταν εξετάζεται η πλαισίωση των ειδήσεων. Όλες οι εφημερίδες που ερευνήθηκαν, ακολούθησαν ένα μοτίβο αρκετά παγκοσμιοποιημένων αρχικών αναφορών σε μια πιο εντοπισμένη περίοδο, κατά την οποία αναλύεται το γεγονός και διερευνώνται οι συνέπειες για τη χώρα. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης εξέτασαν τα γεγονότα μετά την 11/9 στο παγκόσμιο πλαίσιο του πολέμου κατά της τρομοκρατίας, διατηρώντας παράλληλα μια τοπική οπτική γωνία και πλαίσιο αναφοράς. Στο κείμενο, επίσης, υποστηρίζεται ο όρος «glocalization» ως περιγραφή μιας παγκόσμιας προοπτικής προσαρμοσμένης στις τοπικές συνθήκες (Ruigrok & Wouter, 2007:72). Τέλος, η απεικόνιση των Μουσουλμάνων αποκαλύπτει ένα ενδιαφέρον μοτίβο. Αν και δεν διαπιστώθηκαν σημαντικές αλλαγές στην αρνητικότητα μετά την 11/9 ή μετά τα τοπικά βασικά γεγονότα, η 11/9 δημιούργησε ένα ισχυρό πλαίσιο μουσουλμάνων ως τρομοκρατών σε όλα τα μέσα ενημέρωσης που ερευνήθηκαν (Ruigrok & Wouter, 2007).

Οι Dai, κ.ά., (2010) απαντούν στο ερώτημα πως γίνεται αντιληπτό ένα ζήτημα παγκόσμιας ασφάλειας μεταξύ διαφόρων εθνών με διαφορετικούς και ιδιαίτερους πολιτικούς πολιτισμούς. Μία εκδήλωση παγκόσμιου κινδύνου είναι η πυρηνική δοκιμή της Βόρειας Κορέας που δημιουργεί παγκόσμιες ανησυχίες και διαπραγματεύσεις για την ασφάλεια, αλλά ταυτόχρονα, εκθέτει την πολιτική αυτονομία των εθνικών κρατών. Η πυρηνική δοκιμή της Βόρειας Κορέας ενισχύει την κατανόηση για τον τρόπο με τον οποίο η ειδησεογραφική κατασκευή ειδήσεων στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, χαρακτηρίζεται τόσο από την παγκόσμια ομοιομορφία όσο και από τις εθνικές ασυμφωνίες. Το αδιαχώριστο δύο συνόλων, φαινομενικά αντίθετων εννοιών (παγκοσμιοποίησης έναντι εσωτερίκευσης),

σημαίνει τόσο την εντατικοποίηση των παγκόσμιων κοινωνικών σχέσεων, όσο και την επιβεβαίωση των εθνικών στάσεων (Dai & Hyun, 2010). Έτσι, παρέχεται στήριξη στην μετασχηματιστική άποψη της παγκοσμιοποίησης, γεγονός που υποδηλώνει ότι το έθνος-κράτος εξακολουθεί να έχει σημασία σε ένα παγκοσμιοποιημένο κόσμο, αλλά επαναπροσλαμβάνεται σε ένα πιο σύνθετο μείγμα οικονομίας, πολιτικής και πολιτισμού (Dai & Hyun, 2010).

Από την επισκόπηση των ερευνών των (Gurevitch, κ.ά., 1991), (Clausen, 2004), (Ruigrok & Wouter, 2007), (Dai & Hyun, 2010), (Mody, 2012), (Alasuutari, κ.ά., 2013), προέκυψαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

***Ερευνητικό ερώτημα 8:** Είναι οι έννοιες της «εσωτερίκευσης» και της «παγκοσμιοποίησης» ταυτόσημες;*

***Ερευνητικό ερώτημα 9:** Οι λειτουργικοί ορισμοί της «εσωτερίκευσης» και της «παγκοσμιοποίησης» σε διαφορετικούς συγγραφείς οδηγούν σε συγκλίνουσες ή αποκλίνουσες σχέσεις μεταξύ των δύο ορισμών;*

Η απάντηση του ερωτήματος θα εξεταστεί στο έκτο κεφάλαιο αντλώντας και συσχετίζοντας από τα κείμενα των προαναφερθέντων συγγραφέων τους αντίστοιχους ορισμούς, εννοιολογικούς χάρτες και αιτιακά σχήματα.

5.5 Οι πρακτικές συνεπαγωγές του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού-επιδράσεις του περιεχομένου των μέσων

Στην συνέχεια παρουσιάζονται με γενικό τρόπο οι πρακτικές συνεπαγωγές του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού, δηλαδή οι επιδράσεις του περιεχομένου των μέσων στο κοινό. Στο έβδομο κεφάλαιο που θα ακολουθήσει, οι πρακτικές συνεπαγωγές του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού θα απεικονιστούν μέσω των αιτιακών σχημάτων.

Η κατανόηση της φύσης της διεθνούς ειδησεογραφικής κάλυψης από τα μέσα ενημέρωσης έχει μεγάλη σημασία όταν εξετάζουμε τις πιθανές επιπτώσεις της (Wanta, κ.ά., 2004:366). Στα δύο επίπεδα του εξωτερικού δελτίου —στη συνολική απεικόνιση του εξωτερικού

κόσμου και στην καταγραφή του τρόπου που οι εξωτερικές ειδήσεις «μάς» αφορούν και σχετίζονται «με εμάς» (εσωτερίκευση — domestication)— είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι η πλαισίωση ενός θέματος από τα MME έχει τη δυνατότητα να επιδράσει αποφασιστικά στην κινητοποίηση γνωσιακών δομών (πλαισίων) στο επίπεδο του κοινού (Melischek & Seethaler, 2008). Η αντίληψη που διαμορφώνει το κοινό για δρώντα πολιτικά υποκείμενα της αλλοδαπής, για τα γεγονότα και τις πολιτικές που αφορούν ξένες χώρες, και κατά προέκταση για τις ίδιες τις ξένες χώρες, εξαρτάται από την έμφαση που δίνουν και τον τρόπο που πλαισιώνουν αυτά τα ζητήματα τα MME (Shoemaker & Reese, 1996). Αυτή η επίδραση καθίσταται πιο ισχυρή όταν το κοινό στερείται αποτελεσματικών διασυνδέσεων ανάμεσα στο συγκεκριμένο θέμα και σε εναλλακτικές, πολιτιστικά οικείες, πλαισιώσεις· όταν δηλαδή δεν έχει αποτελεσματική πρόσβαση σε εναλλακτικές ερμηνείες της πραγματικότητας (Melischek & Seethaler, 2008).

Η εκδήλωση του εθνοκεντρισμού διά της γειτνίασης αποτελεί βασικό στοιχείο στρέβλωσης του εξωτερικού δελτίου και έχει ισχυρές επιδράσεις στη διεθνή και διαπολιτισμική επικοινωνία και κατά συνέπεια στη διεθνή πολιτική. Ο περιορισμένος και στρεβλός χαρακτήρας του εξωτερικού δελτίου δημιουργεί έλλειμμα πληροφόρησης στην κοινή γνώμη που την καθιστά ευάλωτη σε προσπάθειες χειραγώγησης, μεγιστοποιώντας την επίδραση των μέσων ενημέρωσης. Παράλληλα, επιδρά στη διαχείριση της εικόνας των κρατών, δημιουργώντας την ανάγκη για διεθνείς δημόσιες σχέσεις (Σαμαράς, 2007:241).

Η εικόνα ενός κράτους γενικότερα όπως αυτή έχει διαμορφωθεί στο πεδίο των Διεθνών Σχέσεων ορίζεται ως: το σύνολο της γνωστικής, συναισθηματικής και αξιολογικής δομής της συμπεριφοράς μίας μονάδας ή της εσωτερικής άποψης του εαυτού και του περιβάλλοντός της. Οι όψεις αυτές της εικόνας σχετίζονται με την αντίληψη που έχει κανείς για τον εαυτό του και για τους άλλους και όχι με την πραγματικότητα (Boulding, 1959:120). Η «εικόνα» έχει δύο διαστάσεις: είτε ως ιδιότητα του μηνύματος, δηλαδή η προ-βαλλόμενη από το υποκείμενο εικόνα (image projected), είτε ως λειτουργία του δέκτη, δηλαδή τα χαρακτηριστικά και οι ιδιότητες που αποδίδει ο δέκτης στο υποκείμενο (image perceived) (Boulding, 1959· Σαμαράς, 2014:13). Οι εικόνες ορισμένων εθνών, όσο σωστές ή λανθασμένες και αν είναι, φαίνεται να διαμορφώνονται, ουσιαστικά, μέσω μιας πολύ

περίπλοκης διαδικασίας επικοινωνίας που περιλαμβάνει ποικίλες πηγές πληροφοριών. Τα μέσα επικοινωνίας είναι ίσως οι ισχυρότεροι διαμορφωτές εικόνας (Kunczik, 2016:1).

Η θεωρία της εικόνας είναι τόσο δομική, όσο και λειτουργική, καθώς εξηγεί τόσο την προέλευση των διαφορετικών στερεοτύπων της εξω-ομάδας, όσο και τους χρηστικούς σκοπούς που υπηρετούν τα στερεότυπα διαφόρων εξω-ομάδων. Σύμφωνα με τη θεωρία της διομαδικής εικόνας, η προέλευση των εξωομαδικών στερεοτύπων βρίσκεται στη δομή των διομαδικών σχέσεων και τους συναισθηματικούς (π.χ. απειλής ή ασφάλειας) και συμπεριφορικούς προσανατολισμούς που προκαλούν οι αξιολογήσεις της θέσης της εσω-ομάδας που σχετίζεται με την εξω-ομάδα (Alexander, κ.ά., 2005:782).

Επίσης, συνεισφέρει στην ανάλυση των προβαλλομένων από τα κράτη εικόνων των άλλων κρατών, συσχετίζοντας τις δομές νοήματος που συγκροτούν τις εικόνες κρατών με τις δομές του διεθνούς συστήματος και τις μεταβολές των προβαλλομένων εικόνων με μεταβολές στον στρατηγικό σχεδιασμό των κρατών. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις είναι αυτές του «Ψυχρού πολέμου» και του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας».

Επίσης, η διαμόρφωση της εικόνας των κρατών επηρεάζεται και από τις διαδικασίες πειθούς που σχεδιάζονται για να ικανοποιήσουν τους στόχους του εγχώριου κομματικού συστήματος. Αυτό επηρεάζει τόσο την εικόνα της χώρας που προβάλλεται προς τα έξω, όσο και την πρόσληψη των ξένων κρατών στο εσωτερικό της χώρας. Η διαμόρφωση της εικόνας της ξένης χώρας συναρτάται με τις ανάγκες του εγχώριου συστήματος πολιτικής επικοινωνίας που προβαίνει στη ρητορική της αξιοποίηση, και λιγότερο με την εξελισσόμενη πραγματικότητα της χώρας (Σαμαράς, 2014:20). Στις μελέτες που αφορούν την πολεμική δημοσιογραφία ερευνάται η ειδησεογραφία στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, και η σχέση της με την εσωτερίκευση έχει αλλάξει δραματικά τις συνθήκες για τη δημοσιογραφία του διεθνούς πολέμου και των κρίσεων. Δεν μπορούν πλέον να γίνουν κατανοητές οι επιρροές των μέσων ενημέρωσης στη διαμόρφωση της γνώμης αποκλειστικά εντός των εθνικών συνόρων: πρέπει να γίνονται κατανοητές σε παγκόσμιο ή τουλάχιστον διακρατικό πλαίσιο. Επιπλέον, οι δημόσιες σχέσεις και η διαχείριση των μέσων ενημέρωσης λειτουργούν υπό διαφορετικές συνθήκες. Οι επιτυχημένες προσπάθειες ελέγχου των μέσων

ενημέρωσης έχουν δώσει στους στρατιωτικούς κύκλους νέα εμπειρία εις βάρος της ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας των μέσων ενημέρωσης (Nohrstedt & Ottosen, 2001).

Σε ότι αφορά την δημοσιογραφική κάλυψη για τους εμφύλιους πολέμους που προκαλούνται από την ανισότητα και την οικονομική υπανάπτυξη στις τρίτες χώρες η συζήτηση των αιτίων απαιτεί τοπικές γνώσεις ή/και χρόνο για έρευνα υποβάθρου. Παρόλα αυτά, οι ξένες ειδήσεις εσωτερικεύονται σύμφωνα με διακριτές δομές εξουσίας και εθνικά συμφέροντα τα οποία διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο ακόμη και οι ιδιωτικοί ειδησεογραφικοί οργανισμοί τους κατασκευάζουν μηνύματα πολυμέσων (Mody, 2012). Εγείρονται, έτσι, ερωτήματα σχετικά με τις συνθήκες υπό τις οποίες οι ειδησεογραφικοί οργανισμοί αναμένεται να παρέχουν αιτιώδεις γνώσεις για την οικονομική υπανάπτυξη και πότε οι πληροφορίες αυτές μπορούν να οδηγήσουν σε μακροπρόθεσμη βοήθεια για τον εθνικό μετασχηματισμό των τρίτων χωρών (Mody, 2012:57).

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάστηκαν τα επιστημονικά κείμενα τα οποία θα υποστούν την εμπειρική ανάλυση στο έκτο και έβδομο κεφάλαιο. Μέσα από τα κείμενα αυτά προσεγγίστηκε γενεαλογικά η έννοια του εθνοκεντρισμού, ώστε να εντοπιστούν κενά και αντιφάσεις στη βιβλιογραφία και να αναπτυχθούν ερευνητικά ερωτήματα. Τα ερωτήματα αυτά απαντώνται στα επόμενα κεφάλαια με την χρήση των μεθοδολογικών εργαλείων του εννοιολογικού χάρτη και του αιτιακού σχήματος. Η διαδικασία διερεύνησης των ερωτημάτων που προκύπτουν μέσω των συγκεκριμένων μεθοδολογικών εργαλείων αναδεικνύει διαστάσεις για την ανάπτυξη της διδακτικής μεθόδου.

Κεφάλαιο 6

Εισαγωγή

6.1 Στοχοθεσία κεφαλαίου και Οδικός Χάρτης

Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι η γνωσιακή προεργασία των εννοιών του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και της «εσωτερίκευσης» μέσω εννοιολογικών χαρτών, αφενώς για να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία αναδείχθηκαν στα προηγούμενα κεφάλαια, αφετέρου για να υποστηριχθεί η ανάπτυξη μίας εστιασμένης διδακτικής πρότασης. Σε επιλεγμένα επιστημονικά κείμενα καταγράφονται οι βασικές έννοιες και συγκροτούνται σε εννοιολογικούς χάρτες. Μέσω της επεξεργασίας των επιστημονικών κειμένων επιχειρείται μία απόδειξη δια της επιδείξεως της χρηστικότητας του εννοιολογικού χάρτη στην ανάλυση και σύνθεση της θεωρίας, με απώτερο στόχο την αξιοποίησή τους στην διδασκαλία.

Οι έννοιες που προκύπτουν από την επεξεργασία των επιστημονικών κειμένων συγκρίνονται με το περιεχόμενο λειτουργικών ορισμών, ώστε να διαπιστωθεί η ταύτιση ή η διαφοροποίηση από αυτούς. Η σύγκριση των εννοιών με τους λειτουργικούς ορισμούς έχει διττό σκοπό: αφενός οδηγεί σε ανασύσταση των εννοιών, αφετέρου απαντώνται τα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί στα προηγούμενα κεφάλαια. Μέσω της διαδικασίας αυτής, προκύπτουν βαθύτερες συσχετίσεις μεταξύ των εννοιών, ώστε να υποστηριχθεί η διαδικαστική γνώση⁶ και να εμπλουτιστεί η δηλωτική γνώση⁷ γύρω από το περιεχόμενο των εννοιών της προεργασίας. Μέσω των εννοιολογικών χαρτών αισθητοποιείται⁸ η ιεραρχική διάρθρωση των εννοιών και των συσχετίσεών τους με στόχο την ουσιαστική μάθηση.

Αρχικά, καταγράφονται οι όροι και οι προϋποθέσεις εργαλειοποίησης της θεωρητικής σκευής. Στην συνέχεια, αναφέρονται οι αναγκαίες μεθοδολογικές παρατηρήσεις γύρω από την επιλογή των επιστημονικών κειμένων και την συγκρότηση των εννοιολογικών χαρτών.

---

⁶ Το εκτελεστικό μέρος της σκέψης βλ. Θεωρητικό πλαίσιο παρ. 2.3.

⁷ Το περιεχόμενο της σκέψης π.χ θεωρίες βλ. Θεωρητικό πλαίσιο παρ. 2.3.

⁸ Οπτική εικόνα των εννοιών και των σχέσεων μεταξύ τους σε ένα οργανωμένο πλαίσιο βλ. Θεωρητικό πλαίσιο παρ.2.5.

Παρουσιάζονται τα ευρήματα της εμπειρικής ανάλυσης, απαντώντας ταυτόχρονα στα ερευνητικά ερωτήματα. Πρώτα διερευνώνται οι ορισμοί, στη συνέχεια συγκροτούνται οι εννοιολογικοί χάρτες που αντιστοιχούν στα επιστημονικά κείμενα και έπειτα διενεργείται η σύγκρισή με τους ορισμούς. Ακολουθεί η σύνθεση εννοιολογικών χαρτών για την αξιοποίησή τους στην διδασκαλία ως μέρος της διδακτικής πρότασης. Τέλος, περιγράφεται η ενσωμάτωση των ευρημάτων στο πλαίσιο μιας στρατηγικής αξιοποίησης τους για την ανάπτυξη της διδακτικής πρότασης.

6.1.1 Από την Θεωρητική Σκευή στην Εμπειρική Ανάλυση: όροι και προϋποθέσεις εργαλειοποίησης της θεωρητικής σκευής

Στην ενότητα αυτή ορίζονται οι διαστάσεις των βασικών εννοιών οι οποίες προκύπτουν από ορισμούς που έχουν επιλεχθεί ώστε να ανευρεθεί ένας λειτουργικός ορισμός με βάση τον οποίο ελέγχονται οι έννοιες που προκύπτουν από τα επιστημονικά κείμενα. Για να οριστεί μία έννοια πρέπει να αναφερθούν οι διαστάσεις της: το πλάτος, και το βάθος. Συγκρίνοντας τους λειτουργικούς ορισμούς με τις έννοιες από τα επιστημονικά κείμενα προκύπτουν ευρήματα από τα οποία μπορεί να συγκροτηθεί ένας νέος ορισμός για διδακτική αξιοποίηση. Για την ανασύσταση των εννοιών τα χαρακτηριστικά οργανώνονται με τρόπο ώστε να συνθέτουν ομοιότητες και διαφορές στις διάφορες προσλήψεις μίας έννοιας.

Μέσω των εννοιολογικών χαρτών υποστηρίζεται η ιεραρχική απεικόνιση των εννοιών του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και της «εσωτερίκευσης» και των συσχετίσεών τους. Οι ιεραρχίες απλοποιούν την επεξεργασία, οργανώνουν και συσχετίζουν τα δεδομένα ώστε σε πρώτο επίπεδο να γίνει η βιβλιογραφική επισκόπηση των επιστημονικών κειμένων, απαντώντας στα ερευνητικά ερωτήματα που έχουν τεθεί, και σε δεύτερο επίπεδο να καθοδηγήσουν την ανασύσταση των εννοιών. Μέσα από την οπτικοποίηση των συσχετίσεων συγκρίνονται τα επιστημονικά κείμενα και καταλήγουμε σε συμπεράσματα γύρω από το περιεχόμενο που αποδίδεται στις έννοιες, εντοπίζοντας ομοιότητες και διαφορές. Παράλληλα αποτελούν συνθετικό εργαλείο με το οποίο εξυπηρετείται η κατασκευή προσωπικών εννοιολογικών χαρτών που θα καθοδηγήσουν την διδασκαλία.

6.1.2 Μεθοδολογικές Παρατηρήσεις

Με τον όρο μεθοδολογία ο Hall (2003:373) αναφέρεται σε όλα τα μέσα τα οποία χρησιμοποιούν οι ερευνητές ώστε να αυξήσουν την εμπιστοσύνη ότι τα συμπεράσματα που βγάζουν για τον πολιτικό και κοινωνικό κόσμο είναι έγκυρα. Στην παρούσα διατριβή χρησιμοποιείται ένας συνδυασμός επιστημολογικών εργαλείων για την εμπειρική ανάλυση και την καταγραφή των ευρημάτων.

Ένα ζήτημα αφορά την διαδικασία της επιλογής των επιστημονικών δημοσιεύσεων προς ανάλυση. Η επιλογή αρχικών επιστημονικών κειμένων έγινε ευκαιριακά αντλώντας από την βιβλιογραφία στις αντίστοιχες ασκήσεις από το *Εγχειρίδιο Αναστοχασμών* (Σαμαράς, 2017). Στη συνέχεια και μέσα από την συστηματική βιβλιογραφική επισκόπηση η οποία έγινε για τις ανάγκες συγγραφής του θεωρητικού πλαισίου αλλά και από ετεροαναφορές των αρχικών επιστημονικών κειμένων προέκυψαν και τα υπόλοιπα επιστημονικά κείμενα. Κριτήριο στην επιλογή αποτέλεσε η αναφορά των όρων: «εθνοκεντρισμός», «εσωτερίκευση», «ethnocentrism», «domestication», «εθνικό πλαίσιο». Από τα επιστημονικά κείμενα που προέκυψαν, η περαιτέρω επιλογή έγινε με κριτήριο την «θεωρητική ευαισθησία», δηλαδή, την αναγνώριση εκείνων των επιστημονικών κειμένων που παρουσιάζουν θεωρητικό ενδιαφέρον⁹. Η θεωρητική ευαισθησία του ερευνητή παίζει εξαιρετικά σημαντικό ρόλο για τον προσδιορισμό των κριτηρίων επιλογής των περιπτώσεων στο πλαίσιο της στρατηγικής της θεωρητικής δειγματοληψίας, δηλαδή, του συστηματικού τρόπου επιλογής των περιπτώσεων σύμφωνα με τη μεθοδολογία της εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας στο πεδίο της ποιοτικής έρευνας (Τσιώλης, 2014).

Πρόκειται για μία μεθοδολογική πρόταση που αποσκοπεί στην παραγωγή θεωρίας σχετικά με το εκάστοτε ερευνώμενο αντικείμενο και θεμελιώνεται σε εμπειρικά δεδομένα και η οποία προτάθηκε από τους Anselm Strauss και Barney Glaser (Glaser & Strauss, 1965· Glaser & Strauss, 1967· για την ελληνική βιβλιογραφία βλ. Τσιώλης, 2014). Η δύναμη της εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας έγκειται στην ευελιξία της (Charmaz, 2006:178). Δίνει στους ερευνητές τη δυνατότητα να μετασχηματίσουν τα επιμέρους βήματα και διαδικασίες και να

---

⁹ Μέσω της θεωρητικής ευαισθησίας ο ερευνητής μπορεί να διακρίνει το ουσιώδες από το επουσιώδες και να αναγνωρίσει συγκεκριμένα δεδομένα ως ενδείξεις εννοιών. Περισσότερα για την έννοια της θεωρητικής ευαισθησίας στο πλαίσιο της εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας βλ. Τσιώλη (2014:82).

τα προσαρμόσουν στις δικές τους ανάγκες καθώς και στα ειδικά χαρακτηριστικά του ερευνώμενου πεδίου ή αντικειμένου (Τσιώλης, 2014:76). Τα εμπειρικά δεδομένα στη παρούσα εργασία αποτελούν τα επιστημονικά κείμενα, πάνω στα οποία στηρίζεται η βιβλιογραφική επισκόπηση για τις έννοιες του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και της «εσωτερίκευσης»¹⁰.

Ο τρόπος επιλογής των εμπειρικών κειμένων ακολούθησε τη στρατηγική της θεωρητικής δειγματοληψίας η οποία ανήκει στην ευρύτερη κατηγορία της «σκόπιμης δειγματοληψίας». Σύμφωνα με την κεντρική λογική της θεωρητικής δειγματοληψίας οι περιπτώσεις επιλέγονται με βάση την εν δυνάμει συνεισφορά τους στην παραγωγή της θεωρίας (Τσιώλης, 2014). Βασικό χαρακτηριστικό της θεωρητικής δειγματοληψίας είναι ότι τα κριτήρια της δειγματοληψίας δεν είναι προσδιορισμένα εκ των προτέρων αλλά ορίζονται κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας και σε αλληλεξάρτηση με αυτή. Οι πρώτες περιπτώσεις επιλέγονται με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα, υποθέσεις και εικασίες του ερευνητή που εδράζονται στη θεωρητική ευαισθησία του αλλά και πρακτικά ζητήματα. Μέσω της επιλογής των περιπτώσεων ο ερευνητής επιδιώκει να μεγιστοποιήσει τις δυνατότητες συγκριτικής αντιπαραβολής των κατηγοριών με τα παραγόμενα δεδομένα και μεταξύ τους (Τσιώλης, 2014:129). Η δειγματοληψία λαμβάνει τέλος όταν επιτευχθεί ο θεωρητικός κορεσμός, δηλαδή, όταν δεν δύνανται να ανερευθούν περιπτώσεις που θα παράσχουν νέα στοιχεία. Σύμφωνα, όμως, με τους Strauss και Corbin (1990:192) η έννοια του θεωρητικού κορεσμού σημαίνει περισσότερο ότι η περαιτέρω αναζήτηση περιπτώσεων είναι αντιπαραγωγική στο βαθμό που δεν προστίθεται κάτι σημαντικό. Για τον τερματισμό της παραγωγής νέων δεδομένων συχνά λαμβάνονται επίσης υπόψη ζητήματα που αφορούν την οικονομία της έρευνας, όπως η περιορισμένη διαθεσιμότητα χρόνου και πόρων (Τσιώλης, 2014:136).

Στην παρούσα έρευνα η διαδικασία της συγκριτικής αντιπαραβολής των λειτουργικών ορισμών και των εννοιολογικών χαρτών για την ανεύρεση ομοιοτήτων και διαφορών αντλεί από την λογική της εμπειρικά θεμελιωμένης θεωρίας. Η αρχική επιλογή των κειμένων έγινε

---

¹⁰ Αντίστοιχη προσέγγιση εργαλειοποίησης των επιστημονικών κειμένων στο πλαίσιο μίας ποιοτικής διερεύνησης του περιεχόμενου τους σε όρους εμπειρικής θεμελίωσης ακολουθείται από τους Λέτσιου (2019), Μπαρμπαγιάννης (2019) και Ασπριάδης (2020), και οι τρεις διατριβές έχουν γίνει υπό την ίδια καθοδήγηση και με παρεμφερές ερευνητικό πρωτόκολλο με την παρούσα έρευνα.

με κριτήριο την θεωρητική ευαισθησία και την ανάπτυξη ερευνητικών ερωτημάτων κατά τη μελέτη τους. Δεν έγινε εξαντλητική διερεύνηση των κειμένων που αναφέρουν τους όρους «εθνοκεντρισμός», «εσωτερίκευση», «ethnocentrism», «domestication», «εθνικό πλαίσιο» «nation frame» αλλά μέχρι του σημείου δημιουργίας ενός θεωρητικού σχήματος ικανού να συνεισφέρει στην διδακτική διαδικασία.

Έπειτα από την επιλογή των επιστημονικών κειμένων, ακολουθεί η καταγραφή της κεντρικής ιδέας γύρω από την οποία δομείται ο αντίστοιχος εννοιολογικός χάρτης- όπως προαναφέρθηκε στο θεωρητικό πλαίσιο μέσω της *στοχευμένης ερώτησης* οργανώνεται η κεντρική ιδέα του κειμένου. Στον εννοιολογικό χάρτη απεικονίζονται οι βασικές έννοιες του κειμένου, με κεντρική παρουσίαση των όρων-κλειδιά: «εθνοκεντρισμός», «εσωτερίκευση», «εσωτερικεύεται», «πλαισιώνεται», «εθνικό πλαίσιο» καθώς και των διασυνδέσεων τους με άλλες έννοιες.

6.2 Εθνοκεντρισμός και Εθνικισμός

Καταγράφονται συστηματοποιημένα τα ευρήματα όπως προέκυψαν από την επεξεργασία των επιστημονικών κειμένων. Διερευνώνται οι ορισμοί και δομούνται οι εννοιολογικοί χάρτες. Συγκρίνονται και καταγράφονται οι ομοιότητες και οι διαφορές μεταξύ ορισμών και εννοιών που προκύπτουν από τους εννοιολογικούς χάρτες για την αξιοποίηση στη συγκρότηση μίας διδακτικής πρότασης.

6.2.1 Απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα 1 - Διερεύνηση ορισμών

Αρχικά, η έννοια του «εθνοκεντρισμού» στον Sumner (1906) διερευνάται κατά το «πλάτος» της και στη συνέχεια κατά το «βάθος» της. Η προσεκτική διερεύνηση του βάθους των εννοιών μας δίνει καλούς ορισμούς, δηλαδή, διευκρινίζονται και διατυπώνονται με ακρίβεια τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μίας έννοιας (Παπανούτσος, 1974). Επομένως, καταγράφονται, αποτιμώνται και οργανώνονται τα γνωρίσματα βάθους της έννοιας όπως αποτυπώνονται στον ορισμό του Sumner (1906) και στη συνέχεια συγκρίνονται με τις

έννοιες που προκύπτουν από τα επιστημονικά κείμενα¹¹. Οι καλές διαιρέσεις που εμπίπτουν στο πλάτος της έννοιας, εξυπηρετούν στην επιλογή συγκεκριμένων και λειτουργικών κατηγοριών όπου εστιάζεται η έρευνα.

Επομένως, όσον αφορά στο πλάτος της έννοιας του «εθνοκεντρισμού», αναφέρθηκε στο ιστορικό πλαίσιο του προηγούμενου κεφαλαίου ότι η έννοια αναπτύχθηκε σε ένα κοινωνιολογικό/ανθρωπολογικό πλαίσιο και μπορεί να παρατηρηθεί σε εθνοτικές συγκρούσεις, σε αστάθεια των δημοκρατικών θεσμών, σε έναν πόλεμο, στην καταναλωτική αλλά και στην εκλογική συμπεριφορά. Στην παρούσα διατριβή ο εθνοκεντρισμός μελετάται, αρχικά, σύμφωνα με την απόδοση του όρου από τον Sumner (1906) και στη συνέχεια, στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής επικοινωνίας, δηλαδή, στην ενσωμάτωση του όρου στο πεδίο της Επικοινωνίας και των Μέσων.

Σχετικά με το βάθος της έννοιας του «εθνοκεντρισμού», τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που προκύπτουν από τον ορισμό του Sumner είναι: η εσω-ομάδα, η εξω-ομάδα, το αίσθημα υπεροχής ως προς την εσω-ομάδα και η αξιολόγηση της εξω-ομάδας σε σχέση με τις αξίες της εσω-ομάδας. Ο εθνοκεντρισμός ταυτίζεται με τον πατριωτισμό και συνδέεται με τον σωβινισμό που αποτελεί μία παραμορφωμένη όψη του εθνοκεντρισμού. Στον πατριωτισμό εκδηλώνεται η αφοσίωση προς την εσω-ομάδα και ανταγωνισμός σε σχέση με την εξω-ομάδα. Στον σωβινισμό ενυπάρχει η πίστη στην εσω-ομάδα και εκδηλώνεται επιθετική αυτοεπιβεβαίωση και υπεροψία προς την εξω-ομάδα.

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα όπως διατυπώνεται στο πέμπτο κεφάλαιο θέτει το ζήτημα εάν οι έννοιες «εθνοκεντρισμός» και «εθνικισμός» είναι ταυτόσημες. Για να απαντηθεί το ερώτημα συγκρίνουμε τους ορισμούς του «εθνοκεντρισμού» και του «εθνικισμού». Το ζήτημα του εθνικισμού παρουσιάζει μία έντονη περιπλοκότητα η οποία οφείλεται στην πληθώρα των προτεινόμενων τυπολογιών και στην πολλαπλότητα της ορολογίας που διέπει μεγάλο μέρος της διεθνούς βιβλιογραφίας (Δεμερτζής, 1996:29). Οι ορισμοί του

---

¹¹ Ο Μπαρμπαγιάννης (2019) διερευνά το βάθος της έννοιας «θεωρία» χρησιμοποιώντας τον 4^ο κανόνα του Sartori (2004:262) σύμφωνα με τον οποίο για να ανασυσταθεί μία έννοια συλλέγεται πρώτα μία αντιπροσωπευτική ομάδα ορισμών, αντλούνται τα χαρακτηριστικά τους, και δημιουργούνται πίνακες που οργανώνουν αυτά τα χαρακτηριστικά. Στη συνέχεια, προκύπτουν βασικές κατηγορίες γνωρισμάτων στους ορισμούς μίας έννοιας οι οποίες αφορούν τη μορφή της, το περιεχόμενό της, το σκοπό της και το αντικείμενό της. Μέσα από την οργάνωση των γνωρισμάτων προκύπτει ο λειτουργικός δηλωτικός ορισμός της έννοιας.

εθνικισμού ποικίλλουν ανάλογα με τη συγκεκριμένη πτυχή του που τονίζεται ως απαραίτητη για τη φύση του. Από αυτή την άποψη, οι ορισμοί μπορούν να διαιρεθούν κυρίως μεταξύ των πολιτικών και των πολιτιστικών. Οι πολιτικοί ορισμοί του εθνικισμού τον παρουσιάζουν ως πρωτίστως πολιτικό δόγμα και κίνημα, με επίκεντρο το κράτος (Leoussi, 2016:1). Ο εθνικισμός περιλαμβάνει την επιθυμία για πολιτική κυριαρχίας που ασκείται από ένα έθνος σε μια δεδομένη επικράτεια και, ως εκ τούτου, αποτελεί την «πολιτική αρχή που υποστηρίζει ότι η πολιτική και η εθνική μονάδα πρέπει να είναι σύμφωνη» (Gellner, 1983· Mylonas & Tudor, 2021).

Οι πολιτιστικοί ορισμοί παρέχουν στο άτομο και την ομάδα μια συλλογική ταυτότητα: μια αίσθηση προέλευσης και σύνολο αξιών που αποδίδονται στην κοινότητα γέννησης. Τόσο οι πολιτικοί όσο και οι πολιτιστικοί ορισμοί του εθνικισμού αναγνωρίζουν τον εθνικισμό ως μια αρχή, αφενός της κοινωνικής επιλογής, αφετέρου της ενότητας και της αλληλεγγύης (Leoussi, 2016:3).

Ο εθνικισμός έχει αποκτήσει κακή φήμη ως μια επικίνδυνη ιδεολογία (Wimmer, 2019). Ο πατριωτισμός θεωρείται ως καλοήθης στοργή για την πατρίδα ενώ ο εθνικισμός θεωρείται ότι προωθεί την τυφλή πίστη σε μια χώρα εις βάρος βαθύτερων δεσμεύσεων στη δικαιοσύνη και την ανθρωπότητα. Η λαϊκή διάκριση μεταξύ πατριωτισμού και εθνικισμού απηχεί αυτή που γίνεται από μελετητές που αντιπαραβάλλουν τον «πολιτικό» εθνικισμό, σύμφωνα με τον οποίο όλοι οι πολίτες ανεξάρτητα από το πολιτισμικό τους υπόβαθρο υπολογίζονται ως μέλη του έθνους, με τον «πολιτισμικό» εθνικισμό στον οποίο η καταγωγή και η γλώσσα καθορίζουν την εθνική ταυτότητα. Ωστόσο, οι προσπάθειες να χαραχθεί μια σκληρή γραμμή μεταξύ καλού πολιτικού πατριωτισμού και κακού πολιτισμικού εθνικισμού παραβλέπουν τις κοινές ρίζες και των δύο. Ο πατριωτισμός είναι μια μορφή εθνικισμού (Wimmer, 2019).

Στον πυρήνα τους οι μορφές του εθνικισμού μοιράζονται τις ίδιες δύο αρχές: πρώτον, ότι τα μέλη του έθνους που θεωρούνται ως ομάδα ίσων πολιτών με κοινή ιστορία και μελλοντικό πολιτικό πεπρωμένο πρέπει να κυβερνούν το κράτος και, δεύτερον, ότι πρέπει να το κάνουν προς το συμφέρον του έθνους. Ο εθνικισμός αντιτίθεται έτσι στην ξένη κυριαρχία από μέλη άλλων εθνών, όπως στις αποικιακές αυτοκρατορίες και σε πολλά δυναστικά βασίλεια,

καθώς και στους κυβερνήτες που αγνοούν τις προοπτικές και τις ανάγκες της πλειοψηφίας (Wimmer, 2019).

Ως λειτουργικός ορισμός για τον εθνικισμό μπορεί να χρησιμοποιηθεί η ενοποίηση των κεντρικών γνωρισμάτων του. Ο ορισμός αυτός προτείνεται περισσότερο ως υπόθεση εργασίας για τις ανάγκες της συγκεκριμένης έρευνας: Ο εθνικισμός είναι πολιτικό κίνημα και πολιτική αρχή με επίκεντρο το κράτος. Περιλαμβάνει την πολιτική κυριαρχίας που ασκείται από ένα έθνος σε μία δεδομένη επικράτεια και αφορά μία αρχή κοινωνικής επιλογής, ενότητας και αλληλεγγύης ομάδας πολιτών με κοινή ιστορία, κοινή αίσθηση προέλευσης και μελλοντικό πολιτικό πεπρωμένο. Η πολιτική και η εθνική μονάδα πρέπει να είναι σύμφωνη. Σκοπός τους είναι η κυβέρνηση με βάση το εθνικό συμφέρον και η αντιπαράθεση στην ξένη κυριαρχία.

Τα κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα που προκύπτουν από την ανάλυση των ορισμών του εθνικισμού με τα γνωρίσματα του εθνοκεντρισμού είναι: η εσω-ομάδα (το έθνος στην περίπτωση του εθνικισμού), η κοινωνική επιλογή, η ενότητα και η αλληλεγγύη που καθορίζει τις ενδο-ομαδικές σχέσεις και οι σχέσεις με τις εξω-ομάδες (τα άλλα έθνη στον εθνικισμό). Στην περίπτωση του εθνικισμού η ενότητα και η αλληλεγγύη που χαρακτηρίζει τις ενδο-ομαδικές σχέσεις προκύπτει από τον καθορισμό της εσω-ομάδας σε σχέση με την εθνική ταυτότητα και τα άλλα έθνη αξιολογούνται σε σχέση με την εθνική ταυτότητα της εσω-ομάδας. Δεν προκύπτει αυτονόητη ταύτιση ως προς την περιφρόνηση προς τα άλλα έθνη που είναι χαρακτηριστικό του εθνοκεντρισμού ως προς τις σχέσεις με τις εξω-ομάδες. Αυτό που καθορίζει τις σχέσεις με τις άλλες ομάδες στον εθνικισμό είναι η αξιολόγηση των άλλων σε όρους εθνικού συμφέροντος και σε όρους οικοδόμησης της εθνικής ταυτότητας. Στην επόμενη παράγραφο καταγράφονται οι αντίστοιχοι εννοιολογικοί χάρτες για τον ορισμό του «εθνοκεντρισμού» όπως προκύπτει από τον Sumner (1906) και για τον λειτουργικό ορισμό του «εθνικισμού» για λόγους σύγκρισης.

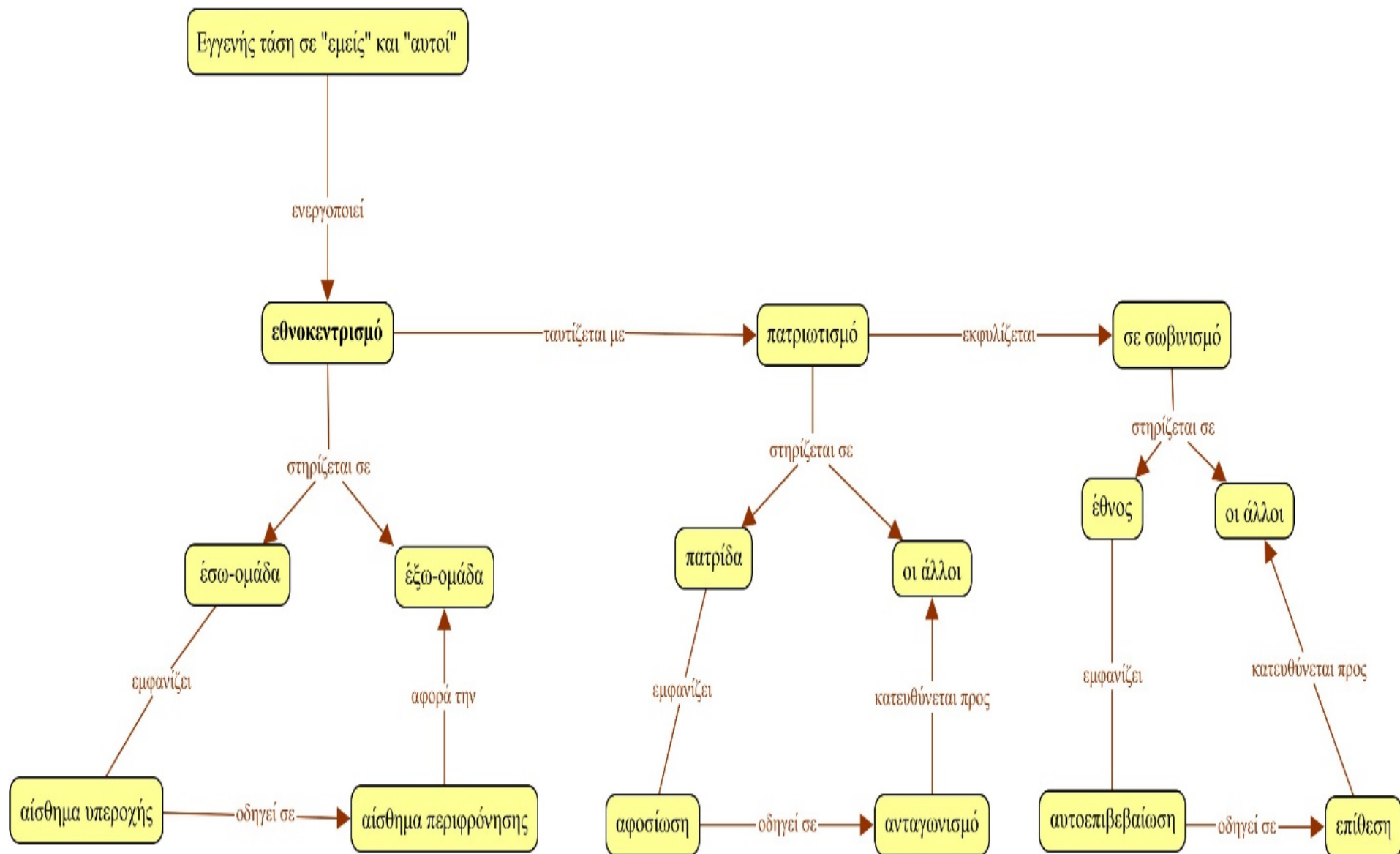
6.2.2 Εννοιολογικοί χάρτες

Σύμφωνα με τον ορισμό του Sumner (1906) για τον εθνοκεντρισμό προκύπτουν οι παρακάτω συνδέσεις μεταξύ των εννοιών και η απεικόνισή τους στον αντίστοιχο εννοιολογικό χάρτη. Το κεντρικό ερώτημα σε σχέση με το οποίο συγκροτείται ο εννοιολογικός χάρτης 6.1 είναι: «πως ορίζεται ο εθνοκεντρισμός σύμφωνα με τον Sumner;».

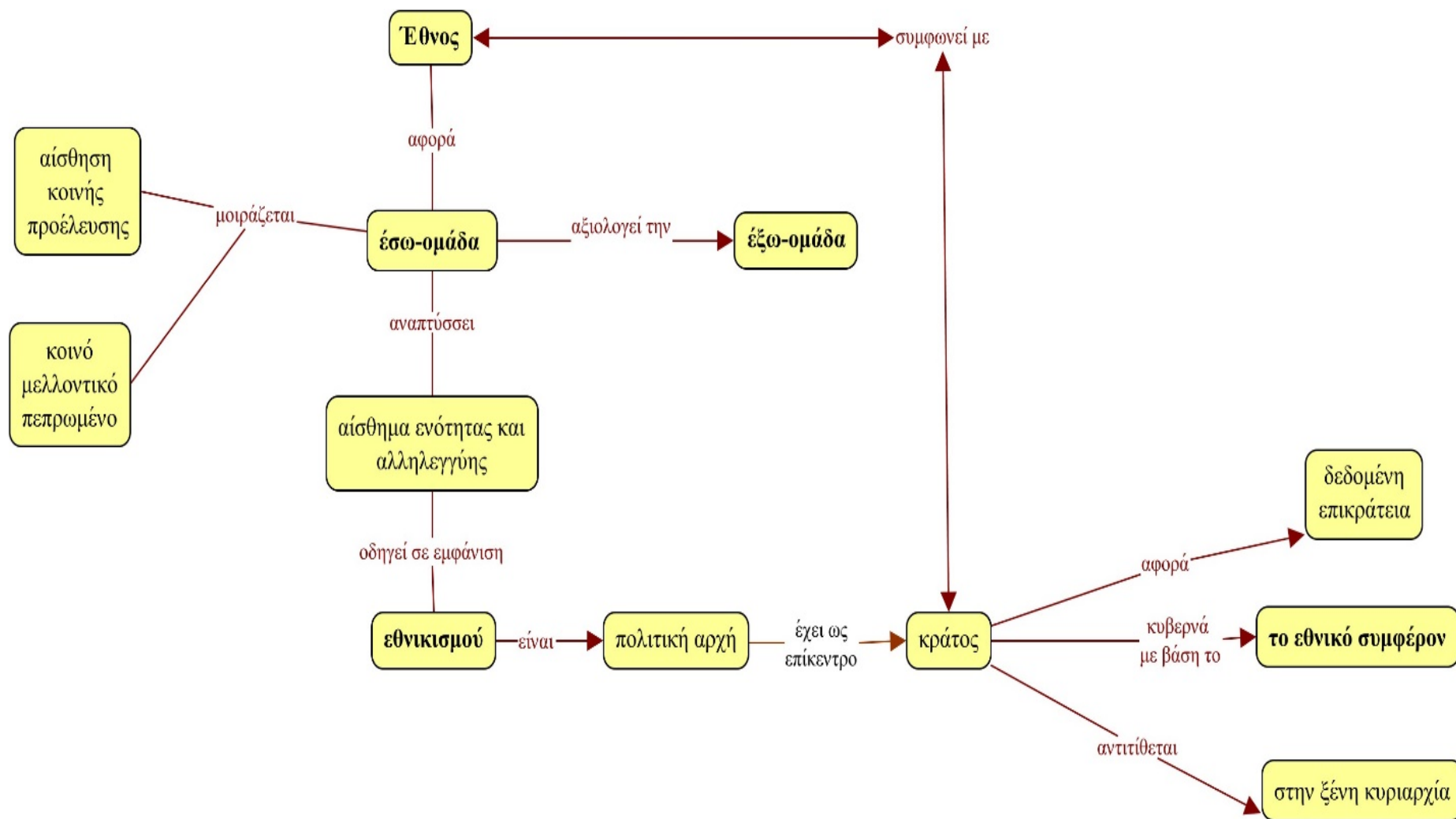
Οι διασυνδέσεις που προκύπτουν στον εννοιολογικό χάρτη 6.1. είναι η ταύτιση του εθνοκεντρισμού με τον πατριωτισμό και η σύνδεση με τον σωβινισμό που αποτελεί εκφυλισμό ή προκατάληψη του πατριωτισμού. Εντός και των τριών εννοιών καταγράφεται το ίδιο δίπολο αντιπαράθεσης σηματοδοτώντας ένα παγκόσμιο φαινόμενο διακρίσεων και μία εγγενή τάση διαχωρισμού σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο, σε «εμείς» και «αυτοί» που ενεργοποιεί το φαινόμενο του εθνοκεντρισμού. Δηλαδή, την ενεργοποίηση του διπόλου αντιπαράθεσης της εσω-ομάδας με την εξω-ομάδα. Στην εσω-ομάδα εμφανίζεται το αίσθημα υπεροχής το οποίο οδηγεί σε ανάπτυξη αισθήματος περιφρόνησης προς την εξω-ομάδα. Αντίστοιχα, στον πατριωτισμό η αφοσίωση στην πατρίδα οδηγεί σε ανάπτυξη ανταγωνισμού σε σχέση με άλλα έθνη και στον σωβινισμό το αίσθημα αυτοεπιβεβαίωσης μπορεί να οδηγήσει σε επίθεση προς τα άλλα έθνη.

Από τον λειτουργικό ορισμό για τον εθνικισμό, συνάγονται τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και οι συσχετίσεις τους οι οποίες απεικονίζονται στον εννοιολογικό χάρτη 6.2. Ο εθνικισμός αναπτύσσεται από τα αισθήματα ενότητας και αλληλεγγύης που απορρέουν από ένα συγκεκριμένο έθνος που αποτελεί την εσω-ομάδα. Η εξω-ομάδα που είναι τα άλλα έθνη αξιολογείται σε σχέση με την συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας και το εθνικό συμφέρον του έθνους που εξετάζεται. Δηλαδή, ο τρόπος που το έθνος-κράτος ορίζει την αυτοεικόνα του, ορίζει ταυτόχρονα και την ετεροεικόνα.

Εννοιολογικός χάρτης 6.1: Ο εθνοκεντρισμός κατά Sumner (1906)

Εννοιολογικός χάρτης 6.2 : Λειτουργικός ορισμός για τον εθνικισμό

6.2.3. Αξιοποίηση Ευρημάτων για την Ανάπτυξη Διδακτικής Πρότασης

Από την σύγκριση των δύο ορισμών, του «εθνοκεντρισμού» και του «εθνικισμού», προκύπτει η ταύτιση των δύο εννοιών ως προς την συγκρότησή τους σχετικά με το δίπολο αντιπαράθεσης εσω-ομάδα/εξω-ομάδα. Ο εθνικισμός χρησιμοποιεί την έννοια «έθνος» κατά κυριολεξία. Αντίθετα στην βιβλιογραφία για τον εθνοκεντρισμό το «έθνος» μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε κατά κυριολεξία είτε συνεκδοχικά. Όταν η χρήση του έθνους είναι κατά κυριολεξία οι έννοιες του εθνικισμού και του εθνοκεντρισμού συγκλίνουν ενώ όταν η χρήση είναι συνεκδοχική και αναφέρεται σε κάθε μορφής εσω-ομάδας, (οποιαδήποτε ομάδα μπορεί να αποτελέσει την βάση συγκρότησης της εσω-ομάδας) τότε αποκλίνουν .

Μία πρόταση προς διδακτική αξιοποίηση η οποία αξιοποιεί αυτό το στοιχείο είναι η κατασκευή εννοιολογικού χάρτη που δείχνει την μετάβαση από την έννοια του εθνικισμού στην έννοια του εθνοκεντρισμού και μπορεί να χρησιμοποιηθεί από φοιτητές της Πολιτικής Επιστήμης. Μέσω της αναζήτησης αντιθετικών διπόλων κατασκευάζεται ένας χάρτης ο οποίος μπορεί να αναδομηθεί σε όρους εσω-ομάδας/εξω-ομάδας και να έχει ευρύτερη χρήση. Ο φοιτητής κατανοεί βαθύτερα τις συσχετίσεις του εθνοκεντρισμού, εντοπίζει τις πρακτικές συνεπαγωγές του εθνοκεντρισμού και τα παραγωγικά του αίτια, δομεί τον εννοιολογικό χάρτη ενός αποσπάσματος ή ενός κειμένου και έπειτα κάνει την αναγωγή για έλεγχο στον αρχικό χάρτη που έχει διδαχθεί. Με την εξάσκηση αποκτά ευχέρεια στον εντοπισμό του φαινομένου σε θέματα όπως η αποδόμηση του πολιτικού λόγου, η διερεύνηση εικόνων κρατών ως αξιολογήσεις της ετερότητας στο πλαίσιο της στρατηγικής επικοινωνίας και η διάκριση σε δίκαια και άδικα θύματα μέσω των αποδόσεων αιτιότητας που εξυπηρετεί την ανάληψη πολιτικής δράσης σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής του κράτους. Επιστημονικές δημοσιεύσεις όπως αυτή των Τάκα & Ασπριάδη (2020) για την σχέση ορντολιμπεραλισμού με τις αποδόσεις αιτιότητας, και την εικόνα της Ελλάδας ως ανάξιου βοήθειας θύματος στον λόγο του υπουργού εξωτερικών της Γερμανίας Σόϊμπλε, μπορεί να αξιοποιηθεί ως μία περιπτωσιολογική ανάλυση.

Εκφώνηση Άσκησης: α) Να διαβάσετε το κείμενο του Bieber, F. (2020). Global Nationalism in Times of the COVID Pandemic. *Nationalities Papers*. Το συγκεκριμένο κείμενο δείχνει

ενδεικτικά πως η πανδημία διαμορφώνει τον εθνικισμό. Να δομήσετε εννοιολογικούς χάρτες που αναφέρονται σε συγκεκριμένες παραγράφους του κειμένου οι οποίοι να απεικονίζουν τις έννοιες του εθνικισμού και του εθνοκεντρισμού και να δομούνται σε όρους αντιθετικών διπόλων εσω-ομάδας/εξω-ομάδας. Επιπλέον να δείξετε τις πρακτικές συνεπαγωγές σε όρους εξω-ομάδας.

Ενδεικτικά αναφέρεται το απόσπασμα:

«Μια εμβληματική εικόνα της παγκόσμιας πανδημίας ήταν το κοντινό πλάνο της καθημερινής ενημέρωσης του Τύπου του πρόεδρου των ΗΠΑ Ντόναλντ Τραμπ ο οποίος αποθανατίστηκε από τον φωτογράφο της Washington Post, Jabin Botsford, να διαβάζει την δήλωση με μόνο τη λέξη Corona διαγεγραμμένη και η οποία αντικαταστάθηκε από τη λέξη «Κινέζικο» (CNN 2020). Η κυβέρνηση Τραμπ υιοθέτησε τον όρο «κινεζικού ιού» ως τρόπο σύνδεσης της πανδημίας με την Κίνα και επίσης εξωτερίκευσης της ευθύνης. Ο πρόεδρος και υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι υπερασπίστηκαν τη χρήση του όρου» (Bieber, 2020:7).

β) Αφού μελετήσετε το παρακάτω απόσπασμα από το κείμενο, να δομηθεί ο εννοιολογικός χάρτης του «ιατρικού εθνικισμού» και να απεικονιστούν οι πρακτικές συνεπαγωγές του. Συσχετίστε την έννοια του «ιατρικού εθνικισμού» όπως συγκροτείται σε αυτό το επιστημονικό κείμενο με τις έννοιες του «εθνοκεντρισμού» και του «εθνικισμού».

Ένας άμεσος αντίκτυπος ήταν η άνοδος αυτού που αποκαλείται "ιατρικός εθνικισμός", την ισχυρή στήριξη των εθνικών ιατρικών προτεραιοτήτων, ανεξάρτητα από το εξωτερικό κόστος ή τις επιπτώσεις. Υπό το φως των ελλείψεων και των εγχώριων ανησυχιών, η πρώτη αντίδραση από διάφορες κυβερνήσεις είναι να μειώσουν τη διεθνή συνεργασία. Ενώ μερικές από τις πρώτες ειδησεογραφικές αναφορές για τον αγώνα για ιατρικές προμήθειες έχουν υπερεκτιμήσει την διάσταση του ανταγωνισμού και της αντιδικίας, εντούτοις, διαμορφώνουν τις αντιλήψεις του κοινού (Bieber, 2020:9).

Διδακτικός σκοπός άσκησης: Η άσκηση έχει ως στόχο την εξάσκηση στην κατασκευή εννοιολογικών πινάκων, την αναγνώριση των αντιθετικών διπόλων, την αναγνώριση της πανδημίας ως ιδιαίτερης συνθήκης για την ανάπτυξη του εθνικισμού (μεταβλητή συνθήκης), τις πρακτικές συνεπαγωγές του εθνικισμού, την σχέση του με τον «ιατρικό εθνικισμό» ο οποίος δομείται σε σχέση με ένα δίπολο αντιπαράθεσης και έχει αντίστοιχες πρακτικές συνεπαγωγές και παραγωγικά αίτια, την αποδόμηση πολιτικού λόγου και την

διερεύνηση εικόνων κρατών και επιδράσεων των Μέσων ως μέρος των πρακτικών συνεπαγωγών.

6.3. Συγκλίνουσες και Αποκλίνουσες Οριοθετήσεις του Εθνοκεντρισμού

Στη συνέχεια απαντώνται τα ερευνητικά ερωτήματα 2 και 3 σχετικά με την σύγκλιση ή απόκλιση των εννοιών του «εθνοκεντρισμού» και του «εθνικισμού» σε διαφορετικούς συγγραφείς καθώς και με τις αντίστοιχες πρακτικές συνεπαγωγές της σύγκλισης ή απόκλισης. Αρχικά, συγκεντρώνονται ορισμοί του εθνοκεντρισμού από διαφορετικά επιστημονικά πεδία και παρατίθενται στον πίνακα 1. Εξηγούνται οι διαφορές και αντιπαρατίθενται δύο ακραίες τιμές του πίνακα για τον εθνοκεντρισμό σε σχέση με τον εθνικισμό.

Οι ορισμοί απαντούν σε διάφορα επιστημονικά πεδία όπως της κοινωνικής ψυχολογίας, της ανθρωπολογίας, των διεθνών σχέσεων και των πολιτικών επιστημών. Σε όλους τους ορισμούς οι έννοιες της εσω-ομάδας και της εξω-ομάδας είναι κοινές. Σε κάποιους ορισμούς όπως του Sherif (1966), των Mullen, Brown, & Smith, (1992) και Hammond & Axelrod (2006) η εξω-ομάδα δεν αναφέρεται αλλά υπονοείται. Στον ορισμό των Hammond & Axelrod (2006) αναφέρονται και κάποιες πρακτικές συνεπαγωγές του εθνοκεντρισμού. Ο Allport (1954) αναγνώρισε ότι η προσκόλληση στην εσω-ομάδα κάποιου δεν απαιτεί απαραίτητα εχθρότητα προς την εξω-ομάδα. Ωστόσο, η επικρατούσα προσέγγιση στη μελέτη του εθνοκεντρισμού, της μεροληψίας των ομάδων και της προκατάληψης προϋποθέτει ότι η αγάπη και το μίσος των ομάδων συνδέονται αμοιβαία (Brewer, 1999:429). Δύο ακραίες τιμές του πίνακα είναι ο ορισμός της Brewer (1979) και του Booth (2014) για τους οποίους δομούνται οι αντίστοιχοι εννοιολογικοί χάρτες:

Στον εννοιολογικό χάρτη 6.3 όπου αποτυπώνεται ο εθνοκεντρισμός κατά Brewer (1979) διακρίνονται οι έννοιες της εσω-ομάδας και της εξω-ομάδας και η συσχέτιση της ευνοιοκρατίας της εσω-ομάδας με την εχθρότητα της εξω-ομάδας. Η κοινή χρήση και οι ορισμοί των κειμένων της προκατάληψης την εξισώνουν με αρνητικές στάσεις απέναντι σε συγκεκριμένες ομάδες. Η μεροληψία των εσω-ομάδων και η προκατάληψη των εξω-ομάδων

μελετώνται εναλλακτικά ως οι διακρίσεις για τις εσω-ομάδες και οι διακρίσεις εις βάρος των εξω-ομάδων να ήταν οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος (Brewer, 1999:430).

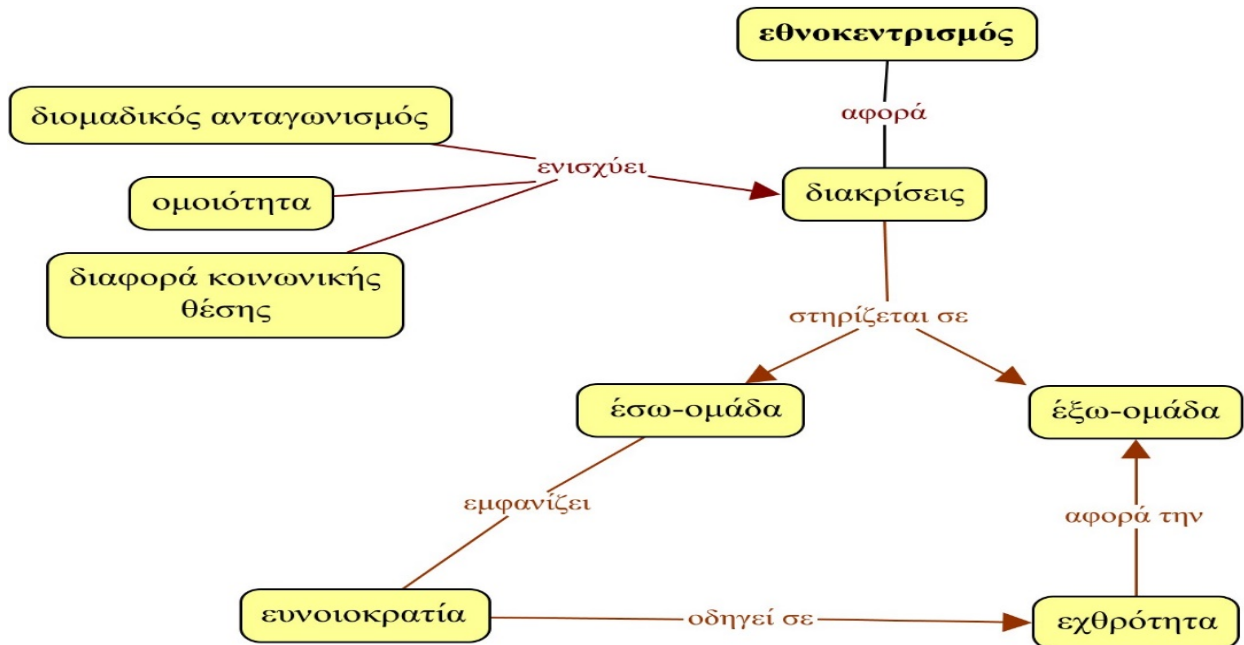
Στον εννοιολογικό χάρτη 6.4 όπου αποτυπώνεται ο εθνοκεντρισμός κατά Booth (2014) τα αισθήματα προς την άλλη εθνοτική ομάδα υποννοούνται και έχουν προστεθεί. Επίσης η έννοια των διακρίσεων υποννοείται. Στις θέσεις της εσω-ομάδας και της εξω-ομάδας είναι η εθνοτική ομάδα. Ο χάρτης του Booth (2014) διαφέρει σε σχέση με της Brewer (1979) κατά τον ορισμό της εσω/εξω-ομάδας και είναι εγγύτερος στην έννοια του εθνικισμού. Επίσης, οι ορισμοί των Mullen, Brown, & Smith, (1992), Barth Fredrik (1969) και Taylor, D. and Jaggi. V. (1974) συγκλίνουν με τον εθνικισμό. Ο ορισμός των Hammond & Axelrod (2006) αναφέρεται γενικά στις ομάδες αλλά και στις εθνοτικές ομάδες και ως εκ τούτου συγκλίνει εν μέρει με τον εθνικισμό. Σε όρους διδακτικής αξιοποίησης η μελέτη των εννοιολογικών χαρτών των διαφορετικών ορισμών του εθνοκεντρισμού οδηγεί στην κατανόηση των διαβαθμίσεων της έννοιας και στις διαφορετικές εφαρμογές της. Επίσης, οδηγεί στην κατανόηση των παραγωγικών αιτιών και των πρακτικών συνεπαγωγών του εθνοκεντρισμού αλλά και στη σύνδεσή του με άλλες θεωρίες όπως με την θεωρία της ρεαλιστικής σύγκρουσης και του ηθικού αποκλεισμού στον ορισμό των LeVine & Campbell (1972:19) και τις θεωρίες απόδοσης αιτιών στο ορισμό των Taylor & Jaggi (1974:164).

Πίνακας 6.1.: Συγκλίνουσες και Αποκλίνουσες Οριοθετήσεις Εθνοκεντρισμού: Βιβλιογραφικά Παραθέματα

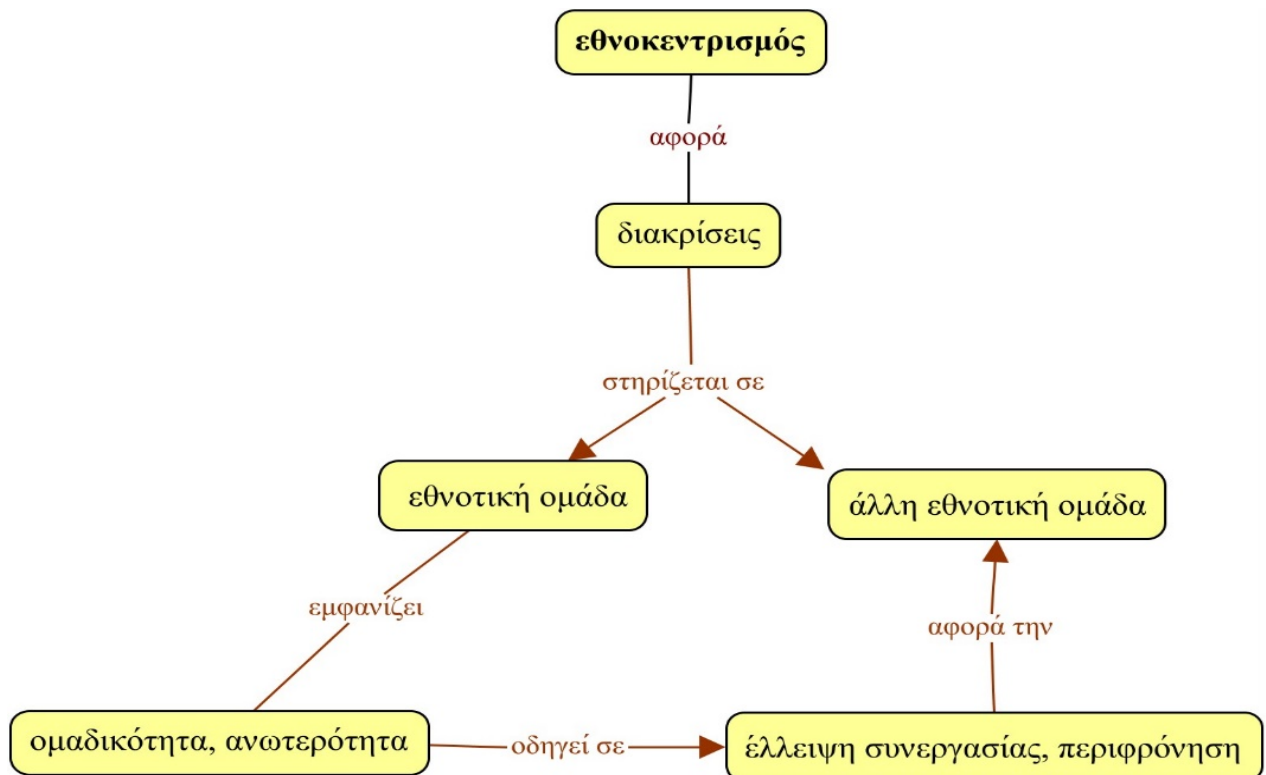
Συγγραφέας	Απόσπασμα	Βασικές έννοιες
Allport (1954) σελ. 42	Αν και δεν μπορούμε να αντιληφθούμε τις δικές μας εσω-ομάδες εκτός από το αν έρχονται σε αντίθεση με τις εξω-ομάδες, οι εσω-ομάδες είναι ψυχολογικά πρωταρχικές... Η εχθρότητα προς τις εξω-ομάδες βοηθά στην ενίσχυση της αίσθησης του ανήκειν, αλλά δεν απαιτείται... Το οικείο προτιμάται. Αυτό που είναι ξένο θεωρείται κατά κάποιο τρόπο κατώτερο, λιγότερο "καλό", αλλά δεν υπάρχει απαραίτητα εχθρότητα εναντίον του... Έτσι, ενώ μία προτίμηση είναι αναπόφευκτη προς τα μέλη της εσω-ομάδας, η αμοιβαία στάση απέναντι στις εξω-ομάδες μπορεί να κυμαίνεται σε μεγάλο βαθμό	Εσω-ομάδα, εξω-ομάδα, αίσθηση του ανήκειν, εχθρότητα, η στάση απέναντι στις εξω-ομάδες κυμαίνεται.
Sherif (1966)	Κάθε φορά που τα άτομα που ανήκουν σε μια ομάδα αλληλεπιδρούν συλλογικά ή ατομικά με μια άλλη ομάδα ή τα μέλη της, όσον αφορά στην αναγνώριση της ομάδας τους έχουμε μια περίπτωση διομαδικής συμπεριφοράς	Ομάδα, αναγνώριση ομάδας
Brewer (1979)	Παράγοντες όπως ο διομαδικός ανταγωνισμός, η ομοιότητα και η διαφορά κοινωνικής θέσης επιδρούν έμμεσα στην προκατάληψη της εσω-ομάδας, επηρεάζοντας την επικράτηση διακρίσεων μεταξύ της εσω-ομάδας και της εξω-ομάδας. Η ενίσχυση της μεροληψίας της εσω-ομάδας σχετίζεται περισσότερο με την αυξημένη ευνοιοκρατία προς τα μέλη της εσω-ομάδας παρά με την αυξημένη εχθρότητα προς τα μέλη της εξω-ομάδας.	Εσω-ομάδα Εξω-ομάδα, μεροληψία της εσω-ομάδας, διάκριση της εξω-ομάδας
Mullen, κ.ά, 1992	Η προτίμηση για τη δική μας εθνοτική ομάδα είναι τόσο διαδεδομένη που φαίνεται ότι όλες οι εθνοτικές ομάδες και οι πολιτισμοί επιδεικνύουν αυτή την προτίμηση	Εσω-ομάδα, Εθνοτική ομάδα, προτίμηση
Dovidio (1993) σελ. 171	Προτείνουμε ότι λέξεις που ορίζουν την κατάσταση της εσω-ομάδας και της εξω-ομάδας (όπως καθώς οι αντωνυμίες "εμείς" και "αυτοί") ενεργοποιούν θεμελιώδεις κατηγορίες επεξεργασίας και μπορεί να εισαγάγουν αυτόματα αξιολογικές προκαταλήψεις στην αντίληψη νέων και άγνωστων ανθρώπων. Στην αυτόματη επεξεργασία, η απλή παρουσία ενός ερεθίσματος ενεργοποιεί μια έννοια ή απάντηση, ακόμα και αν το άτομο προσπαθεί να αγνοήσει το ερέθισμα	Εσω-ομάδα, εξω-ομάδα, αξιολογική προκατάληψη εξω-ομάδας
(Hammond & Axelrod, 2006)	Ο εθνοκεντρισμός είναι ένα σχεδόν καθολικό σύνδρομο στάσεων και συμπεριφορών, συνήθως συμπεριλαμβανομένης της ευνοιοκρατίας της έσω ομάδας. Εμπειρικά στοιχεία δείχνουν ότι η προδιάθεση να ευνοηθούν οι εσω-ομάδες μπορεί εύκολα να πυροδοτηθεί ακόμη και από αυθαίρετες ομαδικές διακρίσεις και ότι η προτιμησησική συνεργασία εντός των ομάδων πραγματοποιείται ακόμη και όταν είναι μεμονωμένα δαπανηρό. Ο εθνοκεντρισμός υπογραμμίζεται ως η αιτία των εθνοτικών συγκρούσεων, της πολιτικής αστάθειας και του πολέμου.	εσω-ομάδα, πρακτικές συνεπαγωγές εθνοκεντρισμού, εθνοτικές συγκρούσεις

Kam & Kinder (2012:326)	Ο εθνοκεντρισμός είναι μία βαθιά ψυχολογική προδιάθεση που χωρίζει τον κόσμο σε εσω-ομάδες και εξω-ομάδες – σε «εμάς» και «αυτούς»	Εσω-ομάδα, εξω-ομάδα, ψυχολογική προδιάθεση
LeVine & Campbell (1972:19)	Όσο πιο αμοιβαία προτίμηση υπάρχει στην ενδο-ομάδα, τόσο πιο εθνοκεντρική θα είναι, ορίζοντας τον εθνοκεντρισμό για αυτό τον σκοπό ως βαθμό εχθρικής στάσης απέναντι στις εξω-ομάδες. Η αιτιώδης συνάφεια μπορεί να είναι προς οποιαδήποτε κατεύθυνση. Έτσι, η παρουσία απειλητικών εχθρικών ομάδων, μισητή παράλληλα από όλα τα απειλούμενα μέλη της ενδο-ομάδας, προκαλεί θετικές διαπροσωπικές συμπεριφορές μεταξύ των μελών της ενδο-ομάδας. Έτσι, προβλέποντας περισσότερη αλληλεγγύη στην ενδο-ομάδα υπό μεγαλύτερη εξω-ομαδική απειλή, η θεωρία της ισορροπίας συμφωνεί σε μία από τις πιο πανταχού παρούσες στις προβλέψεις των κοινωνικών επιστημών, θεωρία της «ρεαλιστικής ομαδικής σύγκρουσης».	Εσω-ομάδα, εξω-ομάδα, θετική συμπεριφορά, αλληλεγγύη προς την εσω-ομάδα, εχθρότητα προς την εξω-ομάδα, σύνδεση με θεωρία ρεαλιστικής σύγκρουσης
Taylor & Jaggi (1974:164)	Ο εθνοκεντρισμός υποδηλώνει ότι η ίδια εγωκεντρική προκατάληψη στην απόδοση ισχύει και σε επίπεδο ομάδας, δεδομένου ότι οι άνθρωποι θα αποδώσουν θετικά γεγονότα στη δική τους ομάδα και αρνητικά γεγονότα σε άλλες ομάδες. Οι έννοιες του εθνοκεντρισμού και της εγωκεντρικής υπόθεσης συγκλίνουν για να προτείνουν ότι τα μέλη μιας εθνογλωσσολογικής ομάδας (Ινδουιστές) κάνουν εσωτερικές αποδόσεις άλλων μελών της ίδιας ομάδας που εκτελούν κοινωνικά επιθυμητές πράξεις και εξωτερικές αποδόσεις για ανεπιθύμητες πράξεις. Το αντίθετο θα πρέπει να ισχύει όσον αφορά στις αποδόσεις μιας άλλης εθνογλωσσολογικής ομάδας (Μουσουλμανικής).	Εσω-ομάδα, εξω-ομάδα, εθνογλωσσολογικές ομάδες, απόδοση αιτιότητας
Barth Fredrik (1969) σελ.15	Ο προσδιορισμός ενός άλλου ατόμου ως μέλος μιας εθνοτικής ομάδας συνεπάγεται την κοινή χρήση κριτηρίων αξιολόγησης και κρίσης. Ως εκ τούτου, εμπεριέχει την υπόθεση ότι και οι δύο «παίζουν το ίδιο παιχνίδι», και αυτό σημαίνει ότι υπάρχει μεταξύ τους η δυνατότητα διαφοροποίησης και επέκτασης της κοινωνικής τους σχέσης για να καλύψουν τελικά όλους τους διαφορετικούς τομείς δραστηριότητας. Από την άλλη, η διχοτόμηση των άλλων ως ξένων, ως μελών μιας άλλης εθνοτικής ομάδας, συνεπάγεται αναγνώριση των περιορισμών στις κοινές αντιλήψεις, διαφορές στα κριτήρια για την κρίση της αξίας και της απόδοσης και περιορισμό της αλληλεπίδρασης με τομείς υποτιθέμενης κοινής κατανόησης και αμοιβαίου ενδιαφέροντος.	Εσω-ομάδα, εξω-ομάδα, εθνοτική ομάδα, διχοτόμηση σε εσω/εξω-ομάδες, αναγνώριση εξω-ομάδας
Booth (2014)	Ο εθνοκεντρισμός είναι μια έννοια που θεωρεί την εθνοτική ή πολιτιστική ομάδα ως κεντρικά σημαντική και ότι όλες οι άλλες ομάδες αξιολογούνται σε σχέση με τις δικές τους. Είναι μια έννοια που χρησιμοποιείται για να περιγράψει συναισθήματα ομαδικότητας και ανωτερότητας	Εσω-ομάδα, εξω-ομάδα, εθνοτική ή πολιτιστική ομάδα

Εννοιολογικός χάρτης 6.3 : Εθνοκεντρισμός κατά Brewer (1999)

Εννοιολογικός χάρτης 6.4: Εθνοκεντρισμός κατά Booth (2014)

6.3.1. Απάντηση στο 3^ο ερευνητικό ερώτημα

Το τρίτο ερευνητικό ερώτημα αφορά στις πρακτικές συνεπαγωγές της σύγκλισης ή απόκλισης των ορισμών του εθνοκεντρισμού και του εθνικισμού σε κάθε συγγραφέα. Η σύγκλιση ή η απόκλιση των εννοιών σχετίζεται με την χρήση τους σε ανάλογες έρευνες ή επιστημονικά κείμενα. Για παράδειγμα ένας ορισμός που είναι εγγύτερος στον εθνικισμό μπορεί να χρησιμοποιηθεί από έναν πολιτικό επιστήμονα ή έναν επιστήμονα των διεθνών σχέσεων. Αντίστοιχα και οι εννοιολογικοί χάρτες που δομήθηκαν μπορούν να χρησιμοποιηθούν από έναν πολιτικό επιστήμονα για να μεταβεί από την έννοια του εθνικισμού στην έννοια του εθνοκεντρισμού· ανάλογα μπορούν να χρησιμοποιηθούν από έναν επιστήμονα στο πεδίο της Κοινωνικής Ψυχολογίας ή της Επικοινωνίας και των Μέσων για να μεταβεί από την έννοια του εθνοκεντρισμού στην έννοια του εθνικισμού.

Η ανάγνωση του «εθνοκεντρισμού» συνεισφέρει στην αναγνώριση της διαφορετικής εικόνας του «άλλου» η οποία ενέχει πρακτικές συνεπαγωγές όπως οι προκαταλήψεις, τα στερεότυπα, ο ρατσισμός, η διομαδική σύγκρουση, η ευνοιοκρατία προς την εσω-ομάδα. Με την μετάβαση σε ένα ευρύτερο σχήμα, αυτό του εθνικισμού, οι πρακτικές συνεπαγωγές περιλαμβάνουν την εθνοτικές προκαταλήψεις, τον πόλεμο, τον σωβινισμό, τις αποδόσεις αιτιότητας, την διάκριση σε δίκαια και άδικα θύματα, τις εικόνες κρατών. Οι αναγνώσεις αυτές συνεισφέρουν στην αποδόμηση του πολιτικού λόγου αλλά και την αποδόμηση υποκειμενικών θεωριών που διέπουν τον καθημερινό λόγο καθώς και στην μελέτη των επιδράσεων των Μέσων στη διαμόρφωση εικόνων κρατών.

6.3.2. Αξιοποίηση Ευρημάτων για την Ανάπτυξη Διδακτικής Πρότασης

Πρόταση διδακτικής αξιοποίησης: να δομηθούν οι εννοιολογικοί χάρτες στους υπόλοιπους ορισμούς του εθνοκεντρισμού. Στη συνέχεια να δομηθεί ένας νέος θεωρητικός εννοιολογικός χάρτης για την μετάβαση από τον εθνοκεντρισμό στον εθνικισμό και αντίστροφα. Ο εννοιολογικός χάρτης μπορεί να βασιστεί στον ορισμό που δίνουν οι Hammond & Axelrod (2006) ο οποίος βρίσκεται στο μεταίχμιο των δύο ορισμών αλλά να εμπλουτιστεί και με στοιχεία από τους υπόλοιπους ορισμούς.

Διδακτικός σκοπός της άσκησης αποτελεί η κατασκευή ενός προσωπικού εννοιολογικού χάρτη που να συσχετίζει όλες τις έννοιες και να δείχνει την μετάβαση από τον εθνοκεντρισμό στον εθνικισμό ή και αντίστροφα. Η άσκηση είναι χρήσιμη για την βαθύτερη κατανόηση των συσχετίσεων μέσω της μεταφοράς όλων των επιμέρους εννοιών σε ένα συμπεριληπτικό πλαίσιο αλλά και της σύνδεσης που μπορεί να γίνει μεταξύ της θεωρίας του «εθνοκεντρισμού» με άλλες θεωρίες όπως αναφέρθηκε.

6.4. Εννοιολογικοί Χάρτες Ειδησεογραφικού Εθνοκεντρισμού

Στο πρώτο μέρος της ενότητας αυτής παρουσιάζονται εννοιολογικοί χάρτες του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού από τρία επιλεγμένα δημοσιεύματα, παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά τους κι επεξηγούνται οι διαφοροποιήσεις τους. Στο δεύτερο μέρος αξιοποιείται το υλικό των εννοιολογικών χαρτών για να απαντηθεί το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα σχετικά με την απόκλιση των ορισμών του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού από το αρχικό εννοιολογικό πλαίσιο του εθνοκεντρισμού όπως διατυπώνεται στον Sumner. Στο τρίτο μέρος της ενότητας αξιοποιούνται τα ευρήματα της ανάλυσης ως βάση για την ανάπτυξη διδακτικής πρότασης.

6.4.1. Παρουσίαση Εννοιολογικών Χαρτών Ειδησεογραφικού Εθνοκεντρισμού

Στον εννοιολογικό χάρτη 6.5 αποτυπώνεται ο ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Galtung & Ruge. Στο υπό ανάλυση κείμενο ο εθνοκεντρισμός των Μέσων αφορά μία αξία των ειδήσεων. Οι διεθνείς ειδήσεις εσωτερικεύονται μέσω του πολιτισμικά παρόμοιου γεγονότος ώστε να αποκλείονται οι περιπτώσεις που διαφέρουν πολιτισμικά. Η επιβεβαίωση της εσω-ομάδας προκύπτει έμμεσα. Επίσης, οι διεθνείς ειδήσεις εσωτερικεύονται μέσω της «συνάφειας» με μία άλλη χώρα που είναι πολιτισμικά απομακρυσμένη. Δηλαδή, οι ειδήσεις εσωτερικεύονται μόνο αν πρόκειται για λόγους εθνικού συμφέροντος όπως μία σύγκρουση με ένα άλλο έθνος. Στους Galtung & Ruge (1965) η αξιολόγηση του άλλου έθνους δεν είναι φανερή στον εννοιολογικό χάρτη, είναι έμμεσα εφόσον εσωτερικεύονται ειδήσεις που αφορούν μόνο τα πολιτισμικά παρόμοια γεγονότα

με το έθνος που αποτελεί την έσω-ομάδα. Με παρόμοιο τρόπο στην περίπτωση της εσωτερίκευσης μέσω «συνάφειας», οι ειδήσεις ερμηνεύονται μέσα από το εθνικό συμφέρον.

Στον εννοιολογικό χάρτη 6.6 αποτυπώνεται ο ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Gans (1979). Ο εθνοκεντρισμός των Μέσων στον Gans (1979) αφορά μία αξία των ειδήσεων. Στηρίζεται στην επιβεβαίωση της εσω-ομάδας (έθνος) αλλά και στην αξιολόγηση της εξω-ομάδας (ξένο έθνος) σχετικά με το αν αποκλίνει από τις αξίες της εσω-ομάδας. Η επιβεβαίωση του έθνους δεν εμφανίζεται στον εννοιολογικό χάρτη αλλά υπονοείται. Οι άλλες χώρες κρίνονται σύμφωνα με τα αμερικανικά πρότυπα, δηλαδή σε όρους πολιτισμικής εγγύτητας. Μέσω των ΜΜΕ οικοδομείται η εθνική ταυτότητα, διότι ενισχύεται στα άτομα η αίσθηση ότι ανήκουν σε μια κοινότητα της ίδιας μοίρας. Ιδιαίτερως δε, ο εθνοκεντρισμός είναι εμφανής στην περίπτωση των πολεμικών ειδήσεων όπου ο «άλλος» περιγράφεται ως εχθρός, περίπτωση συμβατή στο πλαίσιο του εθνικού συμφέροντος και εμφανίζεται στον εννοιολογικό χάρτη.

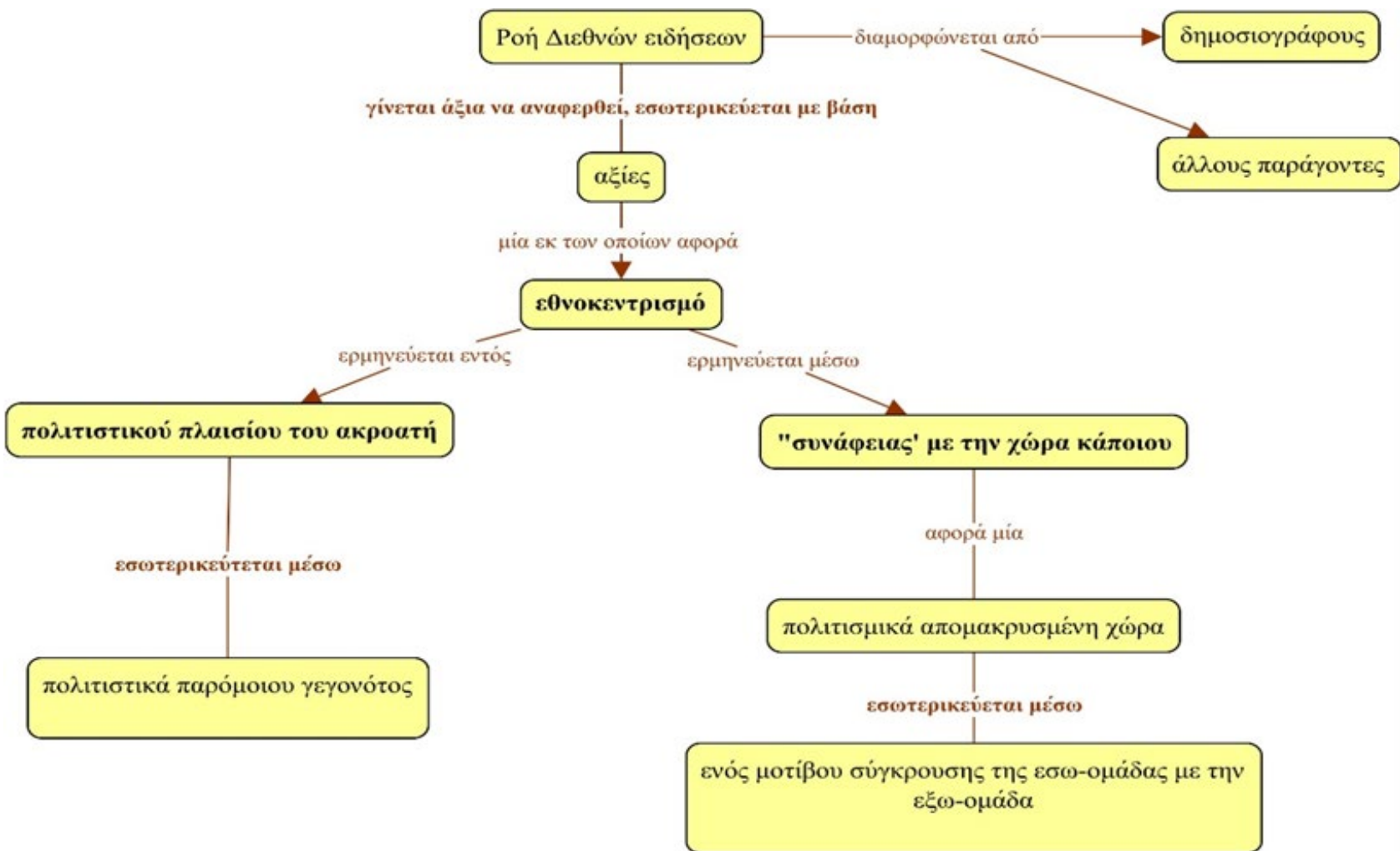
Μέσω του εθνοκεντρισμού των Μέσων διαμορφώνονται οι απεικονίσεις των ξένων χωρών. Επίσης, ο εθνοκεντρισμός υποστηρίζεται και στις εγχώριες ειδήσεις όταν αυτές αφορούν επικριτικές ιστορίες για το έθνος. Οι ειδήσεις αυτές αντιμετωπίζονται ως αποκλίνουσες περιπτώσεις από τα αμερικανικά ιδανικά και με αυτό τον τρόπο ενισχύεται η εσω-ομάδα. Τέλος, στον εννοιολογικό χάρτη 6.6 καταγράφεται και ο ρόλος των πηγών στην διαμόρφωση των αξιών των ειδήσεων.

Στον εννοιολογικό χάρτη 6.7 καταγράφεται ο ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Shoemaker κ.ά. (1991). Στους Shoemaker κ.ά. (1991), τα αμερικανικά μέσα εσωτερικεύουν μόνο ειδήσεις που είτε αποκλίνουν από τις αμερικανικές αξίες, είτε επηρεάζουν την κοινωνική αλλαγή στην χώρα περίπτωσης και αυτές μόνο εφόσον αφορούν έθνη με οικονομική, πολιτική ή πολιτιστική σημασία για τις ΗΠΑ. Οι δύο αυτοί τύποι απόκλισης αποτελούν δυνητικά προβλήματα στο status quo, δεδομένου ότι παρουσιάζουν σαφείς προκλήσεις. Συνεπώς, τα άλλα έθνη κρίνονται ή και αποκλείονται από τις ειδήσεις με συνέπεια να αγνοούνται ή και να διαστρεβλώνονται τα γεγονότα που τα αφορούν σύμφωνα με τους Shoemaker κ.ά. (1991).

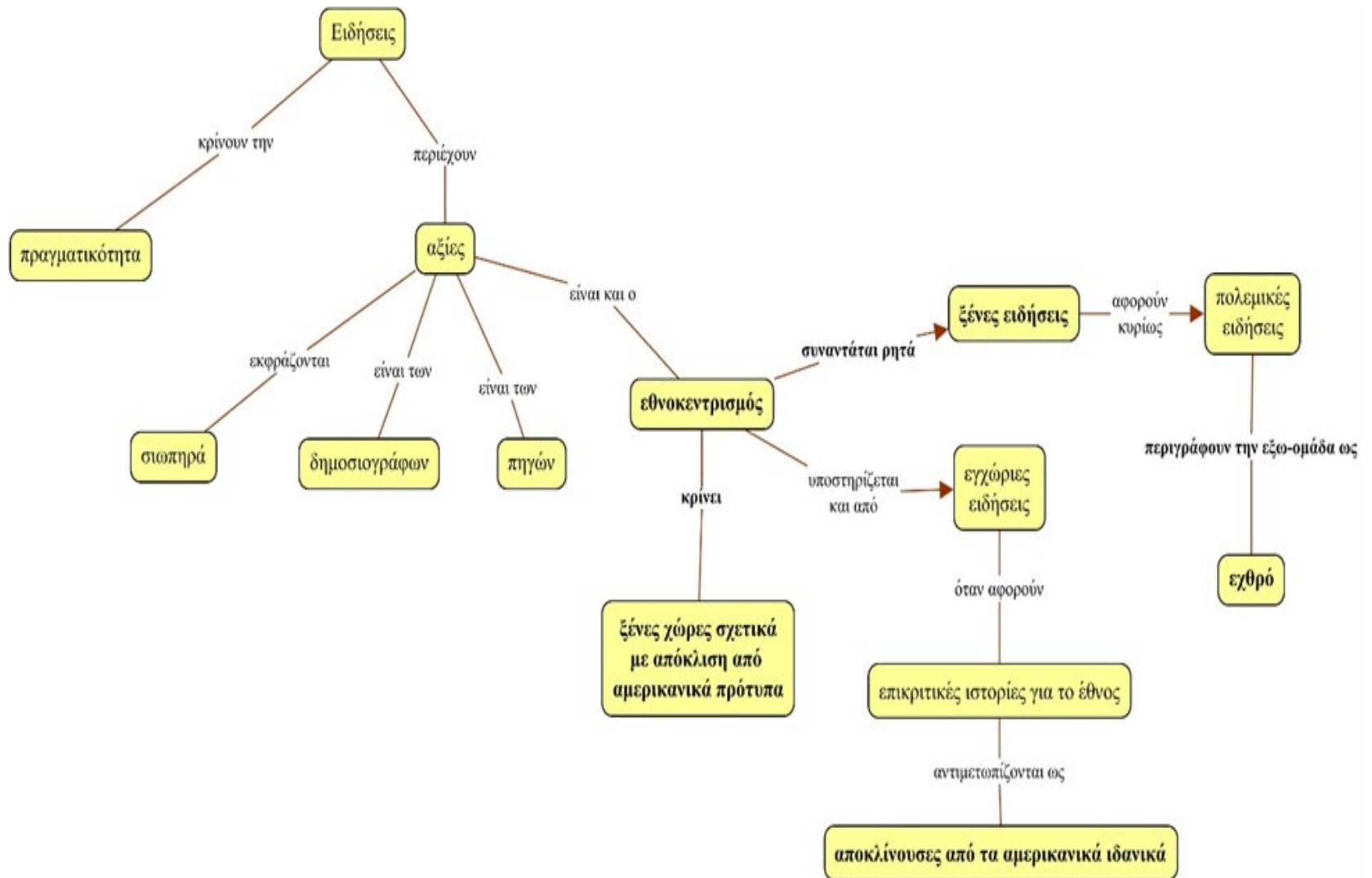
Σύμφωνα με έρευνες γνωστικών ψυχολόγων τα αποκλίνοντα γεγονότα όχι μόνο λαμβάνουν περισσότερη προσοχή από τα μη αποκλίνοντα γεγονότα, αλλά τέτοια γεγονότα πιθανώς επεξεργάζονται γνωστικά περισσότερο και παραμένουν στην μνήμη για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα σε σχέση με τα μη αποκλίνοντα γεγονότα. Οι ειδήσεις για γεγονότα που απειλούν την κοινωνική αλλαγή παρέχουν πληροφορίες σχετικά με την κατάρρευση των κανονικών λειτουργιών και ειδήσεις σχετικά με γεγονότα που παραβιάζουν τους κανόνες μεταδίδουν άμεσες ιδεολογικές εναλλακτικές λύσεις στο status quo. Όταν τέτοιες πληροφορίες σχετικά με αποκλίνοντα συμβάντα συμβαίνουν σε συνδυασμό με σημαντικούς δείκτες της πολιτικής ή οικονομικής σημασίας μιας χώρας για τις Ηνωμένες Πολιτείες, τα αμερικανικά μέσα ενημέρωσης δίνουν μεγάλη κάλυψη σε αυτά (Shoemaker κ.ά., 1991).

Η επιβεβαίωση της εσω-ομάδας υπονοείται και δεν εμφανίζεται στον εννοιολογικό χάρτη. Η αξιολόγηση της εξω-ομάδας προκύπτει μέσω της διαστρέβλωσης ή άγνοιας της ξένης χώρας ενισχύοντας το στερεότυπο αστάθειας των τρίτων χωρών και διαμορφώνοντας τις απεικονίσεις των τρίτων χωρών. Οι απεικονίσεις αυτές είναι πολύ σημαντικές για την λήψη αποφάσεων και την ανάληψη κρατικών δράσεων σε σχέση με άλλα κράτη.

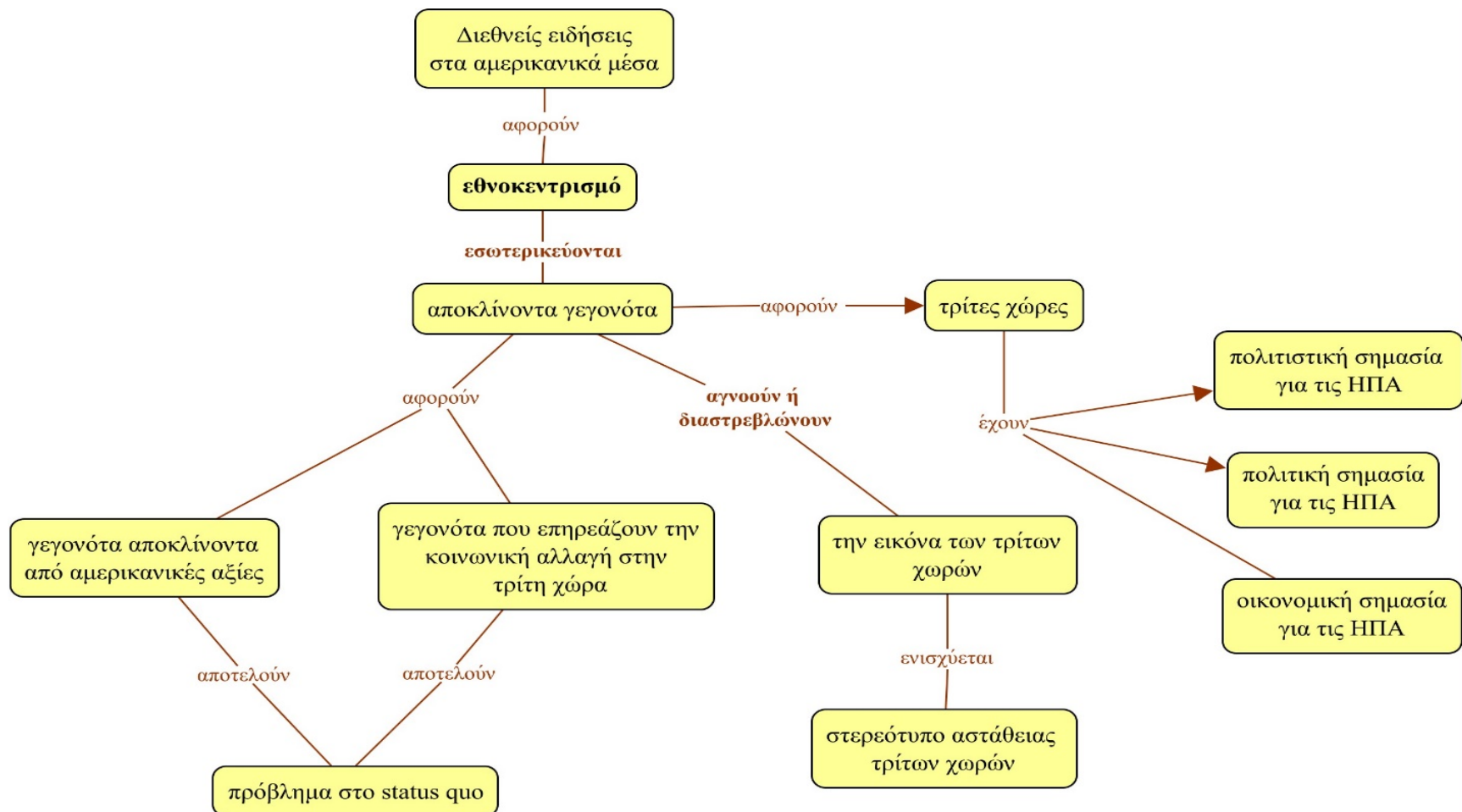
Εννοιολογικός χάρτης 6.5: Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Galtung & Ruge (1965)

Εννοιολογικός χάρτης 6.6: Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Gans (1979)

Εννοιολογικός χάρτης 6.7: Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Shoemaker κ.ά. (1991)

6.4.2. Απάντηση στο 4^ο Ερευνητικό Ερώτημα

Το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα αφορά τον βαθμό και τον τρόπο απόκλισης των λειτουργικών ορισμών του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού από το αρχικό εννοιολογικό πλαίσιο του εθνοκεντρισμού όπως διατυπώνεται στον Sumner. Οι τρεις εννοιολογικοί χάρτες περιγράφουν τον ειδησεογραφικό εθνοκεντρισμό και είναι βασικοί για την παρούσα έρευνα. Η συσχέτιση των ερευνών των Galtung & Ruge (1965), Gans (1979), Shoemaker κ.ά. (1991) εξετάζει τον τρόπο και το βαθμό απόκλισης του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού, όπως ορίζεται από τον κάθε συγγραφέα, από το αρχικό εννοιολογικό πλαίσιο του εθνοκεντρισμού όπως διατυπώνεται στον Sumner (1906).

Οι Galtung & Ruge (1965) και ο Gans (1979) ορίζουν τον εθνοκεντρισμό των Μέσων ως ειδησεογραφική αξία. Μέσω του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού εσωτερικεύονται οι διεθνείς ειδήσεις με τρόπο ώστε να γίνονται κατανοητές από το κοινό. Η επιβεβαίωση του έθνους και στους τρεις συγγραφείς προκύπτει έμμεσα, ενώ η αξιολόγηση του άλλου έθνους στους Gans (1979) και Shoemaker κ.ά. (1991) εμφανίζεται στον εννοιολογικό χάρτη αντίθετα με των Galtung & Ruge (1965) στους οποίους δεν εμφανίζεται.

Οι τρεις ορισμοί του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού αποκλίνουν από το αρχικό εννοιολογικό πλαίσιο του Sumner (1906) στον βαθμό που αφορούν μία ειδησεογραφική αξία. Υπονούνται οι έννοιες της εσω-ομάδας και εξω-ομάδας αφού στον ειδησεογραφικό εθνοκεντρισμό το έθνος αποτελεί την εσω-ομάδα. Δηλαδή, ο εθνοκεντρισμός των Μέσων αναφέρεται με κυριολεκτικό τρόπο στην έννοια του έθνους και όχι συνεκδοχικό. Στην περίπτωση αυτή ο εθνοκεντρισμός των Μέσων είναι εγγύτερος στην κατά κυριολεξία αναφορά στο έθνος αντίστοιχα με το εννοιολογικό πλαίσιο του εθνικισμού. Ο λόγος είναι ότι το σύστημα των μέσων ενημέρωσης έχει δομηθεί με βάση το έθνος-κράτος με αποτέλεσμα να λειτουργεί ως «ενδογενής σταθεροποιητής/build-in stabilizer» για την εθνική ταυτότητα¹²

---

¹² Την έννοια του εθνοκεντρισμού των μέσων ενημέρωσης ως ενδογενή σταθεροποιητή στην εθνική ταυτότητα αξιοποιεί ο Σαμαράς (2007) για να διερευνήσει της ενδογενείς ανασχέσεις στην διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης οι οποίες ανακύπτουν από την λειτουργία των συστημάτων πολιτικής επικοινωνίας των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο επίπεδο του έθνους-κράτους.

6.4.3. Αξιοποίηση Ευρημάτων για την Ανάπτυξη Διδακτικής Πρότασης

Τα εννοιολογικά πλαίσια που προκύπτουν από τους τρεις συγγραφείς εργαλειτουργούνται στην ανάπτυξη της διδακτικής πρότασης για την έννοια του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού που είναι κεντρική στην παρούσα έρευνα. Οι τρεις εννοιολογικοί χάρτες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ξεχωριστά για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο εσωτερικεύονται οι διεθνείς ειδήσεις αλλά και τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται η εικόνα των ξένων κρατών. Επίσης, μπορούν να συγκροτηθούν σε έναν κεντρικό χάρτη για την έννοια του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού που να περιλαμβάνει όλες τις αναφερόμενες έννοιες στους διαφορετικούς συγγραφείς ώστε να χρησιμοποιηθεί σε ένα ωριαίο διδακτικό πλαίσιο για την διδασκαλία του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού.

Μέσω της άσκησης που εκφωνείται στη συνέχεια, αναμένεται να μελετηθεί με ποιον τρόπο λειτουργεί ο ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός στην συγκεκριμένη περίπτωση. Ο καταλληλότερος χάρτης είναι αυτός των Galtung & Ruge (1965) ο οποίος εσωτερικεύει την είδηση του βέτο της Ρωσίας στο προσχέδιο ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για την κλιματική αλλαγή. Η είδηση εσωτερικεύεται μέσω ενός μοτίβου διαφωνίας της Ρωσίας με το Συμβούλιο Ασφαλείας του οποίου μέλος είναι και οι ΗΠΑ. Σημαντικές στη διαμόρφωση της εικόνας της Ρωσίας αποτελούν οι απόψεις του δημοσιογράφου και των άλλων παραγόντων, όπως των κρατικών παραγόντων. Ο φοιτητής μπορεί να αναγνωρίσει τα αποσπάσματα εκείνα που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της εικόνας της Ρωσίας, όπως επίσης, να αναγνωρίσει ότι ο εθνοκεντρισμός των Μέσων είναι εγγύτερος στην κατά κυριολεξία αναφορά στο έθνος. Η διαμόρφωση του χάρτη οφείλει να είναι προσαρμοσμένη στο συγκεκριμένο άρθρο και αποτελεί μία πρακτική εξάσκηση για την κατανόηση της λειτουργίας του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού και της διαφοράς του από τον εθνοκεντρισμό του Sumner.

Εκφώνηση Άσκησης: Εφαρμόστε τον χάρτη που θεωρείτε περισσότερο κατάλληλο κάνοντας τις απαραίτητες προσαρμογές για την απεικόνιση της εσωτερίκευσης διεθνών ειδήσεων και διαμόρφωσης εικόνας ξένου κράτους στο άρθρο των NY Times για το βέτο της Ρωσίας στο ψήφισμα του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ σχετικά με την κλιματική αλλαγή: <https://www.nytimes.com/2021/12/13/world/americas/un-climate-change-russia.html>

6.5. Εθνοκεντρισμός και Εθνικό Συμφέρον

6.5.1. Εισαγωγική Σημείωση

Στην συνέχεια προσεγγίζονται τα εξής ερευνητικά ερωτήματα: Ερώτημα 5: «Είναι οι έννοιες του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και του «εθνικού συμφέροντος» ταυτόσημες;» Ερώτημα 6: «Οι λειτουργικοί ορισμοί των εννοιών του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και του «εθνικού συμφέροντος» σε διαφορετικούς συγγραφείς οδηγούν σε συγκλίνουσες ή αποκλίνουσες σχέσεις μεταξύ των δύο ορισμών;» Ερευνητικό ερώτημα 7: «Ποιες είναι οι πρακτικές συνεπαγωγές της σύγκλισης ή απόκλισης των δύο ορισμών σε κάθε συγγραφέα;»

Για να απαντηθούν αυτά τα ερευνητικά ερωτήματα αρχικά διερευνάται η έννοια του «εθνικού συμφέροντος» και κατασκευάζονται οι εννοιολογικοί χάρτες του εθνικού συμφέροντος κατά τους ρεαλιστές και κατά τους κονστρουκτιβιστές. Στη συνέχεια, τα κείμενα των Liebes (1992), Lee κ.ά. (2001), Nossek (2004), Σαμαράς (2009), Handley & Ismail (2010), Tang (2010), και Πλειός & Φραγκονικολόπουλος (2010) συγκροτούνται σε εννοιολογικούς χάρτες με τρόπο ώστε να φαίνεται η συσχέτιση τους με την έννοια του εθνικού συμφέροντος, κυρίως στις περιπτώσεις για τις οποίες η αναφορά της έννοιας του «εθνικού συμφέροντος» στο επιστημονικό κείμενο είναι αρκετά εμφανής.

Μέσω της σύγκρισης των εννοιολογικών χαρτών απαντώνται τα ερευνητικά ερωτήματα και ταυτόχρονα αξιοποιούνται τα ευρήματα στην ανάπτυξη διδακτικών προτάσεων μέσω εκφωνήσεων ασκήσεων και παρουσίασης των διδακτικών στόχων και κριτηρίων αξιολόγησης των ασκήσεων.

6.5.2. Περί του Εθνικού Συμφέροντος

Για τους κλασσικούς ρεαλιστές των Διεθνών Σχέσεων, το εθνικό συμφέρον είναι ο βασικός οδηγός για μία υπεύθυνη εξωτερική πολιτική: είναι μία ηθική ιδέα που πρέπει να υπερασπίζεται και να προάγεται από τους αρχηγούς των κρατών (Jackson & Georg, 2007:78). Για τους ρεαλιστές η διεθνής πολιτική διαφέρει από την εσωτερική πολιτική κυρίως εξαιτίας της αναρχίας. Η απουσία ενός υπερεθνικού κράτους θέτει τα κράτη σε αναπόφευκτο και αέναο ανταγωνισμό –το λεγόμενο δίλημμα της ασφάλειας. Συνεπώς, το

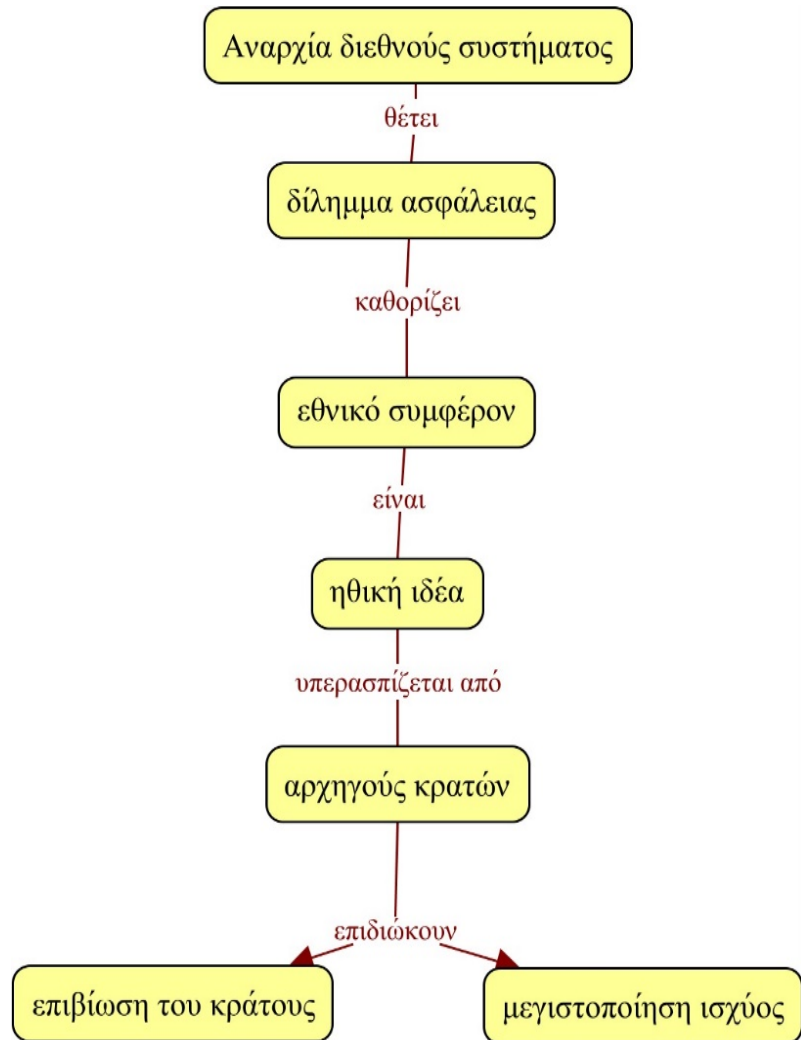
γενικό περιεχόμενο του εθνικού συμφέροντος καθορίζεται απαγωγικά· συνάγεται από την αναρχία του διεθνούς συστήματος (Weldes, 1996:278). Στην έννοια του εθνικού συμφέροντος εμπεριέχεται η ιδέα ότι οι διπλωματικές και στρατιωτικές κινήσεις πρέπει κατά καιρούς να σχεδιάζονται προσεκτικά για να μην τεθεί σε κίνδυνο η επιβίωση του κράτους και η προσπάθεια για μεγιστοποίηση της ισχύος του (Waltz, 1979:134). Η νοηματοδότηση του εθνικού συμφέροντος από τους ρεαλιστές απεικονίζεται στον εννοιολογικό χάρτη 6.8.

Για τον κονστρουκτιβισμό το «εθνικό συμφέρον», εννοιολογικά, αποτελεί μία κοινωνική κατασκευή (Weldes, 1996:276). Για να μπορέσουν οι κρατικοί αξιωματούχοι να δράσουν για το κράτος, πρέπει να συμμετάσχουν σε μια διαδικασία ερμηνείας προκειμένου να κατανοήσουν τόσο την κατάσταση που αντιμετωπίζει το κράτος όσο και τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να αντιδράσει σε αυτήν. Αυτή η διαδικασία ερμηνείας με τη σειρά της, προϋποθέτει μια γλώσσα που μοιράζεται τουλάχιστον από εκείνους τους κρατικούς αξιωματούχους που εμπλέκονται στον καθορισμό της κρατικής δράσης, και από το ακροατήριο για το οποίο η κρατική δράση πρέπει να είναι νόμιμη. Αυτή η κοινή γλώσσα είναι αυτή του «εθνικού συμφέροντος» (Weldes, 1996). Το περιεχόμενο του «εθνικού συμφέροντος», στη συνέχεια, παράγεται από μια διαδικασία εκπροσώπησης μέσω της οποίας οι κρατικοί αξιωματούχοι (μεταξύ άλλων) νοηματοδοτούν το διεθνές τους πλαίσιο. Το εθνικό συμφέρον, δηλαδή, κατασκευάζεται, δημιουργείται ως ένα ουσιαστικό αντικείμενο, από κοινές έννοιες μέσω των οποίων γίνεται κατανοητός ο κόσμος, ιδιαίτερα το διεθνές σύστημα και η θέση του κράτους σε αυτό (Weldes, 1996:277). Το «εθνικό συμφέρον» είναι σημαντικό για τη διεθνή πολιτική με δύο τρόπους: Πρώτον, μέσω της έννοιας του «εθνικού συμφέροντος» οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής κατανοούν τους στόχους που πρέπει να επιδιώκει η εξωτερική πολιτική ενός κράτους. Έτσι, στην πράξη αποτελεί τη βάση για κρατική δράση. Δεύτερον, λειτουργεί ως ρητορικό εργαλείο μέσω του οποίου δημιουργείται η νομιμότητα και η πολιτική υποστήριξη της κρατικής δράσης. Συνεπώς, το εθνικό συμφέρον έχει σημαντική δύναμη, δεδομένου ότι συμβάλλει στη σύσταση και στη νομιμοποίηση των ενεργειών των κρατών (Weldes, 1996). Το εθνικό συμφέρον κατά τους κονστρουκτιβιστές απεικονίζεται στον εννοιολογικό χάρτη 6.9.

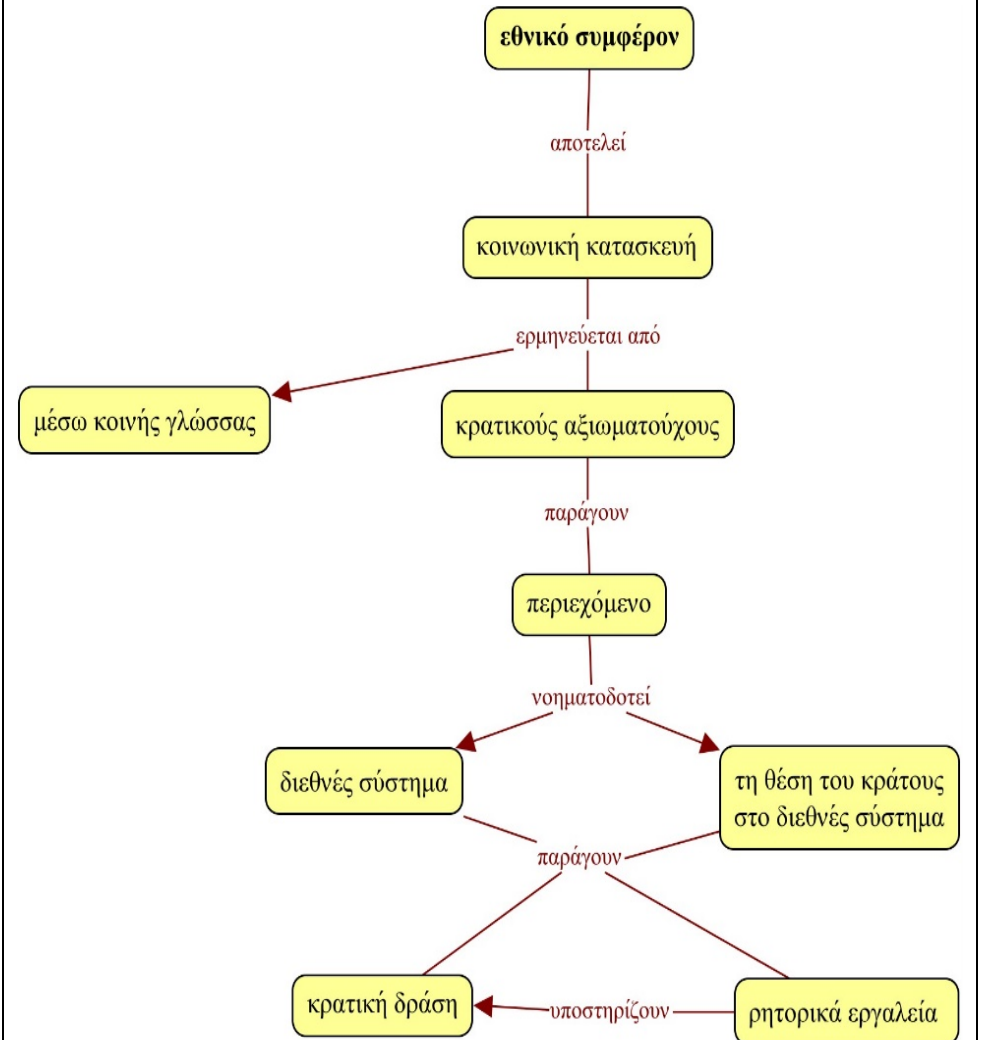
Για τον Nye (1999) σε μία δημοκρατία το εθνικό συμφέρον είναι απλώς το σύνολο των κοινών προτεραιοτήτων όσον αφορά στις σχέσεις με τον υπόλοιπο κόσμο. Είναι ευρύτερο από τα στρατηγικά συμφέροντα, αν και αποτελούν μέρος του. Μπορεί να περιλαμβάνει αξίες όπως τα ανθρώπινες δικαιώματα και η δημοκρατία, εάν το κοινό αισθάνεται ότι αυτές οι αξίες είναι τόσο σημαντικές για την ταυτότητά του ώστε προτίθεται να καταβάλει το κόστος για την προώθησή τους. Ο αμερικανικός λαός πιστεύει ξεκάθαρα ότι τα συμφέροντά του περιλαμβάνουν ορισμένες αξίες και την προώθησή τους στο εξωτερικό όπως στην εθνική κάθαρση στα Βαλκάνια (Nye, 1999). Ένας δημοκρατικός ορισμός του εθνικού συμφέροντος δεν αποδέχεται τη διάκριση μεταξύ μίας εξωτερικής πολιτικής βασιζόμενη στην ηθική και μιας εξωτερικής πολιτικής βασιζόμενης στο συμφέρον. Οι ηθικές αξίες είναι απλά άυλα συμφέροντα. Οι ηγέτες και οι εμπειρογνώμονες μπορεί να επισημαίνουν το κόστος της ικανοποίησης των αξιών. Αλλά αν ένα ενημερωμένο κοινό διαφωνεί, οι ειδικοί δεν μπορούν να αρνηθούν τη νομιμότητα της κοινής γνώμης. Δημοσκοπήσεις δείχνουν ότι οι αμερικανοί δεν είναι ούτε απομονωτιστές ούτε πρόθυμοι να χρησιμεύουν ως αστυνομία του κόσμου (Nye, 1999: 23).

Οι διάφορες θεωρίες στις Διεθνείς Σχέσεις έχουν δεχτεί κριτικές. Ωστόσο, για τις ανάγκες της παρούσας διατριβής, ανεξάρτητα από το περιεχόμενο που λαμβάνει κάθε φορά η έννοια του «εθνικού συμφέροντος», αναφερόμαστε στον όρο, θεωρώντας, ότι αφορά τους στόχους που επιδιώκει η εξωτερική πολιτική ενός κράτους μέσω των υπευθύνων χάραξης πολιτικής. Οι εννοιολογικοί χάρτες δομούνται με τρόπο ώστε να φαίνεται η συσχέτιση μεταξύ εθνικισμού και εθνικού συμφέροντος, όπου αυτό είναι δυνατό και υπάρχει αναφορά στους συγγραφείς. Αναφέρονται οι βασικές έννοιες των επιστημονικών κειμένων σχετικά με το πλαίσιο εσωτερίκευσης, τους μηχανισμούς πλαισίωσης, το ρόλο των άλλων παραγόντων στην εσωτερίκευση και η σχέση της εσωτερίκευσης με την παγκοσμιοποίηση όπου αναφέρεται.

Εννοιολογικός χάρτης 6.8.: Εθνικό συμφέρον κατά τους Ρεαλιστές

Εννοιολογικός χάρτης 6.9.: Εθνικό Συμφέρον κατά τους Κονστρουκτιβιστές

6.5.3. Εννοιολογικοί Χάρτες στην Διατομή Ειδησεογραφικού Εθνοκεντρισμού και Εθνικού Συμφέροντος

6.5.3.1. Ειδησεογραφική κάλυψη σε συνθήκες πολέμου κατά Liebes (1992)

Στον εννοιολογικό χάρτη 6.10 παρουσιάζεται η ειδησεογραφική κάλυψη σε συνθήκες πολέμου κατά Liebes (1992). Οι συνθήκες πολέμου συνιστούν ιδιαίτερες συνθήκες στις οποίες δοκιμάζονται οι εξής δημοσιογραφικές επιλογές: ο πόλεμος αφορά την χώρα του δημοσιογράφου (ο πόλεμός «μας») ή αφορά άλλη χώρα (ο πόλεμός «τους»). Κυρίαρχο πλαίσιο εσωτερίκευσης είναι το εθνικό πλαίσιο, εφόσον, ο πόλεμος είναι «δικός μας». Δηλαδή, οι στρατηγικές «εσωτερίκευσης» λειτουργούν ως μέσο προστασίας της εθνικής ταυτότητας. Όταν η πολεμική σύγκρουση αφορά την χώρα του δημοσιογράφου, εκτός από την εθνική ταυτότητα του δημοσιογράφου, το πόσο μεγάλη ή μικρή θα είναι η κάλυψη των γεγονότων, αντανakλά τις πιέσεις που δέχεται το δημοσιογραφικό επάγγελμα, όπως, τις εγκαθιδρυμένες στάσεις της χώρας, τις επιλογές της πολιτικής ηγεσίας, αλλά και την αξιολόγηση των μέσων της δραματικότητας των γεγονότων και του ενδιαφέροντος του κοινού για τις ιστορίες που καλύπτονται (Liebes, 1992).

Στην Liebes (1992) ο ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός ταυτίζεται με το εθνικό συμφέρον- δεν εμφανίζεται ο όρος «εθνικό συμφέρον» στο κείμενο αλλά ο όρος «ευημερία» της κοινωνίας (Liebes, 1992:44). Ο όρος εθνικό πλαίσιο χρησιμοποιείται στην παρούσα εργασία ως κωδικοποίηση της πρόσληψης των εθνικών συμφερόντων, όπως αυτά ορίζονται σύμφωνα με την εξωτερική πολιτική του κράτους από τα ΜΜΕ (αντίστοιχα βλ. Σαμαράς, 2009:458). Οι περιορισμοί που θέτουν οι πόλεμοί «μας» στη δημοσιογραφία, αντανakλούν μία σειρά μηχανισμών πλαισίωσης που αποκόπτουν, ωραιοποιούν, εξισώνουν, εξατομικεύουν, δαιμονοποιούν και πλαισιώνουν τον «άλλο» χάριν του εθνικού συμφέροντος.

Στην αμερικανική περίπτωση η επιλογή των μέσων ενημέρωσης αντέγραψε εκείνη της πολιτικής ηγεσίας στη μεγιστοποίηση της ιρακινής απειλής. Σύμφωνα με την Liebes (1992) οι δημοσιογράφοι είναι απρόθυμοι να αναγνωρίσουν το δίλημμα της επιλογής μεταξύ εθνικού ή επαγγελματικού πλαισίου, όχι μόνο με την αποδοχή των πολλαπλών και

διαφορετικών πιέσεων κάτω από την οποία λειτουργούν, αλλά και αναγνωρίζοντας την ενστικτώδη πίστη στη δική τους πλευρά αντί στην προσήλωσή τους στην ιδεολογία του επαγγέλματός τους. Αυτό εμφανίστηκε δημόσια όταν, στον απόηχο του πολέμου, αμερικανοί δημοσιογράφοι διαμαρτυρήθηκαν για τον έλεγχο και τη χειραγώγηση των μέσων ενημέρωσης από τις κρατικές αρχές, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι λόγω αυτών των περιορισμών τα μέσα ενημέρωσης «έχασαν τον πόλεμο».

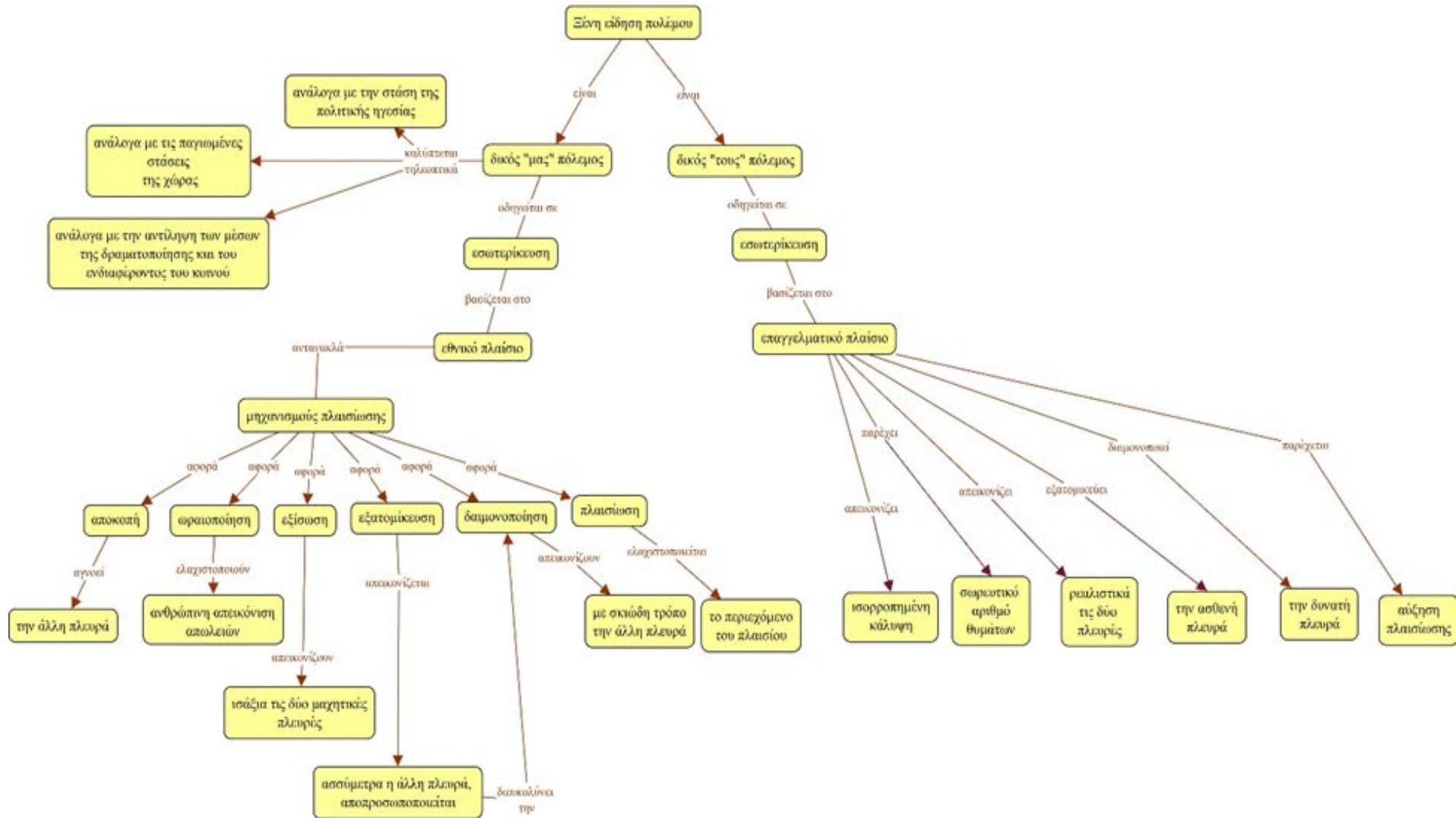
Αξιοποίηση ευρημάτων για την ανάπτυξη διδακτικής πρότασης: Ο εννοιολογικός χάρτης της Liebes (1992) μπορεί να αξιοποιηθεί στην ανάλυση των μηχανισμών πλαισίωσης στην περίπτωση μιας πολεμικής είδησης είτε είναι «δική μας» είτε είναι «δική τους». Μέσω της κατηγοριοποίησης της πολεμικής είδησης ο εκπαιδευόμενος προϊδεάζεται για τους μηχανισμούς πλαισίωσης που θα χρησιμοποιηθούν. Στη συνέχεια, μπορεί να κάνει τον έλεγχο έχοντας ως οδηγό τον χάρτη και να οδηγηθεί σε συμπεράσματα για το κείμενο που μελετά. Μπορεί, επίσης, να χρησιμοποιηθεί για την μελέτη των ειδήσεων που κατασκευάζονται σύμφωνα με τις εγκαθιδρυμένες στάσεις της χώρας, τις επιλογές της πολιτικής ηγεσίας, αλλά και την αξιολόγηση των μέσων της δραματικότητας των γεγονότων και του ενδιαφέροντος του κοινού για τις ιστορίες που καλύπτονται. Αυτοί είναι παράγοντες που επηρεάζουν την κάλυψη της είδησης επομένως και τους μηχανισμούς πλαισίωσης που θα ακολουθήσουν.

Άσκηση: Προτείνεται η μελέτη του επιστημονικού κειμένου: Mejias UA and Vokuev NE (2017) Disinformation and the media: the case of Russia and Ukraine. *Media, Culture & Society* 39(7): 1027-1042 για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης μεταμορφώνουν ριζικά τη σχέση μεταξύ κρατών, οργανισμών μέσω ενημέρωσης και κοινού όσον αφορά την προπαγάνδα. Εμπλουτίστε τον χάρτη της Liebes (1992) με την συνεισφορά του διαδικτύου στην κατασκευή των ειδήσεων.

Οδηγίες και μαθησιακή στοχοθεσία: Ο εννοιολογικός χάρτης μπορεί να εμπλουτιστεί ώστε να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες συνθήκες πληροφόρησης μέσω του διαδικτύου. Το διαδίκτυο ενίσχυσε τη δύναμη των πολιτικών παραγόντων να δημιουργούν παραπληροφόρηση αλλά και ο ίδιοι οι πολίτες συμμετέχουν ενεργά στη δική τους χρήση μέσων κοινωνικής δικτύωσης για τη δημιουργία, κατανάλωση ή διανομή ψευδών

πληροφοριών, σε μια νέα τάξη όπου η παραπληροφόρηση αυξάνεται. Οι παράγοντες αυτοί συνεισφέρουν στην διαδικασία πλαισίωσης. Μέσω της κατασκευής ενός προσωπικού εννοιολογικού χάρτη ο εκπαιδευόμενος συμμετέχει στην δημιουργία ενός εργαλείου για την αναγνώριση των παραγόντων που καθοδηγούν την πλαισίωση και τις επιδράσεις των Μέσων.

Εννοιολογικός χάρτης 6.10: Ειδησεογραφική κάλυψη σε συνθήκες πολέμου κατά Liebes (1992)

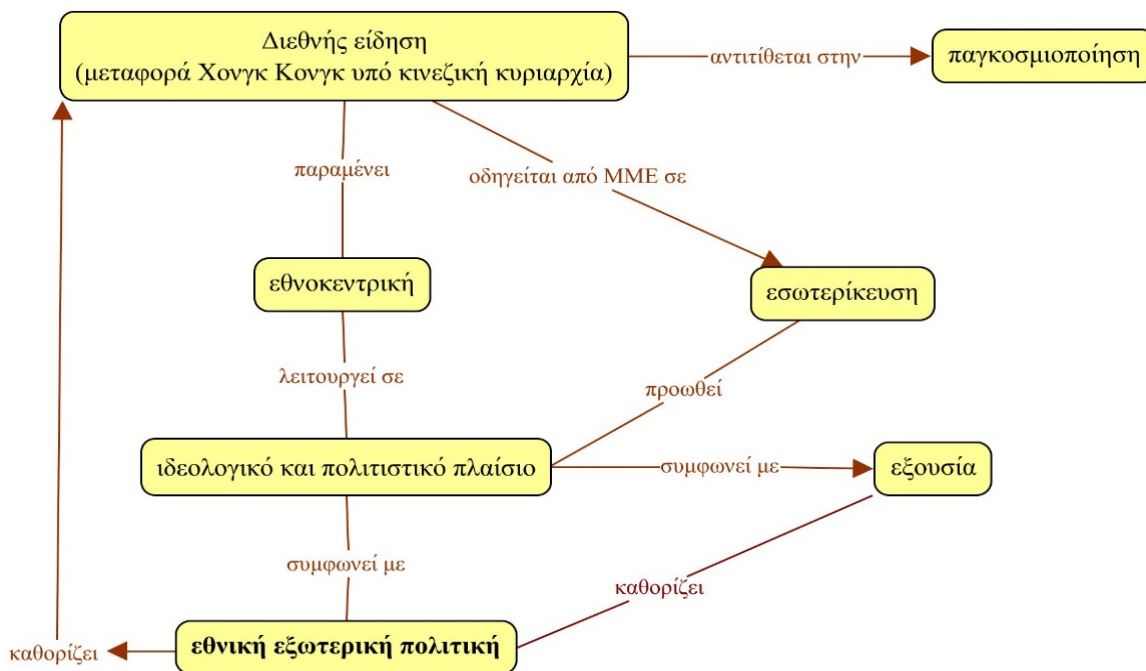
6.5.3.2. Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Lee κ.ά. (2001)

Στους Lee κ.ά. (2001) γίνεται εμφανές από τον εννοιολογικό χάρτη ότι ο εθνοκεντρισμός των ειδήσεων λειτουργεί σε ένα ιδεολογικό και πολιτιστικό πλαίσιο το οποίο συμφωνεί με την εξωτερική πολιτική της χώρας, άρα συγκλίνει με το εθνικό συμφέρον της χώρας όπως καθορίζεται από αυτήν.

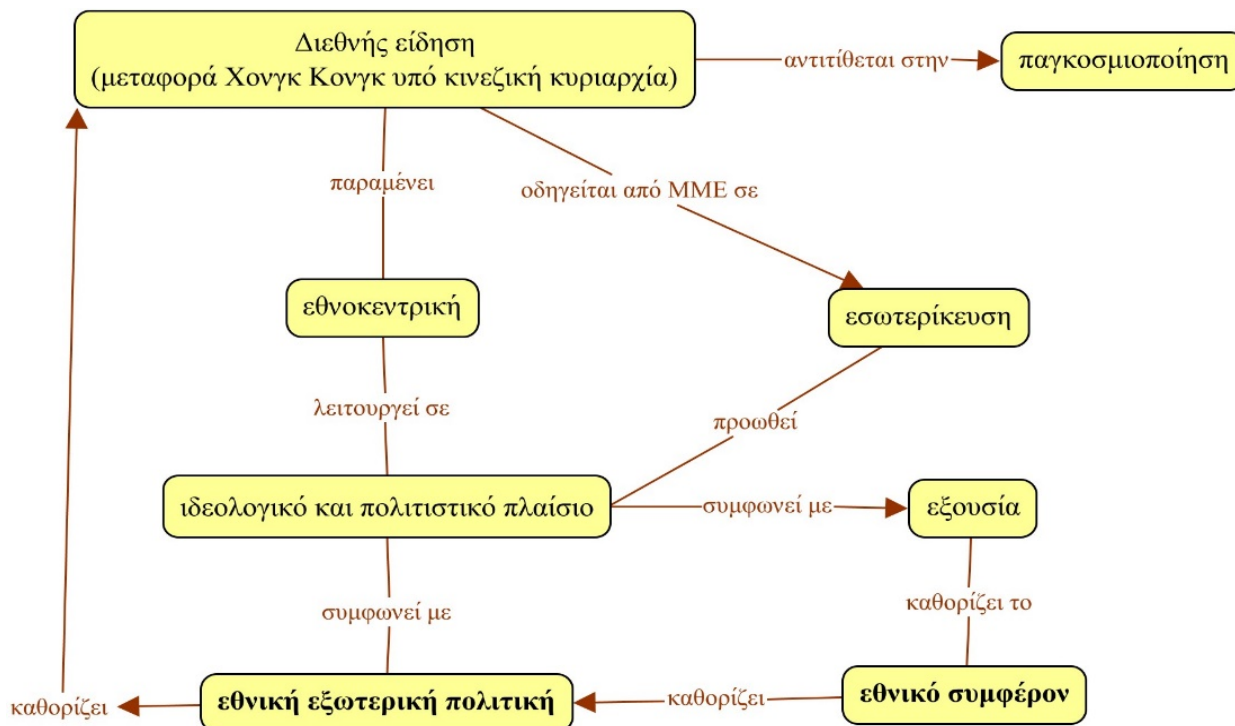
Τα μέσα ενημέρωσης όχι μόνο ανανεώνουν την εθνική συναίνεση και τις κυρίαρχες αξίες, αλλά και ενισχύουν την εξωτερική πολιτική. Έχει αποδειχτεί ότι το κράτος, ειδικά η εξωτερική πολιτική του, παραμένει κεντρική στον καθορισμό των διεθνών ειδήσεων· λειτουργεί ως αποθετήριο «εθνικού συμφέροντος», ως κύριος υπεύθυνος χάραξης εξωτερικής πολιτικής και ως διαγωνιζόμενος στον διεθνή ειδησεογραφικό λόγο. Τα αμερικανικά ΜΜΕ αφηγούνται τις ιστορίες τους μέσα από τέσσερις μεθόδους: σκηνοθεσία συγκρούσεων, συγχώνευση ομολογών γεγονότων, εσωτερίκευση της σημασίας των ειδήσεων και διόρθωση οπτικής παρουσίασης. Με αυτόν τον τρόπο, ενισχύουν τις αξίες της εσω-ομάδας αλλά και διαφοροποιούνται από την εξω-ομάδα.

Πρόταση διδακτικής αξιοποίησης: Από την επισκόπηση του εννοιολογικού χάρτη των Lee κ.ά. (2001) προκύπτει ότι η αναφορά στο εθνικό συμφέρον δεν είναι ρητή. Η εσωτερίκευση των ειδήσεων όμως μέσω του ιδεολογικού και πολιτιστικού πλαισίου που συμφωνεί με την εξωτερική πολιτική του κράτους παραπέμπει στην έννοια του εθνικού συμφέροντος σύμφωνα με τον κονστρουκτιβισμό. Επομένως, μπορούμε να κάνουμε μία κατασκευή ενός προσωπικού χάρτη που να περιλαμβάνει την έννοια του εθνικού συμφέροντος για διδακτική χρήση, δηλαδή, για την συσχέτιση του εθνικισμού με το εθνικό συμφέρον στις περιπτώσεις που η εσωτερίκευση γίνεται μέσω ενός ιδεολογικού – πολιτιστικού πλαισίου και για την σύγκρισή του με κείμενα. Ο προσωπικός εννοιολογικός χάρτης που περιλαμβάνει το εθνικό συμφέρον κατά τους Lee κ.ά. (2001) είναι ο 6.12. Επίσης, μπορεί να δοθεί και ως μία άσκηση στους εκπαιδευόμενους, αφού παρουσιαστεί ο εννοιολογικός χάρτης των Lee κ.ά. (2001), να αναδομηθεί ώστε να περιλαμβάνει την έννοια του εθνικού συμφέροντος.

Εννοιολογικός χάρτης 6.11.: Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Lee κ.ά. (2001)

Εννοιολογικός χάρτης 6.12.: Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός κατά Lee κ.ά. (2001) με ενσωμάτωση εθνικού συμφέροντος

6.5.3.3. Εθνικό πλαίσιο κατά Nossek (2004)

Ο Nossek (2004) περιγράφει το «εθνικό πλαίσιο» ως το κυρίαρχο πλαίσιο, που οργανώνει και καθορίζει την ενεργοποίηση των άλλων ερμηνευτικών πλαισίων σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Όσο πιο «εθνικό» είναι ένα άρθρο, τόσο λιγότερο «επαγγελματικό» θα είναι, δηλαδή, όσο πιο κοντά βρίσκονται οι δημοσιογράφοι/συντάκτες σε μια δεδομένη εκδήλωση ειδήσεων από την άποψη του εθνικού συμφέροντος, τόσο περισσότερο απέχουν από την εφαρμογή επαγγελματικών ειδησεογραφικών αξιών. Επομένως, το «εθνικό συμφέρον» καθορίζει τις οπτικές εσωτερίκευσης των ειδήσεων από τον δημοσιογράφο, δηλαδή, καθορίζει τον ειδησεογραφικό εθνοκεντρισμό. Το εθνικό πλαίσιο είναι μια προσθήκη στα δημοσιογραφικά πλαίσια ειδήσεων και τα πολιτιστικά πλαίσια, τα οποία εξηγούν κυρίως την εσωτερίκευση και τον εντοπισμό των ιστοριών. Επίσης, η επαγγελματική άποψη είναι μια σχετική έννοια που ορίζεται από το κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό της πλαίσιο Nossek (2004).

Ο Nossek (2004) υποστηρίζει ότι οι δημοσιογράφοι και οι συντάκτες έχουν δύο διακριτά «πλαίσια» σχετικά με την κάλυψη ξένων ειδήσεων - ένα «εθνικό πλαίσιο» και ένα «επαγγελματικό πλαίσιο». Το πλαίσιο που εφαρμόζουν οι «θυροφύλακες» εξαρτάται από διάφορους παράγοντες: πρώτον το είδος του γεγονότος (κάποια μορφή πολιτικής βίας, δηλαδή πόλεμος, τρομοκρατία, πολιτική δολοφονία κ.λπ.)· δεύτερον τον τόπο της εκδήλωσης (ο τόπος είναι σχετικός με την εσωτερική πολιτική και την εξωτερική πολιτική ή τις διεθνείς σχέσεις του δημοσιογράφου και του εθνικού κράτους των μέσων ενημέρωσης)· και τρίτον το πλαίσιο της εκδήλωσης (το χρονοδιάγραμμα της εκδήλωσης και το τοπικό και διεθνές πλαίσιο της). Επομένως, ο ορισμός ενός γεγονότος υπαγορεύεται από αυτές τις τρεις μεταβλητές και από τα εγχώρια-εθνικά «γυαλιά» που φορούν οι θυροφύλακες. Μόνο όταν η εκδήλωση ορίζεται είτε ως «δική μας» ή «δική τους», μπορεί ο δημοσιογράφος να αποφασίσει αν θα εφαρμόσει ένα επαγγελματικό ή ένα εθνικό πατριωτικό «πλαίσιο» κατά την κάλυψη της. Όταν ένα γεγονός ορίζεται ως δικό τους ή δικό μας, στη συνέχεια καλύπτεται είτε ως ανοιχτή ιστορία είτε ως κλειστή (Nossek 2004).

Όταν εξετάζονται οι ορισμοί της «διαφάνειας» και της «κλειστότητας», οι δημοσιογράφοι χρησιμοποιούν τρία είδη ρητορικής στο γράψιμό τους. Το αν μια είδηση είναι «ανοιχτή» ή

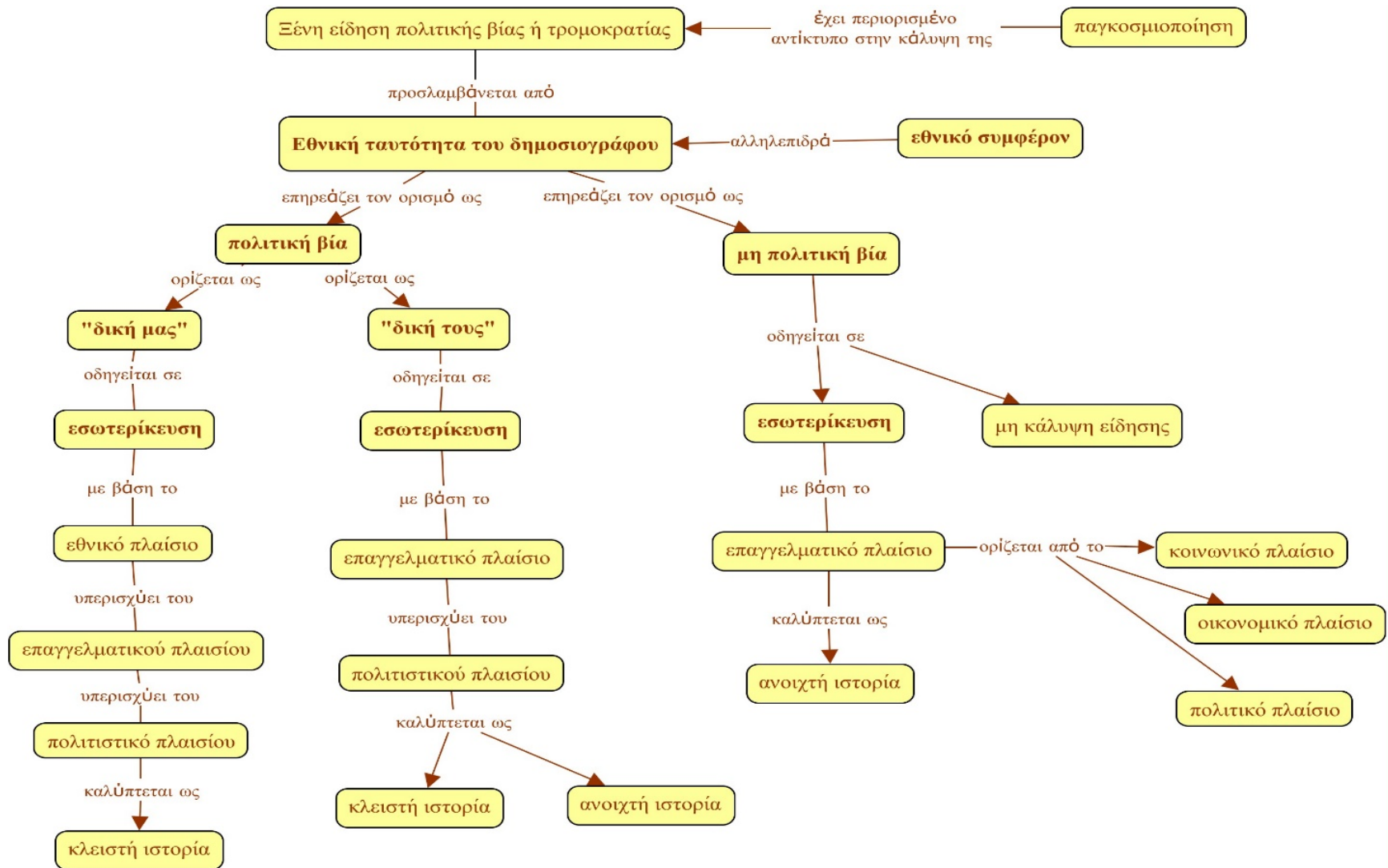
«κλειστή» θα εξαρτηθεί από το είδος της ρητορικής που χρησιμοποιείται. Τα είδη ρητορικής είναι τρία: Πρώτον αντικειμενική ρητορική, δεύτερον ρητορική βασισμένη στο γεγονός και τρίτον ουδέτερη ρητορική. Μπορούν να ληφθούν τα ακόλουθα κριτήρια για να αποφασιστεί αν μια είδηση είναι «ανοιχτή» ή «κλειστή»: αρχικά το κριτήριο της ισορροπίας δείχνει αν παρουσιάζεται μόνο μία θέση. Μήπως η αντίπαλη άποψη δεν έχει ίση κάλυψη; Στη συνέχεια εξετάζεται αν το ίδιο το γεγονός αφορά μόνο την είδηση ή εμπεριέχει και σχόλιο. Μελετάται επίσης η ουδετερότητα του κειμένου, δηλαδή, αν η κάλυψη είναι προκατειλημμένη προς ένα από τα μέρη ή αν διατηρεί την αντικειμενικότητα και αποφεύγει την μεροληψία. Οι ετικέτες που χαρακτηρίζουν τα γεγονότα αποτελούν ένα επιπλέον κριτήριο: είναι τα επίθετα συναισθηματικά ή ουδέτερα; Επίσης, οι ετικέτες μπορούν να υποδείξουν το δημοσιογραφικό επαγγελματικό πλαίσιο. Άλλα κριτήρια αποτελούν οι ιστορικές αναφορές και κατά πόσο συνδέουν το γεγονός με προηγούμενα γεγονότα και με αναφορές πηγής, το πεδίο της κάλυψης της είδησης, δηλαδή, το πόσα στοιχεία στις σελίδες ειδήσεων ήταν αφιερωμένα στο θέμα και πόσες μέρες κράτησε η κάλυψη. Ένα ακόμη κριτήριο είναι η προβολή της είδησης: πού βρίσκονταν τα στοιχεία; στις αρχικές σελίδες ή μέσα σε σελίδες; Η θέση σε μια εφημερίδα είναι ένα κριτήριο για τη μέτρηση της επικαιρότητας. Η πηγή της ιστορίας: ποιος παρείχε στην εφημερίδα την ιστορία; Πού βρίσκεται η πηγή της ιστορίας; Αυτό το κριτήριο είναι σημαντικό τόσο για τη μέτρηση της επικαιρότητας ενός γεγονότος όσο και ως παράγοντα που επηρεάζει το πλαίσιο ειδήσεων της ιστορίας. Οι πηγές πληροφόρησης: σε ποιους αναφέρονται άμεσα ή έμμεσα τα μέρη στην ιστορία ως πηγές πληροφοριών, δηλαδή, οι δευτερεύουσες πηγές; Ποιοι είναι οι εκπρόσωποι της ιστορίας (άμεσοι και έμμεσοι); Η επιλογή των πηγών είναι σημαντική όσον αφορά το πλαίσιο κάλυψης (Liebes, 1992). Τέλος η έμφαση: Ποιες πτυχές της ιστορίας επισημαίνονται στην έκθεση; Ποιο είναι το κύριο σημείο της ιστορίας;

Εν ολίγοις: Πόσο «ανοιχτή» ή «κλειστή» είναι μια ιστορία εξαρτάται από το πόσο ισορροπημένη και πραγματική είναι η παρουσίαση του. Έτσι, όσο λιγότεροι ιστορικοί υπαινιγμοί και συναισθηματικές ετικέτες υπάρχουν, και όσο μεγαλύτερη είναι η ποικιλία των πηγών, τόσο πιο ανοιχτή θα είναι η ιστορία και το αντίστροφο.

Όσον αφορά στην πολιτική βία και την τρομοκρατία, η κάλυψη των ειδήσεων σύμφωνα με το εθνικό πλαίσιο υπάρχει και είναι εξαιρετικά προφανής. Προηγείται όλων των άλλων

πλαισίων και υπαγορεύει ποια γραμμή θα λάβει η κάλυψη και ποια άλλα δημοσιογραφικά και πολιτιστικά πλαίσια θα επιλεγούν. Επίσης, η εθνική ταυτότητα των δημοσιογράφων και των συντακτών επηρεάζει τον ορισμό κατά την επιλογή της πολιτικής βίας ως είδηση (Nossek 2004).

Εννοιολογικός χάρτης 6.13: Εθνικό πλαίσιο κατά Nossek (2004)

6.5.3.4. Αντιθετικό Μέγα-Πλαίσιο κατά Σαμαρά (2009)

Σύμφωνα με τον Σαμαρά (2009) στην Ελλάδα το εθνικό πλαίσιο που χρησιμοποιείται από τα μέσα επικοινωνίας για την πρόσληψη των ΗΠΑ και ιδιαίτερα της εξωτερικής πολιτικής τους, λειτουργεί ως μεγα-πλαίσιο¹³, το οποίο ορίζεται από τις διαδικασίες αντιθετικής ερμηνείας (counter framing) που το χαρακτηρίζουν. Το μεγα-πλαίσιο αυτό βρίσκεται σε κατάσταση αντιπαράθεσης με το μεγα-πλαίσιο του «Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας» που παράγουν οι ΗΠΑ ως συνέπεια της 11ης/9. Η κυριαρχία του μεγα-πλαισίου «Πόλεμος κατά της Τρομοκρατίας» αποτελεί έκφανση της ισχύος των ΗΠΑ. Κατασκευάστηκε από τον Λευκό Οίκο, υιοθετήθηκε από την αμερικανική πολιτική ελίτ και αναπαράχθηκε από τα μέσα επικοινωνίας καθορίζοντας την ερμηνεία των γεγονότων. Ουσιαστικά λειτουργεί ως ένας μηχανισμός νομιμοποίησης «εθνικών» πολιτικών επιλογών, δαιμονοποίησης των αντιπάλων και κινητοποίησης του διεθνούς συστήματος (Σαμαράς, 2009). Σε επίπεδο απόδοσης ευθυνών, το μεγα-πλαίσιο «Πόλεμος κατά της Τρομοκρατίας» επικεντρώνεται στον τρομοκράτη, στα θύματα, στους μελλοντικούς κινδύνους και στα μέτρα αντιμετώπισης. Αυτή η διαδικασία συντηρεί την εικόνα του θύματος για τις ΗΠΑ και νομιμοποιεί τις σχεδιαζόμενες αντιδράσεις.

Αντίστροφα, η συνεχής λειτουργία ενός αντιθετικού μεγα-πλαισίου στην εγχώρια πρόσληψη της διεθνούς εικόνας των ΗΠΑ δημιουργεί σημαντικά προβλήματα στη δημόσια διπλωματία της και μειώνει τη μαλακή ισχύ της. Το «αντιθετικό» μεγα-πλαίσιο έχει διαμορφωθεί στην Ελλάδα σε σχέση με τον βομβαρδισμό της Γιουγκοσλαβίας από το ΝΑΤΟ το 1999 και έκτοτε τείνει να ενεργοποιείται σε σχέση με την αμερικανική εξωτερική πολιτική. Σε επίπεδο απόδοσης ευθυνών παρουσιάζει την τρομοκρατική δράση με όρους των συνθηκών που την παρήγαγαν και με τον τρόπο αυτό εκλογικεύει την τρομοκρατία και μεταθέτει μέρος ή και το σύνολο της υπαιτιότητας στις ΗΠΑ. Με τον τρόπο αυτό αποδομείται η εικόνα του θύματος, το οποίο δικαιούται να αντιδράσει. Η διαμόρφωση της εικόνας των ΗΠΑ από τα ελληνικά ΜΜΕ προκύπτει ως συνέπεια της αντιπαράθεσης των δύο μεγα-πλαισίων (Σαμαράς, 2009).

---

¹³ Για τη χρήση του μεγα-πλαισίου στη διεθνή επικοινωνία βλ. Samaras (2002)

Το «αντιθετικό» mega-πλαίσιο, όπως εμφανίζεται στα ελληνικά ΜΜΕ, αποτελεί μία πολύ ιδιαίτερη περίπτωση εθνικού πλαισίου. Η κινητοποίησή του δεν στηρίζεται στις «επίσημες πηγές», αλλά γίνεται αυτόνομα από τα ΜΜΕ, ενώ η ενεργοποίησή του τείνει να είναι ακαριαία. Ανάγεται σε μοντέλα διάχυσης της ερμηνείας, τα οποία διαφοροποιούνται από την ηγεμονική λειτουργία της ειδησεογραφίας και την κίνηση από πάνω προς τα κάτω. Αντίθετα συχνά παράγει μία αντίθεση της πολιτικής ελίτ με τη βάση της κοινωνίας. Ως προς το περιεχόμενό του τείνει να είναι αναντίστοιχο από το πλέγμα συμμαχιών της Ελλάδας. Ως εκ τούτου ο εθνοκεντρισμός των ΜΜΕ λειτουργεί ανασχετικά στη μετουσίωση της πολιτικής ισχύος σε επικοινωνιακή ισχύ (Σαμαράς, 2009). Πρόκειται για μία περίπτωση όπου το εθνικό συμφέρον όπως καθορίζεται από τα ελληνικά ΜΜΕ αποκλίνει από το εθνικό συμφέρον όπως καθορίζεται από την εξωτερική πολιτική της χώρας. Ως αποτέλεσμα των ανωτέρω η λειτουργία του θέτει ζητήματα στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής και στη διαχείριση του εσωτερικού μετώπου (Σαμαράς, 2009).

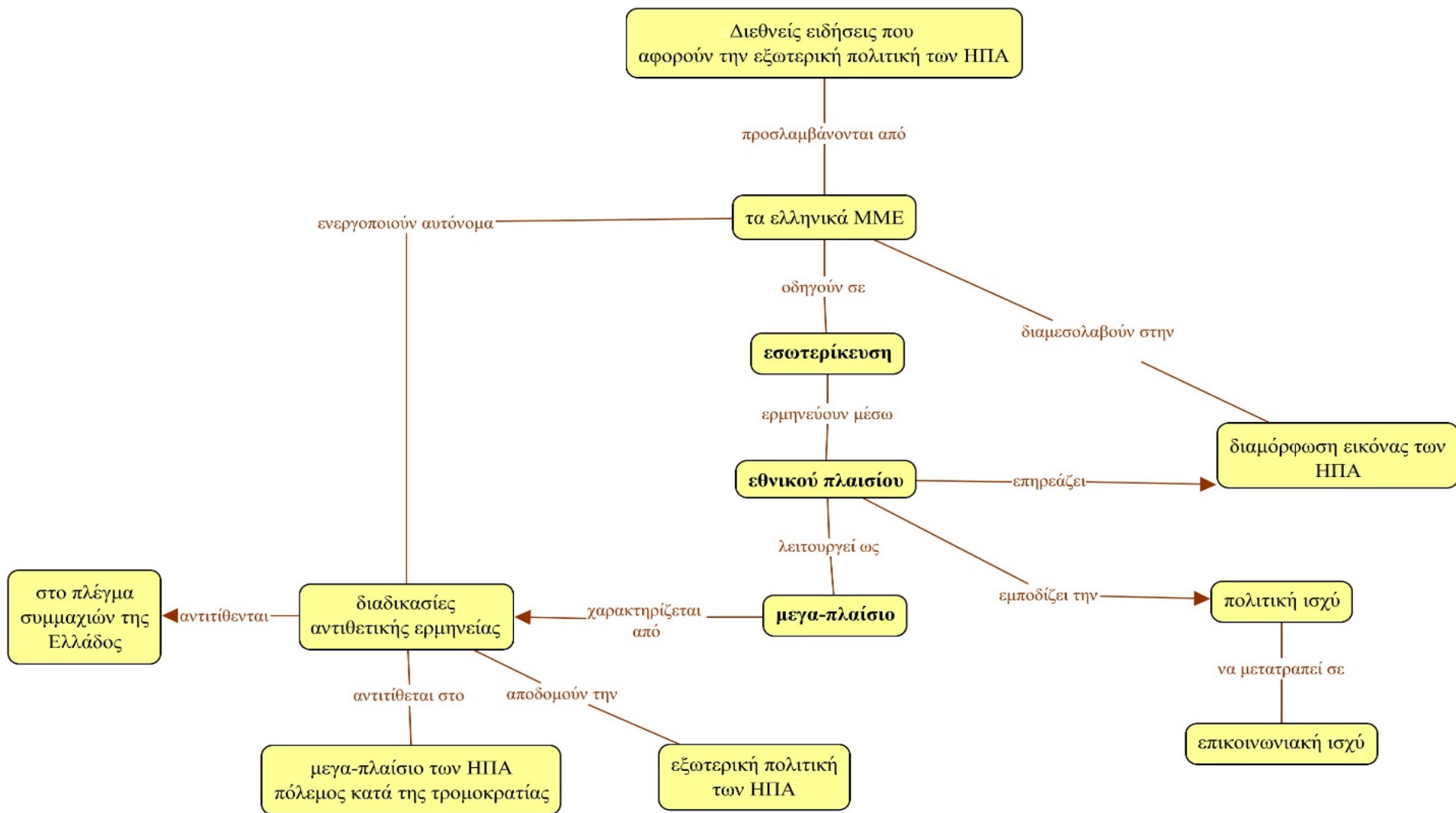
Άσκηση: Για εφαρμογή και κατανόηση του εννοιολογικού χάρτη μελετήστε το άρθρο γνώμης (1999). Σκέψεις για τη ΝΑΤΟϊκή επίθεση. Τα Νέα. Διαθέσιμο στο: www.tanea.gr/1999/04/09/opinions/skepseis-gia-ti-natoiki-epithesi/.(πρόσβαση 20.12.2021). Ενδεικτικά αναφέρεται το απόσπασμα:

Όλοι το θέλουμε να σταματήσει ο Σλ. Μιλόσεβιτς τις εκκαθαρίσεις και να επιστρέψουν οι πρόσφυγες στις εστίες των, αλλά αυτοί θα παραμείνουν ανενόχλητοι, για να συνεχίσουν στα βουνά το καταστροφικό έργο της απόσχισης; Υπό την απειλή του ανελέητου βομβαρδισμού να συρθεί ο Μιλόσεβιτς να υπογράψει τη συμφωνία, όπως την θέλουν οι Αμερικανοί; Δεν είναι παρανοϊκό; Την 6^η Απριλίου, ο Μιλόσεβιτς έκανε μια ουσιαστική πρόταση εκεχειρίας και επιστροφής στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, αλλά οι Αμερικανοί, οι Γάλλοι, οι Άγγλοι την απέρριψαν, στο ΝΑΤΟ, στις Βρυξέλλες, ως "ανεπαρκή" και συνέχισαν τους βομβαρδισμούς με αμείωτη ένταση!! Φοβερό!! Όλοι γνωρίζουμε ότι τα σύνορα ενός κράτους είναι απαραβίαστα. Αν όμως αρχίσουν αυτές οι ένοπλες αποσχιστικές τάσεις σε κάθε χώρα, με διάφορες αιτιολογίες, τότε πού θα οδηγηθεί η ανθρωπότητα και ειδικότερα τα Βαλκάνια; Αποσταθεροποίηση θέλουν; .....Γιατί αυτό το "μεγάλο ενδιαφέρον" των Αμερικανών και των συμμάχων τους προς το Κοσσυφοπέδιο; Μήπως κάτι άλλο βαθύτερο υποκρύπτεται; Τώρα ετοιμάζουν χερσαίες επεμβάσεις. Θα πρέπει να γνωρίζουν ότι ένας Σέρβος ισοδυναμεί με δέκα Αμερικανούς ή στρατιώτες άλλης εθνικότητας. Και τούτο, διότι ο Σέρβος, όπως και ο Έλληνας, αψηφά τον θάνατο, όταν μάχεται για την πατρίδα του. Ας το επιχειρήσουν και θα δημιουργήσουν ένα δεύτερο Βιετνάμ οι "φίλοι" μας οι Αμερικανοί και οι "σύμμαχοί" μας του ΝΑΤΟ, εγκλωβισμένοι του Κλίντον και της κυρίας Ολμπράιτ. Αφού με τους

πυράλους εκτοξευόμενους από τα μαχητικά τους αεροπλάνα, που σου προκαλούν δέος, δεν πέτυχαν τα επιθυμητά τους αποτελέσματα, ας ρίξουν τώρα στη χερσαία μάχη τα επιθετικά ελικόπτερα "Απάτσι" και στρατιώτες φυσικά όχι Αμερικανούς και θα δουν τι θα πετύχουν...».

Εννοιολογικός χάρτης 6.14: Αντιθετικό Μέγα-Πλαίσιο κατά Σαμαρά (2009)

6.5.3.5 Ο ρόλος του εθνικού συμφέροντος στην κατασκευή ειδήσεων κατά Handley & Ismail (2010)

Οι Handley & Ismail (2010) ασχολούνται με το ερώτημα ποιος είναι ο ρόλος των εθνικών συμφερόντων στην κατασκευή ειδήσεων. Συγκεκριμένα, οι συγγραφείς αμφισβητούν τη διχοτόμηση ειδήσεων στον άξονα: «δικές τους/ δικές μας» για να υποστηρίξουν ότι όταν συγκλίνουν τα συμφέροντα εξωτερικής πολιτικής δύο κρατών-κρατών και η κάλυψή τους των «άλλων», αυτές οι κοινές παραδοχές θα ενημερώσουν την έννοια των «άλλων» ειδήσεων που κατασκεύασαν οι ειδησεογραφικοί οργανισμοί σε διαφορετικά κράτη παρά την επιλογή της επαγγελματικής ή εθνικής αφήγησης. Συνεπώς οι δημοσιογράφοι εσωτερικεύουν τις ειδήσεις με βάση το εθνικό συμφέρον όπως αυτό προκύπτει από την εξωτερική πολιτική της χώρας.

Τα αμερικανικά μέσα ενημέρωσης υποστηρίζουν γενικά την εξωτερική πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών. Σύμφωνα με το προπαγανδιστικό τους μοντέλο Herman and Chomsky (1988), μια συλλογή φίλτρων, συμπεριλαμβανομένης και της εξάρτησης από επίσημες πηγές των ΗΠΑ, επηρεάζουν σε μεγάλο βαθμό την ατζέντα των μέσων ενημέρωσης και διαμορφώνουν το περιεχόμενο για την υποστήριξη των στόχων εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Το προπαγανδιστικό μοντέλο λαμβάνει υπόψη τις ρουτίνες της επαγγελματικής πρακτικής και τη δομή των μέσων ενημέρωσης για να καταλήξουν στο συμπέρασμα ότι τα μέσα ενημέρωσης στις ΗΠΑ είναι κατασκευασμένα για να εξυπηρετούν τα συμφέροντα εξωτερικής πολιτικής του κράτους. Δηλαδή, οι κατασκευές της «δικής τους» σύγκρουσης μπορούν να εδραιωθούν στους στόχους της «δική μας» εξωτερικής πολιτικής, αλλά αναφέρονται «αμερόληπτα» σύμφωνα με τους κανόνες του επαγγέλματος κατά τρόπο που να αποκρύπτει τον βαθμό στον οποίο τα νέα «τους» είναι «δικά μας».

Οι Handley & Ismail (2010) υποστηρίζουν ότι οι επαγγελματικές και εθνικές αφηγήσεις είναι πιο αλληλένδετες από αυτό που η διχοτόμηση υποδηλώνει. Τα μέσα ενημέρωσης δεν χρειάζεται να υποστηρίξουν τα εθνικά συμφέροντα του κράτους γράφοντας υπό την εθνική αφήγηση υπέρ μιας προπαγανδιστικής εκστρατείας επειδή ακόμη και οι επαγγελματικές αφηγήσεις ενημερώνονται από λειτουργικές παραδοχές που μεταδόθηκαν σε μέσα ενημέρωσης από το κρατικό προσωπικό και τον πολιτισμό – και μερικές φορές οι αμερικανικές πηγές απουσιάζουν εμφανώς από ειδήσεις που σχετίζονται με τα στρατηγικά

συμφέροντα του κράτους. Ειδησεογραφικοί οργανισμοί έχουν δημιουργήσει ρουτινοποιημένες σχέσεις με επίσημες πηγές, οι οποίες τους παρέχουν τη δυνατότητα να ερμηνεύουν τα γεγονότα αλλά η θεωρία διασύνδεσης¹⁴ υποδηλώνει ότι, όταν οι επίσημες πηγές δεν θίγουν ορισμένα θέματα, ούτε και τα μέσα ενημέρωσης θα το κάνουν, τα οποία μπορούν να διαγράψουν τον ρόλο που διαδραματίζουμε στις συγκρούσεις τους, ακόμα και όταν καλύπτουμε ειδησεογραφικά τις συγκρούσεις τους. Οι κρατικοί αξιωματούχοι μπορούν να σταθούν στο παρασκήνιο και να επιτρέψουν στα μέσα ενημέρωσης να προωθήσουν τις προτιμώμενες πλαισιώσεις τους για αυτούς Handley & Ismail (2010).

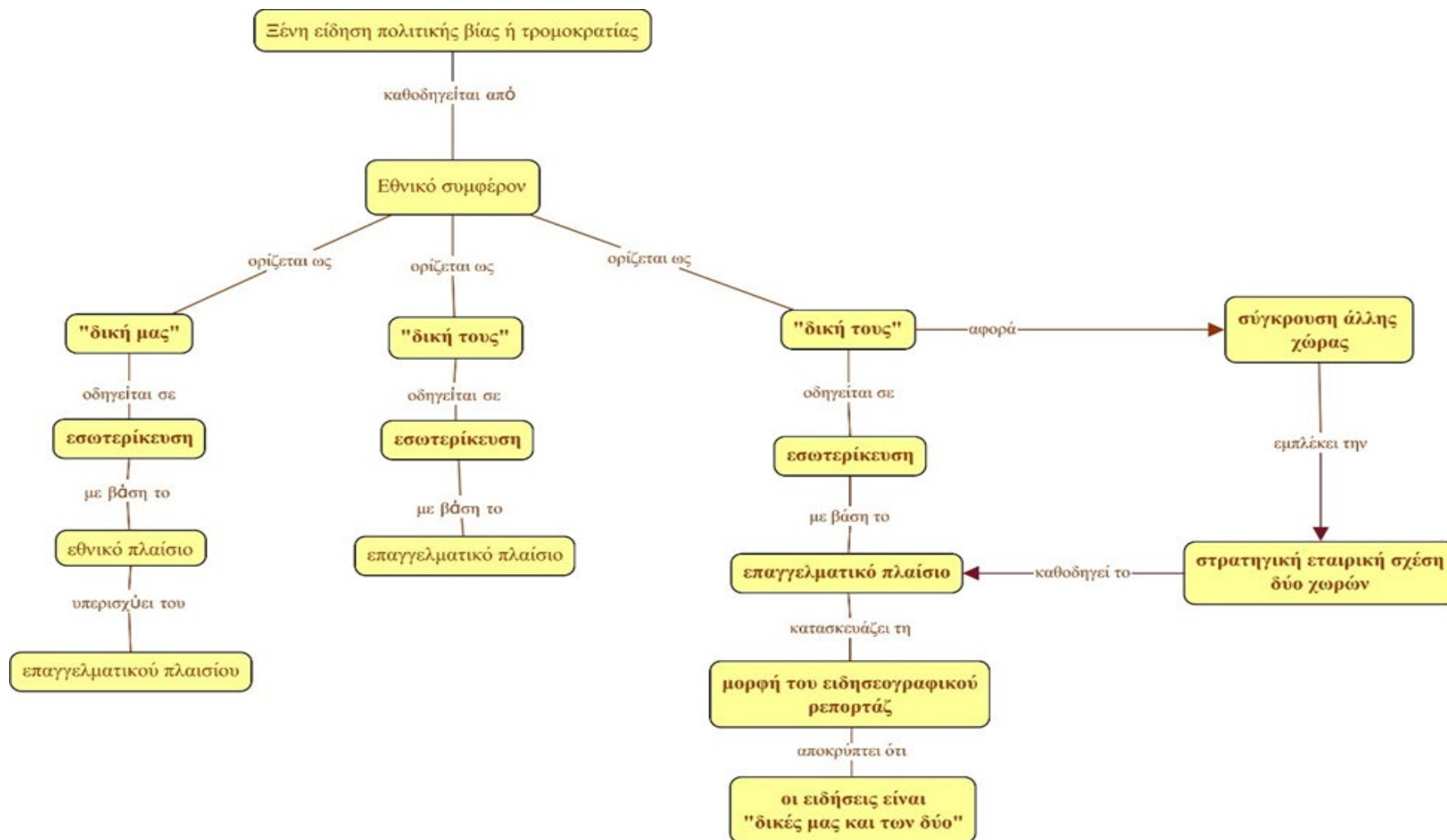
Πρόταση διδακτικής αξιοποίησης εννοιολογικού χάρτη Handley & Ismail: Για την εφαρμογή του εννοιολογικού χάρτη χρειάζεται να αντιληφθεί ο φοιτητής την διαφορετικότητα των Handley & Ismail: ότι στην περίπτωση που εμπλέκονται στρατηγικά συμφέροντα αυτά αποκρύπτονται και η απεικόνιση του πολέμου κατασκευάζεται ως δική τους. Προτείνεται η παρακάτω άσκηση για την οποία απαιτείται γνώση του ιστορικού πλαισίου της διένεξης μεταξύ ΕΕ, ΗΠΑ, Ρωσίας για την Ουκρανία και βαθύτερη γνώση των γεωπολιτικών συμφερόντων στην περιοχή. Μέσω της άσκησης δομείται ένας εννοιολογικός χάρτης προσαρμοσμένος στις ανάγκες του άρθρου και έχοντας ως βάση τον εννοιολογικό χάρτη των Handley & Ismail που έχει διδαχθεί.

Εκφώνηση Άσκησης: Να εξετάσετε αν στο άρθρο του Troianovski A. (2021) On Putin's Strategic Chessboard, a Series of Destabilizing Moves. The New York Times, 19 November. Available at: [http:// https://www.nytimes.com/2021/11/19/world/europe/russia-putin-belarus-ukraine.html](http://https://www.nytimes.com/2021/11/19/world/europe/russia-putin-belarus-ukraine.html) μπορεί να εφαρμοστεί ο εννοιολογικός χάρτης των Handley & Ismail; πως κατασκευάζεται η μορφή του ρεπορτάζ;

---

¹⁴ Για την θεωρία διασύνδεσης βλ. Bennett (1990)

Εννοιολογικός χάρτης 6.15: Ο ρόλος του εθνικού συμφέροντος στην κατασκευή ειδήσεων κατά Handley & Ismail (2010)

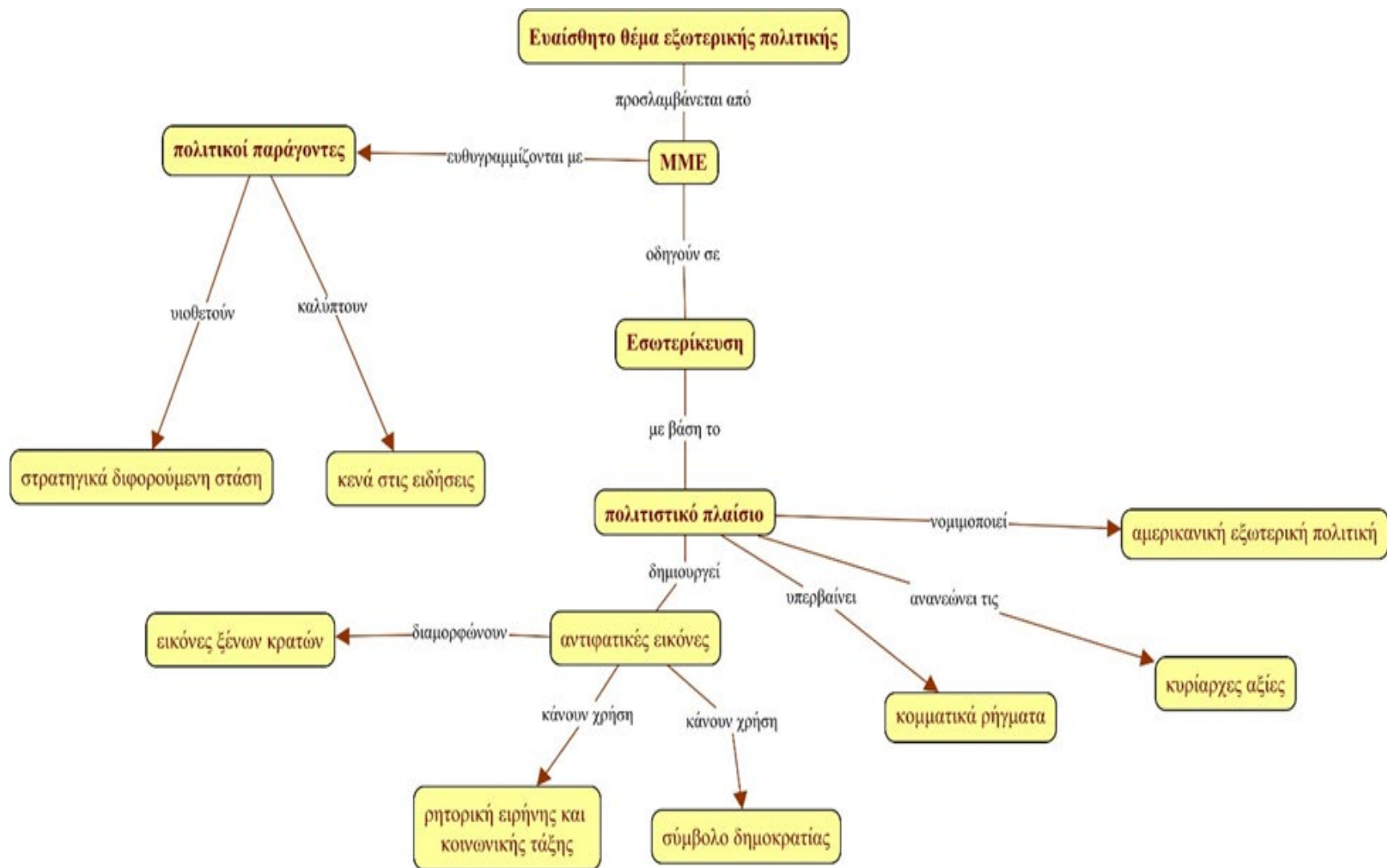

6.5.3.6. Εσωτερίκευση ευαίσθητων εθνικών θεμάτων κατά Tang (2010)

Ο (Tang, 2010) απαντά στο ερώτημα πως ένα ευαίσθητο για την εξωτερική πολιτική θέμα εσωτερικεύεται πολιτιστικά στον αμερικανικό τύπο. Είναι σαφές ότι η αμερικανική δημοσιογραφική κάλυψη της ανεξαρτησίας της Ταϊβάν χρησιμοποιεί εκτεταμένους πολιτιστικούς δείκτες. Ενώ το ζήτημα της ανεξαρτησίας ήταν ένα έντονα συζητημένο θέμα που συνδέεται με την πολιτική ταυτότητάς της στην Ταϊβάν, στον αμερικανικό Τύπο είναι γεμάτη με πολιτιστικά σύμβολα της δημοκρατίας και της ελευθερίας που χαρακτηρίζονται από την απειλή του κομμουνισμού και περιβάλλονται από τη ρητορική της κοινωνικής τάξης και της ειρήνης. Τα πολιτιστικά αυτά σύμβολα απηχούν τις επίμονες ανησυχίες της αμερικανικής κοινωνίας και πολιτικής (Tang, 2010:846).

Η εσωτερίκευση των ειδήσεων γίνεται με βάση το πολιτιστικό πλαίσιο το οποίο νομιμοποιεί την αμερικανική εξωτερική πολιτική. Οι κατευθύνσεις της κάλυψης ξένων ειδήσεων και της ίδιας της εξωτερικής πολιτικής τείνουν να είναι παράλληλες. Αυτό δείχνει την κάλυψη των ξένων ειδήσεων σύμφωνα με το εθνικό συμφέρον όπως καθορίζεται από τη εξωτερική πολιτική της χώρας. Τα πλαίσια που χρησιμοποιούνται από τα μέσα ενημέρωσης έναντι άλλων, χρησιμεύουν για την απόκτηση συναίνεσης καθώς και για να νομιμοποιήσουν μια διαφορούμενη αμερικανική εξωτερική πολιτική ώστε να διατηρήσουν την αξιοπιστία της (Tang, 2010:848).

Εννοιολογικός χάρτης 6.16: Εσωτερίκευση ευαίσθητων εθνικών θεμάτων κατά Tang (2010)

6.5.3.7. Τα εθνικά θέματα στην ειδησεογραφία κατά Πλειό & Φραγκονικολόπουλο (2010)

Ο εθνοκεντρισμός αποτελεί βασικό πλαίσιο μέσω του οποίου γίνονται αντιληπτά και διαμορφώνονται τα γεγονότα ιδιαίτερα στις ξένες ειδήσεις. Ο εθνικισμός ήταν κεντρικό πλαίσιο μέσα από το οποίο παρουσιάστηκαν στον ελληνικό Τύπο οι σχέσεις Ελλάδας- πΓΔΜ την περίοδο 1991-1993, ιδιαίτερα δε αναφορικά με την αναγνώριση της γειτονικής χώρας και το όνομά της (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:39).

Η «εθνική ματιά» είναι βασική παράμετρος ανάλυσης της εξωτερικής πολιτικής στον μεγαλύτερο αριθμό Μέσων των περισσότερων χωρών. Ωστόσο στην περίπτωση των ελληνικών ΜΜΕ ο εθνοκεντρισμός εκδηλώνεται με ακραίο τρόπο. Ενώ υπάρχει μία σειρά από διεθνή ζητήματα στα οποία συμμετέχει η Ελλάδα (Αφγανιστάν, Κόσοβο, σχέσεις ΕΕ με τρίτες χώρες εκτός Τουρκίας), εντούτοις κυριαρχούν στην ενημέρωση εκείνα που έχουν χαρακτηριστεί ως «εθνικά». Το γεγονός αυτό δεν μπορεί να εξηγηθεί μόνο ως αποτέλεσμα της «εθνοκεντρικής οπτικής», υπό το πρίσμα της οποίας εξετάζεται το σύνολο των εξωτερικών θεμάτων, αλλά ως αποτέλεσμα μίας ιδιαίτερης και «σκληρής» μορφής εθνικιστικής οπτικής, υπό το πρίσμα της οποίας εξετάζεται το σύνολο των εξωτερικών θεμάτων, μέσα στο οποίο τοποθετούνται και εκείνα τα οποία έχουν χαρακτηριστεί ως «εθνικά» (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:309).

Η άμεση παρουσία του εθνοκεντρισμού/εθνικισμού δηλώνεται άμεσα από τη σαφή αναφορά του όρου «εθνικό θέμα» (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:161). Η χρήση του όρου «εθνικά θέματα» έναντι του όρου «ζητήματα εξωτερικής πολιτικής» ή «εθνικά συμφέροντα» φαίνεται να παραπέμπει κατ'αρχήν σε μία εχθρική σχέση ή σχέση αντιπαράθεσης με άλλα εθνικά κράτη, τα οποία υπονοείται ή λέγεται ότι απειλούν με διάφορους τρόπους και σε κυμαινόμενο βαθμό την υπόσταση του ελληνικού εθνικού κράτους, κυρίως όμως την εδαφική του ακεραιότητα ή τα κυριαρχικά του δικαιώματα (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:164).

Τα «εθνικά θέματα» τυγχάνουν μεγαλύτερου σχολιασμού, γεγονός που οφείλεται όχι μόνο στην επικαιρότητα αλλά επειδή θεωρούνται τα πιο σημαντικά εξωτερικά γεγονότα (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:143). Μέσω των «εθνικών θεμάτων» εισρέουν στις ελληνικές

ειδήσεις τα γεγονότα που διαδραματίζονται στο εξωτερικό περιβάλλον της χώρας (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:154). Κοινό στοιχείο των ΜΜΕ είναι η απόρριψη του ορθολογισμού και η αντίληψη ότι η Ελλάδα κινδυνεύει διαρκώς από διεθνείς συννομοσίες που έχουν ως στόχο την εδαφική της συρρίκνωση και την πολιτισμική της ταπείνωση. Το αποτέλεσμα είναι να αγνοεί η κοινωνία τα πραγματικά προβλήματα και τις προκλήσεις που θέτουν οι διεθνείς εξελίξεις (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:99).

Τα ελληνικά Μέσα έχουν μετακινηθεί από το συνεργατικό-επικουρικό ρόλο τους στην κάλυψη των ζητημάτων της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Αντίθετα, και ως απόρροια της απελευθέρωσης των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών, η κάλυψη και ο δημοσιογραφικός τους λόγος μπορεί να χαρακτηριστεί ως πρωταγωνιστικός. Η εξέλιξη αυτή, και ειδικότερα στα κεντρικά ζητήματα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, είναι ιδιαίτερα σημαντική (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010:86).

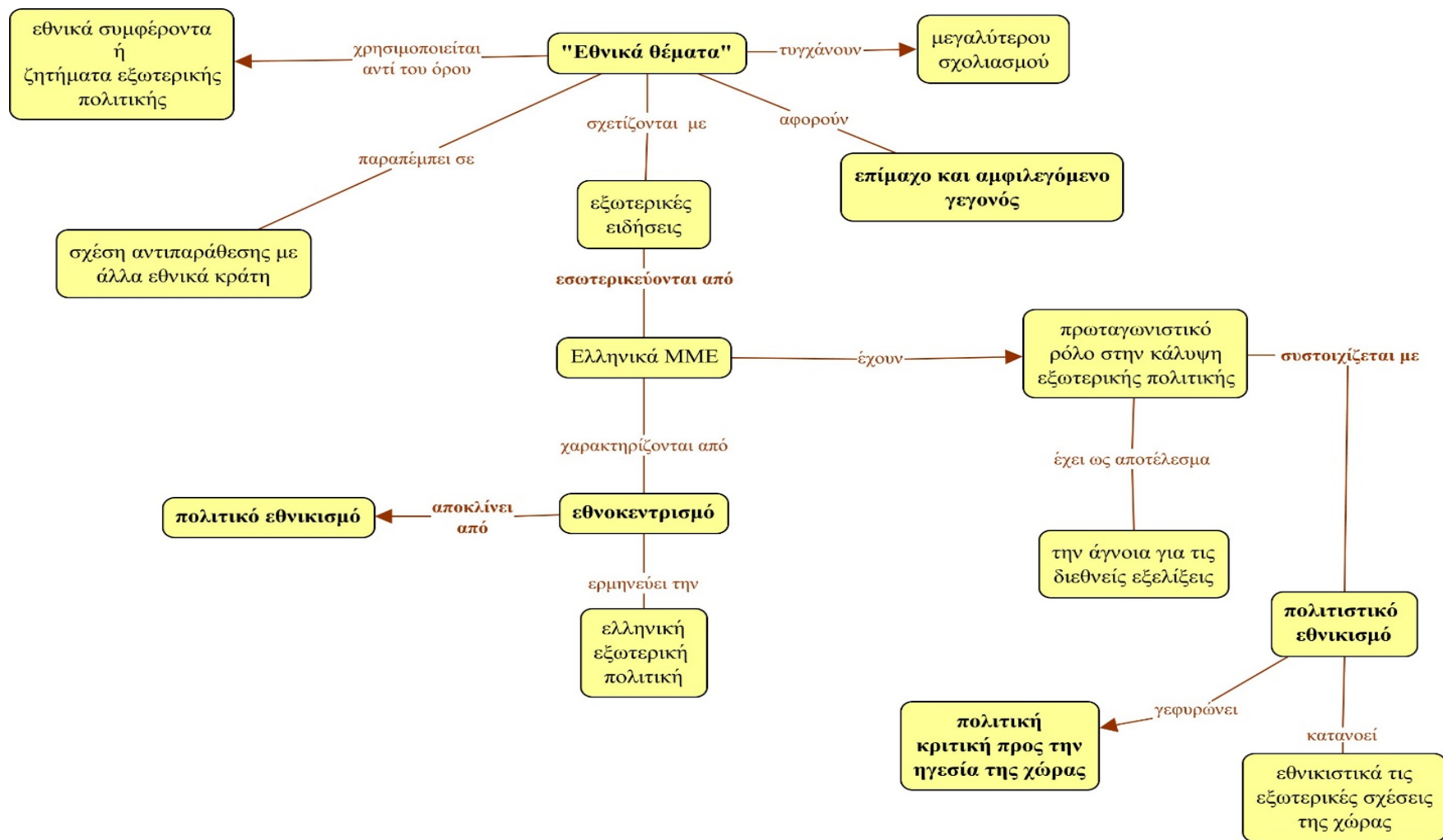
Σε περιόδους κρίσεως επιβεβαιώνεται ότι στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες χώρες, τα Μέσα συστοιχίζονται με την πολιτική ηγεσία της χώρας. Όμως, όσο πιο επίμαχο και αμφιλεγόμενο είναι από πολιτική άποψη ένα θέμα, τόσο περισσότερο αντιφατική εμφανίζεται και η στάση των Μέσων προς τη χώρα, την πολιτική ηγεσία και τις θέσεις της. Τα Μέσα συστοιχίζονται με τις θέσεις, όχι τόσο του πολιτικού όσο του πολιτιστικού εθνικισμού, ο οποίος φαίνεται να γεφυρώνει την πολιτική κριτική προς την ηγεσία της χώρας από τη μία, και την εθνικιστική κατανόηση των εξωτερικών σχέσεων της χώρας από την άλλη (Πλειός και Φραγκονικολόπουλος, 2010:192). Στην περίπτωση αυτή ο ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός αποκλίνει από το εθνικό συμφέρον όπως ορίζεται από την εξωτερική πολιτική της χώρας.

Στον εννοιολογικό χάρτη δεν εμφανίζεται ο όρος «εθνικός συμφέρον». Εμφανίζεται ο όρος «πολιτικός εθνικισμός» που σχετίζεται με το εθνικό συμφέρον όπως απορρέει από την εξωτερική πολιτική της χώρας.

Πρόταση διδακτικής αξιοποίησης: Για την εφαρμογή των ανωτέρω προτείνεται η δημιουργία ενός εννοιολογικού χάρτη σε άρθρο για εθνικά θέματα. Σκοπός είναι η αναγνώριση του εθνοκεντρισμού και πως αυτός συστοιχίζεται με τον πολιτιστικό εθνικισμό.

Εκφώνηση Άσκησης: Να μελετήσετε το άρθρο γνώμης στις 13.06.2018 στην εφημερίδα Δημοκρατία με τον τίτλο «Βόρεια Μακεδονία»: Το όνομα που χαρίζουμε στα Σκόπια! Διαθέσιμο στο <https://www.dimokratia.gr/ellada/355488/voreia-makedonia-to-onoma-roy-charizoyme-sta-skopia/> και να δομήσετε έναν εννοιολογικό χάρτη του κειμένου που να δείχνει την εσωτερίκευση του θέματος από τα ελληνικά ΜΜΕ και πως αυτή χαρακτηρίζεται από εθνοκεντρισμό. Συστοιχίζεται με τον πολιτικό ή τον πολιτιστικό εθνικισμό;

Εννοιολογικός χάρτης 6.17: Τα εθνικά θέματα στην ειδησεογραφία κατά Πλειό & Φραγκονικολόπουλο (2010)

6.5.4. Συνολική Απάντηση Ερωτημάτων 5 έως 7 και αξιοποίηση στη διδακτική διαδικασία

Από την επισκόπηση των εννοιολογικών χαρτών προέκυψε ότι οι έννοιες του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και του «εθνικού συμφέροντος» οδηγούν σε συγκλίνουσες σχέσεις μεταξύ των ορισμών στους συγγραφείς Liebes, (1992), (Lee, κ.ά., 2001), Nossek, (2004), Handley & Ismail, (2010), (Tang, 2010), ενώ οδηγούν σε αποκλίνουσες σχέσεις στους (Σαμαράς, 2009) και (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010).

Οι συγγραφείς στους οποίους οι δύο έννοιες συγκλίνουν, προέρχονται από μελέτες των αμερικανικών Μέσων και ως εκ τούτου επιβεβαιώνεται ότι τα αμερικανικά μέσα ενημέρωσης υποστηρίζουν γενικά την εξωτερική πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών. Στην Liebes (1992) αναλύονται οι μηχανισμοί πλαισίωσης στην περίπτωση μιας πολεμικής είδησης είτε είναι «δική μας» είτε είναι «δική τους». Επίσης, μελετώνται οι ειδήσεις που κατασκευάζονται σύμφωνα με τις εγκαθιδρυμένες στάσεις της χώρας, τις επιλογές της πολιτικής ηγεσίας, αλλά και την αξιολόγηση των μέσων της δραματικότητας των γεγονότων και του ενδιαφέροντος του κοινού για τις ιστορίες που καλύπτονται. Στους Lee, κ.ά.,(2001) ο εθνοκεντρισμός των ειδήσεων λειτουργεί σε ένα ιδεολογικό και πολιτιστικό πλαίσιο το οποίο συμφωνεί με την εξωτερική πολιτική της χώρας άρα συγκλίνει με το εθνικό συμφέρον της χώρας όπως καθορίζεται από αυτήν. Ο Nossek (2004) περιγράφει το «εθνικό πλαίσιο» ως το κυρίαρχο πλαίσιο, που οργανώνει και καθορίζει την ενεργοποίηση των άλλων ερμηνευτικών πλαισίων σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Οι Handley & Ismail (2010) σε αντίθεση με τον Nossek (2004) υποστηρίζουν ότι οι επαγγελματικές και εθνικές αφηγήσεις είναι πιο αλληλένδετες από αυτό που η διχοτόμηση υποδηλώνει. Τα μέσα ενημέρωσης δεν χρειάζεται να υποστηρίξουν τα εθνικά συμφέροντα του κράτους γράφοντας υπό την εθνική αφήγηση υπέρ μιας προπαγανδιστικής εκστρατείας επειδή ακόμη και οι επαγγελματικές αφηγήσεις ενημερώνονται από λειτουργικές παραδοχές που μεταδόθηκαν σε μέσα ενημέρωσης από το κρατικό προσωπικό και τον πολιτισμό. Τέλος στον Tang (2010) η εσωτερίκευση των ειδήσεων γίνεται με βάση το πολιτιστικό πλαίσιο το οποίο νομιμοποιεί την αμερικανική εξωτερική πολιτική.

Οι συγγραφείς στους οποίους οι έννοιες του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και του «εθνικού συμφέροντος» αποκλίνουν, είναι οι Σαμαράς (2009) και Πλειός και Φραγκονικολόπουλος (2010) οι οποίοι μελετούν τα ελληνικά Μέσα. Στην περίπτωση αυτή επιβεβαιώνεται ότι τα ελληνικά Μέσα στις περιπτώσεις επίμαχων ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής, εσωτερικεύουν τις διεθνείς ειδήσεις εθνοκεντρικά με τρόπο που αποκλίνει από το εθνικό συμφέρον, όπως ορίζεται από την εξωτερική πολιτική της χώρας, και διαμορφώνουν με αντίστοιχο τρόπο τις απεικονίσεις των ξένων κρατών. Δεδομένου ότι στο πλαίσιο των διεθνών σχέσεων η κοινή γνώμη λειτουργεί πρωτίστως ως ένας περιοριστικός, ένας ανασχετικός παράγοντας στη διαδικασία διαμόρφωσης στρατηγικής, και ιδιαίτερα στις περιπτώσεις διακυβερνητικής συνεργασίας και σύγκρουσης, η διαμόρφωση αντιλήψεων για την εσω-ομάδα και εξω-ομάδα, για την ταυτότητα και την ετερότητα αποτελεί κομβικό σημείο της σχέσης πολιτικής, ΜΜΕ και δημόσιας σφαίρας (Melischek & Seethaler, 2008).

Οι πρακτικές συνεπαγωγές της σύγκλισης των δύο ορισμών αποκαλύπτουν την ύπαρξη περιορισμών στην δημοσιογραφία. Με την τάση της να δίνει έμφαση σε επίσημες πηγές, η κάλυψη των ζητημάτων από τις ειδήσεις των ΗΠΑ είναι περιορισμένη και συχνά γεμάτη με πιθανή προκατάληψη. Η πιο συχνά εκφραζόμενη ιδεολογική προοπτική της κυβέρνησης φαίνεται να «πολιτογραφείται» στο λόγο των μέσων ενημέρωσης (Tang, 2010:848). Οι δημοσιογράφοι στις καθημερινές τους ρουτίνες εμπλέκονται με κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς ως πιθανές πηγές ειδήσεων. Η έννοια της «πηγής» είναι διφορούμενη. Ο όρος αφορά τόσο τις οργανώσεις και τις ομάδες οι οποίες συχνά προβάλλονται ως θέματα ειδήσεων, όσο και τα άτομα, των οποίων η θέση σε αυτές τις οργανώσεις και τις ομάδες, τους επιτρέπει να υπηρετούν ως πληροφοριοδότες σχετικά με αποφάσεις και γεγονότα που συμμετείχαν ή απλά είδαν. Μια τέτοια διάκριση μας προειδοποιεί ήδη για μια πιθανή δυαδικότητα της δημοσιογραφικής απάντησης στις πηγές: ως θέματα θα κριθούν για την ειδησεογραφική τους αξία, αλλά ως πληροφοριοδότες θα αξιολογηθούν για την εξουσία και την αξιοπιστία τους (Blumler & Gurevitch, 1986:68).

Σε κάποιες περιπτώσεις τα Μέσα χειραγωγούνται από τις αρχές -ιδιαιτέρως στην περίπτωση των πολεμικών ειδήσεων. Τα μέσα ενημέρωσης ανανεώνουν την εθνική συναίνεση και τις κυρίαρχες αξίες, αλλά και ενισχύουν την εξωτερική πολιτική μέσω των

μηχανισμών πλαισίωσης. Οι μηχανισμοί πλαισίωσης έχουν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της εικόνας του «άλλου», στη διαμόρφωση της εικόνας της ξένης χώρας που αποκόπτουν, ωραιοποιούν, εξισώνουν, εξατομικεύουν, δαιμονοποιούν και πλαισιώνουν τον «άλλο» χάριν του εθνικού συμφέροντος.

Οι πρακτικές συνεπαγωγές της απόκλισης των δύο ορισμών έχουν ως αποτέλεσμα την ανάσχεση της μετατροπής της πολιτικής ισχύος σε επικοινωνιακή ισχύ, την άσκηση πολιτικής κριτικής προς την ηγεσία της χώρας και την πρόσληψη των εξωτερικών σχέσεων της χώρας μέσω ενός πλαισίου πολιτιστικού εθνικισμού. Το περιεχόμενο του αντιθετικού mega-πλαισίου όπως προκύπτει από τα ελληνικά ΜΜΕ τείνει να είναι αναντίστοιχο με το πλέγμα συμμαχιών της Ελλάδας. Ως αποτέλεσμα η λειτουργία του θέτει ζητήματα στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής και στη διαχείριση του εσωτερικού μετώπου (Σαμαράς, 2009). Χαρακτηριστική είναι η κατάσταση της γνωστικής ασυμφωνίας που δημιουργήθηκε στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του νατοϊκού βομβαρδισμού της Γιουγκοσλαβίας το 1999. Η γνωστική ασυμφωνία προήλθε από τη σύγκρουση ανάμεσα στην κυβερνητική στάση, η οποία απέρρεε από τις διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας, και τη σφοδρή αντίδραση των μέσων επικοινωνίας και της κοινής γνώμης (Σαμαράς, 2009:475).

Η διδακτική αξιοποίηση των ευρημάτων αφορά στην εμπειρική χρησιμοποίηση των εννοιολογικών χαρτών ανάλογα με την περίπτωση, προκειμένου να ανερευθούν οι ενδο-συσχετίσεις μεταξύ των εννοιών του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και του «εθνικού συμφέροντος». Έγιναν προτάσεις εφαρμογής σε περιπτώσεις εννοιολογικών χαρτών σε αντίστοιχα επιστημονικά κείμενα ή άρθρα για την εξάσκηση και εμπέδωση στις έννοιες αλλά και την ανεύρεση νέων συσχετίσεων.

6.6. Εσωτερίκευση και Παγκοσμιοποίηση

Από την επισκόπηση των ερευνών των Gurevitch, κ.ά., (1991), Clausen, (2004), (Ruigrok & Wouter, 2007), (Dai & Hyun, 2010), (Mody, 2012), (Alasuutari, κ.ά., 2013), προέκυψαν τα ερευνητικά ερωτήματα οχτώ και εννιά σχετικά το αν οι έννοιες της «εσωτερίκευσης» και

της «παγκοσμιοποίησης» είναι ταυτόσημες και αν σε διαφορετικούς συγγραφείς οδηγούν σε συγκλίνουσες ή αποκλίνουσες σχέσεις μεταξύ των δύο ορισμών.

Προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα γίνεται επεξεργασία των εννοιολογικών χαρτών και ερευνούνται οι σχέσεις μεταξύ των δύο εννοιών.

6.6.1. Παρουσίαση Εννοιολογικών Χαρτών Εσωτερίκευσης και Παγκοσμιοποίησης

Στον εννοιολογικό χάρτη 6.18. εξετάζεται η εσωτερίκευση και η παγκοσμιοποίηση κατά Gurevitch (1991). Ο εννοιολογικός χάρτης απαντά στο κεντρικό ερώτημα ποια είναι η συμβολή της παγκοσμιοποίησης των τηλεοπτικών ειδήσεων στην διαμόρφωση μιας «παγκόσμιας ιθαγένειας». Συνυπάρχει με την εσωτερίκευση; Οι Gurevitch κ.ά. (1991) βλέπουν την εσωτερίκευση ως μία αντισταθμιστική δύναμη στην παγκοσμιοποίηση των ειδήσεων και ότι η σύγκλιση των διαφόρων ειδησεογραφικών υπηρεσιών στο «ίδιο» σύνολο ιστοριών δεν θα πρέπει απαραίτητα να θεωρείται ότι οδηγεί σε «ομογενοποίηση» των ειδήσεων σε όλο τον κόσμο. Θεωρεί ότι η αρχική επιλογή των ειδήσεων βασίζεται σε μία διαθεσιμότητα δραματικών εικόνων ή και σε γεγονότα παγκόσμιου ενδιαφέροντος τα οποία με την εσωτερίκευση οργανώνονται από τους δημοσιογράφους σε πλαίσια κατανοητά για τους ίδιους και για το εγχώριο κοινό (Gurevitch, κ.ά., 1991:207), συμβάλλοντας έτσι στην σταθερότητα του πολιτισμού που υπηρετούν. Ο Gurevitch υπογραμμίζει την ύπαρξη πολιτιστικού πλαισίου με βάση το οποίο γίνεται η εσωτερίκευση. Συνεπώς, στους Gurevitch κ.ά. (1991) οι έννοιες δεν είναι ταυτόσημες και οδηγούν σε αποκλίνουσες σχέσεις.

Στον εννοιολογικό χάρτη 6.19 εξετάζεται η εσωτερίκευση και η παγκοσμιοποίηση κατά Clausen (2004). Ο εννοιολογικός χάρτης απαντά στο βασικό ερώτημα: οδηγούν οι διαδικασίες παγκοσμιοποίησης μέσω της διαμεσολάβησης των ειδήσεων σε πλήρη ομογενοποίηση ή πλήρη εσωτερίκευση των παγκόσμιων απόψεων; Στην Clausen η «εσωτερίκευση» αναφέρεται σε διαδικασίες που καθιστούν κατανοητές τις πληροφορίες για το κοινό σε μια δεδομένη κουλτούρα, δηλαδή, επικεντρώνεται στις εκτιμήσεις του ακροατηρίου από την άποψη της παραγωγής ειδήσεων (Clausen, 2004:28). Η διαφορά στο μίγμα ειδήσεων στην Ιαπωνία σε σχέση με άλλες χώρες, οφείλεται κυρίως στη παγκόσμια θέση της Ιαπωνίας και το διαφορετικό ενδιαφέρον της για τις διεθνείς ειδήσεις λόγω του

πολιτικού και ιστορικού υπόβαθρου της (σύμφωνα με την θέση της Clausen για την «εσωτερίκευση», αυτό μπορεί να ισχύει για κάθε χώρα). Η ικανότητα «εσωτερίκευσης» βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στους οικονομικούς πόρους των εθνικών οργανισμών μέσω ενημέρωσης. Οι ιαπωνικοί σταθμοί διαθέτουν τεράστια χρηματικά ποσά για την παραγωγή των εμβληματικών προγραμμάτων ειδήσεων τους - μια στρατηγική που επιτρέπει την παρουσία ιαπωνικών καμερών και υψηλής ειδίκευσης προσωπικού σε όλο τον κόσμο και, ως εκ τούτου, έχουν τη δυνατότητα να «εσωτερικεύσουν» τις ειδήσεις (βασιζόμενοι λιγότερο στην «ομογενοποίηση» του διεθνούς υλικού των πρακτορείων).

Στην Clausen (2004) βλέπουμε μια διαλεκτική διαδικασία μεταξύ των δύο εννοιών στην οποία τα καθολικά χαρακτηριστικά επικοινωνίας χρησιμοποιούνται στην τοπική δημιουργία νοήματος. Επομένως, οι έννοιες δεν είναι ταυτόσημες, όμως, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι είναι συγκλίνουσες σύμφωνα με το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει η συγγραφέας.

Στον εννοιολογικό χάρτη 6.20 εξετάζεται η ειδησεογραφική κάλυψη της τρομοκρατίας στην παγκοσμιοποίηση κατά Ruigrok & Wouter (2007). Ο εννοιολογικός χάρτης απαντά στο ερώτημα πως γίνεται η διεθνής κάλυψη γεγονότων που αφορούν τρομοκρατία στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Οι συγγραφείς του κειμένου μελετούν τη διεθνή κάλυψη των γεγονότων της 11/9 στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης έναντι του εντοπισμού και της δημιουργίας του κυρίαρχου μετα-ψυχρού πολέμου πλαισίου του Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας. Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που ερευνήθηκαν εξέτασαν τα γεγονότα μετά την 11/9 στο παγκόσμιο πλαίσιο του πολέμου κατά της τρομοκρατίας, διατηρώντας παράλληλα μια τοπική οπτική γωνία και πλαίσιο αναφοράς. Στο κείμενο, επίσης, υποστηρίζεται ο όρος «glocalization» ως περιγραφή μιας παγκόσμιας προοπτικής προσαρμοσμένης στις τοπικές συνθήκες (Ruigrok & Wouter, 2007:72). Επομένως, οι όροι παγκοσμιοποίηση και εσωτερίκευση δεν ταυτίζονται όμως συγκλίνουν.

Στον εννοιολογικό χάρτη 6.21 εξετάζεται η ειδησεογραφική εσωτερίκευση ζητημάτων παγκόσμιας ασφάλειας κατά Dai & Hyun (2010). Ο εννοιολογικός χάρτης απαντά στο ερώτημα πως γίνεται αντιληπτό ένα ζήτημα παγκόσμιας ασφάλειας μεταξύ διαφόρων εθνών με διαφορετικούς και ιδιαίτερους πολιτικούς πολιτισμούς. Μία εκδήλωση

παγκόσμιου κινδύνου είναι η πυρηνική δοκιμή της Βόρειας Κορέας που δημιουργεί παγκόσμιες ανησυχίες και διαπραγματεύσεις για την ασφάλεια, αλλά ταυτόχρονα εκθέτει την πολιτική αυτονομία των εθνικών κρατών. Η πυρηνική δοκιμή της Βόρειας Κορέας προσφέρει μία κατάλληλη ευκαιρία να ενισχυθεί η κατανόησή μας για τον τρόπο με τον οποίο η ειδησεογραφική κατασκευή ειδήσεων στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης, χαρακτηρίζεται τόσο από την παγκόσμια ομοιομορφία όσο και από τις εθνικές ασυμφωνίες. Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται σε τρία έθνη που αντιπροσωπεύουν διαφορετικούς πολιτικούς πολιτισμούς και εμπλέκονται άμεσα στην ανάπτυξη του πυρηνικού ζητήματος της Βόρειας Κορέας: τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Κίνα και τη Νότια Κορέα. Ενώ και τα τρία έθνη συμφωνούν ότι η πυρηνική δοκιμή επιβάλλει παγκόσμια απειλή, οι απόψεις αποκλίνουν ανάλογα με τις συγκεκριμένες πολιτικές θέσεις. Και στις τρεις περιπτώσεις, τα εθνικά πολιτικά συμφέροντα ασκούν σημαντική στήριξη για την κατασκευή συγκεκριμένων πλαισίων. Η παρούσα μελέτη λαμβάνει τη μετασχηματιστική άποψη της παγκοσμιοποίησης ως θεωρητικό πλαίσιο στην ανάλυση του τρόπου με τον οποίο τα μέσα μαζικής ενημέρωσης πλαισιώνουν την πυρηνική δοκιμή και αποκαλύπτει μια τάση παγκοσμιοποίησης, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο τα συμφέροντα κάθε κράτους διαμορφώνονται συνεχώς από αυτή την τάση (Dai & Hyun, 2010).

Το αδιαχώριστο δύο φαινομενικά αντίθετων εννοιών (παγκοσμιοποίηση έναντι εσωτερίκευσης) σημαίνει τόσο την εντατικοποίηση των παγκόσμιων κοινωνικών σχέσεων όσο και την επαναβεβαίωση των εθνικών στάσεων. Έτσι, παρέχει στήριξη στην μετασχηματιστική άποψη της παγκοσμιοποίησης, γεγονός που υποδηλώνει ότι το έθνος-κράτος εξακολουθεί να έχει σημασία σε ένα παγκοσμιοποιημένο κόσμο αλλά επαναπροσλαμβάνεται σε ένα πιο σύνθετο μείγμα οικονομίας, πολιτικής και πολιτισμού (Dai & Hyun, 2010).

Τα ευρήματα αυτής της μελέτης, επομένως, είναι πολύτιμα για να καταδείξουν τι είδους προοπτική της παγκοσμιοποίησης είναι πιο σχετική όταν πρόκειται για την έννοια της κατασκευής ενός παγκόσμιου κινδύνου, όπως η πυρηνική δοκιμή. Ο περιορισμός των υπερπαγκοσμιοποιητικών και σκεπτικιστών απόψεων για την παγκοσμιοποίηση γίνονται εμφανή εδώ, δεδομένου ότι βλέπουν μόνο τη μία πλευρά της κατάστασης, με μονομερή

κυριαρχία είτε από μία παγκόσμια δύναμη είτε από έναν κρατικό έλεγχο. Υπό αυτή την έννοια, η μετασχηματιστική άποψη της παγκοσμιοποίησης παρέχει μια πιο ισχυρή και διορατική προσέγγιση για τις διαπραγματεύσεις και την επικοινωνία μεταξύ των εθνών που διαμορφώνουν συνεχώς τους κοινωνικούς και πολιτικούς πολιτισμούς εντός των κρατών και παγκοσμίως (Dai & Hyun, 2010). Επομένως, σε αυτή την περίπτωση συνυπάρχουν οι δύο έννοιες, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι συγκλίνουν.

Στον εννοιολογικό χάρτη 6.22 εξετάζονται οι ξένες ειδήσεις και το γεωπολιτικό μοντέλο κατά Mody (2012). Ο εννοιολογικός χάρτης απαντά στο ερώτημα τι είδους γνώση για το εξωτερικό παρέχεται από διαφορετικών εθνικοτήτων δημοσιογραφία και ειδησεογραφικούς οργανισμούς σε όλο τον κόσμο. Το άρθρο διερευνά τι λένε οι ειδήσεις για τους εμφύλιους πολέμους, την οικονομική υπανάπτυξη και την κρατική καταστολή, στο πλαίσιο μιας ευρύτερης μελέτης για τη γεωπολιτική των ειδήσεων. Επίσης, εξετάζει το παγκόσμιο ως ενάντια στο τοπικό, στις ξένες ειδήσεις για μια χώρα που διαμορφώνει τις απόψεις των χορηγών και τις αποφάσεις βοήθειας, εμπορίου και ανάπτυξης αποφάσεων των ξένων χαρακτών πολιτικής.

Η συζήτηση των αιτιών απαιτεί τοπικές γνώσεις ή/και χρόνο για έρευνα υποβάθρου. Οι τύποι των αιτιών που συζητούνται κυμαίνονται μεταξύ της περιφερειακής ανισότητας, των περιβαλλοντικών αλλαγών, της φυλής εθνικότητας και του πετρελαίου. Συνοψίζοντας, υπάρχει μια αξιοσημείωτη ομοιότητα μεταξύ των ειδησεογραφικών οργανισμών: η σχετική παραμέληση των αιτιών της κρίσης του Νταρφούρ σε σύγκριση με τη συζήτηση για την καθημερινή διεξαγωγή της εξέγερσης και των διορθωτικών μέτρων. Η περιορισμένη προσοχή στις αιτίες της υπανάπτυξης και των ανισοτήτων είναι ατυχής, καθώς οι ξένες ειδήσεις είναι το μόνο (αν και ατελές) μέσο ανταλλαγής πληροφοριών σε μεγάλη κλίμακα που θα μπορούσε να ενημερώσει τις πρωτοβουλίες για την οικοδόμηση κρατών. Διαπιστώνεται ότι κάθε ειδησεογραφικός οργανισμός παίρνει συστηματικές, προβλέψιμες αποφάσεις κατασκευής ειδήσεων για το συγκεκριμένο θέμα (Νταρφούρ), λαμβάνοντας υπόψη ποιος είναι (ιδιοκτησία, κοινό) και πού βρίσκεται από την άποψη της εθνικής γεωπολιτικής ιστορίας και του τρέχοντος εθνικού ενδιαφέροντος. Το ενενήντα πέντε τοις εκατό της διακύμανσης στην πληρότητα και στην επικαιρότητα των ειδήσεων εξηγείται

από το προτεινόμενο γεωπολιτικό μοντέλο που αποτελείται από ιδιοκτησία, γεωπολιτική τοποθεσία, εθνικό συμφέρον στο Σουδάν και αν το κοινό είναι εθνικό ή ξένο (Mody, 2012). Σε αυτήν την περίπτωση παρατηρείται απόκλιση μεταξύ των δύο εννοιών της παγκοσμιοποίησης και της εσωτερίκευσης μέσω του γεωπολιτικού μοντέλου. Οι πρακτικές συνεπαγωγές αυτής της απόκλισης είναι η σύλληψη της βραχυπρόθεσμης οικονομικής βοήθειας προς τις τρίτες χώρες ως επίλυση των προβλημάτων και η αποτροπή της επένδυσης στον κοινωνικό μετασχηματισμό και την οικοδόμηση του κράτους μακροπρόθεσμα.

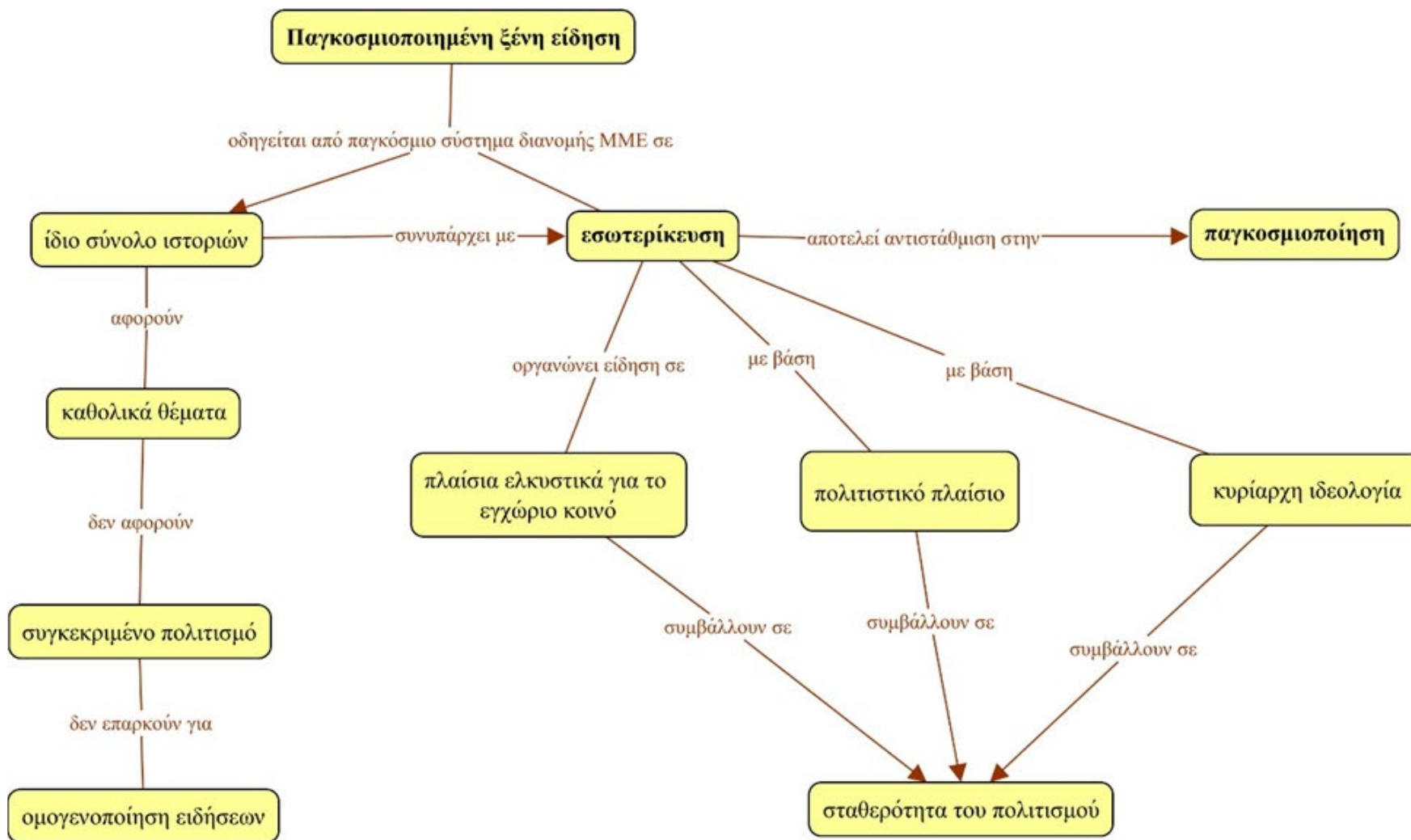
Στον εννοιολογικό χάρτη 6.23 εξετάζεται η εσωτερίκευση ξένων ειδήσεων κατά Alasuutari, κ.ά. (2013). Ο εννοιολογικός χάρτης εστιάζει στην στοχευμένη ερώτηση: Με ποιους τρόπους γίνεται η εσωτερίκευση των ξένων ειδήσεων; Οι Alasuutari, κ.ά. μέσα από το κείμενο τους αναδεικνύουν τους τρόπους εσωτερίκευσης δίνοντας βαρύτητα όχι μόνο στον δημοσιογράφο και στην ρητορική τεχνική που χρησιμοποιεί αλλά και σε άλλους πολιτικούς δρώντες που εσωτερικεύουν ξένες ειδήσεις είτε με πρωτοβουλία των δημοσιογράφων, είτε οργανώνοντας μόνοι τους συνεντεύξεις τύπου. Αν πρόκειται για είδηση που θεωρείται σημαντική για την χώρα, οι δημοσιογράφοι είναι πιθανό να επιλέξουν επίσημες πηγές για το ρεπορτάζ τους. Με αυτόν τον τρόπο οι πολιτικοί δρώντες προβάλλονται ή και χρησιμοποιούν την ξένη είδηση ως μέσο για εμπλοκή στην εσωτερική πολιτική. Το φαινόμενο της εσωτερίκευσης εξετάζεται σε συνδυασμό με την παγκόσμια διάδοση θεμάτων από την οποία θεωρείται ότι οι ξένες ειδήσεις που διαμοιράζονται από πρακτορεία ειδήσεων τείνουν να είναι ομογενοποιημένες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι Alasuutari, κ.ά. (2013) υποστηρίζουν ότι η εσωτερίκευση συνυπάρχει με την παγκοσμιοποίηση, θεωρώντας ότι ο επίμονος τοπικισμός που βρίσκεται στην εσωτερίκευση των ξένων ειδήσεων δεν αποτελεί αντίθεση μιας κοσμοπολίτικης άποψης του κόσμου ως ενιαίου τόπου. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από την επιλογή κάποιων δημοσιογράφων να εσωτερικεύσουν μία είδηση όχι γιατί αφορούσε «δικά μας» νέα και όχι «δικά τους», αλλά γιατί η είδηση αφορούσε μία πανανθρώπινη αξία αυτήν της δημοκρατίας.

Οι Alasuutari κ.ά. (2013) δεν αντιμετωπίζουν τις εγχώριες προκαταλήψεις στις ξένες ειδήσεις ως αποτυχία των δημοσιογράφων να ακολουθήσουν τα επαγγελματικά τους πρότυπα. Μια τέτοια προσέγγιση είναι ατομικιστική και αγνοεί το ευρύτερο θεσμικό

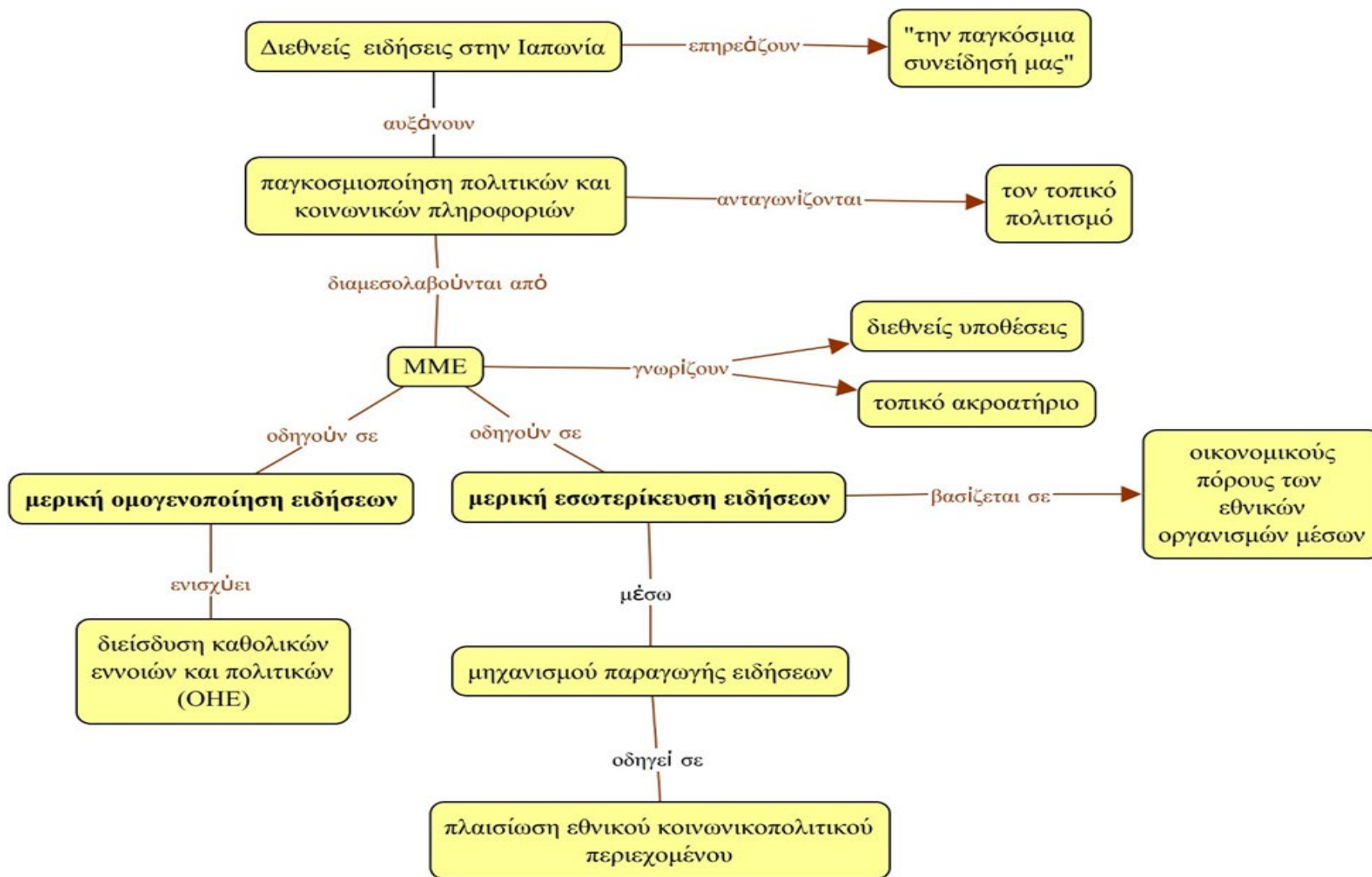
πλαίσιο εντός του οποίου λειτουργούν τα μέσα ενημέρωσης και οι δημοσιογράφοι. Για παράδειγμα, διαφορετικές εταιρείες μέσω των ενημέρωσης μπορεί να προωθήσουν ορισμένες απόψεις και να καταστείλουν άλλες. Με άλλα λόγια, η δημόσια σφαίρα καθορίζει τις έγκυρες και αναγκαίες απόψεις εντός των οποίων μπορούν να διαδοθούν εύλογα επιχειρήματα επί ενός ζητήματος. Από την άλλη, τα μέσα ενημέρωσης δεν μπορούν να διαχωριστούν από την υπόλοιπη κοινωνία. Δηλαδή, με στόχο την πώληση αντιγράφων εφημερίδων ή την προσέλκυση μεγάλου κοινού σε ένα τηλεοπτικό κανάλι, στην παραγωγή ρεπορτάζ και ιστοριών που αντλούν τα μέσα ενημέρωσης, διατηρούν διαδεδομένα πλαίσια εντός των οποίων οι άνθρωποι βγάζουν νόημα για τον κόσμο. Αντίθετα με άλλους ερευνητές όπως ο Nossek (2004) οι Alasuutari κ.ά. θεωρούν τις επαγγελματικές εκτιμήσεις του δημοσιογράφου αδιαχώριστες από το εγχώριο/εθνικό κλίμα στο οποίο ο δημοσιογράφος λειτουργεί. Επίσης, οι Alasuutari κ.ά. θεωρούν ότι η τάση από άλλους ερευνητές να αντιμετωπίζεται η εσωτερίκευση ως αντισταθμιστική δύναμη στην παγκοσμιοποίηση αφορά την ανησυχία τους για την εξαφάνιση ή διατήρηση της εθνικής μοναδικότητας· όμως αγνοεί ότι ολόκληρο το διακρατικό σύστημα που παράγει την ιδέα της μοναδικότητας των εθνικών πολιτισμών είναι μια παγκόσμια ιδέα (Alasuutari κ.ά., 2013:696).

Η εσωτερίκευση συντελείται είτε από δημοσιογράφους είτε από άλλους παράγοντες όπως υπογραμμίζουν οι Alasuutari κ.ά. (2013). Διακρίνονται στον εννοιολογικό χάρτη οι τέσσερις διαφορετικοί τρόποι εσωτερίκευσης που είναι η έκκληση στο συναίσθημα, η αναφορά σε συμπατριώτες, οι δηλώσεις πολιτικών δρώντων και η εμπλοκή στην εσωτερική πολιτική. Αυτό που είναι ενδιαφέρον, είναι το συμπέρασμα ότι μία είδηση εσωτερικεύεται όχι μόνο με βάση το κριτήριο για το αν μία είδηση μας αφορά, αλλά, διότι αφορά μία παγκόσμια αξία. Από την έννοια της «παγκόσμιας αξίας» προκύπτει ένας διαγώνιος σύνδεσμος που ενώνει αυτή την έννοια με την έννοια της «ομογενοποίησης». Ήδη από την αρχή του εννοιολογικού χάρτη διαφαίνεται η βασική ιδέα των Alasuutari κ.ά. (2013) για την συνύπαρξη της εσωτερίκευσης με την παγκοσμιοποίηση. Επίσης, φαίνονται οι επιρροές που δέχεται ο δημοσιογράφος από το θεσμικό πλαίσιο των ΜΜΕ, αλλά και από τα πλαίσια εντός των οποίων το εγχώριο κοινό βγάζει νόημα για τον κόσμο. Επομένως στους Alasuutari κ.ά. (2013) οι έννοιες της παγκοσμιοποίησης και της εσωτερίκευσης συγκλίνουν.

Εννοιολογικός χάρτης 6.18.: Εσωτερίκευση και παγκοσμιοποίηση κατά Gurevitch (1991)

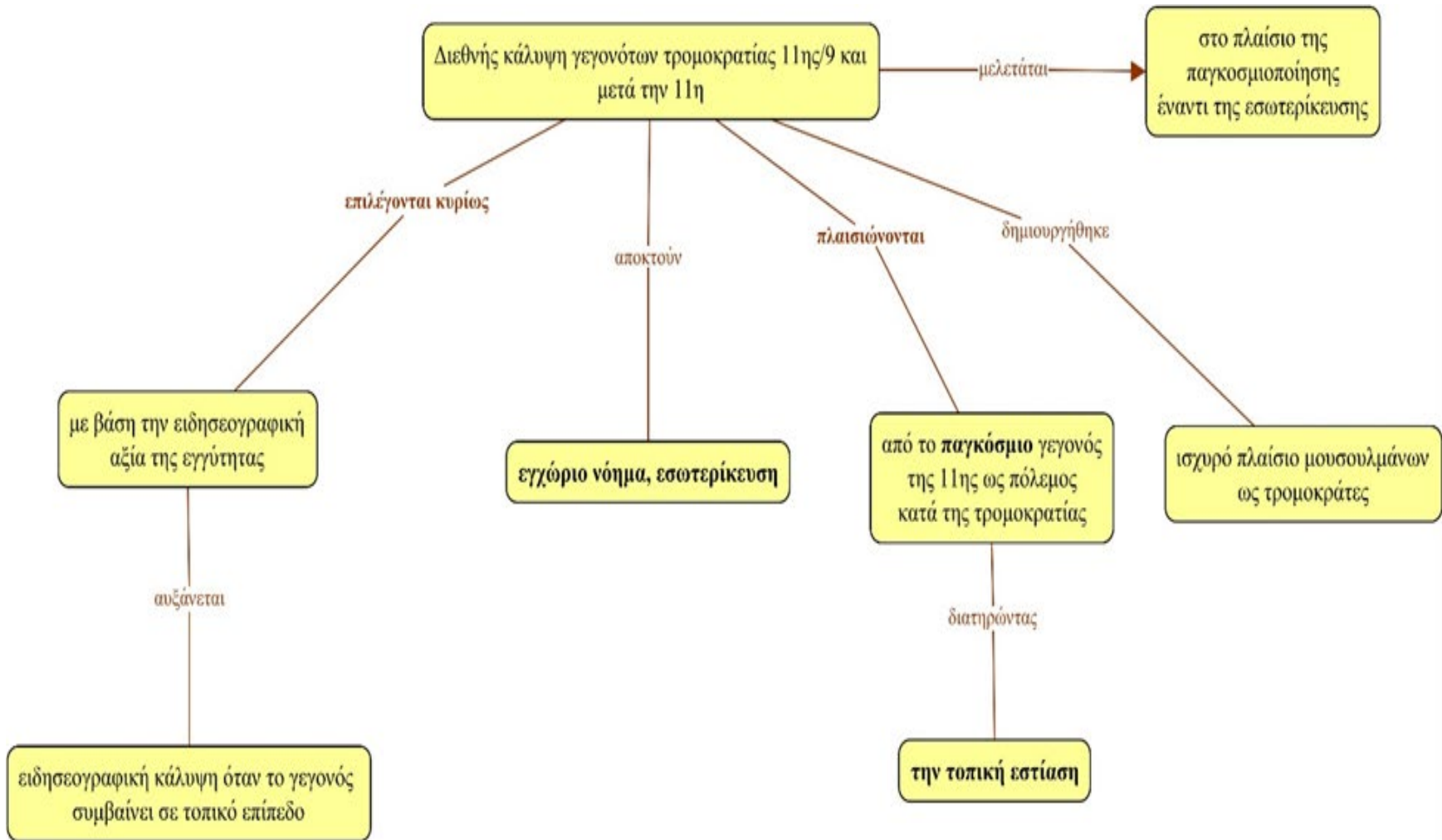

Εννοιολογικός χάρτης 6.19: Εσωτερίκευση και παγκοσμιοποίηση κατά Clausen (2004)

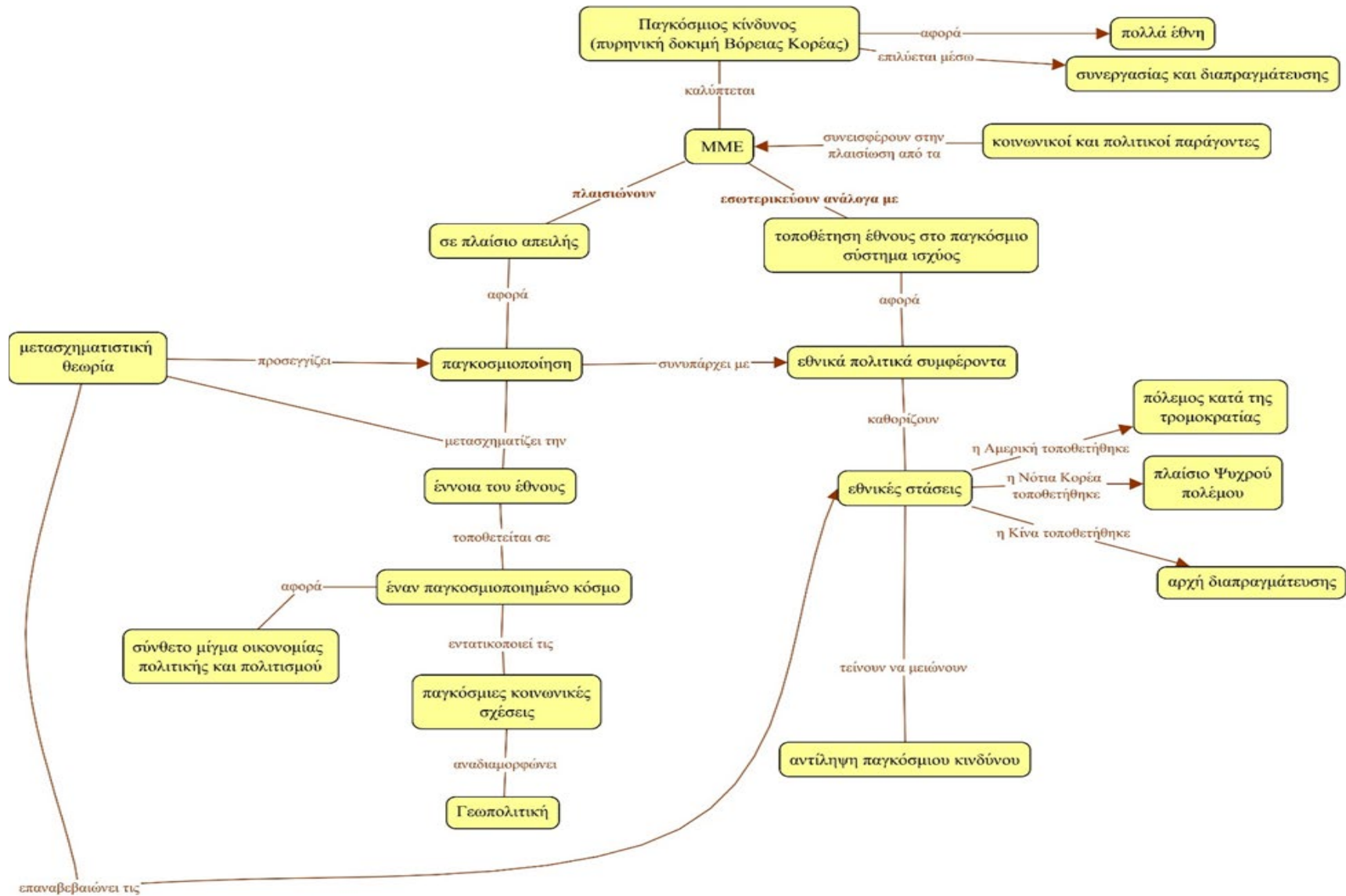

Εννοιολογικός χάρτης 6.20.: Η ειδησεογραφική κάλυψη της τρομοκρατίας στην παγκοσμιοποίηση κατά Ruigrok & Wouter (2007)

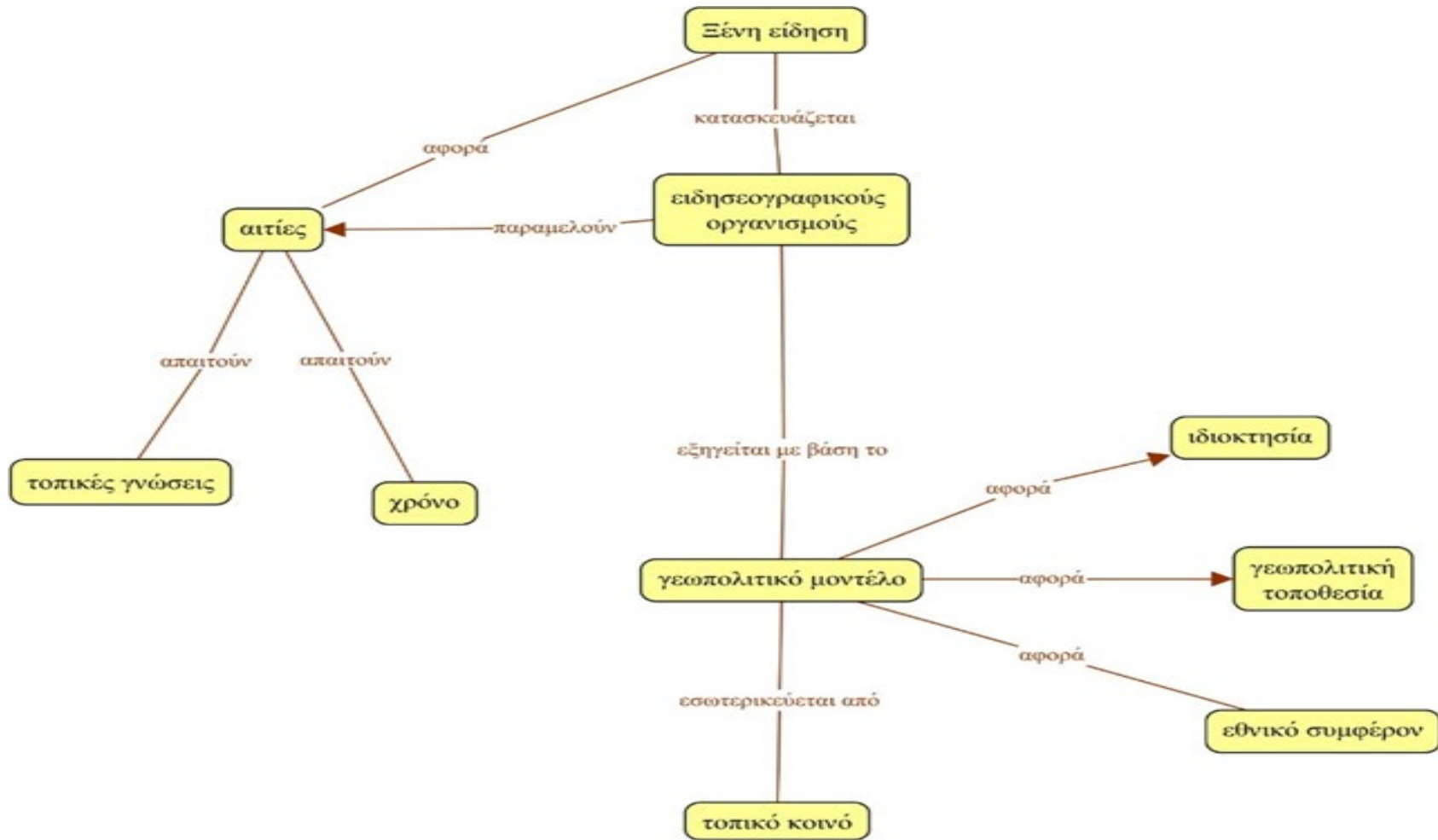

Εννοιολογικός χάρτης 6.21: Ειδησεογραφική εσωτερίκευση ζητημάτων παγκόσμιας ασφάλειας Dai & Hyun (2010)

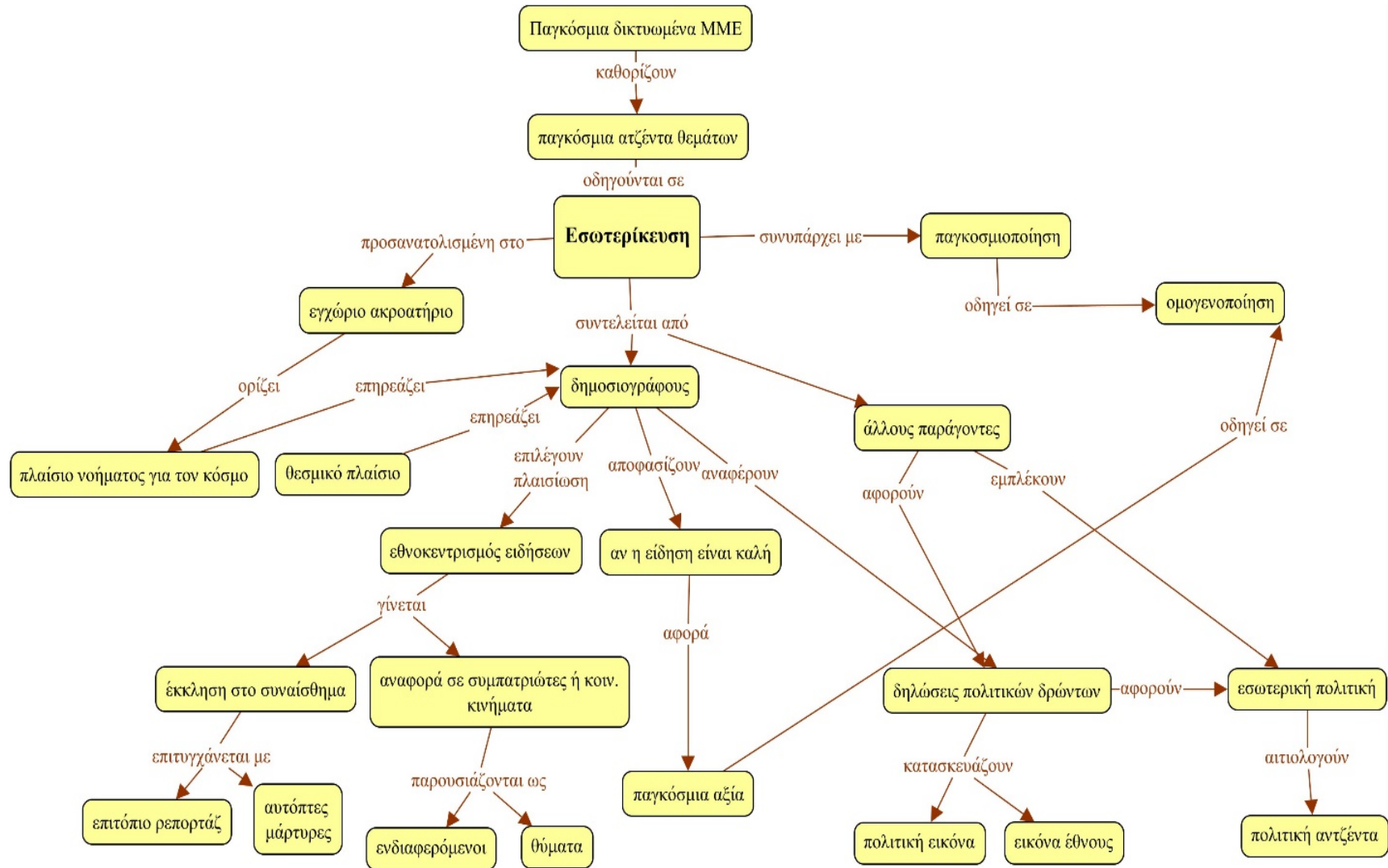

Εννοιολογικός χάρτης 6.22: Ξένες ειδήσεις και γεωπολιτικό μοντέλο κατά Mody (2012)

Εννοιολογικός χάρτης 6.23: Εσωτερίκευση ξένων ειδήσεων κατά Alasuutari, κ.ά. (2013)

6.6.2. Απάντηση στα Ερευνητικά Ερωτήματα 8 και 9 και ανάπτυξη διδακτικής πρότασης

Προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα σχετικά το αν οι έννοιες της «εσωτερίκευσης» και της «παγκοσμιοποίησης» είναι ταυτόσημες και αν σε διαφορετικούς συγγραφείς οδηγούν σε συγκλίνουσες ή αποκλίνουσες σχέσεις μεταξύ των δύο ορισμών δομήθηκαν οι εννοιολογικοί χάρτες στους επιλεγμένους συγγραφείς.

Στους Gurevitch, κ.ά., (1991) οι έννοιες δεν είναι ταυτόσημες και οδηγούν σε αποκλίνουσες σχέσεις και μάλιστα βλέπουν την εσωτερίκευση ως μία αντισταθμιστική δύναμη στην παγκοσμιοποίηση. Στον Mody (2012), επίσης, παρατηρείται απόκλιση μεταξύ των δύο εννοιών της παγκοσμιοποίησης και της εσωτερίκευσης η οποία γίνεται μέσω του γεωπολιτικού μοντέλου. Σε όλους τους υπόλοιπους συγγραφείς οι όροι συγκλίνουν ως ένα βαθμό: στην Clausen (2004) βλέπουμε μια διαλεκτική διαδικασία μεταξύ των δύο εννοιών. Στους Ruigrok & Wouter (2007) υποστηρίζεται ο όρος «glocalization» ως περιγραφή μιας παγκόσμιας προοπτικής προσαρμοσμένης στις τοπικές συνθήκες. Στους Dai & Hyun (2010) παρέχεται στήριξη στην μετασχηματιστική άποψη της παγκοσμιοποίησης, γεγονός που υποδηλώνει ότι το έθνος- κράτος εξακολουθεί να έχει σημασία σε ένα παγκοσμιοποιημένο κόσμο, αλλά επαναπροσλαμβάνεται σε ένα πιο σύνθετο μείγμα οικονομίας, πολιτικής και πολιτισμού. Στους Alasuutari, κ.ά., (2013) οι έννοιες της παγκοσμιοποίησης και της εσωτερίκευσης συγκλίνουν και μάλιστα υποστηρίζεται ότι οι ειδήσεις εσωτερικεύονται επειδή αφορούν πανανθρώπινες αξίες.

Λόγω της ανάπτυξης των διεθνών και παγκόσμιων μέσων ενημέρωσης, η κοινή γνώμη κατά καιρούς υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα και αποκτά δική της πολιτική δυναμική σε παγκόσμιο επίπεδο. Ωστόσο, σε σύγκριση με την παγκοσμιοποίηση της πολιτικής, της οικονομίας και του πολιτισμού, η παγκοσμιοποίηση της δημόσιας σφαίρας και της κοινής γνώμης εξακολουθούν να συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με το εθνικό επίπεδο και να προσανατολίζονται προς εθνικούς πολιτικούς θεσμούς. Αυτή η φαινομενικά αντιφατική εξέλιξη παρέχει υποστήριξη σε πολύ διαφορετικές ερμηνείες των σημερινών αλλαγών στα μέσα ενημέρωσης. Η ιδέα ότι η άνοδος των παγκόσμιων μέσων ενημέρωσης έχει καθιερώσει μια παγκόσμια δημόσια σφαίρα διακηρύσσεται από μελετητές των μέσων ενημέρωσης και

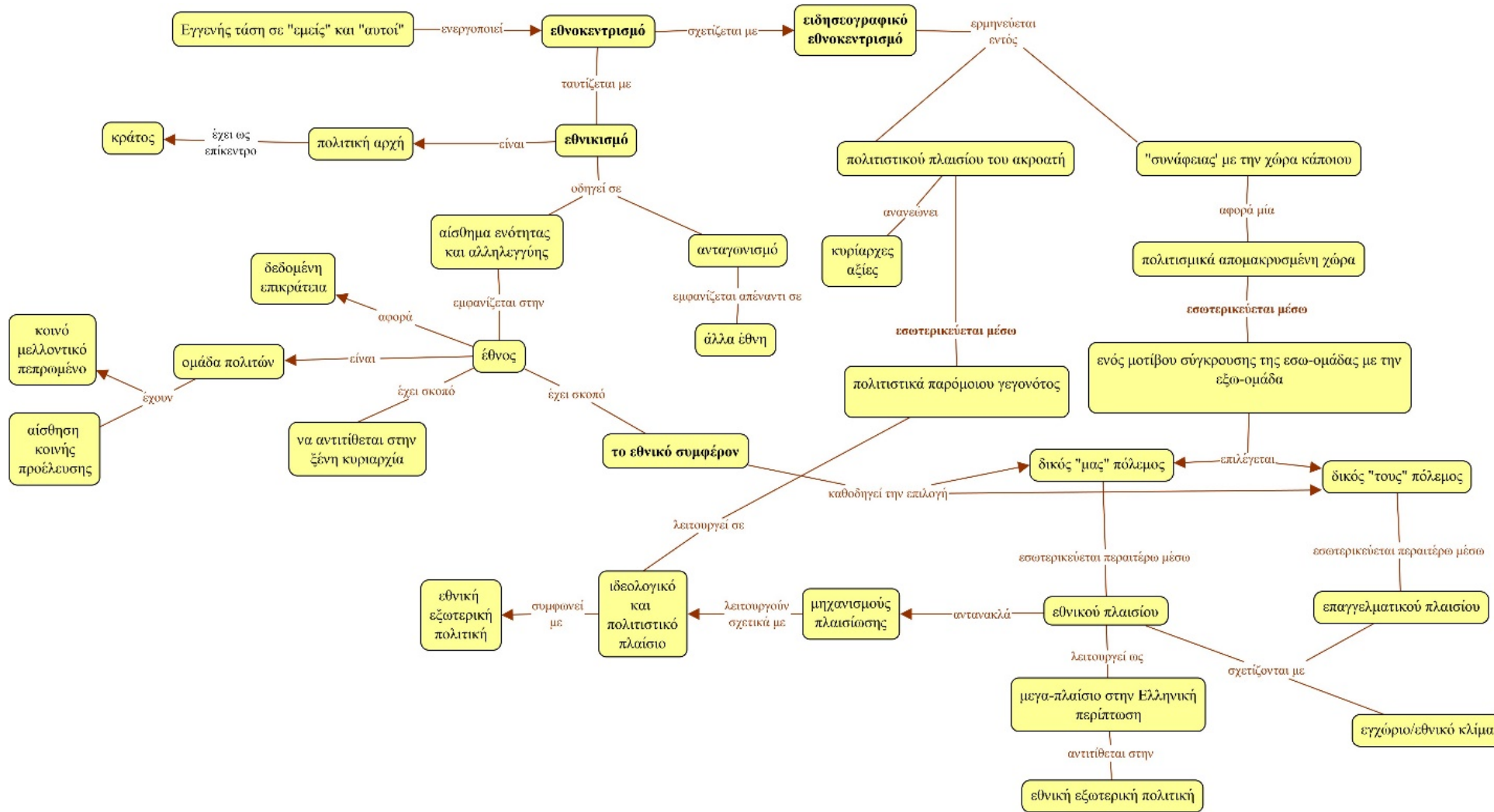
οι διαφορετικές πλευρές είναι σε θέση να παρέχουν κάποια εμπειρική υποστήριξη για τις ερμηνείες τους. Όμως η προφανής ασυμβατότητα αυτών των αντίθετων απόψεων μπορεί – τουλάχιστον σε ορισμένο βαθμό – να οφείλεται στην έλλειψη θεωρητικής εξέτασης του τρόπου με τον οποίο οι τρέχοντες μετασχηματισμοί στην κοινωνική γεωγραφία των μέσων ενημέρωσης μπορούν να εννοιολογηθούν (Hjarvard, 2001).

6.7. Σύνθεση εννοιολογικών χαρτών για διδακτική αξιοποίηση

Στην παρούσα παράγραφο γίνεται μία σύνθεση των εννοιολογικών χαρτών ώστε να συμπεριλάβουν όλες τις έννοιες που συγκροτούν τον ειδησεογραφικό εθνοκεντρισμό και την εσωτερίκευση. Ο συγκεκριμένος εννοιολογικός χάρτης έχει τον ρόλο της εποπτείας του υλικού που αναπτύχθηκε και μπορεί να διδαχτεί μετά την κατάκτηση από τους φοιτητές των επιμέρους εννοιών. Ταυτόχρονα οδηγεί σε μία συνολική πρόσληψη της έννοιας του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού και της εσωτερίκευσης.

Συγκρίνοντας τους λειτουργικούς ορισμούς με τις έννοιες από τα επιστημονικά κείμενα εξάγονται ευρήματα από τα οποία μπορεί να συγκροτηθεί ένας νέος ορισμός για διδακτική αξιοποίηση. Χρησιμοποιώντας ως βάση τον ορισμό του Sumner (1906) για τον εθνοκεντρισμό και την σχέση του με τον εθνικισμό, προστίθενται τα χαρακτηριστικά που προέκυψαν από τον εννοιολογικό χάρτη του εθνικισμού και τη σχέση του με το εθνικό συμφέρον, μεταβαίνοντας στην έννοια του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού. Στην συνέχεια, ενσωματώνοντας τις ομοιότητες και τις διαφορές που προέκυψαν κατά την επεξεργασία των επιστημονικών κειμένων για τις αντίστοιχες έννοιες, διαμορφώνεται ένας σύνθετος χάρτης ο οποίος απεικονίζει όλες τις συσχετίσεις που προέκυψαν κατά την επεξεργασία του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού.

Εννοιολογικός χάρτης 6.24.: Σύνθεση ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού και εσωτερίκευσης

Στον εννοιολογικό χάρτη 6.24. αποτυπώνεται η σχέση του εθνοκεντρισμού με τον εθνικισμό και την σχέση του με το εθνικό συμφέρον. Ο ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός σχετίζεται με τον εθνοκεντρισμό όσον αφορά στη μεταφορά του στο πλαίσιο των Μέσων. Πρόκειται για μία ειδησεογραφική αξία με την οποία επιλέγονται και νοηματοδοτούνται οι ειδήσεις. Μέσω της διαδικασίας της εσωτερίκευσης οι διεθνείς ειδήσεις ερμηνεύονται είτε εντός ενός πολιτιστικού πλαισίου του ακροατή είτε μέσω συνάφειας της ξένης χώρας με την χώρα που αποτελεί την εσω-ομάδα που εξετάζεται. Η ειδησεογραφική αναφορά πολιτιστικά παρόμοιων γεγονότων θεωρείται ότι ανανεώνει τις κυρίαρχες αξίες και λειτουργεί εντός ενός ιδεολογικού και πολιτιστικού πλαισίου που συμφωνεί με την εθνική εξωτερική πολιτική.

Όσον αφορά στη συνάφεια με μία ξένη χώρα, οι ειδήσεις εσωτερικεύονται μέσω ενός μοτίβου σύγκρουσης της εσω-ομάδας με την εξω-ομάδα. Πρόκειται για διεθνείς ειδήσεις σύγκρουσης οι οποίες διακρίνονται ανάλογα με το αν πρόκειται για δικό «μας» πόλεμο ή για δικό «τους». Εφόσον γίνει η διάκριση, η είδηση εσωτερικεύεται περαιτέρω είτε μέσω του εθνικού πλαισίου είτε μέσω του επαγγελματικού πλαισίου. Και τα δύο πλαίσια μπορεί να θεωρηθεί ότι είναι αδιαχώριστα από το εγχώριο/εθνικό κλίμα στο οποίο ο δημοσιογράφος λειτουργεί. Το εθνικό πλαίσιο εσωτερίκευσης αντανακλά τους μηχανισμούς πλαισίωσης των ειδήσεων εντός του οποίου νοηματοδοτούνται τα γεγονότα και το οποίο λειτουργεί σε ένα ιδεολογικό και πολιτιστικό πλαίσιο το οποίο συμφωνεί με την εθνική εξωτερική πολιτική. Στην ελληνική περίπτωση έχει βρεθεί ότι το εθνικό πλαίσιο λειτουργεί ως μέγα-πλαίσιο που έρχεται σε αντίθεση με την εθνική εξωτερική πολιτική και το πλέγμα συμμαχιών της Ελλάδας.

Μέσω της δόμησης ενός εννοιολογικού χάρτη για τον ειδησεογραφικό εθνοκεντρισμό έγινε προσπάθεια για την απεικόνιση των συσχετίσεων και την συμπερίληψη των ομοιοτήτων και των διαφορών που προέκυψαν από την επεξεργασία των επιστημονικών κειμένων. Όπως, ήδη, αναφέρθηκε η ανασύσταση εκτιμά την παρούσα θέση μιας έννοιας στη βιβλιογραφία, προηγείται και υποβοηθά την διαμόρφωση μίας βελτιωμένης έννοιας. Πρόκειται για την κατασκευή ενός προσωπικού εννοιολογικού χάρτη που μπορεί να καθοδηγήσει την διδασκαλία και αποτελεί μέρος της διδακτικής πρότασης. Επίσης, εξαιτίας των συμπυκνωμένων νοημάτων που περιλαμβάνονται στον χάρτη, αυτός μπορεί να

διδασκεί σταδιακά, οικοδομώντας τις έννοιες ξεχωριστά. Στον εννοιολογικό χάρτη δεν περιλαμβάνεται η συσχέτιση με την έννοια της παγκοσμιοποίησης η οποία μπορεί να αποτελέσει το αντικείμενο της σύνθεσης ενός άλλου εννοιολογικού χάρτη.

6.8. Επιλογικό Σημείωμα: Προς μία Διδακτική Πρόταση

Όπως αναφέρθηκε στο δεύτερο κεφάλαιο οι στρατηγικές διδασκαλίας είναι διαφορετικές για την εκμάθηση του περιεχομένου της διδασκαλίας και για την διαδικαστική διδασκαλία. Κατά την διδασκαλία του περιεχομένου, ο εκπαιδευτικός συνδέοντας την νέα γνώση με την προηγούμενη γνώση μεταχειρίζεται στρατηγικές όπως οι λογικοί συλλογισμοί, η υπόθεση, η ερώτηση, η αιτιακή σχέση, οι γραφικοί οργανωτές κ.α. Κατά την διδασκαλία της διαδικασίας οικοδομεί με υποδειγματικό τρόπο ένα αναλυτικό μοντέλο της εμπλεκόμενης διαδικασίας.

Ο χάρτης εννοιών, με τον οποίο αναπαρίστανται σχηματικώς οι σχέσεις μεταξύ εννοιών, βοηθάει στην οργάνωση και στην εποπτικότητα του υλικού και γενικότερα επιτρέπει την διοργάνωση της γνώσης. Είναι ένας τύπος διαρθρωτικής γνώσης, δηλαδή, ένας ενδιάμεσος τύπος γνώσης που μεσολαβεί στην ανάπτυξη δηλωτικών γνώσεων και την μετατροπή τους σε διαδικαστικές. Πρόκειται για μία τεχνική που χρησιμοποιείται για την αναπαράσταση εννοιών και των σχέσεων μεταξύ τους. Μέσα από τους εννοιολογικούς χάρτες ο εκπαιδευτικός μπορεί να φέρει τον μαθητή σε επαφή με τα δεδομένα που αφορούν συγκεκριμένες περιοχές γνώσης. Επομένως, ο εννοιολογικός χάρτης μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως μία εναλλακτική για την διδασκαλία δηλωτικής γνώσης και ως μέρος μίας ευρύτερης διδακτικής πρότασης. Για την διαδικαστική διδασκαλία κατασκευής του εννοιολογικού χάρτη μπορούν να ακολουθηθούν οι αναλυτικές διαδικασίες που αναφέρθηκαν σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Οι στρατηγικές διδασκαλίας μπορούν να εφαρμοστούν είτε μέσα από έναν ερμηνευτικό-κατανοητικό τύπο διδασκαλίας είτε μέσα από έναν διερευνητικό-κατανοητικό τύπο διδασκαλίας. Ο ερμηνευτικός-κατανοητικός τύπος είναι μία διδασκαλία που επιζητεί να εξοικειώσει τους μαθητές με τις σχέσεις ανάμεσα σε μία γενικότητα και στα συγκεκριμένα

στοιχεία. Στην περίπτωση αυτή, ο εκπαιδευτικός αφού διδάξει τον εννοιολογικό χάρτη και τις χρήσεις του, μπορεί να παρέχει έτοιμους εννοιολογικούς χάρτες όπως έχουν προκύψει από την επεξεργασία των επιστημονικών κειμένων και σταδιακά να περάσει στην επίδειξη του τελικού χάρτη που αφορά την ανασύσταση του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού.

Ο διερευνητικός-κατανοητικός τύπος διδασκαλίας και μάθησης οδηγεί και αυτός στην απόκτηση κατανοήσεων, αλλά οι κατανοήσεις αυτές επιζητούνται με έναν μοναδικό τρόπο. Στην περίπτωση αυτή ο εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει, για παράδειγμα, την σχέση του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού και της εσωτερίκευσης με την παγκοσμιοποίηση, και σταδιακά, μέσω ομαδικής συνεργασίας με τους μαθητές, να δομηθεί ο εννοιολογικός χάρτης που αφορά τις συγκεκριμένες συσχετίσεις.

Προτάθηκαν συγκεκριμένες ασκήσεις εφαρμογής των εννοιολογικών χαρτών σε επιστημονικά κείμενα και άρθρα για την καλύτερη κατανόηση των εννοιών του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού», της «εσωτερίκευσης» και των συσχετισμών τους με τις έννοιες του «εθνικισμού» και του «εθνικού συμφέροντος». Επίσης, μέσω των ασκήσεων που προτείνονται, εμβαθύνεται η κατανόηση του εννοιολογικού χάρτη, η διαδικασία κατασκευής του και η εφαρμογή του σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

Κεφάλαιο 7

Εισαγωγή

7.1 Στοχοθεσία κεφαλαίου και Οδικός Χάρτης

Σκοπός του παρόντος κεφαλαίου είναι η γνωσιακή προεργασία των εννοιών του «ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού» και της «εσωτερίκευσης» μέσω αιτιακών σχημάτων. Καταγράφονται τα βασικά αιτιακά σχήματα στα επιστημονικά κείμενα ώστε να αναπτυχθεί η δηλωτική γνώση σχετικά με το περιεχόμενο των εννοιών. Μέσω της οπτικής απεικόνισης των αιτιακών σχημάτων επιχειρείται μία επίδειξη της χρήσης τους στην ανάλυση των επιστημονικών κειμένων ώστε να στηριχθεί η διαδικαστική γνώση για τη διδασκαλία τους. Επίσης, αναδεικνύονται τα παραγωγικά αίτια του εθνοκεντρισμού σε περιπτώσεις που το φαινόμενο διασυνδέεται με άλλα επιστημονικά πεδία. Τέλος, στο πλαίσιο της διδακτικής αξιοποίησης των ευρημάτων της ανάλυσης προτείνονται ασκήσεις.

7.2. Μεθοδολογικές παρατηρήσεις: Όροι και προϋποθέσεις εργαλειοποίησης της αιτιακής σχέσης

Αρχικά, καταγράφονται στα επιστημονικά κείμενα τα βασικά αιτιακά σχήματα που αποσκοπούν στην καταγραφή των εννοιών ώστε να κατανοηθεί το περιεχόμενό τους. Στη συνέχεια, αναζητούνται τα αιτιακά σχήματα που αποτυπώνουν τους λόγους που οδήγησαν στην επιλογή σε συγκεκριμένες συσχετίσεις των εννοιών του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού και της εσωτερίκευσης με τις έννοιες του εθνικισμού και του εθνικού συμφέροντος. Τα αιτιακά σχήματα περιγράφουν και τις πρακτικές συνεπαγωγές της επιλογής από τους συγγραφείς των συγκεκριμένων συσχετίσεων. Τέλος, διερευνάται η ύπαρξη αιτιακών σχημάτων που αναδεικνύουν την διεπιστημονικότητα των εννοιών.

Προκειμένου να ελεγχθούν τα αιτιακά σχήματα για την ορθότητά τους, γίνεται επαλήθευση μέσω αναγωγής των αιτιακών σχημάτων που κατασκευάστηκαν σε προτάσεις οι οποίες

μπορούν να συγκριθούν με τις αρχικές που προέκυψαν από τα επιστημονικά κείμενα¹⁵. Η πρόταση ελέγχου αφορά την ανασύνθεση του αιτιακού σχήματος σε πρόταση ώστε να ελεγχθεί η αξιοπιστία του. Πραγματοποιείται, δηλαδή, η αντίθετη πορεία: από ένα αιτιακό σχήμα ανασυγκροτείται ένα κείμενο - πρόταση και εξετάζεται ο βαθμός ομοιότητας του με το αρχικό κείμενο.

Επίσης, μέσω ασκήσεων που προτείνονται, εφαρμόζονται τα αιτιακά σχήματα που έχουν προκύψει από τα επιστημονικά κείμενα σε αποσπάσματα από άρθρα, λόγους πολιτικών ή επιστημονικά κείμενα για την επίδειξη της λειτουργίας τους, αλλά και την εμβάθυνση στη διδακτική τους χρήση.

7.3. Ευρήματα Εμπειρικής Ανάλυσης

Στην παρούσα παράγραφο απεικονίζονται τα αιτιακά σχήματα που προέκυψαν από τα επιστημονικά κείμενα, τα ευρήματα της εμπειρικής ανάλυσης και τρόποι διδακτικής αξιοποίησης.

7.3.1 Sumner, W. G., (1906). *Folkways*.

Ο όρος του «εθνοκεντρισμού» χρησιμοποιήθηκε σε ένα κοινωνιολογικό και ανθρωπολογικό πλαίσιο και αποδίδει σημασία στις έννοιες της ενδο-ομάδας και της εξω-ομάδας, την πίστη προς την ενδο-ομάδα και την εχθρότητα προς την εξω-ομάδα. Το κείμενο πάνω στο οποίο βασίζεται το αιτιακό σχήμα που εξάγεται από τον Sumner (1906) είναι το εξής:

«Ο εθνοκεντρισμός είναι το τεχνικό όνομα για αυτή την άποψη των πραγμάτων κατά την οποία η δική του ομάδα είναι το κέντρο των πάντων, και όλα τα άλλα κλιμακώνονται και βαθμολογούνται σε σχέση με αυτό. Τα ήθη αντιστοιχούν σε αυτό για να καλύψουν και την εσωτερική και την εξωτερική σχέση. Κάθε ομάδα θρέφει τη δική της υπερηφάνεια και μταιοδοξία, υπερηφανεύεται για την υπεροχή της, εξυμνεί τις δικές της θεότητες και κοιτάζει με περιφρόνηση τους ξένους. Κάθε ομάδα θεωρεί τα δικά της ήθη τα μόνα σωστά, και αν παρατηρήσει ότι άλλες ομάδες έχουν άλλα ήθη, αυτά διεγείρουν περιφρόνηση» (Sumner, 1906:13).

---

¹⁵ Η δομή βασίστηκε στο αδημοσίευτο κείμενο: «Διδακτική δια των Αιτιακών Σχημάτων: Η Περίπτωση των Ψευδών Ειδήσεων» υπό του Αθ. Ν. Σαμαρά. Η συγκεκριμένη στρατηγική επαλήθευσης της διαδικασίας αιτιακής συγκρότησης ενός αποσπάσματος επιστημονικού κειμένου καταγράφεται στον αντίστοιχο οδηγό του Σαμαρά ο οποίος χρησιμοποιείται στην εκπαιδευτική διαδικασία της ΕΔΜ 512 στο ΑΠΚΥ και αποτέλεσε μέρος της εκπαίδευσης της συγγραφέως του παρόντος πονήματος.

Αιτιακό σχήμα 7.1: Ο εθνοκεντρισμός στον Sumner

Ανεξ. Μετ: Ανάδυση της έσω-ομάδας σε κριτήριο αξιολόγησης (Τιμές: 1: υπάρχει, 0: δεν υπάρχει) → Ενδ. Μετ: Αίσθημα υπεροχής ως προς την εξω-ομάδα, (Τιμές: 1: υψηλό, 2: Χαμηλό → Εξαρτ. Μετ: τρόπος αξιολόγησης άλλη ομάδα / στάση απέναντι στην άλλη ομάδα (Τιμές: 1: περιφρόνηση, 0: ουδέτερη)

X

Ανεξ. Μετ: Εγγενής τάση διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί» (Τιμές: 1:Υπάρχει, 2:Δεν υπάρχει) → Μετ. Συνθ: Αίσθημα του ανήκειν σε ομάδα (Τιμές: 1: Ενεργοποίηση, 2:Μη ενεργοποίηση)

Διερεύνηση μεταβλητών: Θέση ανεξάρτητης μεταβλητής έχει η ανάδυση της εσω-ομάδας σε κριτήριο αξιολόγησης που οδηγεί σε ανάπτυξη αισθήματος υπεροχής προς την εξω-ομάδα και ως εκ τούτου η περιφρόνηση απέναντι σε αυτήν. Ποια είναι η προϋπόθεση για να ισχύει το φαινόμενο που περιγράφεται με την κεντρική αιτιακή σχέση; Είναι η αίσθηση ότι τα άτομα ανήκουν στην ίδια ομάδα και η οποία ενεργοποιείται από μία ψυχολογική προδιάθεση που υπάρχει σε όλους τους ανθρώπους και αφορά την τάση διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί». Η διερεύνηση της μεταβλητής συνθήκης γίνεται μία πράξη αποτελεσματικής οριοθέτησης της λειτουργίας, δηλαδή εργαλείο αποτελεσματικής θεωρητικοποίησης.

Προκειμένου να καταγραφεί η συνδιακύμανση αποδίδονται τουλάχιστο δύο τιμές σε κάθε μία από τις προαναφερθείσες μεταβλητές.

Η γραμμή συνδιακύμανσης η οποία περιγράφει τον ορισμό του εθνοκεντρισμού στον Sumner είναι η ακόλουθη: **AM=1 → Ενδ. Μετ =1 → EM= 1**

X

MΣ=1

Εναλλακτικά, μία παρόμοια ανάγνωση του αιτιακού σχήματος για λόγους εργαλειοποίησης του στην μαθησιακή διαδικασία είναι να θεωρηθεί ως μεταβλητή συνθήκης η εγγενής τάση διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί», ως ανεξάρτητη μεταβλητή η ένταξη του ατόμου σε ομάδα, ως ενδιάμεση το αίσθημα υπεροχής ως προς την εσω-ομάδα και ως εξαρτημένη ο τρόπος αξιολόγησης της άλλης ομάδας. Το αιτιακό σχήμα έχει ως εξής:

Αιτιακό σχήμα 7.1.1: Ο εθνοκεντρισμός στον Sumner

A. Ανεξ. Μετ: ένταξη ατόμου σε ομάδες / διομαδική κατηγοριοποίηση: (Τιμές: 1:εσω-ομάδα, 2:έξω-ομάδα)→ **B.** Ενδ. Μετ.: Ανάδυση Έσω-ομάδας σε κριτήριο αξιολόγησης (1:Αναδύεται/Ενεργοποιείται 2: Δεν αναδύεται/ενεργοποιείται)→ **Γ.** Εξαρτ. Μετ: Διομαδική αξιολόγηση ατόμων – Τα άτομα αξιολογούνται με βάση την ομάδα στην οποία εντάσσονται (Τιμές: 1: θετική αξιολόγηση μελών έσω-ομάδα, 2: περιφρόνηση σε μέλη έξω-ομάδα)

X

Δ. Μετ. Συνθ.: Εγγενής τάση διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί» (1: υπάρχει, 0:δεν υπάρχει)

1^η Γραμμή Συνδιακύμανσης

2^η Γραμμή Συνδιακύμανσης

A=1 → B=1 → Γ=1

A=2 → B=1 → Γ=2

X

X

Δ=1

Δ=1

Αιτιακό σχήμα 7.1.2 : Ο εθνικισμός στον Sumner

Στον Sumner ο πατριωτισμός προκύπτει από τον εθνοκεντρισμό. Ως πατριωτισμό δεχόμαστε την αναφορά στον εθνικισμό αφού μιλάει για πίστη στην αστική ομάδα στην οποία ανήκει κάποιος από τη γέννηση, αλλά και στο κράτος το οποίο όταν τα σύγχρονα κράτη πήραν μορφή και ανέλαβαν τον έλεγχο των κοινωνικών συμφερόντων, το ομαδικό συναίσθημα παρήχθη σε σχέση με αυτά τα κράτη (Sumner, 1906:15). Ο πατριωτισμός όπως προκύπτει από τον Sumner λειτουργεί ως ορισμός για τις συγκρίσεις με άλλα κείμενα. Στο παρακάτω απόσπασμα αναφέρεται η άποψη του Sumner (1906) για τον πατριωτισμό:

«Ο πατριωτισμός είναι πίστη την αστική ομάδα στην οποία ανήκει κάποιος από τη γέννηση ή από άλλο ομαδικό δεσμό. Είναι ένα αίσθημα συντροφικότητας και συμμετοχής της ομάδας στην ελπίδα, στην εργασία και στα δεινά της ομάδας..... Το κράτος προσέλκυσε από μόνο του την αφοσίωση που είχε δοθεί στους ανθρώπους, και έγινε το αντικείμενο αυτής της ομαδικής ματαιοδοξίας και του ανταγωνισμού που ήταν εθνοκεντρική... Οι μάζες είναι πάντα πατριωτικές. Γι' αυτές η παλιά εθνοκεντρική ζήλια, ματαιοδοξία, αλαζονεία και φιλοδοξία είναι τα ισχυρότερα στοιχεία του πατριωτισμού» (Sumner, 1906:15).

Το αιτιακό σχήμα που προκύπτει από το παραπάνω απόσπασμα έχει ως εξής:

Ανεξ. Μετ: Συμμετοχή σε μία κοινωνία (Τιμές: 1: Εντός κοινωνίας, 2: Εκτός κοινωνίας) →

→ Ενδ. Μετ 1: Κοινή εμπειρία, λειτουργία κοινωνίας (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει) →

→ Ενδ. Μετ 2: Ενεργοποίηση αισθήματος του ανήκειν σε μία αστική ομάδα γέννησης (Τιμές: 1:Υπάρχει, 2:Δεν υπάρχει) →

→ Ενδ. Μετ 3: Αίσθημα πίστης την αστική ομάδα γέννησης, (Τιμές: 1: Αναπτύσσεται, 2: Δεν αναπτύσσεται →

→ Ενδ. Μετ 4: Αίσθημα αφοσίωσης προς το κράτος, (Τιμές: 1: Αναπτύσσεται, 2: Δεν αναπτύσσεται →

→ Εξαρτ.Μετ: Τρόπος αξιολόγησης άλλης ομάδας (Τιμές: 1: Αλαζονεία, εθνοκεντρική ζήλια, ματαιοδοξία, φιλοδοξία 2: Ουδέτερη)

X

Μετ. Συνθήκης: Εγγενής τάση διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί» (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2:Δεν υπάρχει)

Διερεύνηση μεταβλητών: Η συμμετοχή σε μία κοινωνία δημιουργεί μία κοινή εμπειρία για όλους τους πολίτες μέσω της οποίας ενεργοποιείται το αίσθημα του ανήκειν στην αστική ομάδα γέννησης και αναπτύσσεται το αίσθημα αφοσίωσης προς αυτήν. Στη συνέχεια αναπτύσσεται και αίσθημα αφοσίωσης προς το κράτος που αντιπροσωπεύει την ομάδα αυτή. Ως εξαρτημένη μεταβλητή προκύπτουν τα αισθήματα προς τα άλλα κράτη τα οποία βρίσκουμε στο κείμενο με την μορφή των τιμών που παίρνουν, δηλαδή, την εθνοκεντρική ζήλια, την αλαζονεία, την ματαιοδοξία και την φιλοδοξία. Η προϋπόθεση για να ισχύει το φαινόμενο το οποίο περιγράφεται με την κεντρική αιτιακή σχέση είναι η εγγενής τάση διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί».

Συνδιακύμανση:

A.M. = 1 → Εν. Μετ 1 =1→ Εν. Μετ 2 =1→ Ενδ. Μετ 3=1→ Ενδ. Μετ 4=1→ Εξ. Μετ. = 1

X

MΣ =1

Αιτιακό σχήμα 7.1.3 : Ο σωβινισμός στον Sumner

Στον Sumner (1906) αναφέρεται και η έννοια του σωβινισμού:

Ο πατριωτισμός μπορεί να εκφυλίζεται σε ανηθικότητα και φαίνεται στην εφεύρεση ενός ονόματος: σωβινισμός. Είναι ένα όνομα για την υπεροπτική και επιθετική αυτοεπιβεβαίωση της ομάδας. Ανατρέπει την προσωπική κρίση και τον χαρακτήρα, και θέτει όλη την ομάδα στο έλεος της κλίμακας που κυβερνά επί του παρόντος. Παράγει λέξεις-κλειδιά και φράσεις που παίρνουν τη θέση της λογικής και της συνείδησης στον καθορισμό της συμπεριφοράς. Η πατριωτική προκατάληψη είναι μια αναγνωρισμένη διαστροφή σκέψης και κρίσης» (Sumner, 1906:15).

Το αιτιακό σχήμα που προκύπτει από το παραπάνω απόσπασμα έχει ως εξής:

Ανεξ. Μετ: Ανάδυση εσω-ομάδας σε κριτήριο αξιολόγησης (1:Αναδύεται/Ενεργοποιείται 2: Δεν αναδύεται/ενεργοποιείται) → Ενδ. Μετ 1: Αίσθημα αυτοεπιβεβαίωσης εντός της ομάδας (Τιμές: 1: αναπτύσσεται, 2:Δεν αναπτύσσεται) → Ενδ. Μετ 2: Επίδραση στη σκέψη και στην προσωπική κρίση, (Τιμές: 1:Διαστρέφεται, 2:Δεν επηρεάζεται → Ενδ. Μετ 3: Παραγωγή λέξεων-κλειδίων και φράσεων (Τιμές: 1:Σε αντίθεση με την λογική και την συνείδηση, 2: Σύμφωνα με την λογική και την συνείδηση → Εξαρτ.Μετ: Τρόπος αξιολόγησης και συμπεριφοράς προς την άλλη ομάδα (Τιμές: 1:Υπεροψία, επίθεση, στο έλεος της ομάδας που κυβερνά 2: Ουδέτερη)

X

Μετ. Συνθ.: Εγγενής διάκριση σε «εμείς» και «αυτοί» (Τιμές: 1: Υπάρχει, 0: Δεν υπάρχει)

Συνδιακύμανση: **A.M. = 1 → Εν. Μετ 1 =1 → Εν. Μετ 2 =1 → Ενδ. Μετ 3=1 → Εξ. Μετ. = 1**

X

Μετ. Συνθ.=1

Στρατηγική διδακτικής αξιοποίησης: Δίνονται στους φοιτητές αποσπάσματα από ιστορικά κείμενα και μυθιστορήματα και τους ζητείται να αναγνωρίσουν την βασική αιτιακή λογική η οποία διέπει το κείμενο. Σε πλήρη εξέλιξη αυτή η διδακτική πρόταση μπορεί να συμπεριλάβει 10-12 διαφορετικά αποσπάσματα από διαφορετικές ιστορικές περιόδους και ιστορικά πλαίσια και να λειτουργήσει είτε ως μία άσκησης εφαρμογής του αιτιακού σχήματος είτε στο πλαίσιο της ωριαίας διδασκαλίας ως μέρος μίας διαδικασίας γνωσιακής προεργασίας κατά την οποία οι φοιτητές σταδιακά προσεγγίζουν την θεωρία του Sumner ανακαλύπτοντας στοιχεία του κεντρικού αιτιακού σχήματος μέσω της αποκάλυψης της αιτιότητας σε επιμέρους αποσπάσματα. Ενδεικτικά εδώ παρουσιάζεται

ένα απόσπασμα¹⁶ από κείμενο ενός Τούρκου εθνικιστή ιστορικού το 1914. Σημαντικό κατά την εφαρμογή της διδακτικής αξιοποίησης είναι κατά την προετοιμασία της άσκησης να έχει γίνει από τον διδάσκοντα η πλήρης καταγραφή της αιτιακής συγκρότησης του κειμένου και να έχει αποτιμηθεί η διδακτική της αξία¹⁷.

Εκφώνηση Άσκησης: Στην συνέχεια θα διαβάσετε ένα κείμενο γραμμένο από έναν Τούρκο ιστορικό. Το κείμενο είναι γραμμένο το 1914, την επαύριον των Βαλκανικών πολέμων όταν η Οθωμανική Αυτοκρατορία έχει χάσει το μεγαλύτερο μέρος των Βαλκανικών κτήσεων της. Ποια είναι η κεντρική αιτιακή σχέση την οποία περιγράφει; Με ποια θεωρία συνδέεται; Με βάση την γνώση που έχετε από την Ιστορία ποιες είναι οι πρακτικές συνεπαγωγές αυτής της δήλωσης; Πως, δηλαδή, θα την επεκτείνατε ιστορικά;

Οι Εβραίοι, οι Έλληνες και οι Αρμένιοι της χώρας είναι οι μεσάζοντες και οι συνεργάτες του Ευρωπαϊκού καπιταλισμού...Εάν οι Τούρκοι δεν επιτύχουν να δημιουργήσουν την δική τους αστική τάξη...η δυνατότητα επιβίωσης της τουρκικής κοινωνίας, η οποία αποτελείται μόνο από αγρότες και δημοσίους υπαλλήλους, θα είναι πολύ μικρή.

Αιτιακή ανάλυση αποσπάσματος για μαθησιακή αξιοποίηση: Η παρούσα δήλωση η οποία είναι πιο κατάλληλη για την ανάλυση επιχειρηματολογικής δομής παρά αιτιακού σχήματος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να διαφανεί πως ο εθνοκεντρισμός μπορεί να υποκρύπτεται πίσω από οικονομικές αναλύσεις και μέσα από αυτό το στοιχείο το πως οι συνθήκες ρεαλιστικού ανταγωνισμού μπορούν να επιτείνουν τις εθνοκεντρικές τάσεις. Κατά την καταγραφή της αιτιότητας στην συγχρονία της υπάρχει μία κεντρική αιτιακή σχέση και δύο μεταβλητές συνθήκης.

---

¹⁶ Αντλείται από το κείμενο του Σαμαρά, Α. Ν., (2017). *Εγχειρίδιο Αναστοχασμών: Εικόνες Κρατών και Πολιτιστική Διπλωματία – Πρακτικές Εφαρμογές και Ασκήσεις*. Το εμπειρικό υλικό προέρχεται από το θέμα 30 για τους Έλληνες στην τουρκική ιστοριογραφία το οποίο περιέχει το συγκεκριμένο απόσπασμα από το βιβλίο του Μήλλα, Η. (2001). *Εικόνες Ελλήνων και Τούρκων*. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, σελ. 131-156.

¹⁷ Στο σημείο αυτό ακολουθείται πλήρως η στρατηγική αξιοποίησης των αιτιακών σχημάτων κατά την εκπαιδευτική διαδικασία του Σαμαρά στην οποία η συγγραφέας της παρούσης διατριβής εξετέθη ως φοιτήτρια στα μαθήματα ΕΔΜ 512 και ΕΔΜ 522. Η ανασύσταση της συγκεκριμένης μαθησιακής εμπειρίας ως διδακτικής στρατηγικής και η εφαρμογή της στο υπό ανάλυση επιστημονικό αντικείμενο βρίσκεται στον πυρήνα των ασκήσεων σε αυτό το κεφάλαιο.

Ανεξ. Μετ: Αστική Τουρκική Τάξη (Τιμές: 1: Δημιουργείται, 2: Δεν δημιουργείται) →

→ Εξαρτ. Μετ.: Τουρκική Κοινωνία (Τιμές: 1:Επιβιώνει, 2: Δεν επιβιώνει)

X

Μετ. Συνθ. 1: *Οι Εβραίοι, οι Έλληνες και οι Αρμένιοι της χώρας είναι οι μεσάζοντες και οι συνεργάτες του Ευρωπαϊκού καπιταλισμού*

X

Μετ.Συνθ. 2: Παρούσα σύνθεση Τουρκικής κοινωνίας από αγρότες και δημοσίους υπαλλήλους

Αυτό το αιτιακό σχήμα λειτουργεί με βάση ορισμένες συνθήκες οι οποίες είναι είτε άρρητες είτε υπόρρητες στην υπό ανάλυση δήλωση. Η πρώτη είναι το φαινόμενο της διομαδικής κατηγοριοποίησης το οποίο απορρέει από την ένταξη των ατόμων σε διαφορετικές ομάδες, δηλαδή μία εγγενή τάση διαχωρισμού σε «Τούρκους» και «Εβραίους, Έλληνες, Αρμένιους» η οποία απηχεί το ιστορικό φαινόμενο των θρησκευτικών μιλιέτ στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Το δεύτερο στοιχείο είναι ότι η ενεργοποίηση της διομαδικής κατηγοριοποίησης παράγει μία διομαδική αξιολόγηση (ο «άλλος» ως κίνδυνος) και προετοιμάζει μία διομαδική συμπεριφορά (ο κίνδυνος εξαλείφεται). Η διομαδική συμπεριφορά η οποία εδώ δεν αναφέρεται, μπορεί να συναχθεί από τις ιστορικές εμπειρίες των γενοκτονιών των Ελλήνων, Αρμενίων και Ασσυρίων στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Αυτού του είδους η ιστορική αιτιακή σύνδεση δημιουργεί την δυνατότητα για την εισαγωγή και στο φαινόμενο των πλέον ακραίων διαστάσεων του ηθικού αποκλεισμού. Η σύνδεση του αιτιακού σχήματος στο απόσπασμα με το φαινόμενο του εθνοκεντρισμού, γίνεται μέσα από την διαφαινόμενη στο απόσπασμα κατηγοριοποίηση σε εμείς και αυτοί και τη δυνατότητα επιβίωσης της Τουρκικής κοινωνίας η οποία δυσχεραίνει εξαιτίας της ύπαρξης τους.

Ανεξ. Μετ: Συνθήκες Ρεαλιστικού Ανταγωνισμού (Τιμές: 1:Επιτείνονται, 2:Χειμάζουν) →

Ενδ. Μετ 1:Ενεργοποίηση αισθήματος επιβίωσης τουρκικής κοινωνίας (Τιμές: 1:Μεγάλη, 2:Μικρή) → Ενδ. Μετ 2: Τρόπος αξιολόγησης των άλλων (Τιμές: 1: μεσάζοντες, συνεργάτες του Ευρωπαϊκού καπιταλισμού, 2: Ουδέτερος) → Εξαρτ.Μετ: Ανάγκη δημιουργίας τουρκικής αστικής τάξης (Τιμές: 1:Μεγάλη, 2:Μικρή)

X

Μετ. Συνθήκης: Εγγενής τάση διαχωρισμού σε «Τούρκους» και «Εβραίους, Έλληνες, Αρμένιους» (Τιμές: 1:Υπάρχει, 2:Δεν υπάρχει)

Για λόγους εργαλειοποίησης στην διδασκαλία από τον συσχετισμό των δύο φαινομένων προκύπτει ένα αιτιακό σχήμα που δείχνει ότι ο εθνικισμός προέρχεται από τον εθνοκεντρισμό σύμφωνα με τον Sumner. Η σχέση του εθνοκεντρισμού με τον εθνικισμό απεικονίζεται αιτιακά ως επέκταση του προηγούμενου σχήματος με την προσθήκη του εθνικισμού ως εξαρτημένης μεταβλητής. Στην θέση της μεταβλητής συνθήκης τοποθετείται η εθνική ταυτότητα αφού εκείνη αφορά στο παραγωγικό αίτιο του διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί»:

Αιτιακό σχήμα 7.2: Συσχέτιση εθνοκεντρισμού – εθνικισμού στον Sumner

A. Ανεξ. Μετ: Εθνοκεντρισμός (Τιμές: 1:Αναπτύσσεται, 2:Δεν αναπτύσσεται) →

→ **B.** Εξαρτ. Μετ: Εθνικισμός-Πατριωτισμός (1: Αναπτύσσεται, 2: Δεν αναπτύσσεται)

X

Γ. Ανεξ.Μετ:Ιστορικό γεγονός→ **Δ.**ΜΣ2: Εθνική ταυτότητα, (Τιμές: 1: Ενεργή 2: Ανενεργή)

X

E. ΜΣ1: Εγγενής τάση διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί» (Τιμές: 1: Υπάρχει 2: Δεν υπάρχει)

Αιτιακή Αποτύπωση

A → B

X X

E Γ→Δ

Διερεύνηση μεταβλητών: Η διερεύνηση των μεταβλητών γίνεται σύμφωνα με την ανάπτυξη τριών διαφορετικών γραμμών συνδιακύμανσης οι οποίες παρατίθενται παρακάτω και εξηγούνται. Σύμφωνα με την πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης η εγγενής τάση διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί», ως προϋπόθεση, επιτρέπει την ανάπτυξη του εθνοκεντρισμού. Από αυτόν τον εθνοκεντρισμό παράγεται ο εθνικισμός υπό την προϋπόθεση ότι το αίσθημα της εθνικής ταυτότητας είναι ενεργό, συνήθως εξαιτίας της επήρειας ιστορικών γεγονότων.

Σύμφωνα με την δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης, η ύπαρξη εγγενούς τάσεως διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί» επιτρέπει την ανάπτυξη εθνοκεντρισμού, ωστόσο, απουσιάζουν τα

ιστορικά αυτά γεγονότα τα οποία θα κρατήσουν ενεργή την εθνική ταυτότητα και η οποία με την σειρά της θα επιτρέψει την μετουσίωση του εθνοκεντρισμού σε εθνικισμό. Η προβληματοποίηση της διαφοράς ανάμεσα στην πρώτη και στην δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης στο πλαίσιο της μαθησιακής διαδικασίας μπορεί να γίνει μέσω αναφορών σε ιστορικές καταστάσεις, κατά τις οποίες η εθνική ταυτότητα ενεργοποιήθηκε εξαιτίας ιστορικών γεγονότων ή απενεργοποιήθηκε εξαιτίας της απουσίας τους. Οι εξεγέρσεις λαών κατά την πρώιμη φάση της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και η απουσία αντίστοιχων εξεγέρσεων στην ύστερη φάση της με την κυριαρχία της Ρωμαϊκής ταυτότητας, της οποίας ο εθνοκεντρισμός είχε ως βάση το κράτος και όχι μία εθνική ομάδα, μπορεί να αποτελέσει πεδίο για την αναζήτηση τέτοιων παραδειγμάτων.

Σύμφωνα με την τρίτη γραμμή συνδιακύμανσης, σε συνθήκες που η εγγενής τάση διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί» είναι ανύπαρκτη, δεν αναπτύσσεται το φαινόμενο του εθνοκεντρισμού και κατά συνέπεια δεν αναπτύσσεται εθνικισμός στα άτομα. Η απενεργοποίηση της πρώτης μεταβλητής συνθήκης καθιστά ανενεργή την ανεξάρτητη μεταβλητή και ταυτόχρονα εκμηδενίζει την σημασία της δεύτερης μεταβλητής συνθήκης. Η τρίτη γραμμή συνδιακύμανσης αποσκοπεί στο να βοηθήσει στην δια της αντιπαραβολής καλύτερη κατανόηση των άλλων δύο γραμμών συνδιακύμανσης. Η διαδικασία προβληματοποίησης κατά την διδασκαλία μπορεί να γίνει ζητώντας από την τάξη στο να φανταστούν μία κατάσταση η οποία να περιγράφεται από την τρίτη γραμμή προβληματοποίησης. Επίσης, μία άλλη διαδικασία αξιοποίησης των τριών γραμμών συνδιακύμανσης κατά την διδασκαλία, είναι να ζητηθεί από τους φοιτητές να κατασκευάσουν δηλώσεις για πολιτική ομιλία στην οποία να εκφράζουν το καθένα αιτιακό σχήμα, δημιουργώντας, παράλληλα, το κατάλληλο συγκείμενο στο οποίο θα έχουν νόημα οι δηλώσεις οι οποίες θα παράγουν.

1^η Γραμμή Συνδιακύμανσης

A:1 → B:1
Χ Χ
E:1 Γ:1 → Δ:1

2^η Γραμμή Συνδιακύμανσης

A:1 → B:2
Χ Χ
E:1 Γ:2 → Δ:2

3^η Γραμμή Συνδιακύμανσης

A:2 → B:2
Χ Χ
E:2 Γ:1,2 → Δ:2

Αιτιακό σχήμα 7.3: Αιτιακό σχήμα στον λειτουργικό ορισμό του εθνικισμού

Στο έκτο κεφάλαιο αναφέρθηκε ο λειτουργικός ορισμός για τον εθνικισμό που προέκυψε από ανασύσταση: Ο εθνικισμός είναι πολιτικό κίνημα και πολιτική αρχή με επίκεντρο το κράτος. Περιλαμβάνει την πολιτική κυριαρχίας που ασκείται από ένα έθνος σε μία δεδομένη επικράτεια και αφορά μία αρχή κοινωνικής επιλογής, ενότητας και αλληλεγγύης ομάδας πολιτών με κοινή ιστορία, κοινή αίσθηση προέλευσης και μελλοντικό πολιτικό πεπρωμένο. Σκοπός του είναι η κυβέρνηση με βάση το εθνικό συμφέρον και η αντιπαράθεση στην ξένη κυριαρχία.

A. Ανεξ. Μετ: Αίσθηση προέλευσης, ιστορία, μελλοντικό πεπρωμένο (Τιμές: 1: Κοινά, 2: Δεν υπάρχουν) → **B.** Ενδ. Μετ: εθνικισμός (Τιμές: 1: Ανάπτυξη ενότητας μεταξύ των πολιτών, 2: Δεν ενισχύεται) → **Γ.** Εξαρτ. Μετ: Τρόπος αξιολόγησης ξένης ομάδας (Τιμές: 1: Σε σύγκλιση με το εθνικό συμφέρον όπως προκύπτει από την εξωτερική πολιτική, 2: Ουδέτερη)

X

Δ. Ανεξ. Μετ: Πολιτική αρχή με επίκεντρο το κράτος (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει) → Μετ. Συνθ: πολιτική κυριαρχίας που ασκείται από ένα έθνος (Τιμές: 1: Ύπαρξη συγκεκριμένου έθνους, 2: Δεν υπάρχει)

Συνδιακύμανση: **A=1→B=1→Γ= 1**

X

Δ=1→E=1

Στρατηγική διδακτικής αξιοποίησης: Το αιτιακό σχήμα 7.3 που δομήθηκε για τις ανάγκες ενός λειτουργικού ορισμού για τον εθνικισμό, μπορεί να χρησιμοποιηθεί από τους φοιτητές ως οδηγός σύγκρισης για αποσπάσματα που παραπέμπουν στο φαινόμενο του εθνικισμού, όπως η αποδόμηση πολιτικού λόγου, η διερεύνηση ιστορικών συνθηκών γύρω από το φαινόμενο του εθνικισμού, η ανάλυση λογοτεχνικών κειμένων με ιστορικές αναφορές, η μελέτη επιστημονικών κειμένων που περιέχουν ορισμούς του εθνικισμού και η διερεύνηση των πρακτικών συνεπαγωγών τους, η εξεύρεση διπόλων αντιπαράθεσης στο δημοσιογραφικό λόγο σύμφωνα με τα οποία κατασκευάζονται οι εικόνες κρατών και η εξωτερική πολιτική των άλλων κρατών και κατά πόσο οι κατασκευές αυτές συγκλίνουν ή αποκλίνουν από την εξωτερική πολιτική της χώρας του δημοσιογράφου.

Εκφώνηση Άσκησης 1: Δίνεται ο ορισμός που αναφέρεται στον Gellner (1983) για τον εθνικισμό. Να διατυπώσετε αρχικά το αιτιακό σχήμα που προκύπτει από το απόσπασμα, στην συνέχεια να διατυπώσετε διαφορετικές γραμμές συνδιακύμανσης που ισχύουν για διαφορετικές καταστάσεις του φαινομένου και τέλος να αναζητήσετε διαφορετικά ιστορικά πλαίσια στα οποία να ταιριάζουν οι καταστάσεις που διατυπώσατε. Επιπλέον να βρεθεί ο βαθμός και τρόπος σύγκλισης ή απόκλισης από το αιτιακό σχήμα 7.3:

«Ο εθνικισμός είναι πρωτίστως μια πολιτική αρχή που υποστηρίζει ότι η πολιτική και η εθνική ενότητα πρέπει να είναι σύμφωνη. Ο εθνικισμός είναι ένα συναίσθημα ή ως κίνημα μπορεί να οριστεί καλύτερα από την άποψη αυτής της αρχής. Το εθνικιστικό συναίσθημα είναι το αίσθημα του θυμού που προκαλείται από την παραβίαση της αρχής ή το αίσθημα ικανοποίησης που προκαλείται από την εκπλήρωσή της. Ένα εθνικιστικό κίνημα είναι ένα κίνημα που παρακινείται από ένα συναίσθημα αυτού του είδους» (Gellner, 1983:1).

Αιτιακή ανάλυση αποσπάσματος για μαθησιακή αξιοποίηση: Το αιτιακό σχήμα για τον εθνικισμό που προκύπτει από το απόσπασμα είναι το εξής:

A. Ανεξ. Μετ: Κατάσταση πολιτικής αρχής που υποστηρίζει ότι η πολιτική και η εθνική ενότητα ταυτίζονται (Τιμές: 1: Ικανοποίηση, 2: Παραβίαση) → **B.** Ενδ. Μετ.: Το εθνικιστικό συναίσθημα (Τιμές: 1:Θυμός, 2: Ικανοποίηση) → **Γ.** Εξαρτ. μετ: Εθνικιστικό κίνημα (Τιμές: 1: Υψηλός Βαθμός Παρακίνησης, 2: Χαμηλός βαθμός παρακίνησης).

X

E. Ανεξ. Μετ: Πολιτική αρχή με επίκεντρο το κράτος (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει) → **ΣΤ.**

Μετ. Συνθήκης: Πολιτική κυριαρχίας που ασκείται από ένα έθνος (Τιμές: 1: Ασκείται 2: Δεν ασκείται)

X

Z. Μετ. Συνθήκης: Πολιτική αρχή η οποία υποστηρίζει ότι η πολιτική και η εθνική ενότητα ταυτίζονται (Το φάσμα τιμών καθορίζεται με βάση τον βαθμό αποδοχής με μία πενταβάθμια κλίμακα Likert, στην πράξη μπορεί να ποσοτικοποιηθεί από ευρήματα ερευνών για την πολιτική κουλτούρας: 1: Πολύ υψηλά επίπεδα αποδοχής, 2: Υψηλά, ...)

1^η Γραμμή Συνδιακύμανσης

A=1 → B=2 → Γ=2

X

E=1 → ΣΤ=1

X

Z=1

2^η Γραμμή Συνδιακύμανσης

A=2 → B=1 → Γ=1

X

E=1 → ΣΤ=1

X

Z=1

3^η Γραμμή Συνδιακύμανσης

A=1 → B=2 → Γ=2

X

E=1 → ΣΤ=1

X

Z=0

Από την ανάπτυξη τριών διαφορετικών γραμμών συνδιακύμανσης οδηγούμαστε στην ανάγνωση διαφορετικών καταστάσεων του εθνικισμού όπως περιγράφεται από τον Gellner (1983). Στην πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης υπάρχει μία κανονιστική αρχή η οποία υποστηρίζει με σθένος ότι η πολιτική και η εθνική ενότητα πρέπει να ταυτίζονται. Από την πολιτική αρχή απορρέει μία πολιτική κυριαρχίας που ασκείται από το έθνος και η οποία έχει ως επίκεντρο της για την άσκηση εξουσίας το κράτος. Πρόκειται για μία δεύτερη μεταβλητή συνθήκης η οποία είναι υπόρρητη στο κείμενο. Αυτές οι συνθήκες αποτελούν προϋποθέσεις ικανοποίησης της συνθήκης ταύτισης πολιτικής και εθνικής ενότητας. Με αυτό τον τρόπο ικανοποιείται το εθνικιστικό συναίσθημα και η ανάγκη για την ανάπτυξη ενός εθνικιστικού κινήματος παραμένει χαμηλή.

Στην δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης ισχύουν ακριβώς οι ίδιες μεταβλητές συνθήκης. Παρόλα αυτά, υπάρχει μία κατάσταση που παραβιάζει την αρχή ότι η πολιτική και η εθνική ενότητα πρέπει να ταυτίζονται. Από την παραβίαση αυτή παρακινείται το εθνικιστικό συναίσθημα του θυμού και η ανάγκη για την ανάπτυξη ενός εθνικιστικού κινήματος είναι υψηλή. Είναι μία κατάσταση η οποία ενεργοποιείται σε καταστάσεις αλυτρωτισμού.

Στην τρίτη γραμμή συνδιακύμανσης δεν υπάρχει η κανονιστική αρχή που υποστηρίζει ότι η πολιτική και η εθνική ενότητα ταυτίζονται. Υπάρχει, όμως, η πολιτική αρχή από την οποία απορρέει μία πολιτική κυριαρχίας που ασκείται από το έθνος και έχει ως επίκεντρο της για την άσκηση εξουσίας το κράτος. Για να έχει νόημα ολόκληρο το αιτιακό σχήμα πρέπει να υπάρχει μία αποδοχή της κανονιστικής αρχής ότι η πολιτική και εθνική ενότητα ταυτίζονται. Εάν δεν υπάρχει αποδοχή αυτής της αρχής τότε η παραβίαση της δεν γεννά κανένα συναίσθημα και δεν κινητοποιεί σε καμίας μορφής δράση. Στον ορισμό του Gellner δεν ορίζονται τα συναισθήματα προς την εσω-ομάδα και εξω-ομάδα, ούτε η έννοια του εθνικού συμφέροντος.

Επιπλέον, για περαιτέρω διδακτική αξιοποίηση μπορεί να συζητηθεί η ιστορική κατάσταση ύπαρξης του ελληνικού έθνους πριν το 1821: Δηλαδή υπάρχει μία κατάσταση η οποία παραβιάζει την αρχή ότι κάθε έθνος και το κράτος του πρέπει να ταυτίζονται (π.χ. Οθωμανική Αυτοκρατορία, Αυστροουγγαρία) αλλά δεν υπάρχει μία αποδοχή της

κανονιστικής αρχής ότι κάθε έθνος και κράτος πρέπει να ταυτίζονται και συνεπώς δεν συμβαίνει τίποτα. Εμφανίζονται τα διάφορα ιδεολογικά ρεύματα τα οποία καθιστούν την αρχή αυτή κυρίαρχη και τότε ενεργοποιείται ένα διαφορετικό αιτιακό σχήμα. Σε αυτό το αιτιακό σχήμα η μεταβλητή συνθήκης μπορεί να μετατραπεί σε ανεξάρτητη μεταβλητή και το αντίστροφο:

Z. Ανεξ. Μετ: Πολιτική αρχή η οποία υποστηρίζει ότι η πολιτική και η εθνική ενότητα ταυτίζονται (Τιμές: 1: Πολύ υψηλά επίπεδα αποδοχής, 2: πολύ χαμηλά επίπεδα αποδοχής)
→ **B.** Ενδ. Μετ.: Το εθνικιστικό συναίσθημα (Τιμές: 1:Θυμός, 2: Ικανοποίηση)→ **Γ.** Εξαρτ. μετ: Εθνικιστικό κίνημα (Τιμές, 1: Υψηλός Βαθμός Παρακίνησης, 2: Χαμηλός βαθμός παρακίνησης).

X

A. Ανεξ. Μετ: Κατάσταση πολιτικής αρχής που υποστηρίζει ότι η πολιτική και η εθνική ενότητα ταυτίζονται (Τιμές: 1: Δεν υπάρχει πολιτική αρχή με επίκεντρο το κράτος, 2: Δεν υπάρχει πολιτική κυριαρχίας που ασκείται από ένα έθνος)

Γραμμή Συνδιακύμανσης: **Z=1→B=1→Γ=1**

X

A=2 (δηλαδή E=2→ΣΤ=2 ως ακραία τιμή του A)

Εκφώνηση άσκησης 2: Να διατυπώσετε αρχικά το αιτιακό σχήμα που προκύπτει από το απόσπασμα του Anderson (2006) το οποίο αναφέρεται στον επίσημο εθνικισμό. Στην συνέχεια να διατυπώσετε διαφορετικές γραμμές συνδιακύμανσης που ισχύουν για διαφορετικές καταστάσεις του φαινομένου και τέλος να αναζητήσετε διαφορετικά ιστορικά πλαίσια στα οποία να ταιριάζουν οι καταστάσεις που διατυπώσατε. Επιπλέον να βρεθεί ο βαθμός και τρόπος σύγκλισης ή απόκλισης από το αιτιακό σχήμα 7.3:

«Η «πολιτογράφηση» των ευρωπαϊκών δυνασθειών τελικά οδήγησαν σε αυτό που ο Seton-Watson αποκαλεί καυστικά «επίσημους εθνικισμούς», εκ των οποίων η Ρωσοποίηση του Τσάρου είναι το μόνο πιο γνωστό παράδειγμα. Αυτοί οι «επίσημοι» εθνικισμοί» μπορεί να γίνουν καλύτερα κατανοητοί ως ένα μέσο συνδυασμού της πολιτογράφησης με διατήρηση της δυναστικής δύναμης, ιδίως στους τεράστιους πολύγλωσσους τομείς που συσσωρεύτηκαν από τον Μεσαίωνα, ή, για να το θέσω αλλιώς, για το τέντωμα του κοντού, σφιχτού, δέρματος του έθνους πάνω από το γιγαντιαίο σώμα της αυτοκρατορίας» (Anderson, 2006:86).

Αιτιακή ανάλυση αποσπάσματος για μαθησιακή αξιοποίηση: Το αιτιακό σχήμα για τον επίσημο εθνικισμό που προκύπτει από το απόσπασμα είναι το εξής:

Ανεξ. Μετ: Ευρωπαϊκή δυναστεία (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει) → Ενδ. Μετ 1: Πολιτική κυριαρχίας που ασκείται από μία πολιτογραφημένη δυναστεία (Τιμές: 1: Υπάρχει 2: Δεν υπάρχει) → Ενδ. Μετ 2: Κοινή εμπειρία, λειτουργία κοινωνίας (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει) → Ενδ. Μετ 3 : Αίσθηση προέλευσης με διατήρηση δυναστικής δύναμης (Τιμές: 1: Κοινή, 2: Δεν υπάρχει) → Ενδ. Μετ 4: «Επίσημος Εθνικισμός» (Τιμές: 1: Ανάπτυξη ενότητας μεταξύ των πολιτών, 2: Δεν ενισχύεται)

Από το παραπάνω αιτιακό σχήμα μπορεί να γίνει αναγωγή σε ένα ευρύτερο αιτιακό σχήμα το οποίο δείχνει πως το κράτος προϋπάρχει ενός έθνους και οδηγεί στην ανάπτυξη του έθνους γύρω από αυτό αλλά και του εθνικισμού στη συνέχεια:

Ανεξ. Μετ: Πολιτική κυριαρχίας που ασκείται από ένα κράτος (Τιμές: 1: Πολυεθνικό κράτος, 2: Έθνος/Κράτος) → Ενδ. Μετ1: Κοινή εμπειρία, λειτουργία κοινωνίας (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει) → Ενδ. Μετ 2: Κατασκευή αίσθησης προέλευσης, ιστορίας, μελλοντικού πεπρωμένου (Τιμές: 1: Κοινή με βάση το πολυεθνικό κράτος, 2: Κοινή με βάση την εθνική ομάδα) → Ενδ. Μετ 3: Συγκρότηση έσω ομάδας με βάση αυτή την κοινή εμπειρία (Τιμές: 1: Ανάπτυξη ενότητας μεταξύ των πολιτών ανεξαρτήτων εθνικής καταγωγής, 2: Διάσπαση ενότητας με βάση την εθνική καταγωγή) → Εξαρτ. Μετ: Βάση συγκρότησης έσω ομάδας (Τιμές: 1: Έθνος, 2: Κράτος).

X

Μετ. Συνθήκης: Πολιτική αρχή με επίκεντρο το κράτος (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει)

Γραμμές Συνδιακύμανσης: Για το απόσπασμα που εξετάζεται στον Anderson (2006) ισχύει η πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης.

Ανεξ. Μετ= 1 → Ενδ. Μετ1= 1 → Ενδ. Μετ 2=1 → Ενδ. Μετ 3=1 → Εξαρτ. Μετ=2.

Ανεξ. Μετ= 2 → Ενδ. Μετ1= 1 → Ενδ. Μετ 2=2 → Ενδ. Μετ 3=2 → Εξαρτ. Μετ=1.

Διδακτική στρατηγική: Συσχέτιση αυτών των αιτιακών σχημάτων με την συζήτηση της εμπειρίας του melting-pot στις ΗΠΑ. Μία πρόταση διδακτικής αξιοποίησης των ανωτέρω αιτιακών σχημάτων μπορεί να γίνει συσχετίζοντας τα αιτιακά σχήματα με την εμπειρία του «melting pot» στις ΗΠΑ. Σύμφωνα με την άποψη αυτή η Αμερική αποτελεί ένα «χωνευτήριο»

των λαών που υποστηρίζει την αφομοίωσή τους και οδηγεί στην ανάπτυξη του αμερικανικού έθνους. Ο αμερικανός ιστορικός Turner (1893:1) υποστήριξε ότι «η ύπαρξη μιας περιοχής ελεύθερης γης, η συνεχής ύφεση της και η πρόοδος του αμερικανικού οικισμού δυτικά, εξηγούν την αμερικανική ανάπτυξη». Ανέδειξε με αυτόν τον τρόπο τον κρίσιμο ρόλο του γεωγραφικού ντετερμινισμού στην ανάπτυξη του αμερικανικού έθνους (Block, 1980:31). Μπορούν να αναζητηθούν και άλλες απόψεις για την άποψη του «melting pot» και να κατασκευαστούν αιτιακά σχήματα που να τις αναδεικνύουν.

7.3.1.1 Διδακτική αξιοποίηση του ευρύτερου αιτιακού σχήματος εθνοκεντρισμού – εθνικισμού σε πλαίσιο «λογικής της εκστρατείας»:

Διδακτική στρατηγική: Ως άσκηση διδακτικής αξιοποίησης προτείνεται για φοιτητές της Επικοινωνίας και των Μέσων η εφαρμογή του αιτιακού σχήματος σε αποσπάσματα από τα οποία μπορούν να αναγάγουν από το φαινόμενο του εθνοκεντρισμού στο φαινόμενο του εθνικισμού ως εργαλείο για να κατανοήσουν τις στρατηγικές επιλογές των κομμάτων στο πλαίσιο χάραξης πολιτικής ή στο πλαίσιο της «λογικής της εκστρατείας».

Η Cottam (1986) προτείνει ως διαφορετική γνωστική προσέγγιση στη λήψη αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής την Γνωστική Χαρτογράφηση. Αναφέρει ότι ένας γνωστικός χάρτης είναι ένας τρόπος αναπαράστασης των δομών των πεποιθήσεων που σχετίζονται με ένα συγκεκριμένο πρόβλημα και της δυνατότητας τόνωσης των διαδικασιών σκέψης που συμβαίνουν όταν ο υπεύθυνος χάραξης πολιτικής εξετάζει τη δράση προκειμένου να εντοπίσει τις μελλοντικές εξελίξεις. Υποστηρίζεται ότι τα πολιτικά γεγονότα δεν έχουν νόημα, αποσπασμένα από την ερμηνεία τους. Οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων φέρνουν ένα ερμηνευτικό πλαίσιο στις εμπειρίες τους και περιορίζονται στη χάραξη πολιτικής από τις πεποιθήσεις τους. Οι πεποιθήσεις μειώνουν την ποικιλία των προβλημάτων που εντοπίζονται και τις λύσεις που τίθενται για σημαντικά ζητήματα (Cottam, 1986:18). Ένας γνωστικός χάρτης είναι ένα συγκεκριμένο είδος μαθηματικού μοντέλου του συστήματος πεποιθήσεων ενός ατόμου (Axelrod, 1976:56). Στην πράξη, οι γνωστικοί χάρτες προέρχονται από ισχυρισμούς πεποιθήσεων και αποτελούνται από δύο στοιχεία: τις έννοιες και τις σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών των εννοιών (Axelrod, 1976:58).

Σε παρόμοιο πλαίσιο, ο όρος «λογική της εκστρατείας» χρησιμοποιείται ως μία κωδικοποιημένη αναφορά στον στρατηγικό σχεδιασμό των κομμάτων και τον τρόπο με τον οποίο αυτός χρησιμοποιεί τον πολιτικό λόγο για να παράγει αποτέλεσμα. Εκλαμβάνοντας ως κεντρικές εισροές τις αντικειμενικές συνθήκες της εκστρατείας και ως εκροές τις απεικονίσεις των στρατηγικών επιλογών στις διάφορες εκφάνσεις της πολιτικής επικοινωνίας, συνάγονται οι σχέσεις που συνδέουν τις εκροές με τις εισροές, δηλαδή «οι νόμοι της προπαγάνδας» (Σαμαράς, 2017:278). Στο πλαίσιο της «λογική της εκστρατείας» χρησιμοποιείται το ακόλουθο βασικό αιτιακό σχήμα: **Ανεξ. Μετ.: Κόμμα (ως φορέας ιδεολογίας, εκλογικής και θεσμικής θέσης) → Ενδ. Μετ: Πολιτικός λόγος (επιμέρους ρητορικά χαρακτηριστικά τα οποία αποσκοπούν στην πειθώ) → ΕΜ: Νομιμοποίηση στρατηγικών επιλογών.**

Για την εφαρμογή των ανωτέρω χρησιμοποιείται ένα απόσπασμα από την εφημερίδα «Δημοκρατία» της ημερομηνίας 13.06.2018 και με τίτλο: «*Βόρεια Μακεδονία*»: *Το όνομα που χαρίζουμε στα Σκόπια!* Το δημοσίευμα αναφέρεται στην διακρατική συμφωνία των Πρεσπών στις 12.06.2018 μεταξύ Ελλάδος και πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας, η οποία με την συμφωνία μετονομάστηκε σε Βόρεια Μακεδονία.

Απόσπασμα: Στο ίδιο μοτίβο ο κ. Τσίπρας κάλεσε τις Ελληνίδες και τους Έλληνες να είναι περήφανοι: «Όχι μόνο για την ιστορία και την πολιτισμική μας κληρονομιά που με τη συμφωνία κατοχυρώνουμε, όχι μόνο για το εθνικό μας παρελθόν, αλλά και για το παρόν και το μέλλον μας. Μιας ισχυρής Ελλάδας, φάρου πολιτισμού, ιστορίας αλλά και αξιών, μιας Ελλάδας πυλώνα σταθερότητας στα Βαλκάνια, στην ανατολική Μεσόγειο, στην Ευρώπη».

Αιτιακή ανάλυση αποσπάσματος για μαθησιακή αξιοποίηση: Το αιτιακό σχήμα δομείται ως εξής:

Ανεξ.Μετ: Πηγή Μηνύματος [Τιμές: 1:Τσίπρας (ως φορέας θέσης, ιδιοκτησία θέματος κλπ) αποδόσεις τιμών ανά δρώντα πολιτικό υποκείμενο ή/και κομματική ταυτότητα] →

→ Ενδ.Μ.1 : Πολιτισμική κληρονομιά, εθνικό παρελθόν, παρόν και μέλλον (Τιμές: 1: Κατοχυρώνονται, 2: Δεν κατοχυρώνονται) →

→ Ενδ.Μετ.2: Αίσθημα υπερηφάνιας (Τιμές: 1: Ενισχύεται, 2: Παραμένει σταθερό, 3: Απομειώνεται) →

→ Ενδ. Μ3: έθνος (1: Πυλώνας σταθερότητας, 2: Κράτος Ταραξίας) →

→ Ενδ.Μετ.4: Συμφωνία (Τιμές: 1: Σε σύγκλιση με το εθνικό συμφέρον, 2: Προϋπάρχουσα κατάσταση) →

→ Εξαρτ. Μετ: Συμφωνία - Αποδοχή (Τιμές: 1: Νομιμοποιείται, 2: Απονομιμοποιείται)

X

Μετ.Συνθ.1: Ιστορικό Γεγονός (Τιμές 1: Συμφωνία Πρεσπών: 2: Δεν υπάρχει ή διαφορετικά ιστορικά γεγονότα φάσεις εξέλιξης του ζητήματος των «Σκοπίων»)

X

Μετ. Συνθ.2: Πολιτική κυριαρχίας που ασκείται από το ελληνικό έθνος (1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει)

X

Ανεξ. Μετ: Εγγενής τάση διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί» → Μετ. Συνθ. 3: Διαιρετική τομή Σλαβισμού – Ελληνισμού (Τιμές: 1 Ενεργή, 2: Ανενεργή)

Διερεύνηση Μεταβλητών: Ως μεταβλητές συνθήκης τίθενται η διαιρετική τομή Σλαβισμού – Ελληνισμού, το ελληνικό έθνος και η συμφωνία των Πρεσπών που προϋπάρχουν της δήλωσης. Ως ανεξάρτητη μεταβλητή θεωρείται η ύπαρξη κυβέρνησης με πρωθυπουργό τον Α. Τσίπρα ο οποίος ως δρών πολιτικό υποκείμενο αποσκοπεί στην νομιμοποίηση των επιλογών του έναντι του εκλογικού σώματος. Η αιτιακή συγκρότηση του μυνήματος ανταποκρίνεται στην επίτευξη της στρατηγικής στοχοθεσίας του. Μετά την υπογραφή της συμφωνίας κάνει τη δήλωση απευθυνόμενος στα αισθήματα των ελλήνων ενισχύοντας το αίσθημα υπεροχής της εθνικής ταυτότητας. Μέσω της συμφωνίας κατοχυρώνονται τα εθνικά σύμβολα, ενισχύεται η εθνική ταυτότητα και το έθνος γίνεται πυλώνας σταθερότητας στα Βαλκάνια. Αναγνωρίζεται το ελληνικό έθνος ως εσω-ομάδα της οποίας το αίσθημα υπεροχής ενισχύεται μέσω της δήλωσης του Πρωθυπουργού, αλλά και η ύπαρξη εθνικισμού, αφού γίνεται ευθεία αναφορά στο έθνος. Η αξιολόγηση του άλλου έθνους είναι έμμεση, αφού προκύπτει μέσω της συμφωνίας των Πρεσπών η οποία βρίσκεται σε σύγκλιση με το εθνικό συμφέρον. Η νομιμοποίηση της συμφωνίας βρίσκεται σε θέση εξαρτημένης μεταβλητής στο αιτιακό σχήμα του πλαισίου της «λογικής της εκστρατείας». Μέσα στο αιτιακό σχήμα της «λογικής της εκστρατείας» εμπεριέχεται το αιτιακό σχήμα του εθνικισμού (εθνοκεντρισμού).

Επομένως, ο φοιτητής μέσα από την αποδόμηση του πολιτικού λόγου οδηγείται στη δημιουργία ενός αιτιακού σχήματος ευρύτερου, που ανταποκρίνεται στην

συγκεκριμένη περίπτωση και χρησιμοποιεί ως ενδιάμεση μεταβλητή τον πολιτικό λόγο με εθνικιστικές αναφορές:

AM: Πηγή Μηνύματος [(Τιμές: 1:Πρωθυπουργός, (ως φορέας θέσης, ιδιοκτησία θέματος κλπ) αποδόσεις τιμών ανά δρώντα πολιτικό υποκείμενο ή/και κομματική ταυτότητα]→
Ενδ.Μ.: Πολιτικός λόγος στο πλαίσιο της λογικής της εκστρατείας (Τιμές: 1:Ανάπτυξη εθνικισμού, 2:Ουδέτερος)→EM: Πολιτική επιλογή (1: Νομιμοποιείται, 2: Απονομιμοποιείται)

X

Μεταβλητή Συνθήκης 1: Ιστορικό Γεγονός (Τιμές 1: Συμφωνία Πρεσπών: 2: Δεν υπάρχει ή διαφορετικά ιστορικά γεγονότα φάσεις εξέλιξης του ζητήματος των «Σκοπίων» στο πλαίσιο διαχρονικού ελέγχου του αιτιακού σχήματος)

X

Μετ.Συνθ.2: πολιτική κυριαρχίας που ασκείται από ένα έθνος (1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει)

X

Ανεξ. Μετ: Εγγενής τάση διαχωρισμού σε «εμείς» και «αυτοί»→ Μεταβλητή Συνθήκης 3: Διαρετική τομή Σλαβισμού – Ελληνισμού (Τιμές: 1 Ενεργή, 2: Ανενεργή)

Στρατηγική διδακτικής αξιοποίησης: Στο πλαίσιο διδακτικής αξιοποίησης του παραπάνω αιτιακού μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την σύγκριση με αποσπάσματα από πολιτικούς λόγους που εκφωνούνται στο πλαίσιο της λογικής της εκστρατείας.

Εκφώνηση άσκησης: Να δομήσετε ένα αιτιακό σχήμα στο πλαίσιο της λογικής της εκστρατείας που να εμπεριέχει εθνοκεντρισμό στο παρακάτω απόσπασμα από το λόγο της αξιωματικής αντιπολίτευσης στα πρακτικά της ξβ'κοινοβουλευτικής συνεδρίασης στις 25.01.2019 για την Συμφωνία των Πρεσπών:

«Δεν υπάρχει, νομίζω, στη σύγχρονη πολιτική ιστορία της Ελλάδας πιο κρίσιμη στιγμή, από αυτή τη συμφωνία που καλείται να κυρώσει η Βουλή των Ελλήνων, μία συμφωνία που διαγράφει σε είκοσι σελίδες μια ιστορία χιλιετιών, που χαρίζει έθνος, γλώσσα και όνομα και ανοίγει τον ασκό των δεινών για τις επόμενες γενιές. Μια άθλια συναλλαγή με ελληνική υπογραφή οριστική και αμετάκλητη που θα προσθέσει στον ΟΗΕ ένα νέο κράτος, που θα φέρει, κατ' αποκλειστικότητα πλέον, το όνομα «Μακεδονία». Και το «Βόρεια», δυστυχώς, δεν θα αποτελεί μία ονοματολογική λεπτομέρεια, αλλά την αρχή ενός νέου πιο ενεργού αλτρωτισμού που θα τον δούμε πολύ σύντομα να μεγαλώνει και εντός των τειχών».

7.3.2 Galtung & Ruge (1965). The structure of foreign news: The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers.

Οι Galtung & Ruge (1965) ερευνούν τον τρόπο με τον οποίο τα διεθνή γεγονότα προσλαμβάνονται από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και μετατρέπονται σε ειδήσεις. Η πρόσληψη των γεγονότων γίνεται μέσω μεροληπτικών και επιλεκτικών παραγόντων και μία εκ των υποθέσεων που κάνουν οι συγγραφείς, είναι, πως τα γεγονότα που θα μετατραπούν σε ειδήσεις αφορούν τον εθνοκεντρισμό. Πρόκειται για την χρησιμοποίηση μίας υπάρχουσας θεωρίας ενός τομέα που προσαρμόζεται για να ερμηνεύσει φαινόμενα ενός άλλου τομέα (Van Evera, 2000:51), εν προκειμένω, τη μεταφορά της έννοιας του εθνοκεντρισμού στην διαπολιτισμική επικοινωνία. Τα γεγονότα για να είναι ερμηνεύσιμα πρέπει να υπάρχει πολιτισμική εγγύτητα και συνάφεια. Το κοινό θα δώσει ιδιαίτερη προσοχή στο οικείο, στο πολιτισμικά παρόμοιο, και το πολιτισμικά μακρινό θα αγνοηθεί και δεν θα γίνει αντιληπτό. Επίσης, ένα γεγονός μπορεί να συμβεί σε ένα πολιτισμικά μακρινό μέρος, αλλά εξακολουθεί να νοηματοδοτείται σχετικά με το τι μπορεί να συνεπάγεται για τον αναγνώστη ή τον ακροατή. Έτσι, η πολιτισμικά απομακρυσμένη χώρα μπορεί, για παράδειγμα, να εσωτερικευτεί μέσα από ένα μοτίβο σύγκρουσης της εξω-ομάδας με την εσω-ομάδα (Galtung & Ruge, 1965).

Το αιτιακό σχήμα που προκύπτει αφορά τον εθνοκεντρισμό στην διαπολιτισμική επικοινωνία και τον τρόπο με τον οποίο γίνεται ο διαχωρισμός της εσω-ομάδας από την εξω-ομάδα:

Αιτιακό σχήμα 7.4: Ο εθνοκεντρισμός στους Galtung & Ruge ως ειδησεογραφική αξία

Ανεξ.Μετ: Διεθνείς ειδήσεις για σημαντικά γεγονότα (Τιμές: 1:Υπάρχει, 2:Δεν υπάρχει)→
→ Ενδ.Μ.1: Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός (1:Ενεργοποιείται, 2:Δεν ενεργοποιείται)→
→ Ενδ.Μ.2 Εσωτερίκευση (Τιμές: 1:Εσωτερίκευση δια της ενεργοποίησης [(α) πολιτισμικού πλαισίου ή/και (β) συνάφεια ή/και (γ) μοτίβου σύγκρουσης]) 2: χωρίς)→
→ Ενδ.Μ.3: Περιεχόμενο {Τιμές: 1: Μεροληπτικό, [σε όρους (α) πολιτισμικής ομοιότητας ή/και (β) συνάφειας ή/και (γ) σύγκρουσης] 2: Ουδέτερο}→

→ Εξαρτ.Μετ.: Αξιολόγηση άλλων χωρών σχετικά με απόκλιση από τις αμερικανικές αξίες και τα αμερικανικά συμφέροντα (Τιμές: 1: στρεβλώνεται σε σχέση με το εθνικό συμφέρον των ΗΠΑ, παρουσιάζεται ως πιο εχθρικό, ανταγωνιστικό και επικίνδυνο από όσο είναι 2: Εμφανίζεται τόσο εχθρικό, ανταγωνιστικό και επικίνδυνο όσο είναι, 3: Εμφανίζεται λιγότερο)

X

Μετ.Συνθ.2: Σημαντικά γεγονότα σε Ξένες Χώρες (Τιμές: 1: Υπάρχουν, 2: Δεν υπάρχουν)

X

Ανεξ.Μετ: Διεθνοπολιτική Στρατηγική Χώρας → Μετ.Συνθ.1: Ύπαρξη εθνικών συμφερόντων (Τιμές: 1: Αμερικανικά συμφέροντα, 2: Δεν υπάρχουν)

Πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης:

A.M.=1 → Ev.Μετ.1=1 → Ev.Μετ.2= 1 → Ev.Μετ.3=1 → Εξ.Μετ.= 1

X

ΜΣ2=1

X

ΜΣ1=1

Δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης:

A.M.=2 → Ev.Μετ.1=2 → Ev.Μετ.2=2 → Ev.Μετ.3=2 → Εξ.Μετ.=2 ή 3

X

ΜΣ2=2

X

ΜΣ1=2

Διερεύνηση μεταβλητών: Προϋποτιθέμενη μεταβλητή είναι η ύπαρξη αμερικανικών συμφερόντων και η ύπαρξη σημαντικών γεγονότων σε ξένες χώρες. Η ύπαρξη ξένων ειδήσεων ως ανεξάρτητη μεταβλητή αποτελεί την αιτία για την εμφάνιση του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού. Μέσω της διαδικασίας εσωτερίκευσης σε ρόλο ενδιάμεσης μεταβλητής το περιεχόμενο των ξένων ειδήσεων ερμηνεύεται μέσω του πολιτιστικού πλαισίου και της συνάφειας ή μέσω ενός μοτίβου σύγκρουσης. Το περιεχόμενο που προκύπτει είναι μεροληπτικό. Η αξιολόγηση των άλλων χωρών σε σχέση με την απόκλιση από τα αμερικανικά συμφέροντα αφορά την εξαρτημένη μεταβλητή η οποία συνδέει το αιτιακό σχήμα με το φαινόμενο του εθνικισμού. Μπορούν, επίσης, να δομηθούν δύο ακόμη ξεχωριστά αιτιακά σχήματα που να διαφέρουν μεταξύ τους ως προς την δεύτερη και τρίτη ενδιάμεση μεταβλητή οι οποίες αναφέρονται η μεν δεύτερη ως προς την

εσωτερίκευση μέσω α) πολιτισμικού πλαισίου, β) μέσω συνάφειας γ) μέσω ενός μοτίβου σύγκρουσης, η δε τρίτη κατά το αντίστοιχο περιεχόμενο που προκύπτει από την εσωτερίκευση.

Αντίστοιχο αιτιακό σχήμα προκύπτει στην περίπτωση που τα διεθνή γεγονότα αποτελούν δεύτερη μεταβλητή συνθήκης, ο ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός αποτελεί την ανεξάρτητη μεταβλητή, η εσωτερίκευση και το περιεχόμενο αποτελούν ενδιάμεσες μεταβλητές και η αξιολόγηση των άλλων χωρών αποτελεί την εξαρτημένη μεταβλητή.

Εκφώνηση άσκησης: Να κατασκευάσετε δύο αιτιακά σχήματα έχοντας ως πρότυπο το αιτιακό σχήμα 7.4 αποδίδοντας χωριστές τιμές στην δεύτερη και τρίτη ενδιάμεση μεταβλητή και να αναζητήσετε δυνατότητες εφαρμογής τους. Να κατασκευάσετε, επίσης, ένα αιτιακό σχήμα σύμφωνα με την δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης του αιτιακού σχήματος 7.4.

Αιτιακό σχήμα 7.4.1. Ο εθνοκεντρισμός στους Galtung & Ruge ως ειδησεογραφική αξία

Ανεξ.Μετ.: Ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός (Τιμές: 1: Μεροληπτική πρόσληψη ειδήσεων, 2: ουδέτερη πρόσληψη) →

→ Ενδ.Μετ.1: Εσωτερίκευση (Τιμές: 1: Πολιτισμικό πλαίσιο, συνάφεια, μοτίβο σύγκρουσης 2: ουδέτερη) →

→ Ενδ.Μετ.2: Περιεχόμενο (Τιμές: 1: Μεροληπτικό, σε όρους σύγκρουσης) 2: Ουδέτερο) →

→ Εξαρτ.Μετ.: Αξιολόγηση άλλων χωρών σχετικά με απόκλιση από τις αμερικανικές αξίες και τα αμερικανικά συμφέροντα (Τιμές: 1: Στρεβλώνεται σε σχέση με το εθνικό συμφέρον των ΗΠΑ, παρουσιάζεται ως πιο εχθρικό, ανταγωνιστικό και επικίνδυνο από όσο είναι 2: Εμφανίζεται τόσο εχθρικό, ανταγωνιστικό και επικίνδυνο όσο είναι, 3: Εμφανίζεται λιγότερο)

X

Ανεξ. Μετ: Σημαντικά γεγονότα σε Ξένες Χώρες → Μετ.Συνθ.2: Διεθνείς ειδήσεις (1: Υπάρχουν, 2: Δεν υπάρχουν)

X

Ανεξ. Μετ: Διεθνοπολιτική Στρατηγική Χώρας → Μετ.Συνθ.1: Ύπαρξη εθνικών συμφερόντων (1: Αμερικανικά συμφέροντα, 2: Δεν υπάρχουν)

Πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης:

A.M.=1 → Ev.Μετ.1=1→Ev.Μετ.2=→Εξ.Μετ.=1

X

M.Σ.1 =1

X

M.Σ.2 =1

Δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης:

A.M.=2 →Ev.Μετ.=2→Ev.Μετ.2=2→Εξ.Μετ.=2 ή 3

X

M.Σ.1=2

X

M.Σ.2=2

Στρατηγική διδακτικής αξιοποίησης: Στα παραπάνω αιτιακά σχήματα δεν έχει εξεταστεί η γραμμή συνδιακύμανσης που περιλαμβάνει τις τιμές $MΣ1=1$ και $MΣ2=2$. Δηλαδή, τι συμβαίνει όταν δεν υπάρχουν σημαντικές ξένες ειδήσεις αλλά υπάρχει έντονο εθνικό συμφέρον; Και το αντίστροφο, τι συμβαίνει όταν δεν υπάρχει εθνικό συμφέρον αλλά υπάρχουν σημαντικές ξένες ειδήσεις; Οι ειδικότερες συνθήκες κατασκευής της ειδησεογραφίας και όχι το μέγεθος της καταστροφής μπορούν να λειτουργήσουν καθοριστικά ως προς το μέγεθος και το είδος της ειδησεογραφικής κάλυψης μίας κρίσης. Συνεπώς στην περίπτωση που υπάρχει έντονο εθνικό συμφέρον οι ειδήσεις εσωτερικεύονται με τρόπο ώστε η εξαρτημένη μεταβλητή που αφορά την αξιολόγηση των άλλων χωρών σχετικά με την απόκλιση από τα αμερικανικά συμφέροντα παίρνει την τιμή 1, δηλαδή, το κράτος παρουσιάζεται περισσότερο εχθρικό από όσο είναι. Στην περίπτωση που υπάρχουν σημαντικές ξένες ειδήσεις αλλά δεν υπάρχει εθνικό συμφέρον η εικόνα του ξένου κράτους μπορεί να παρουσιαστεί λιγότερο ανταγωνιστική από όσο είναι και η εξαρτημένη μεταβλητή να πάρει την τιμή 3 ή ακόμα και να αποκλειστούν οι ειδήσεις από τις χώρες για τις οποίες δεν υπάρχει εθνικό συμφέρον.

Εκφώνηση άσκησης: Στο παρακάτω απόσπασμα από τους NY Times στις 15.02.2008 να κάνετε εφαρμογή του κατάλληλου αιτιακού σχήματος με τις ανάλογες προσαρμογές σχετικά με τον τρόπο εσωτερίκευσης των ειδήσεων:

«Το 2007, κατόπιν αιτήματος του στρατηγού Ντέιβιντ Χ. Πετρέους, διοικητή των αμερικανικών δυνάμεων στο Ιράκ, ο Πρόεδρος Μπους αποφάσισε να αυξήσει τα επίπεδα στρατευμάτων στη χώρα σε 168.000. Κοινώς αποκαλούμενη «το κύμα», η αύξηση των στρατευμάτων βοήθησε τον στρατηγό Petraeus να προωθήσει μια στρατηγική για τη δημιουργία μικρών επιχειρησιακών βάσεων σε μερικές από τις πιο βίαιες γειτονιές της Βαγδάτης, συμβάλλοντας στη μείωση της βίας σε αυτές τις περιοχές».

Αιτιακή ανάλυση αποσπάσματος για μαθησιακή αξιοποίηση: Στο απόσπασμα αυτό ισχύουν οι προϋποθέσεις για την εφαρμογή του αιτιακού σχήματος 7.4.2 μέσω ενός μοτίβου σύγκρουσης. Δηλαδή, ισχύουν οι μεταβλητές συνθήκης ύπαρξης διεθνών ειδήσεων και αμερικανικών συμφερόντων. Στο απόσπασμα η εξαρτημένη μεταβλητή είναι υπόρρητη και φαίνεται μέσα από τις λέξεις «βίαιες» και «βία».

7.3.3 Gans (1979). *Deciding What's News*

Ο Gans (1979) ερευνά τις ειδησεογραφικές αξίες μία εκ των οποίων είναι και ο εθνοκεντρισμός. Δομείται το βασικό αιτιακό σχήμα σε απόσπασμα του Gans το οποίο στη συνέχεια διερευνάται για την σχέση του με τον εθνικισμό και το εθνικό συμφέρον. Στην συνέχεια ερευνάται η ύπαρξη διεπιστημονικής σύνδεσης και η δόμηση αντίστοιχου αιτιακού σχήματος.

«Όπως και οι ειδήσεις άλλων χωρών, οι αμερικανικές ειδήσεις εκτιμούν το δικό τους έθνος πάνω απ'όλα, παρόλο που μερικές φορές υποτιμάται ο κατάφωρος πατριωτισμός. Ο εθνοκεντρισμός διαπιστώνεται ρητά στις ξένες ειδήσεις, οι οποίες κρίνουν άλλες χώρες από το βαθμό στον οποίο ανταποκρίνονται ή μιμούνται τις αμερικανικές πρακτικές και αξίες, όμως, διαπιστώνεται και στις εγχώριες ειδήσεις. Προφανώς, οι ειδήσεις περιέχουν πολλές ιστορίες που είναι επικριτικές για τις εγχώριες συνθήκες, αλλά αυτές οι συνθήκες σχεδόν πάντα αντιμετωπίζονται ως αποκλίνουσες περιπτώσεις, με τον υπαινιγμό ότι τα αμερικανικά ιδανικά, τουλάχιστον, παραμένουν βιώσιμα ..... Η σαφέστερη έκφραση εθνοκεντρισμού, σε όλες τις χώρες, εμφανίζεται στις πολεμικές ειδήσεις. Ενώ ανέφεραν τον πόλεμο του Βιετνάμ, τα μέσα ενημέρωσης περιέγραψαν τους Βορειοβιετναμέζους και το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο ως "ο εχθρός", σαν να ήταν ο εχθρός των μέσων ενημέρωσης» (Gans, 1979:42).

Αιτιακό σχήμα 7.5. Ο ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός στον Gans (1979) και η σχέση του με τον εθνικισμό και το εθνικό συμφέρον

Ανεξ.Μετ.: Ειδησεογραφικός Εθνοκεντρισμός (Τιμές: 1: Εκτίμηση αμερικανικού έθνους πάνω από όλα στις αμερικανικές ειδήσεις, 2: Αμερόληπτη) →

→ Εξατ.Μετ.: Αξιολόγηση άλλων χωρών σύμφωνα με απόκλιση από τα αμερικανικές πρακτικές και αξίες (Τιμές: 1: Αναντίστοιχα επικριτική σε σχέση με τα πραγματικά γεγονότα, 2: σε αντιστοιχία με τα πραγματικά γεγονότα)

X

Ανεξ. Μετ: Σημαντικά γεγονότα σε Ξένες Χώρες → Μετ.Συνθ. 2: Διεθνείς ειδήσεις και κυρίως πολεμικές ειδήσεις (1: Υπάρχουν, 2: Δεν υπάρχουν)

X

Μετ.Συνθ. 1: Υπαρξη εθνικών αξιών (1: Αμερικανικά ιδανικά, 2: Δεν υπάρχουν)

Πρώτη Γραμμή Συνδιακύμανσης

Ανεξ.Μετ.= 1 → Εξ.Μετ. = 1

X

Μετ. Συν1=1

X

Ανεξ.Μετ.=1 → Μετ.Συνθ.2=1

Τρίτη Γραμμή Συνδιακύμανσης

Ανεξ.Μετ.=0 → Εξ.Μετ.=0

X

Μετ. Συν1=2

X

Ανεξ.Μετ.=1 → Μετ.Συνθ.2=1

Δεύτερη Γραμμή Συνδιακύμανσης

Ανεξ.Μετ.= 1 → Εν.Μετ.=1 → Εξ.Μετ. = 1

X

Μετ. Συν1=1

X

Ανεξ.Μετ.=2 → Μετ.Συνθ.2=2

Πρόταση Ελέγχου Αιτιακού Σχήματος: Η ύπαρξη ξένων και κυρίως πολεμικών ειδήσεων οδηγεί στην επιλογή ειδήσεων που ενισχύουν την εκτίμηση του αμερικανικού έθνους και την ανάπτυξη του εθνοκεντρισμού. Αναπτύσσεται αίσθημα μοναδικότητας απέναντι στα άλλα έθνη, τα οποία αξιολογούνται επικριτικά στην περίπτωση απόκλισης από τα

αμερικανικά πρότυπα και συμφέροντα ιδιαιτέρως δε, ως «εχθρός» στην περίπτωση των πολεμικών ειδήσεων¹⁸

Διερεύνηση μεταβλητών και γραμμών συνδιακύμανσης: Η πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει την πλήρη ανάπτυξη του φαινομένου σύμφωνα με την θεωρία. Η ύπαρξη εθνικών συμφερόντων και διεθνών ειδήσεων για σημαντικά γεγονότα σε άλλες χώρες, οδηγούν στην ανάπτυξη του ειδησεογραφικού εθνοκεντρισμού, δηλαδή στην εκτίμηση του αμερικανικού έθνους πάνω από όλα στις αμερικανικές ειδήσεις και στην αξιολόγηση των άλλων χωρών σύμφωνα με την απόκλιση από τις αμερικανικές αξίες. Η αξιολόγηση των άλλων χωρών είναι αναντίστοιχα επικριτική σε σχέση με τα πραγματικά γεγονότα.

Η δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει το τι συμβαίνει όταν υπάρχουν οι αμερικανικές αξίες αλλά δεν υπάρχουν τα κρίσιμα γεγονότα τα οποία να παράγουν τις ειδήσεις οι οποίες ενεργοποιούν τον σκληρό ειδησεογραφικό εθνοκεντρισμό. Το φαινόμενο συνεχίζει να ισχύει αλλά είναι πολύ πιο άτονο. Σύμφωνα με τον Van Evera (2000) οι συνθήκες μεταβλητής ονομάζονται και «καταστολείς» που σημαίνει ότι ο έλεγχος των μεταβλητών αυτών καταστέλλει τις ακανόνιστες διακυμάνσεις μεταξύ των ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών (Van Evera, 2000:27). Επομένως, οι διαφορετικές γραμμές συνδιακύμανσης μπορούν να αξιοποιηθούν διδακτικά για την μελέτη των περιπτώσεων στις οποίες το φαινόμενο ατονεί ή και σταματά να υφίσταται.

Η τρίτη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει πως όταν δεν ισχύει η μεταβλητή συνθήκης η οποία επενεργεί ακριβώς επάνω στον εθνοκεντρισμό των Μέσων, δηλαδή το εθνικό συμφέρον, τότε ότι γεγονός και να λάβει χώρα δεν ισχύει το κεντρικό αιτιακό σχήμα. Δηλαδή στην τρίτη αιτιακή σχέση όταν η μεταβλητή συνθήκης του αμερικανικού συμφέροντος δεν υπάρχει τότε λειτουργεί ακυρωτικά στο κεντρικό αιτιακό σχήμα.

---

¹⁸ Όπως προκύπτει και από το παραπάνω απόσπασμα του Gans (1979) στο οποίο αναφέρεται ότι τα μέσα ενημέρωσης περιέγραψαν τους Βορειοβιετναμέζους και το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο ως "ο εχθρός", σαν να ήταν ο εχθρός των μέσων ενημέρωσης.

Αιτιακό σχήμα 7.5.1 διεπιστημονικής διασύνδεσης στον Gans

Στην συνέχεια γίνεται μία προσπάθεια διασύνδεσης με το πεδίο των Διεθνών Σχέσεων και η δόμηση ενός αιτιακού σχήματος που να δείχνει την σύνδεση. Ο εθνοκεντρισμός αποτελεί βασικό πλαίσιο μέσω του οποίου γίνονται αντιληπτά και διαμορφώνονται τα γεγονότα ιδιαίτερα στις ξένες ειδήσεις (Πλειός & Φραγκονικολόπουλος, 2010), επομένως, και οι διαμεσολαβούμενες εικόνες των τρίτων κρατών επηρεάζονται από την λειτουργία του εθνοκεντρισμού ως στοιχείου του μηχανισμού κατασκευής ειδήσεων. Στο αιτιακό σχήμα 7.5 η εξαρτημένη μεταβλητή αφορά το περιεχόμενο που προκύπτει από τον ειδησεογραφικό εθνοκεντρισμό και το οποίο αποδίδει την εικόνα του εχθρού στο άλλο έθνος στην περίπτωση των πολεμικών ειδήσεων. Η εικόνα κράτους που αποδίδεται ως εικόνα εχθρού στις διεθνείς σχέσεις αφορά τα προσλαμβανόμενα χαρακτηριστικά του ξένου έθνους και τις συσχετίσεις μεταξύ αυτών των χαρακτηριστικών (Carozza κ.ά, 2009:60). Διακρίνεται, δυνητικά, μία διεπιστημονική διασύνδεση με το πεδίο των Διεθνών Σχέσεων και του πεδίου της Στρατηγικής Επικοινωνίας. Συνεπώς, θα μπορούσε να δημιουργηθεί ένα νέο αιτιακό σχήμα με την προσλαμβανόμενη εικόνα του εχθρού ενός ξένου κράτους στη θέση της ανεξάρτητης μεταβλητής και την συμπεριφορά του κράτους υπό εξέταση στη θέση της εξαρτημένης μεταβλητής¹⁹.

Ανεξ.Μετ.: Προσλαμβανόμενη εικόνα ξένου κράτους (Τιμές: 1: Εχθρός 2: Σύμμαχος) →

→ **Εξαρτ.Μετ.:** Συμπεριφορά κράτους υπό εξέταση (Τιμές: 1: Σύγκρουση, 2: Συνεργασία)

Γραμμές συνδιακύμανσης: Ανεξ.Μετ.=1 → Εξ.Μετ.=1, Ανεξ.Μετ.=2 → Εξ.Μετ.=2

7.3.4 Shoemaker, P. J. & Reese, S. D., (1996). *Mediating the Message: Theories of Influences on Mass Media Content.*

Σύμφωνα με τους Shoemaker κ.ά. (1991) τα αμερικανικά μέσα εσωτερικεύουν μόνο ειδήσεις που είτε αποκλίνουν από τις αμερικανικές αξίες, είτε επηρεάζουν την κοινωνική αλλαγή στην χώρα περίπτωσης και αυτές μόνο εφόσον αφορούν έθνη με οικονομική, πολιτική ή πολιτιστική σημασία για τις ΗΠΑ. Οι δύο αυτοί τύποι απόκλισης αποτελούν δυνητικά

---

¹⁹ Μία αναλυτική επεξεργασία αιτιακών σχημάτων που βρίσκονται στο μεταίχμιο των Διεθνών Σχέσεων με τη Στρατηγική Επικοινωνία αναφέρονται στο Σαμαράς & Ιορδανίδου (2017).

προβλήματα στο status quo, δεδομένου ότι παρουσιάζουν σαφείς προκλήσεις. Συνεπώς, τα άλλα έθνη κρίνονται ή και αποκλείονται από τις ειδήσεις με συνέπεια να αγνοούνται ή και να διαστρεβλώνονται τα γεγονότα που τα αφορούν σύμφωνα με τους Shoemaker κ.ά. (1991).

Αιτιακό σχήμα 7.6 Η εσωτερικήευση στους Shoemaker κ.ά. (1991)

AM: Διεθνής είδηση που αφορά ξένη χώρα (Τιμές: 1: Υπάρχει 2: Δεν υπάρχει)→

→ Ενδ.Μ.1: Ενεργοποίηση διαδικασίας παραγωγής των ειδήσεων με βάση τον ειδησεογραφικό εθνοκεντρισμό (Τιμές: 1: Απόκλιση από αμερικανικές αξίες 2: Επηρεάζουν την κοινωνική αλλαγή στη χώρα περίπτωσης 3: Δεν αποκλίνουν από αμερικανικές αξίες 4: Δεν επηρεάζουν την κοινωνική αλλαγή στη χώρα περίπτωσης) →

→ Ενδ.Μ.2: Αξιολόγηση άλλων χωρών σύμφωνα με απόκλιση από τα αμερικανικά πρότυπα (Τιμές: 1: Επικριτική, αποκλεισμός 2: Ουδέτερη) →

→ Εξαρτ. Μετ: Περιεχόμενο (Τιμές: 1: Διαστρεβλωτικό, 2: Ουδέτερο)

X

Μετ. Συνθ. 2: Σχέσεις με άλλα έθνη (Τιμές: 1: Οικονομική, πολιτική, πολιτιστική σημασία για τις ΗΠΑ, 2: Ουδέτερες)

X

Μετ. Συνθ.1: Ύπαρξη εθνικών συμφερόντων (Τιμές:1: Αμερικανικά συμφέροντα 2: Δεν υπάρχουν)

Η αξιολόγηση των άλλων γίνεται σε όρους απόκλισης από το εθνικό συμφέρον το οποίο ως μεταβλητή συνθήκης είναι υπόρρητη στο κείμενο.

Πρώτη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.M.=1 → Ενδ.Μ.1=1 → Ενδ.Μ.2=1 → Εξ.Μ.= 1

X

Μετ. Συν2=1

X

Μετ.Συνθ.1=1

Δεύτερη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.M.=2 → Ενδ.Μ.1=3,4 → Ενδ.Μ.2=2 → Εξ.Μ. = 2

X

Μετ. Συν1=2

X

Μετ.Συνθ.2=2

Διερεύνηση μεταβλητών και γραμμών συνδιακύμανσης: Η πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει την πλήρη ανάπτυξη του φαινομένου σύμφωνα με την θεωρία. Δηλαδή, η ύπαρξη εθνικών συμφερόντων καθορίζει την σχέσεις με τις άλλες χώρες. Στην

περίπτωση που υπάρχουν διεθνείς ειδήσεις που αφορούν αυτές τις χώρες, τότε ενεργοποιείται η διαδικασία παραγωγής ειδήσεων με βάση τον ειδησεογραφικό εθνοκεντρισμό σύμφωνα με την απόκλιση από τις αμερικανικές αξίες ή σχετικά με το αν επηρεάζεται η κοινωνική αλλαγή στη χώρα περίπτωσης. Η αξιολόγηση των άλλων χωρών γίνεται σύμφωνα με την απόκλιση από τα αμερικανικά πρότυπα.

Η δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει το τι συμβαίνει όταν δεν υπάρχουν αμερικανικά συμφέροντα τα οποία καθορίζουν τις σχέσεις με τις άλλες χώρες. Στην περίπτωση αυτή δεν υπάρχουν οι διεθνείς ειδήσεις οι οποίες ενεργοποιούν τον ειδησεογραφικό εθνοκεντρισμό. Το περιεχόμενο που παράγεται είναι ουδέτερο.

7.3.5 Liebes, T., (1992). Our war/their war

Η Liebes (1992) απαντά στο ερώτημα πως γίνεται αντιληπτή η κάλυψη του «δικού μας» πολέμου σε σχέση με τον «δικό τους» πόλεμο. Συγκρίνει την ισραηλινή κάλυψη της παλαιστινιακής ιντιφάντα και της αμερικανικής κάλυψης του Κόλπου (οι πόλεμοι «μας») με την αμερικανική κάλυψη της ιντιφάντα (ο πόλεμος «τους») και αποκαλύπτει ευρέως διαφορετικούς μηχανισμούς πλαισίωσης. Κυρίαρχο πλαίσιο εσωτερίκευσης είναι το εθνικό πλαίσιο, εφόσον, ο πόλεμος είναι «δικός μας». Όταν η πολεμική σύγκρουση αφορά την χώρα του δημοσιογράφου, εκτός από την εθνική ταυτότητα του δημοσιογράφου, το πόσο μεγάλη ή μικρή θα είναι η κάλυψη των γεγονότων, αντανακλά τις πιέσεις που δέχεται το δημοσιογραφικό επάγγελμα, όπως, τις εγκαθιδρυμένες στάσεις της χώρας, τις επιλογές της πολιτικής ηγεσίας, αλλά και την αξιολόγηση των μέσων της δραματικότητας των γεγονότων και του ενδιαφέροντος του κοινού για τις ιστορίες που καλύπτονται (Liebes, 1992).

Αιτιακό σχήμα 7.7 Η εσωτερίκευση στην Liebes (1992)

Ανεξ.Μετ.: Πόλεμος (Τιμές: 1: «Δικός μας» 2: «Δικός τους») →

→ Ενδ.Μετ.1: Εθνική ταυτότητα του δημοσιογράφου (Τιμές: 1: Ενεργοποίηση, 2: Μη ενεργοποίηση →

→ Ενδ.Μετ.2: Εσωτερίκευση (Τιμές: 1: «Εθνικό πλαίσιο», 2: «Επαγγελματικό πλαίσιο» →

→ Εξαρτ.Μετ.: Περιεχόμενο είδησης (Τιμές: 1: Πλαισιωμένο 2: Ισορροπημένη κάλυψη, τάση προσοχής στην ασθενή πλευρά)

Μετ. Συνθ.2: Ύπαρξη εθνικών συμφερόντων (Τιμές:1 :Υπάρχουν, 2: Δεν υπάρχουν)

X

Μετ. Συνθ.1: Πολεμικές ειδήσεις (1: Υπάρχουν, Τιμές: 2: Δεν υπάρχουν)

Πρώτη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.Μετ.=1 → Εν.Μ.1=1 → Εν.Μ.2=1 → Εξ.Μετ.= 1

X

Μετ. Συν1=1

X

Μετ.Συνθ.2=1

Δεύτερη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.Μετ.=2 → Εν.Μ.1=2 → Εν.Μ.2=2 → Εξ.Μετ.= 2

X

Μετ. Συν1=1

X

Μετ.Συνθ.2=1

Διερεύνηση μεταβλητών και γραμμών συνδιακύμανσης: Η πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει την πλήρη ανάπτυξη του φαινομένου σύμφωνα με την θεωρία. Δηλαδή, η ύπαρξη εθνικών συμφερόντων καθορίζει τις πολεμικές ειδήσεις που θα αναφερθούν. Στην περίπτωση που ο πόλεμος είναι δικός «μας», τότε ενεργοποιείται η εθνική ταυτότητα του δημοσιογράφου η οποία καθορίζει την εσωτερίκευση των ειδήσεων με βάση το εθνικό πλαίσιο και το περιεχόμενο των ειδήσεων επηρεάζεται από διάφορους μηχανισμούς πλαισίωσης.

Η δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει τι συμβαίνει όταν ο πόλεμος είναι δικός «τους». Στην περίπτωση αυτή δεν ενεργοποιείται η εθνική ταυτότητα του δημοσιογράφου και η εσωτερίκευση των ειδήσεων γίνεται με βάση το επαγγελματικό πλαίσιο. Το περιεχόμενο των ειδήσεων παρέχει μία ισορροπημένη κάλυψη και μία τάση προσοχής στην ασθενέστερη πλευρά. Στο αιτιακό σχήμα δεν συμπεριλαμβάνονται οι άλλοι παράγοντες που παίζουν ρόλο στην μεγάλη ή μικρή κάλυψη των γεγονότων. Προϋποθέσεις για να ισχύει το αιτιακό σχήμα είναι η ύπαρξη πολεμικών ειδήσεων ενώ η ύπαρξη εθνικών συμφερόντων καθορίζει τον ορισμό του πολέμου ως δικό «μας» ή δικό «τους».

Αιτιακό σχήμα 7.7.1 Διεπιστημονική σύνδεση στην Liebes (1992).

Διακρίνεται μία σύνδεση της μικρής ή μεγάλης κάλυψης των γεγονότων σε σχέση με την στάση της πολιτικής ηγεσίας. Στον πόλεμο του Κόλπου, αυτή η διαδικασία είναι εμφανής στην προσπάθεια της αμερικανικής κυβέρνησης – που υιοθετήθηκε ολόψυχα από την αμερικανική τηλεόραση – για να πλαισιώσουν τον πόλεμο σε όρους του Β' Παγκοσμίου

Πολέμου. Η αμερικανική πλαισίωση του Πολέμου του Κόλπου υποδηλώνει ότι οι πόλεμοι μας μπορούν είτε να ελαχιστοποιηθούν ως αστυνομικές ενέργειες ή να διογκωθούν ως θανάσιμη απειλή. Στην αμερικανική περίπτωση, η επιλογή των μέσων ενημέρωσης αντέγραψε εκείνη της πολιτικής ηγεσίας στη μεγιστοποίηση της ιρακινής απειλής (Liebes, 1992:54). Το αιτιακό σχήμα διαμορφώνεται ως εξής:

Ανεξ.Μετ.: Στάση πολιτικής ηγεσίας (Τιμές: 1: Πλαισίωση πολέμου σε όρους Β'παγκόσμιου, 2: ουδέτερη) → Ενδ.Μετ.: Στάση ΜΜΕ (Τιμές: 1: Μεγιστοποίηση ιρακινής απειλής, 2: Ουδέτερη) → Εξαρτ.Μετ.: Περιεχόμενο (Τιμές: 1:Πλαισιωμένο, προσλαμβανόμενη εικόνα εχθρού, 2: Ουδέτερο)

Από το αιτιακό σχήμα διαφαίνεται η σύνδεση με την ηγεμονική λειτουργία της ειδησεογραφίας, σύμφωνα με την οποία η χειραγώγηση της θεματολογίας των ΜΜΕ χρησιμοποιείται από τις κυβερνήσεις ως μέσο κινητοποίησης της κοινής γνώμης προς τις επιθυμητές κατευθύνσεις.

Αιτιακό σχήμα 7.7.2 διασύνδεση Στρατηγικής Επικοινωνίας – Διεθνών Σχέσεων στην Liebes

Ανεξ.Μετ.: Προσλαμβανόμενη εικόνα κράτους Ιράκ (Τιμές: 1: Εχθρός, 2: Σύμμαχος) →
→ Ενδ.Μετ.: Διαδικασία λήψης αποφάσεων →
→ Εξαρτ.Μετ.: Συμπεριφορά κράτους ΗΠΑ (Τιμές: 1: Σύγκρουση, 2: Συμμαχία)

Εάν κάποιος επιθυμεί να διερευνήσει τα «γιατί» ερωτήματα στα οποία βασίζονται τα γεγονότα, οι συνθήκες και τα πρότυπα αλληλεπίδρασης που στηρίζονται στην κρατική δράση, τότε η ανάλυση της λήψης αποφάσεων είναι σίγουρα απαραίτητη (Jervis, 1976:13). Ωστόσο, η ανεξάρτητη μεταβλητή είναι η προσλαμβανόμενη εικόνα του κράτους και η οποία είναι καθοριστική για την συμπεριφορά του κράτους υπό εξέταση.

7.3.6 Lee, C.-C., Pan, Z., Chan, J. M. & So, C. Y. K., (2001). Through the Eyes of U.S. Media: Banging the Democracy Drum in Hong Kong.

Σύμφωνα με τους Lee κ.ά. (2001) στη σκιά της παγκοσμιοποίησης, η διεθνής ειδησεογραφία παραμένει εγγενώς εθνοκεντρική, εθνικιστική, ακόμη και κρατικά επικεντρωμένη. Τα μεγάλα αμερικανικά μέσα ενημέρωσης πλαισιώνουν τη μεταφορά του Χονγκ Κονγκ από τη

βρετανική στην κινεζική κυριαρχία μέσω ενός ιδεολογικού και πολιτιστικού πλαισίου. Τα αμερικανικά μέσα ενημέρωσης κατέφυγαν στην προώθηση των ιστοριών τους μέσα από τέσσερις μεθόδους: τη διοργάνωση συγκρούσεων, τη συγχώνευση ομοιογενών γεγονότων, την εσωτερίκευση της σημασίας των ειδήσεων και τον καθορισμό της οπτικής παρουσίασης. Τα μέσα ενημέρωσης προώθησαν αυτά τα πλαίσια έναντι άλλων με βάση τη συναίνεση της ελίτ και τις πολιτιστικές παραδοχές, όπως διατυπώνονται από την εθνική εξωτερική πολιτική.

Αιτιακό σχήμα 7.8 Η εσωτερίκευση στους Lee κ.ά. (2001)

Ανεξ.Μετ.: Διεθνής είδηση ιστορικής σημασίας (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει) →

→ **Ενδ.Μετ.:** Εσωτερίκευση (Τιμές: 1: Σύμφωνα με την συναίνεση της ελίτ και την εξωτερική πολιτική, 2: Χωρίς πλαisiώση) →

→ **Εξαπτ.Μετ.:** Περιεχόμενο (1: Πλαισιωμένο σύμφωνα με ιδεολογικό και πολιτιστικό πλαίσιο, 2: Ουδέτερο)

X

Μετ. Συνθ. 2: Ύπαρξη εθνικών συμφερόντων (Τιμές: 1 :Αμερικανικά συμφέροντα, 2: Δεν υπάρχουν)

X

Μετ. Συνθ. 1: Παγκοσμιοποίηση (1: Υπάρχει, Τιμές: 2: Δεν υπάρχει)

Πρώτη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.Μετ.=1 → Εν.Μ.1=1 → Εξ.Μετ.= 1

X

Μετ. Συνθ.2=1

X

Μετ.Συνθ.1=1

Δεύτερη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.Μετ.=2 → Εν.Μ.1=2 → Εξ.Μετ.= 2

X

Μετ. Συνθ.2=2

X

Μετ.Συνθ.1=1

Διερεύνηση μεταβλητών και γραμμών συνδιακύμανσης: Η πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει την πλήρη ανάπτυξη του φαινομένου σύμφωνα με την θεωρία. Δηλαδή, σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης η ύπαρξη εθνικών συμφερόντων καθορίζει και τις διεθνείς ειδήσεις ιστορικής σημασίας που θα αναφερθούν. Η εσωτερίκευση γίνεται με βάση την συναίνεση της ελίτ και της εξωτερικής πολιτικής. Το περιεχόμενο που παράγεται είναι πλαισιωμένο σύμφωνα με το ιδεολογικό και πολιτιστικό πλαίσιο της χώρας.

Η δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει τι συμβαίνει σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης όταν δεν υπάρχουν εθνικά συμφέροντα. Τότε δεν υπάρχουν διεθνείς ειδήσεις για ιστορικής σημασίας γεγονότα που αξίζει να αναφερθούν και η εσωτερικευση στις διεθνείς ειδήσεις γίνεται χωρίς πλαισίωση.

7.3.7 Nossek, H., (2004). Our news and their news: The role of national identity in the coverage of foreign news.

Σύμφωνα με τον Nossek (2004) αρχικά ο δημοσιογράφος ορίζει πρώτα τι έχει συμβεί, είτε ως συγκεκριμένο είδος πολιτικής βίας, π.χ. πόλεμο, τρομοκρατία, πολιτικές δολοφονίες, ταραχές ή βίαιες διαδηλώσεις, είτε ως βία χωρίς πολιτικά χαρακτηριστικά, π.χ. έκρηξη βόμβας, βίαιες συγκρούσεις κ.λπ. Από τη στιγμή που ένας δημοσιογράφος έχει ορίσει αυτό που έχει συμβεί ως ένα συγκεκριμένο είδος πολιτικής βίας, απαιτείται αμέσως ένας δεύτερος ορισμός: ο δημοσιογράφος πρέπει να αποφασίσει αν π.χ. ο πόλεμος που καλύπτει, είναι "δικός μας πόλεμος" ή "δικός τους", "δική μας τρομοκρατία" ή "δική τους", κ.λπ.

Η θεωρητική υπόθεση αυτού του εγγράφου είναι ότι όσο πιο «εθνικό» είναι ένα άρθρο, τόσο λιγότερο «επαγγελματικό» θα είναι, δηλαδή, όσο πιο κοντά βρίσκονται οι δημοσιογράφοι/συντάκτες σε μια δεδομένη εκδήλωση ειδήσεων από την άποψη του εθνικού συμφέροντος, τόσο περισσότερο απέχουν από την εφαρμογή επαγγελματικών ειδησεογραφικών αξιών. Ο Nossek (2004) υιοθετεί την θεωρία ότι οι δημοσιογράφοι και οι συντάκτες έχουν δύο διακριτά «πλαίσια» σχετικά με την κάλυψη ξένων ειδήσεων - ένα εθνικό «πλαίσιο» και ένα επαγγελματικό «πλαίσιο» σε αντίθεση με άλλες θεωρίες που διαχωρίζουν τις επαγγελματικές εκτιμήσεις από το εγχώριο/εθνικό κλίμα στο οποίο ο δημοσιογράφος λειτουργεί (Nossek, 2004).

Το αν μια είδηση είναι «ανοιχτή» ή «κλειστή» θα εξαρτηθεί από το είδος της ρητορικής που χρησιμοποιείται. Εν ολίγοις: πόσο «ανοιχτή» ή «κλειστή» είναι μια ιστορία εξαρτάται από το πόσο ισορροπημένη και πραγματική παρουσίαση του. Έτσι, όσο λιγότεροι ιστορικοί υπαινιγμοί και συναισθηματικές ετικέτες υπάρχουν και όσο μεγαλύτερη είναι η ποικιλία των πηγών, τόσο πιο ανοιχτή θα είναι η ιστορία και το αντίστροφο. Ωστόσο, όταν ένα

γεγονός ορίζεται ως ούτε δικό τους ούτε ως δικό μας, η κάλυψή του παραμένει «ανοικτή» και συμμορφώνεται με τα επαγγελματικά κριτήρια για τον καθορισμό της κάλυψης των ξένων ειδήσεων ή δεν καλύπτεται καθόλου (Nossek, 2004).

Αιτιακό σχήμα 7.9 Η εσωτερική ευση στον Nossek (2004)

A. Ανεξ.Μετ.: Κάλυψη είδησης (Τιμές: 1: Δική μας, 2: Δική τους, 3: Ουδέτερη) →

→ **B. Ενδ.Μ 1:** Ενεργοποίηση modus operandi ειδησεογραφικού μηχανισμού (Τιμές: 1: Συνήθης λειτουργία μηχανισμού παραγωγής ειδήσεων, 2: (Ειδησεογραφικός) Εθνοκεντρισμός →

→ **Γ. Ενδ.Μ 2:** Ενεργοποίηση σχήματος ερμηνείας (Τιμές: 1: Εθνικό πλαίσιο, 2: Επαγγελματικό πλαίσιο →

→ **Δ. Εξαρτ.Μετ.:** Περιεχόμενο είδησης (Τιμές: 1:Κλειστό, 2: Ανοιχτό)

X

E. Μετ.Συνθ.3: Καθορισμός γεγονότος (1:Πολιτική βία, 0: Μη πολιτική βία)

X

ΣΤ. Μετ.Συνθ.2: Ύπαρξη εθνικών συμφερόντων (Τιμές: 1:Υπάρχουν, 2: Δεν υπάρχουν)

X

Z. Ανεξ. Μετ : Διαίρεση σε ομάδες (Τιμές 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει)→

→ **H. Μετ.Συνθ.1:** Εθνοκεντρισμός (Τιμές 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει)

1^η Γραμμη Συνδιακύμανσης

A=1→B=2→Γ=1→Δ=1
X X
E=1 Z=1→H=1
X
ΣΤ=1

2^η Γραμμη Συνδιακύμανσης

A=2→B=1→Γ=2→Δ=2
X X
E=1 Z=1→H=1
X
ΣΤ=0

3^η Γραμμη Συνδιακύμανσης

A=3→B=1→Γ=2→Δ=3
X X
E=1 Z=1→H=1
X
ΣΤ=1

Πρόταση Διδακτικής Αξιοποίησης: Να εφαρμόσετε το ανωτέρω αιτιακό στο απόσπασμα που αναφέρεται στην εφημερίδα NY Times στις 17.12.2021 σχετικά με την ένταση στις σχέσεις Ρωσίας- ΗΠΑ για την ένταξη της Ουκρανίας στο NATO:

Οι αξιωματούχοι πρότειναν επίσης ότι εάν η Ρωσία πραγματοποιούσε μια νέα μεγάλη στρατιωτική εισβολή στην Ουκρανία, όπως φαίνεται να σχεδιάζει, το NATO θα εξετάσει το ενδεχόμενο μεταφοράς περισσότερων στρατευμάτων σε συμμαχικές χώρες που συνορεύουν με την Ουκρανία, όπως η Πολωνία και οι χώρες της Βαλτικής, επειδή το

«στρατηγικό βάθος» εναντίον της Ρωσίας που παρέχει τώρα η Ουκρανία θα καταστραφεί ή θα χαθεί.

Αιτιακή ανάλυση αποσπάσματος για μαθησιακή αξιοποίηση: Στην περίπτωση αυτή ισχύουν οι προϋποθέσεις, δηλαδή, οι μεταβλητές συνθήκης για να ισχύει το αιτιακό σχήμα. Επομένως, η κάλυψη είδησης θεωρείται ως δική μας, εσωτερικεύεται με βάση το εθνικό πλαίσιο και το περιεχόμενο της είδησης που προκύπτει είναι κλειστό. Το στρατηγικό βάθος αφορά μεταβλητή συνθήκης που ορίζει την ύπαρξη αμερικανικού συμφέροντος.

7.3.8 Σαμαράς, Αθ. Ν., (2009). Τα ΜΜΕ και η εικόνα των κρατών. Η περίπτωση των ΗΠΑ στη μετά την 11η/9 εποχή.

Ο Σαμαράς (2009) εξετάζει την διαμεσολαβούμενη από τα ελληνικά ΜΜΕ της εικόνας των ΗΠΑ. Οι διαμεσολαβούμενες εικόνες των τρίτων κρατών επηρεάζονται από την πραγματικότητα του εθνοκεντρισμού ως στοιχείου του μηχανισμού κατασκευής ειδήσεων. Στην Ελλάδα το εθνικό πλαίσιο που χρησιμοποιείται από τα μέσα επικοινωνίας για την πρόσληψη των ΗΠΑ, και ιδιαίτερα της εξωτερικής πολιτικής τους, λειτουργεί ως μέγα-πλαίσιο, το οποίο ορίζεται από τις διαδικασίες αντιθετικής ερμηνείας (counter-framing) που το χαρακτηρίζουν.

Το «αντιθετικό» μέγα-πλαίσιο, όπως εμφανίζεται στα ελληνικά ΜΜΕ, αποτελεί μία πολύ ιδιαίτερη περίπτωση εθνικού πλαισίου. Η κινητοποίησή του δεν στηρίζεται στις «επίσημες πηγές», αλλά γίνεται αυτόνομα από τα ΜΜΕ, ενώ η ενεργοποίησή του τείνει να είναι ακαριαία. Ανάγεται σε μοντέλα διάχυσης της ερμηνείας, τα οποία διαφοροποιούνται από την ηγεμονική λειτουργία της ειδησεογραφίας και την κίνηση από πάνω προς τα κάτω. Αντίθετα συχνά παράγει μία αντίθεση της πολιτικής ελίτ με τη βάση της κοινωνίας. Ως εκ τούτου ο εθνοκεντρισμός των ΜΜΕ λειτουργεί ανασχετικά στη μετουσίωση της πολιτικής ισχύος σε επικοινωνιακή ισχύ (Σαμαράς, 2009). Πρόκειται για μία περίπτωση όπου το εθνικό συμφέρον όπως καθορίζεται από τα ελληνικά ΜΜΕ αποκλίνει από το εθνικό συμφέρον όπως καθορίζεται από την εξωτερική πολιτική της χώρας.

Αιτιακό σχήμα 7.10 Η εσωτερίκευση στον Σαμαρά (2009)

Ανεξ.Μετ.: Αρνητικά γεγονότα στο παρελθόν (Τιμές: 1: Κόσσοβο, 2:... αποδόσεις τιμών με βάση τα κρίσιμα γεγονότα που ενεργοποιούνται) →

→ Ενδ.Μετ.1: Σχέσεις ελληνικής κοινής γνώμης – εξωτερική πολιτική ΗΠΑ (Τιμές: 1: Ανταγωνιστικές, 2: Σύμμαχοι) →

→ Ενδ.Μετ.2: Προκατασκευασμένες δομές νοήματος για χρήση (Τιμές: 1: Στερεότυπα αρνητικά, 2: Θετικά, 3: Απουσία προκατασκευασμένων εικόνων) →

→ Ενδ.Μετ.3: Εσωτερίκευση κυρίαρχης αφήγησης ΗΠΑ (Τιμές: 1: Αντιθετική, 2: Υποστηρικτική) →

→ Εξαρτ.Μετ. : Χαρακτηριστικά περιεχομένου (Τιμές: 1: Απόκλιση από την εξωτερική πολιτική της χώρας, 2: Ουδέτερο περιεχόμενο)

X

Μετ.Συνθ.: Ύπαρξη εθνικών Μέσων (1: Ελληνικά ΜΜΕ, 2: Δεν υπάρχουν)

Συνδιακύμανση: **A.M. = 1 → Εν. Μετ.1 = 1 → Εν. Μετ.2 = 1 → Εν. Μετ.3 = 1 → Εξ. Μετ. = 1**

X

MΣ=1

Διερεύνηση μεταβλητών: Στην περίπτωση των ελληνικών Μέσων τα αρνητικά γεγονότα από το παρελθόν και συγκεκριμένα η εμπειρία του Κόσσοβου παράγει αντιλήψεις για τις σχέσεις της ελληνικής κοινής γνώμης και της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ. Ενεργοποιούνται προκατασκευασμένες δομές νοήματος για χρήση που οδηγούν σε διαδικασία εσωτερίκευσης της κυρίαρχης αφήγησης των ΗΠΑ και παράγουν το ανάλογο περιεχόμενο.

Στρατηγική διδακτικής αξιοποίησης: Το παραπάνω αιτιακό σχήμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αποδόμηση δημοσιογραφικού λόγου που αφορά σε επίμαχα πολιτικά ζητήματα και που ενεργοποιούν το αντιθετικό mega-πλαίσιο ερμηνείας των σχέσεων ελληνικής κοινής γνώμης -εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ.

Το απόσπασμα στην άσκηση που ακολουθεί αφορά την επίθεση του NATO στο Κόσσοβο και δείχνει την ενεργοποίηση του αντιθετικού mega-πλαισίου της ελληνικής κοινής γνώμης προς την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ. Το περιεχόμενο της είδησης που προκύπτει είναι χαρακτηριστικό της απόκλισης από την εξωτερική πολιτική της χώρας.

Εκφώνηση άσκησης: Να δομήσετε το αντίστοιχο με το παραπάνω αιτιακό σχήμα που απορρέει από το απόσπασμα του άρθρου γνώμης του (1999). Σκέψεις για τη ΝΑΤΟϊκή επίθεση.

«Γιατί αυτό το "μεγάλο ενδιαφέρον" των Αμερικανών και των συμμάχων τους προς το Κοσσυφοπέδιο; Μήπως κάτι άλλο βαθύτερο υποκρύπτεται; Τώρα ετοιμάζουν χερσαίες επεμβάσεις. Θα πρέπει να γνωρίζουν ότι ένας Σέρβος ισοδυναμεί με δέκα Αμερικανούς ή στρατιώτες άλλης εθνικότητας. Και τούτο, διότι ο Σέρβος, όπως και ο Έλληνας, αφήφά τον θάνατο, όταν μάχεται για την πατρίδα του. Ας το επιχειρήσουν και θα δημιουργήσουν ένα δεύτερο Βιετνάμ οι "φίλοι" μας οι Αμερικανοί και οι "σύμμαχοί" μας του ΝΑΤΟ, εγκλωβισμένοι του Κλίντον και της κυρίας Ολμπράιτ».

7.3.9 Handley, R. L. & Ismail, A., (2010). Territory under siege

Οι συγγραφείς εξετάζουν τον ρόλο των εθνικών συμφερόντων στην κατασκευή των ειδήσεων και αμφισβητούν τη διχοτόμηση σε ειδήσεις «τους/μας», υποστηρίζοντας ότι όταν συγκλίνουν τα συμφέροντα εξωτερικής πολιτικής δύο κρατών και η κάλυψή τους των «άλλων» ειδήσεων, αυτές οι κοινές παραδοχές θα ενημερώσουν την έννοια των «άλλων» ειδήσεων που κατασκεύασαν οι ειδησεογραφικοί οργανισμοί σε διαφορετικά κράτη παρά την επιλογή της επαγγελματικής ή εθνικής αφήγησης. Οι συγγραφείς προτείνουν ότι τα νέα τους μπορούν να γίνουν «δικά μας και των δύο» (Handley & Ismail, 2010:279).

Τα μέσα ενημέρωσης δεν χρειάζεται να υποστηρίξουν τα εθνικά συμφέροντα του κράτους γράφοντας υπό την εθνική αφήγηση υπέρ μιας προπαγανδιστικής εκστρατείας επειδή ακόμη και οι επαγγελματικές αφηγήσεις ενημερώνονται από λειτουργικές παραδοχές που μεταδόθηκαν σε μέσα ενημέρωσης από το κρατικό προσωπικό και τον πολιτισμό – και μερικές φορές οι αμερικανικές πηγές απουσιάζουν εμφανώς από ειδήσεις που σχετίζονται με τα στρατηγικά συμφέροντα του κράτους. Επιπλέον, οι δημοσιογράφοι ενημερώνονται για τον «κατάλληλο» τρόπο κατασκευής μιας είδησης από τοποθεσίες προέλευσης εκτός από τις επίσημες πηγές, συμπεριλαμβανομένου του πολιτισμού. Οι δημοσιογράφοι δεν επιλέγουν απλώς μεταξύ επαγγελματικών και εθνικών αφηγήσεων επειδή οι υποθέσεις για τον κόσμο και τα κρατικά συμφέροντα είναι ήδη επαγγελματική αφήγηση (Handley & Ismail, 2010:281). Για τους αξιωματούχους η επαγγελματική αφήγηση είναι ίσως μια καλύτερη συσκευή προπαγάνδας από την εθνική αφήγηση, επειδή τα μέσα ενημέρωσης αυτοπροσδιορίζονται ως αμερόληπτοι παρατηρητές ενός «αμερόληπτου» κράτους, έτσι ώστε η σχέση μεταξύ των συγκρούσεων «τους» και «μας» αποκρύπτεται από το κοινό και ο

τρόπος κατανόησης της σύγκρουσης «τους» πλαισιώνεται από τα «δικά μας» συμφέροντα του κράτους (Handley & Ismail, 2010).

Αιτιακό σχήμα 7.11 Η εσωτερίκευση στους Handley & Ismail (2010)

Ανεξ. Μετ: Χαρακτηρισμός ξένης είδησης πολιτικής βίας ή τρομοκρατίας (Τιμές:1: «Δική μας», 2: «Δική τους», 3: «Δική μας και των δύο»)**→**

→Ενδ.Μετ: Εσωτερίκευση (1: Με βάση το εθνικό πλαίσιο, 2: Με βάση το «ενημερωμένο» υπό εθνική αφήγηση επαγγελματικό πλαίσιο) **→**

→Εξαρτ.Μετ: περιεχόμενο (1:«Κλειστό», 2:«Ανοιχτό», 3: Εμποτισμένο με κρατικό συμφέρον)

X

Μετ.Συνθ.2: Σχέσεις κρατών (1:Σύγκλιση διακρατικών συμφερόντων, 2:Μη σύγκλιση)

X

Μετ.Συνθ.1: Ύπαρξη εθνικών συμφερόντων (Τιμές: 1:Αμερικανικά συμφέροντα, 2: Δεν υπάρχουν)

Πρώτη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.Μετ.=1→**Ενδ.Μ.=1,3**→**Εξ.Μετ.= 1**

X

Μετ. Συνθ.2=1

X

Μετ.Συνθ.1=1

Δεύτερη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.Μετ.=2→**Ενδ.Μ.=2**→**Εξ.Μετ.= 3**

X

Μετ. Συνθ.2=1

X

Μετ.Συνθ.1=1

Τρίτη Γραμμή Συνδιακύμανσης

Ανεξ.Μετ.=2→**Ενδ.Μ.=2**→**Εξ.Μετ.=2**

X

Μετ. Συνθ.2=2

X

Μετ.Συνθ.1=1

Διερεύνηση μεταβλητών και γραμμών συνδιακύμανσης: Η πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει την πλήρη ανάπτυξη του φαινομένου σύμφωνα με την θεωρία. Δηλαδή, όταν υπάρχουν εθνικά συμφέροντα και υπάρχουν σχέσεις με άλλο κράτος με το οποίο συγκλίνουν τα συμφέροντα της εξωτερικής πολιτικής και στην οποία εμπλέκεται και το άλλο κράτος, τότε στην περίπτωση πολεμικής είδησης αυτή χαρακτηρίζεται ως δική μας.

Η εσωτερίκευση της είδησης γίνεται με βάση το εθνικό πλαίσιο και το περιεχόμενο που παράγεται είναι «κλειστό».

Στην δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης υπάρχουν εθνικά συμφέροντα και συγκλίνουν τα συμφέροντα της εξωτερικής πολιτικής με αυτά ενός άλλου κράτους. Η είδηση χαρακτηρίζεται ως δική τους ενώ αποκρύπτεται ότι είναι «δική μας και των δύο». Σε αυτή την περίπτωση η εσωτερίκευση γίνεται με βάση το ενημερωμένο υπό εθνική αφήγηση επαγγελματικό πλαίσιο και το περιεχόμενο είναι εμποτισμένο με βάση τα συμφέροντα του κράτους.

Στην τρίτη γραμμή συνδιακύμανσης υπάρχουν εθνικά συμφέροντα αλλά δεν συγκλίνουν οι στόχοι εξωτερικής πολιτικής με εκείνους που αφορούν άλλο κράτος. Στην περίπτωση αυτή ο χαρακτηρισμός της πολεμικής είδησης είναι δικός τους, η εσωτερίκευση γίνεται με βάση το ενημερωμένο υπό εθνική αφήγηση επαγγελματικό πλαίσιο και το περιεχόμενο είναι είτε «ανοιχτό» είτε εμποτισμένο με βάση τα συμφέροντα του κράτους.

7.3.10 Tang, Z., (2010). *Burgeoning Democracy or Threatening Security? The Ambiguous Voice of the American Press on Taiwan's Independence.*

Σύμφωνα με τον Tang (2010) αυτή η μελέτη είναι μια ανάλυση πλαισίωσης της κάλυψης του ζητήματος της ανεξαρτησίας της Ταϊβάν από την κορυφαία αμερικανική εφημερίδα - τους New York Times. Τα προσδιορισμένα σημαντικά θέματα και το σύστημα νοήματος δείχνουν πώς ένα πολιτικά ευαίσθητο ζήτημα σε ξένο έδαφος μεταφράζεται πολιτιστικά στον κυρίαρχο αμερικανικό Τύπο. Είναι σαφές ότι η κάλυψη από τα μέσα ενημέρωσης του ζητήματος της ανεξαρτησίας της Ταϊβάν ευθυγραμμίζεται στενά με τον πολιτικό διάλογο. Τα πλαίσια που χρησιμοποιούνται από τα μέσα ενημέρωσης μεταξύ άλλων χρησιμεύουν για να νομιμοποιήσουν μια διφορούμενη αμερικανική εξωτερική πολιτική και έτσι να διατηρήσουν την αξιοπιστία της αμερικανικής πολιτικής.

Αιτιακό σχήμα 7.12 Η εσωτερίκευση στον Tang (2010)

Ανεξ.Μετ. : Διεθνής είδηση ευαίσθητου πολιτικά ζητήματος (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει) →

→ Ενδ.Μ.1: Εσωτερίκευση (Τιμές: 1: Με πολιτιστικό πλαίσιο, 2: Ουδέτερη κάλυψη) →

→ Ενδ.Μ.2: Απεικόνιση εξωτερικής πολιτικής (Τιμές: 1: Νομιμοποίηση, Διατήρηση αξιοπιστίας, 2: Ανεξάρτητη δημοσιογραφικής κάλυψης, ουδέτερη) →

→ Εξαρτ.Μετ. : Περιεχόμενο κάλυψης (Τιμές: 1: Πλαισιωμένο, παραγόμενη ασάφεια, 2: Ουδέτερο περιεχόμενο)

X

Μετ.Συνθ.: Ύπαρξη εθνικών συμφερόντων (Τιμές: 1:αμερικανικά συμφέροντα, 0: Δεν υπάρχουν)

Πρώτη Γραμμή Συνδιακύμανσης

Δεύτερη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.Μετ.=1 → Εν.Μ.1=1 → Εν.Μ.2=1 → Εξ.Μετ.= 1

A.Μετ.=2 → Εν.Μ.1=2 → Εν.Μ.2=2 → Εξ.Μετ.= 2

X

X

Μετ. Συν1=1

Μετ. Συν1=2

Διερεύνηση μεταβλητών: Σύμφωνα με την πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης η ύπαρξη αμερικανικών συμφερόντων καθορίζει την αναφορά διεθνών ειδήσεων για ευαίσθητα πολιτικά ζητήματα εφόσον υπάρχουν. Η εσωτερίκευση γίνεται με βάση το πολιτιστικό πλαίσιο και νομιμοποιείται έτσι η εξωτερική πολιτική της χώρας. Το περιεχόμενο που προκύπτει είναι πλαισιωμένο ή παράγει ασάφεια.

Στην δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης εφόσον δεν υπάρχουν αμερικανικά συμφέροντα δεν υπάρχουν διεθνείς ειδήσεις που να αφορούν ευαίσθητα πολιτικά ζητήματα και η εσωτερίκευση γίνεται χωρίς πλαισίωση, επομένως δεν επικρίνεται η εξωτερική πολιτική της χώρας και το περιεχόμενο που παράγεται είναι ουδέτερο.

7.3.11 Πλειός, Γ. & Φραγκονικολόπουλος, Χ. Α., (2010). Τα Εθνικά Θέματα στη Δίλη των ΜΜΕ

Όσο πιο επίμαχο και αμφιλεγόμενο είναι από πολιτική άποψη ένα θέμα, τόσο περισσότερο αντιφατική εμφανίζεται και η στάση των Μέσων προς τη χώρα, την πολιτική ηγεσία και τις θέσεις της. Τα Μέσα συστοιχίζονται με τις θέσεις, όχι τόσο του πολιτικού όσο του

πολιτιστικού εθνικισμού, ο οποίος φαίνεται να γεφυρώνει την πολιτική κριτική προς την ηγεσία της χώρας από τη μία, και την εθνικιστική κατανόηση των εξωτερικών σχέσεων της χώρας από την άλλη (Πλειός και Φραγκονικολόπουλος, 2010). Στην περίπτωση αυτή ο ειδησεογραφικός εθνοκεντρισμός αποκλίνει από το εθνικό συμφέρον όπως ορίζεται από την εξωτερική πολιτική της χώρας.

Αιτιακό σχήμα 7.13 Η εσωτερίκευση στους Πλειός & Φραγκονικολόπουλος (2010)

Ανεξ. Μετ.: Επίμαχο πολιτικό ζήτημα (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2 : Δεν υπάρχει) →

→ Ενδ. Μετ.1: Στάση Μέσων προς την πολιτική ηγεσία (Τιμές: 1: Πολύ αντιφατική, 2: Λιγότερο αντιφατική) →

→ Ενδ.Μετ.2: Εσωτερίκευση (1:Μέσω πολιτιστικού εθνικισμού, 2:Ουδέτερη κάλυψη) →

→ Ενδ.Μετ.3: Πολιτική κριτική (1: Αμφισβήτησης, 2: Ανεξάρτητη δημοσιογραφικής κάλυψης) →

→ Ενδ.Μετ.4: Κατανόηση εξωτερικών σχέσεων της χώρας (1: Εθνικιστικά, 2: Μέσω πολιτικού εθνικισμού) →

→ Εξαρτ. Μετ.: Καθορισμός εθνικού συμφέροντος (1: Απόκλιση από την εξωτερική πολιτική, 2: Σύγκλιση με εξωτερική πολιτική)

Γραμμές συνδιακύμανση:

A.M. = 1 → Εν. Μετ.1 =1→ Εν. Μετ.2 =1→ Ενδ.Μετ.3=1→ Ενδ.Μετ.4=1→Εξ. Μετ. = 1

A.M. = 2 → Εν. Μετ.1 =2→ Εν. Μετ.2 =2→ Ενδ.Μετ.3=2→ Ενδ.Μετ.4=2→ Εξ. Μετ. = 2

Στρατηγική διδακτικής αξιοποίησης: Το παραπάνω αιτιακό σχήμα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την αποδόμηση πολιτικού λόγου που αφορά σε επίμαχα πολιτικά ζητήματα που ορίζονται ως εθνικά θέματα, η διερεύνηση ιστορικών συνθηκών γύρω από το φαινόμενο του εθνικισμού, η εξεύρεση διπόλων αντιπαράθεσης στο δημοσιογραφικό λόγο σύμφωνα με τα οποία κατασκευάζονται οι εικόνες κρατών και η εξωτερική πολιτική των άλλων κρατών και κατά πόσο οι κατασκευές αυτές συγκλίνουν ή αποκλίνουν από την εξωτερική πολιτική της χώρας του δημοσιογράφου. Ιδιαίτέρως, είναι χρήσιμο σε φοιτητές των Μέσων και της Επικοινωνίας για την αναγνώριση της χρήσης του πολιτιστικού εθνικισμού ως μέσο εσωτερίκευσης.

Εκφώνηση άσκησης: Να εφαρμόσετε το παραπάνω αιτιακό σχήμα στο απόσπασμα από την εφημερίδα «Δημοκρατία» στις 13.06.2018 για την συμφωνία των Πρεσπών με τις ανάλογες προσαρμογές. Πως γίνεται η εσωτερίκευση της είδησης; Ποιες είναι οι πρακτικές συνεπαγωγές της επιλογής του τρόπου εσωτερίκευσης από τον δημοσιογράφο :

«Με διάγγελμά του από το Μέγαρο Μαξίμου προς τον ελληνικό λαό ο Αλέξης Τσίπρας, μη έχοντας προφανώς συναίσθηση της συμφωνίας που ετοιμάζεται να υπογράψει, βάπτισε την εθνική ήττα «μεγάλη διπλωματική νίκη» και δήλωσε περήφανος για την επίτευξη συμφωνίας, ισχυριζόμενος ότι η ελληνική κυβέρνηση υπερασπίστηκε στο ακέραιο όλες τις κόκκινες γραμμές της εθνικής θέσης μας, όπως αυτή διαμορφώθηκε τα τελευταία 20 χρόνια».

Ανάλυση αποσπάσματος για μαθησιακή αξιοποίηση:

Το απόσπασμα αφορά στη συμφωνία των Πρεσπών για την απόδοση του ονόματος «Βόρεια Μακεδονία» στα Σκόπια. Πρόκειται για ένα εθνικό θέμα που δείχνει τη στάση του συγκεκριμένου Μέσου προς την πολιτική ηγεσία και την απόκλιση από την εξωτερική πολιτική της χώρας.

Ανεξ. Μετ.: Συμφωνία των Πρεσπών (Τιμές: 1: Επικυρώνεται, 2 : Δεν επικυρώνεται) →

→ Ενδ. Μετ.1: Στάση Μέσων προς την πολιτική ηγεσία (Τιμές: 1: Δεν έχει συναίσθηση, 2: έχει συναίσθηση) →

→ Ενδ.Μετ.2: Εσωτερίκευση (1:μέσω πολιτιστικού εθνικισμού, 2:ουδέτερη κάλυψη) →

→ Ενδ.Μετ.3: Πολιτική κριτική (1: εθνική ήττα, 2: εθνική νίκη)→

→ Ενδ.Μετ.4: Κατανόηση εξωτερικών σχέσεων της χώρας (1: Εθνικιστικά, 2: Μέσω πολιτικού εθνικισμού) →

→ Εξαρτ. Μετ.: Καθορισμός εθνικού συμφέροντος (1: Απόκλιση από την εξωτερική πολιτική, 2: Σύγκλιση με εξωτερική πολιτική)

Πρώτη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.M.=1 → Ενδ.M1=1 → Ενδ.M 2=1 → Ενδ.M 3=1 → Ενδ.M 4=1 → Εξ.Μετ.= 1

Δεύτερη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.Μετ.=2 → Ενδ.M1=2 → Ενδ.M 2=2 → Ενδ.M 3=2 → Ενδ.M 4=2 → Εξ.Μετ.= 2

Διερεύνηση μεταβλητών και γραμμών συνδιακύμανσης: Η πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει την πλήρη ανάπτυξη του φαινομένου σύμφωνα με την θεωρία που περιγράφεται. Δηλαδή, στην περίπτωση που επικυρώνεται η Συμφωνία των Πρεσπών, η στάση του Μέσου απέναντι στην πολιτική ηγεσία είναι επικριτική και θεωρεί πως δεν έχει συναίσθηση, η εσωτερίκευση γίνεται μέσω του πολιτιστικού εθνικισμού, η κριτική απέναντι στην κυβέρνηση ταυτίζεται με την εθνική ήττα ενώ η κατανόηση των εξωτερικών σχέσεων της χώρας γίνεται εθνικιστικά και σε απόκλιση από την εξωτερική πολιτική της χώρας. Η δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει τις συνθήκες κατά τις οποίες δεν ισχύει η θεωρία που περιγράφεται. Δηλαδή, στην περίπτωση που δεν επικυρώνεται η Συμφωνία δεν υφίσταται εθνικό ζήτημα άρα ακυρώνεται και το υπόλοιπο αιτιακό σχήμα.

7.3.12 Gurevitch, M., Levy, M. R. & Roeh, I., (1991). The global newsroom: convergences and diversities in the globalization of television news.

Στην συνέχεια εξετάζεται πως οι Gurevitch κ.ά (1991) κατανοούν την εσωτερίκευση σε σχέση με την παγκοσμιοποίηση. Η εσωτερίκευση κατανοείται ως μία αντισταθμιστική δύναμη στην παγκοσμιοποίηση των ειδήσεων και η σύγκλιση των διαφόρων ειδησεογραφικών υπηρεσιών στο «ίδιο» σύνολο ιστοριών θεωρείται ότι δεν οδηγεί απαραίτητα σε «ομογενοποίηση» των ειδήσεων σε όλο τον κόσμο. Θεωρούν, επίσης, ότι η αρχική επιλογή των ειδήσεων βασίζεται σε μία διαθεσιμότητα δραματικών εικόνων ή και σε γεγονότα παγκόσμιου ενδιαφέροντος, τα οποία με την εσωτερίκευση οργανώνονται από τους δημοσιογράφους σε πλαίσια κατανοητά για τους ίδιους και για το εγχώριο κοινό (Gurevitch κ.ά, 1991:207) συμβάλλοντας έτσι στην σταθερότητα του πολιτισμού που υπηρετούν. Υπογραμμίζουν την ύπαρξη πολιτιστικού πλαισίου με βάση το οποίο γίνεται η εσωτερίκευση.

Αιτιακό σχήμα 7.14 Η παγκοσμιοποίηση έναντι της εσωτερίκευσης στους Gurevitch κ.ά. (1991)

Ανεξ.Μετ.: Ύπαρξη διεθνούς είδησης (Τιμές: 1: Παγκόσμιου ενδιαφέροντος, δραματική είδηση 2: Δεν υπάρχει) ➔

→ **Ενδ.Μετ.1:** Εσωτερίκευση (Τιμές: 1: Με βάση το κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο το οποίο αποτελεί αντιστάθμιση στην παγκοσμιοποίηση 2: Δεν υπάρχει) →

→ **Ενδ. Μετ. 2 :** Ομογενοποίηση ειδήσεων (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει,) →

→ **Εξαρτ.Μετ.:** Σταθερότητα πολιτισμού (Τιμές: 1: Ενισχύεται, 2: Υπάρχουσα κατάσταση)

X

Μετ.Συνθ: Παγκοσμιοποίηση ειδήσεων (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει)

Πρώτη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.Μετ.=1 → Εν.Μ.1=1 → Εν.Μ.2=2 → Εξ.Μετ.= 1

X

Μετ. Συν1=1

Δεύτερη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.Μετ.=2 → Εν.Μ.1=2 → Εν.Μ.2=2 → Εξ.Μετ.= 2

X

Μετ. Συν1=2

Διερεύνηση μεταβλητών και γραμμών συνδιακύμανσης: Η πρώτη γραμμή συνδιακύμανσης περιγράφει την πλήρη ανάπτυξη του φαινομένου σύμφωνα με την θεωρία που περιγράφεται. Σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης, οι διεθνείς ειδήσεις παγκόσμιου ενδιαφέροντος ή με δραματικό περιεχόμενο εσωτερικεύονται με βάση το κοινωνικό και πολιτιστικό πλαίσιο αποτελώντας έτσι μία αντιστάθμιση στην παγκοσμιοποίηση. Με αυτόν τον τρόπο δεν υπάρχει ομογενοποίηση ειδήσεων σε όλο το κόσμο και ενισχύεται η σταθερότητα του πολιτισμού.

Στην δεύτερη γραμμή συνδιακύμανσης δεν υπάρχει το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης οπότε και το υπόλοιπο αιτιακό σχήμα ακυρώνεται.

7.3.13 Clausen, L., (2004). Localizing the global: 'domestication' processes in international news production.

Η Clausen (2004) αναλύει τις στρατηγικές επικοινωνίας σε τέσσερα επίπεδα: το παγκόσμιο, το εθνικό, το οργανωτικό και επαγγελματικό πλαίσιο της παραγωγής ειδήσεων. Συμπεραίνει πως οι προκλήσεις των διεθνών αιθουσών ειδήσεων ήταν διττές. Από τη μία πλευρά, καταβλήθηκαν προσπάθειες για να γίνουν οι διεθνείς ειδήσεις καθρέφτης στον κόσμο· από την άλλη πλευρά, καταβλήθηκαν προσπάθειες για την «εσωτερίκευση» των διεθνών πληροφοριών για το εθνικό κοινό. Έτσι βλέπουμε μια διαλεκτική διαδικασία στην

οποία τα καθολικά χαρακτηριστικά επικοινωνίας χρησιμοποιούνται στην τοπική δημιουργία νοήματος (Clausen, 2004:42).

Αιτιακό σχήμα 7.15 Η παγκοσμιοποίησης έναντι της εσωτερίκευσης Clausen (2004)

Ανεξ.Μετ: Ξένη είδηση (Τιμές: 1: Υπάρχει 2: Δεν υπάρχει) →

→ Ενδ.Μετ: Εσωτερίκευση (Τιμές:1: Τοπική δημιουργία νοήματος, 2: Γίνονται καθρέφτης του κόσμου, 3: Συνήθης λειτουργία μηχανισμού ειδήσεων) →

→ Εξαρτ.Μετ: Περιεχόμενο (Τιμές: 1: Πλαισιωμένο, τοπικό νόημα 2: Ουδέτερο)

X

Μετ. Συνθήκης: 1: Παγκοσμιοποίηση ειδήσεων (1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει)

Συνδιακύμανση: **Ανεξ.Μετ=1→Ενδ.Μετ=1→Εξαρτ.Μετ=1**

X

Μετ. Συνθ.=1

Διερεύνηση μεταβλητών και γραμμών συνδιακύμανσης: Η συνδιακύμανση περιγράφει την πλήρη ανάπτυξη του φαινομένου σύμφωνα με την θεωρία που περιγράφεται. Σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης η ύπαρξη διεθνών ειδήσεων εσωτερικεύονται δίνοντας ένα τοπικό νόημα ενώ ταυτόχρονα αντικατοπτρίζουν τον κόσμο. Το περιεχόμενο που παράγεται είναι πλαισιωμένο, δίνοντας τοπικό νόημα.

7.3.14 Ruigrok, N. & Wouter, V. A., (2007). How U.S., British, and Dutch Newspapers Frame Global and Local Terrorist Attacks.

Οι συγγραφείς του κειμένου μελετούν τη διεθνή κάλυψη των γεγονότων της 11/9 στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης έναντι του εντοπισμού και της δημιουργίας του κυρίαρχου μετα-ψυχρού πολέμου πλαισίου του Πολέμου κατά της Τρομοκρατίας. Διαπιστώθηκε ότι αν και η εγγύτητα εξακολουθεί να είναι ένας ισχυρός καθοριστικός παράγοντας της προσοχής για τα γεγονότα, η πλαισίωση αυτών των γεγονότων επηρεάστηκε περισσότερο από το παγκόσμιο γεγονός της 11/9 παρά από τοπικές εκτιμήσεις.

Στο επίπεδο της επιλογής ειδήσεων διαπιστώθηκε ότι η κλασική ειδησεογραφική αξία της γεωγραφικής εγγύτητας εξακολουθεί να κυριαρχεί: Η ειδησεογραφική κάλυψη αυξάνεται με μεγαλύτερη σαφήνεια τη στιγμή που ένα γεγονός συμβαίνει σε τοπικό επίπεδο. Ωστόσο,

η γεωγραφική εγγύτητα φαίνεται να ισχύει μόνο εν μέρει όταν εξετάζεται η πλαισίωση των ειδήσεων. Φαίνεται ότι όλα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που ερευνήθηκαν εξέτασαν τα γεγονότα μετά την 11/9 στο παγκόσμιο πλαίσιο του πολέμου κατά της τρομοκρατίας, διατηρώντας παράλληλα μια τοπική οπτική γωνία και πλαίσιο αναφοράς. Στο κείμενο, επίσης, υποστηρίζεται ο όρος «glocalization» ως περιγραφή μιας παγκόσμιας προοπτικής προσαρμοσμένης στις τοπικές συνθήκες (Ruigrok & Wouter, 2007:72).

Αιτιακό σχήμα 7.16 Η παγκοσμιοποίηση έναντι της εσωτερίκευσης στους Ruigrok & Wouter (2007)

ΑΜ: Διεθνής κάλυψη τρομοκρατίας (Τιμές: 1:Υπάρχει,2: Δεν υπάρχει) → **Ενδ.Μ 1:** Πλαισίωση (Τιμές: 1: Πλαίσιο πολέμου κατά της Τρομοκρατίας, 2: Γεωγραφική εγγύτητα) → **ΕΜ:** Περιεχόμενο (Τιμές: 1: Κάλυψη παγκόσμιου γεγονότος με τοπική εστίαση, 2: Δεν υπάρχει)

X

Μετ.Συνθ.: Παγκοσμιοποίηση ειδήσεων (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει)

Πρώτη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.Μετ.=1→Εν.Μ.1=1→Εξ.Μετ.= 1

X

Μετ. Συν.=1

Δεύτερη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.Μετ.=2→Εν.Μ.1=2→Εξ.Μετ.= 2

X

Μετ. Συν.=2

Διερεύνηση μεταβλητών: Σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης η διεθνής κάλυψη των ειδήσεων για την τρομοκρατία γίνεται μέσω του πλαισίου κατά της Τρομοκρατίας. Το παγκόσμιο γεγονός της τρομοκρατίας καλύπτεται ειδησεογραφικά μέσω μίας τοπικής οπτικής γωνίας.

7.3.15 Dai, J. & Hyun, K., (2010). Global risk, domestic framing

Η παρούσα μελέτη επικεντρώνεται σε τρία έθνη που αντιπροσωπεύουν διαφορετικούς πολιτικούς πολιτισμούς και εμπλέκονται άμεσα στην ανάπτυξη του πυρηνικού ζητήματος της Βόρειας Κορέας: τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Κίνα και τη Νότια Κορέα. Ενώ και τα τρία έθνη συμφωνούν ότι η πυρηνική δοκιμή επιβάλλει παγκόσμια απειλή, οι απόψεις αποκλίνουν ανάλογα με τις συγκεκριμένες πολιτικές θέσεις. Αρχικά, ένα κοινό πλαίσιο

«απειλής» κυριάρχησε στη κάλυψη από όλα τα ειδησεογραφικά πρακτορεία, δίνοντας έμφαση στην αναδιαμόρφωση της γεωπολιτικής και στην παγκόσμια συνεργασία για την επίλυση της πυρηνικής δοκιμής. Δεύτερον, με κάθε έθνος να τοποθετείται διαφορετικά στο παγκόσμιο σύστημα ισχύος, τα εθνικά πολιτικά συμφέροντα άσκησαν σημαντική στήριξη για την κατασκευή συγκεκριμένων πλαισίων.

Το αδιαχώριστο δύο συνόλων φαινομενικά αντίθετων εννοιών (παγκοσμιοποίηση έναντι εσωτερίκευσης) σημαίνει τόσο την εντατικοποίηση των παγκόσμιων κοινωνικών σχέσεων όσο και την επαναβεβαίωση των εθνικών στάσεων. Έτσι, παρέχει στήριξη στην μετασχηματιστική άποψη της παγκοσμιοποίησης, γεγονός που υποδηλώνει ότι το έθνος-κράτος εξακολουθεί να έχει σημασία σε ένα παγκοσμιοποιημένο κόσμο, αλλά, επαναπροσλαμβάνεται σε ένα πιο σύνθετο μείγμα οικονομίας, πολιτικής και πολιτισμού (Dai & Hyun, 2010).

Αιτιακό σχήμα 7.17 Η παγκοσμιοποίηση έναντι της εσωτερίκευσης στους Dai & Hyun (2010)

Ανεξ.Μετ.: Κίνδυνος που αφορά παγκόσμια ασφάλεια (Τιμές: 1: Υπάρχει, 0: Δεν υπάρχει)
→ Ενδ.Μετ: Εσωτερίκευση (Τιμές: 1: Κοινό πλαίσιο απειλής, 2: Με βάση τις εθνικές θέσεις, 0: Δεν υπάρχει) → Εξαρτ.Μετ: Περιεχόμενο (Τιμές: 1: Εντατικοποίηση παγκόσμιων κοινωνικών σχέσεων, 2: Επαναβεβαίωση εθνικών στάσεων, 0: Δεν υπάρχει)

X

Μετ.Συνθ.: Παγκοσμιοποίηση ειδήσεων (1: Υπάρχει, 0: Δεν υπάρχει)

Γραμμή συνδιακύμανσης: **A.M.=1 → Εν.Μετ.=1 → Εξ.Μετ.= 1**

X

Μετ.Συνθ. =1

7.3.16 Mody, B., (2012). The Potential of Foreign News as International Development Communication.

Ο Mody (2012) διερευνά τι λένε οι ειδήσεις για τους εμφύλιους πολέμους που προκαλούνται από την ανισότητα και την οικονομική υπανάπτυξη. Έχει υποστηριχθεί ότι

η έλλειψη αιτιώδους γνώσης που διακρίνει μεταξύ συμπτωμάτων και βαθύτερων αιτίων περιορίζει την πιθανή αποτελεσματική και μετασχηματιστική δημόσια δράση.

Η συζήτηση των αιτίων απαιτεί τοπικές γνώσεις ή/και χρόνο για έρευνα υποβάθρου. Συνοψίζοντας, υπήρχε μια αξιοσημείωτη ομοιότητα μεταξύ των ειδησεογραφικών οργανισμών: η σχετική παραμέληση των αιτιών της κρίσης του Νταρφούρ σε σύγκριση με τη συζήτηση για την καθημερινή διεξαγωγή της εξέγερσης και των διορθωτικών μέτρων. Η περιορισμένη προσοχή στις αιτίες της υπανάπτυξης και των ανισοτήτων είναι ατυχής, καθώς οι ξένες ειδήσεις είναι το μόνο αν και ατελές μέσο ανταλλαγής πληροφοριών σε μεγάλη κλίμακα που θα μπορούσε να ενημερώσει τις πρωτοβουλίες για την οικοδόμηση κρατών. Οι τύποι των αιτίων που συζητήθηκαν κυμαίνονταν μεταξύ της περιφερειακής ανισότητας, των περιβαλλοντικών αλλαγών, της φυλής εθνικότητας και του πετρελαίου. Διαπιστώθηκε ότι κάθε ειδησεογραφικός οργανισμός πήρε συστηματικές, προβλέψιμες αποφάσεις κατασκευής ειδήσεων για το συγκεκριμένο θέμα (Νταρφούρ), λαμβάνοντας υπόψη ποιος είναι (ιδιοκτησία, προοριζόμενο κοινό) και πού βρίσκεται από την άποψη της εθνικής γεωπολιτικής ιστορίας και του τρέχοντος εθνικού συμφέροντος.

Αιτιακό σχήμα 7.18 Η εσωτερίκευση στον Mody (2012)

Ανεξ.Μετ.: Ξένη είδηση εμφυλίου πολέμου (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει) →

Ενδ.Μετ.1: Εσωτερίκευση με βάση το γεωπολιτικό συμφέρον (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει) → Ενδ.Μετ.2: Περιεχόμενο είδησης (Τιμές: 1:Ελλιπές, 2: Δεν υπάρχει) →

Εξαρτ.Μετ.: Εθνικός μετασχηματισμός (Τιμές: 1: Καθυστέρηση, 2: Δεν υπάρχει)

X

Μετ.Συνθ.: Παγκοσμιοποίηση ειδήσεων (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει)

Γραμμή συνδιακύμανσης: **A.M.=1→Εν.Μετ.1=1→Εν. Μετ.2 =1→Εξ. Μετ.=1**

X

Μετ. Συνθ.=1

7.3.17 Alasuutari, P., Qadir, A. & Creutz, K., (2013). The domestication of foreign news: news stories related to the 2011 Egyptian revolution in British, Finnish and Pakistani newspapers.

Οι Alasuutari κ.ά (2013) μέσα από το κείμενο τους αναδεικνύουν τους τρόπους εσωτερίκευσης δίνοντας βαρύτητα όχι μόνο στον δημοσιογράφο και στην ρητορική τεχνική που χρησιμοποιεί αλλά και σε άλλους πολιτικούς δρώντες που εσωτερικεύουν ξένες ειδήσεις είτε με πρωτοβουλία των δημοσιογράφων, είτε οργανώνοντας μόνοι τους συνεντεύξεις τύπου. Αν πρόκειται για είδηση που θεωρείται σημαντική για την χώρα, οι δημοσιογράφοι είναι πιθανό να επιλέξουν επίσημες πηγές για το ρεπορτάζ τους. Με αυτόν τον τρόπο οι πολιτικοί δρώντες προβάλλονται ή και χρησιμοποιούν την ξένη είδηση ως μέσο για εμπλοκή στην εσωτερική πολιτική. Το φαινόμενο της εσωτερίκευσης εξετάζεται σε συνδυασμό με την παγκόσμια διάδοση θεμάτων από την οποία θεωρείται ότι οι ξένες ειδήσεις που διαμοιράζονται από πρακτορεία ειδήσεων τείνουν να είναι ομογενοποιημένες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο οι Alasuutari κ.ά. (2013) θεωρούν ότι η εσωτερίκευση συνυπάρχει με την παγκοσμιοποίηση θεωρώντας ότι ο επίμονος τοπικισμός που βρίσκεται στην εσωτερίκευση των ξένων ειδήσεων δεν αποτελεί αντίθεση μιας κοσμοπολίτικης άποψης του κόσμου ως ενιαίου τόπου. Το συμπέρασμα αυτό προκύπτει από την επιλογή κάποιων δημοσιογράφων να εσωτερικεύσουν μία είδηση όχι γιατί αφορούσε «δικά μας» νέα και όχι «δικά τους», αλλά γιατί η είδηση αφορούσε μία πανανθρώπινη αξία αυτήν της δημοκρατίας.

Η δημόσια σφαίρα καθορίζει τις έγκυρες και αναγκαίες απόψεις εντός των οποίων μπορούν να διαδοθούν εύλογα επιχειρήματα επί ενός ζητήματος. Από την άλλη, τα μέσα ενημέρωσης δεν μπορούν να διαχωριστούν από την υπόλοιπη κοινωνία. Δηλαδή, με στόχο την πώληση αντιγράφων εφημερίδων ή την προσέλκυση μεγάλου κοινού σε ένα τηλεοπτικό κανάλι, στην παραγωγή ρεπορτάζ και ιστοριών που αντλούν τα μέσα ενημέρωσης και, ως εκ τούτου, διατηρούν διαδεδομένα πλαίσια εντός των οποίων οι άνθρωποι βγάζουν νόημα για τον κόσμο. Αντίθετα με άλλους ερευνητές (Nossek) οι Alasuutari κ.ά. (2013) θεωρούν τις επαγγελματικές εκτιμήσεις του δημοσιογράφου αδιαχώριστες από το εγχώριο/εθνικό κλίμα στο οποίο ο δημοσιογράφος λειτουργεί.

Αιτιακό σχήμα 7.19: Η εσωτερίκευση στους Alasuutari κ.ά. (2013)

Ανεξ.Μετ.: Ξένη είδηση πανανθρώπινης αξίας (Τιμές: 1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει) →

→ Ενδ.Μετ.1: Παράγοντες εσωτερίκευσης (Τιμές: 1: Δημοσιογράφοι, 2: Πολιτικοί δρώντες, 0: Δεν υπάρχει) →

→ Ενδ.Μετ.2: Εσωτερίκευση (Τιμές: 1: Μέσω μηχανισμού παραγωγής ειδήσεων, 2: Μέσω εμπλοκής στην εγχώρια πολιτική, 0: Δεν υπάρχει) →

→ Εξαρτ.Μετ. : Αξιοποίηση είδησης (Τιμές: 1: Πληροφόρηση κοινού, διακίνηση παγκόσμιων ιδεών, 2: Εμπλοκή στην εγχώρια πολιτική, 0: Δεν υπάρχει)

X

Μετ.Συνθ 2: Ομογενοποίηση ειδήσεων (1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει)

X

Μετ.Συνθ 1: Παγκοσμιοποίηση ειδήσεων (1: Υπάρχει, 2: Δεν υπάρχει)

Πρώτη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.M.=1 → Εν.Μ.1=1,2 → Εν.Μ.2=1,2 → Εξ.Μετ.= 1,2

X

Μετ. Συν1=1

X

Μετ. Συν2=1

Δεύτερη Γραμμή Συνδιακύμανσης

A.M.=2 → Εν.Μ.1=2 → Εν.Μ.2=2 → Εξ.Μετ.= 2

X

Μετ. Συν1=2

X

Μετ. Συν2=2

Αιτιακό σχήμα 7.19.1 διεπιστημονικής διασύνδεσης στους Alasuutari κ.ά. (2013)

Περιγράφεται η διαδικασία εσωτερίκευσης από άλλους πολιτικούς δρώντες μέσω εμπλοκής στην εσωτερική πολιτική. Οι εγχώριοι πολιτικοί ή άλλοι πολίτες μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα ξένα γεγονότα ως πρότυπο που μπορεί να εφαρμοστεί στην τοπική πολιτική ή να απαντήσουν σε δηλώσεις άλλων παραγόντων ξένων κρατών με στόχο να προλαμβάνουν από τη δική τους οπτική γωνία τις επιβλαβείς επιπτώσεις (Alasuutari κ.ά, 2013). Σε αυτή την περίπτωση πρόκειται για μία περίπτωση εξυπηρέτησης ενδοκρατικών πολιτικών στόχων η οποία επηρεάζει την κατασκευή της εικόνας των ξένων κρατών. Ένα γενικό αιτιακό σχήμα μπορεί να διαμορφωθεί ως εξής και να αποδοθούν τιμές ανάλογα με την περίπτωση:

Ανεξ.Μετ.: Άλλοι πολιτικοί δρώντες → Ενδ.Μετ.1: Αντίληψη σχέσεων με άλλο κράτος →

Ενδ.Μ.2: Κρατική στρατηγική επικοινωνία → Ενδ.Μετ.3: Ειδήσεις ως προπαγανδιστικός μηχανισμός → Ενδ.Μετ.4: Απεικονίσεις στα ΜΜΕ → Εξαρτ.Μετ.: Επιδιωκόμενες επιδράσεις μηνύματος

7.4. Επίλογος - Προς μία Διδακτική Πρόταση

Στο παρόν κεφάλαιο η επεξεργασία των επιστημονικών κειμένων έγινε μέσω αιτιακών σχημάτων. Έγινε προσπάθεια να αποδωθούν παραστατικά οι σχέσεις μεταξύ αιτιών και αποτελεσμάτων οι οποίες επιτρέπουν την διοργάνωση της γνώσης, μιας δεξιότητας βασικής για την δόμηση της κριτικής σκέψης. Αναζητήθηκαν τα κεντρικά αιτιακά σχήματα στα επιστημονικά κείμενα τα οποία αποδομήθηκαν, ώστε να εξεταστεί ο τρόπος με τον οποίο οι ερευνητές προσέγγισαν τις έννοιες και τις συσχετίσεις τους καθώς και τις μεταβλητές που χρησιμοποίησαν στην έρευνά τους. Σε αρκετές περιπτώσεις έγινε συσχέτιση με άλλες έννοιες όπως του εθνικισμού, της λογικής της εκστρατείας, της ηγεμονικής λειτουργίας της ειδησεογραφίας, του «melting pot».

Διά της επιδείξεως του μεθοδολογικού εργαλείου των αιτιακών σχημάτων σε αρκετές περιπτώσεις απαντήθηκαν κάποια ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν στο πέμπτο κεφάλαιο και έγιναν διδακτικές προτάσεις. Αρχικά διατυπώθηκε η στρατηγική διδακτικής αξιοποίησης, στη συνέχεια δόθηκαν εκφωνήσεις ασκήσεων για αξιοποίηση στο πλάνο ενός ωριαίου μαθήματος και ταυτόχρονα έγινε η προτεινόμενη ανάλυση για την μαθητική αξιοποίηση.

Εντοπίστηκαν αιτιακά σχήματα διεπιστημονικής συσχέτισης αποδίδοντας τον τρόπο με τον οποίο η διαμόρφωση της προσλαμβανόμενης εικόνας ενός κράτους από τα ΜΜΕ συγκροτείται μέσα από την επιρροή της πολιτικής ελίτ προκειμένου να επιτευχθούν κάποιοι πολιτικοί στόχοι. Με αυτόν τον τρόπο οι προτάσεις διδακτικής αξιοποίησης μπορούν να αξιοποιηθούν από φοιτητές των Μέσων και της Επικοινωνίας συνδέοντας το πεδίο με αυτό των Διεθνών Σχέσεων αλλά και της Κοινωνικής Ψυχολογίας.

Κεφάλαιο 8

Επίλογος

Ολοκληρώνοντας την παρούσα εργασία, γίνεται μία συλλογική αποτίμηση και μία γενικότερη προσφορά της εργασίας στον εμπλουτισμό θεωρητικών πεδίων και στον εγγραμματοισμό στα μέσα. Ζητούμενο στην ανάπτυξη των διδακτικών προτάσεων υπήρξε η κριτική διδασκαλία που οδηγεί στην κριτική σκέψη, ώστε η δηλωτική γνώση γύρω από τις έννοιες να αναδεικνύει τις δομικές σχέσεις οργανωμένων πληροφοριών.

Επιλέχτηκαν βασικά κείμενα της βιβλιογραφίας από την ανάλυση των οποίων εντοπίστηκαν αντιθέσεις στη νοηματοδότηση των εννοιών και οδήγησαν σε ερευνητικά ερωτήματα. Η επεξεργασία έγινε μέσω εννοιολογικών χαρτών και αιτιακών σχημάτων τα οποία χρησιμοποιήθηκαν ως αναλυτικά εργαλεία για την αποδόμηση των θεωριών των επιστημονικών κειμένων αλλά και ως συνθετικά εργαλεία για την ανασύσταση των εννοιών και την κατασκευή προσωπικών εννοιολογικών χαρτών για την καθοδήγηση της διδασκαλίας.

Σε έναν εννοιολογικό χάρτη, οι δηλωτικές γνώσεις γίνονται κατανοητές μέσω της αντίληψης της ιεραρχίας μεταξύ των συσχετιζόμενων εννοιών ενώ μέσω των αιτιακών σχημάτων κατανοούνται σε βάθος οι θεωρίες και οι διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Η επεξεργασία των επιστημονικών κειμένων μέσω των εννοιολογικών χαρτών και μέσω των αιτιακών σχημάτων οδήγησε σε διδακτικές προτάσεις για την αξιοποίηση τους στην διδασκαλία. Μέσω της αποτύπωσης των διδακτικών στόχων και των κριτηρίων αξιολόγησης διευκολύνεται η διδακτική εφαρμογή των ευρημάτων.

Εξετάστηκαν και επισημάνθηκαν οι τρόποι με τους οποίους η έννοια του «εθνοκεντρικού εθνοκεντρισμού» προέρχεται από πολλαπλά σημεία, οι ανομοιότητες και τα νοήματα που ενσωματώνονται στην οικοδόμηση της έννοιας. Ιδιαίτερος, διερευνήθηκε η σχέση του εθνοκεντρισμού με τον εθνικισμό και το εθνικό συμφέρον καθώς και η σύγκλιση ή η απόκλιση μεταξύ αυτών των εννοιών σε διαφορετικούς συγγραφείς. Διερευνήθηκε, επίσης,

η σχέση της έννοιας της εσωτερίκευσης με την έννοια της παγκοσμιοποίησης. Αναφέρθηκαν διεπιστημονικές προσεγγίσεις από τις οποίες προκύπτει και η δυναμική μαθησιακή αξιοποίηση των εννοιών σε προγράμματα σπουδών των αντίστοιχων επιστημονικών αντικειμένων.

Ο συνδυασμός των μεθοδολογικών εργαλείων προκειμένου να διερευνηθούν τα κενά και οι ασάφειες στη βιβλιογραφία καθώς και η διδακτική τους αξιοποίηση αποτελούν τον πυρήνα συνεισφοράς αυτής της διατριβής. Επίσης, αποτελεί μία απόδειξη δια της επιδείξεως της εφαρμογής των εννοιολογικών χαρτών και των αιτιακών σχημάτων στην διδακτική πράξη αλλά και ως εργαλείο για την αποδόμηση δημοσιογραφικού και πολιτικού λόγου. Η έρευνα θα μπορούσε μελλοντικά να εμπλουτιστεί με περισσότερες διδακτικές εφαρμογές και ασκήσεις και με διερεύνηση περισσότερων επιστημονικών κειμένων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. Ελληνική

Αριστοτέλης (2010), *Φυσικά, Βιβλία Α' και Β'*, Αθήνα, εκδ. Ζήτρος.

Ασπριάδης, Ν. (2020), «*Ο Επικοινωνιακός Πόλεμος και η Πολιτική Επικοινωνίας ως στοιχείο της Διεθνούς Πολιτικής: Μία Συγκριτική Ανάλυση στις Σύγχρονες Διεθνείς Συγκρούσεις*», Διδακτορική Διατριβή, Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πειραιάς.

Βρύζας, Κ. (1997), *Παγκόσμια Επικοινωνία και Πολιτιστικές Ταυτότητες*, Αθήνα, εκδ. Gutenberg.

Δανασσής-Αφεντάκης, Α. Κ. (2018), *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική: Θεματική της Παιδαγωγικής Επιστήμης*, 4η εκδ., Αθήνα, εκδ. Γρηγόρης.

Δεμερτζής, Ν. (1996), *Ο Λόγος του Εθνικισμού. Αμφίσημο σημασιολογικό πεδίο και σύγχρονες τάσεις*, Αθήνα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Κάλφας, Β. (2015), *Η φιλοσοφία του Αριστοτέλη*, Αθήνα, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράματα και Βοηθήματα.

Καψάλης, Α. (2018), *Παιδαγωγική Ψυχολογία*, 6η εκδ., Θεσσαλονίκη, εκδ. Αφοί Κυριακίδη.

Κυριαζή, Ν. (2011), *Η κοινωνιολογική έρευνα*, Αθήνα, εκδ. Πεδίο.

Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2011), *Ψυχολογία της Σκέψης*, Αθήνα, εκδ. Πεδίο.

Λέτσιου, Ρ. (2019), «*Γνωσιακή Προεργασία για την Ανάπτυξη μιας Διδακτικής Πρότασης για τον ηθικό αποκλεισμό: Βιβλιογραφική Επισκόπηση μέσω Αιτιακών Σχημάτων και Εμπειρικές Περιπτώσιολογικές Αναλύσεις*», Δημοσίευτη Μεταπτυχιακή Διατριβή, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, ΕΚΠΑ.

Μάνινγκ, Π. (2007), *Κοινωνιολογία της Ενημέρωσης*, Αθήνα, εκδ. Καστανιώτη.

Ματσαγγούρας, Η. Γ. (2011), *Θεωρία και Πράξη της Διδασκαλίας*, Αθήνα, εκδ. Gutenberg.

Μουρέλος, Γ. Ι. (1968), *Μαθήματα Μεθοδολογίας Α': Παραγωγή και Επαγωγή*, Θεσσαλονίκη, Ιδίου.

Μπαρμπαγιάννης, Ε. (2019), «*Η Μετάβαση των Θεωριών από την Εποχή της Μαζικής Επικοινωνίας στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης: Η περίπτωση της Θεωρίας της Σπειροειδούς Γραμμής της Σιωπής*», Δημοσίευτη Μεταπτυχιακή Διατριβή, Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Μ.Π.Σ. «Επικοινωνία και Νέα Δημοσιογραφία».

Παπανούτσος, Ε. Π. (1974), *Λογική*, 2η εκδ., Αθήνα, εκδ. Δωδώνη.

Πλειός, Γ. & Φραγκονικολόπουλος, Χ. Α. (2010), *Τα Εθνικά Θέματα στη Δίλη των ΜΜΕ*, 1η εκδ., Αθήνα, εκδ. Σιδέρης.

Σαμαράς, Α. Ν. (2002α), «Περί Αντικειμενικότητας και Αμεροληψίας στις Ειδήσεις», *Παρεμβολές*, 25: 1-25.

Σαμαράς Αθ. Ν. (2002β), «CNN και Προπαγάνδα», *Γεωπολιτική και Υδρόγειος*, 1: 73-80.

Σαμαράς, Α. Ν. (2007), «Εθνοκεντρισμός και Ευρωκεντρισμός στις Αναπαραστάσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Ζητήματα Πολιτικής Επικοινωνίας», σελ. 234-264, στο: Παπαθανασόπουλος, Σ. (Επιμ.), *Ανάλεκτα 2007*, Αθήνα, Εκδ. Παπαζήση και Ινστιτούτο Οπτικοακουστικών Μέσων.

Σαμαράς, Α. Ν. (2009), «Τα ΜΜΕ και η εικόνα των κρατών: Η περίπτωση των ΗΠΑ στη μετά την 11η/9 εποχή», σελ.455-480, στο Γιαλλουρίδης Χ. (επιμ.), *Ο ρόλος του ΟΗΕ στον 21ο αιώνα*, Αθήνα, εκδ. Λιβάνη.

Σαμαράς, Α. Ν. (2014), *Εικόνες Κρατών – Θεωρητικό Πλαίσιο και Εφαρμογές*, σελ. 13-40, στο: Σαμαράς, Α. Ν. (Επιμ.), *Εικόνες Κρατών: Στρατηγική Επικοινωνία, Ήπια Ισχύς και Μέσα Ενημέρωσης*, Αθήνα, εκδ. Καστανιώτης.

Σαμαράς, Α. Ν. (2017), *Εγχειρίδιο Αναστοχασμών: Εικόνες Κρατών και Πολιτιστική Διπλωματία – Πρακτικές Εφαρμογές και Ασκήσεις*, Πειραιάς, Εργαστήριο Στρατηγικής Επικοινωνίας και Μέσων Ενημέρωσης, Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Σαμαράς, Α. Ν. (2017), «Εικόνες συλλογικών υποκειμένων και η λογική της εκστρατείας. Προσεγγίζοντας την πολιτική επικοινωνία στο δημοψήφισμα του Brexit», *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Πολιτική*, 39: 277-295.

Σαμαράς, Α. Ν. & Ιορδανίδου, Σ. (2016), «Η Αξιοποίηση της Αιτιακής Σχέσης στη Διδασκαλία των Μέσων Επικοινωνίας: Ανάλυση Μεθοδολογίας με Επίκεντρο την Επίδραση-CNN», σελ. 87-122, στο: Κοντάκος Α. Θ. & Σταμάτης, Π.Ι. (Επιμ.), *Θεωρίες και Μοντέλα Επικοινωνίας στην Εκπαίδευση*, Αθήνα, εκδ. Διάδραση.

Σαμαράς Αθ.Ν. (2021), *«Διδακτική δια των Αιτιακών Σχημάτων: Η Περίπτωση των Ψευδών Ειδήσεων»*, Αδημοσίευτο Κείμενο, Πειραιάς: Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Σεφεριάδης, Σ. Ι. (2014), *Στις διαδρομές της Ιστοριογραφίας*, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο.

Τάκας, Εμ. & Ασπριάδης Ν. (2020), «Ορντολιμπεραλισμός, Απόδοση (Υπ)Αιτιότητας και Συγκρότηση Εικόνων Κρατών: Η Ελλάδα της Κρίσης στον Λόγο του Υπουργού Οικονομικών της Γερμανίας» *Διεθνής και Ευρωπαϊκή Επιθεώρηση*, 48-49: 180-196

Τσιώλης, Γ. (2014), *Μέθοδοι και Τεχνικές Ανάλυσης στην Ποιοτική Κοινωνική Έρευνα*, Αθήνα, εκδ. Κριτική.

Χατζηγεωργίου, Γ. (2004), *Γνώθι το Curriculum*, 2η εκδ., Αθήνα, εκδ. Ατραπός.

II. Ξενόγλωσση

Alasuutari, P., Qadir, A. & Creutz, K. (2013), «The domestication of foreign news: news stories related to the 2011 Egyptian revolution in British, Finnish and Pakistani newspapers», *Media, Culture & Society*, 35(6): 692–707.

Alexander, M. G., Brewer, M. B. & Livingston, R. W. (2005), «Putting Stereotype Content in Context: Image Theory and Interethnic Stereotypes», *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(6): 781-794.

Allport, G. W. (1954), *The Nature of Prejudice*, Cambridge, MA, Addison-Wesley

Altheide, D. L. & Snow, R. P. (1991), *Media Worlds in the Postjournalism ERA*, New York, Aldine De Gruyter.

Anderson, B. (2006), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, Verso.

Ausubel, D. (1960), «The Use of Advance Organizers», *Journal of Educational Psychology*, 51(5): 267-272.

Ausubel, D. P. (1977), «The Facilitation of Meaningful Verbal Learning in the Classroom», *Educational Psychologist*, 12(2): 162-178.

Axelrod, R. (1976), «The Analysis of Cognitive Maps», σσ. 56-73, στο: Axelrod, R. (επιμ.), *Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press.

Bartelson, J. (1995), *The Genealogy of Sovereignty*, Australia, Cambridge University Press.

Barth, F., (1969), *Ethnic Groups and Boundaries*, Boston, Massachusetts, Little, Brown and Company.

Bennett, L. W. (1990), «Toward a Theory of Press-State Relations in the United States», *Journal of Communication*, 40(2): 103-125.

Bieber, F. (2020), «Global Nationalism in Times of the COVID Pandemic», *Nationalities Papers*, 1-19.

Bigge, M. L. & Shermis, S. S. (2006), *Θεωρίες Μάθησης για Εκπαιδευτικούς*, 2η εκδ, Αθήνα, εκδ. Πατάκη.

Block, R. H. (1980), «Frederick Jackson Turner and American Geography», *Annals of the Association of American Geographers*, 70(1): 31-42.

- Blumler, J. G. & Gurevitch, M. (1986), «Journalists' orientations to social institutions: The case of parliamentary broadcasting», σσ. 67-92, στο: Golding, P., Murdock, G. & Schlesinger, P. (επιμ.), *Communicating Politics*, New York, Holmes and Meier.
- Booth, K. (2014), *Strategy and ethnocentrism (Routledge revivals)*, London, Routledge.
- Boulding, K. E. (1959), «National images and international systems», *Journal of Conflict Resolution*, 3(2): 120-131.
- Bourbeau, P. (2018), «A Genealogy of Resilience», *International Political Sociology*, 12(1): 19-35.
- Brewer, M. B. (1979), «In-Group Bias in the Minimal Intergroup Situation: A Cognitive-Motivational Analysis», *Psychological Bulletin*, 86(2): 307-324.
- Brewer, M. B. (1999), «The Psychology of Prejudice: Ingroup Love or Outgroup Hate? » *Journal of Social Issues*, 55(3): 429-444
- Brewer, M. B. (2001), «The Many Faces of Social Identity: Implications for Political Psychology», *Political Psychology*, 22(1): 115-125.
- Capozza, D., Trifiletti, E., Vezzali, L. & Andrighetto, L. (2009), «Americans are Barbarians or Allies? Images of Americans in the Italian Social Context», *Basic and Applied Social Psychology*, 31(1): 60-68
- Catwright, N. (2004), «Causation: One Word, Many Things», *Philosophy of Science*, 71(5): 805-819.
- Cartwright, N. (2014), «Causal Inference», σσ. 308-325, στο: Catwright, N. & Montuschi, E. (επιμ.), *Philosophy of Social Science: A New Introduction*, Oxford, Oxford University Press.
- Cavell, S. (1979), *The Claim of Reason: Wittgenstein, Skepticism, Morality, and Tragedy*, Oxford, Oxford University Press.
- Charmaz, K. (2006), *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide Through Qualitative Analysis*, London, Sage Publications.
- Clausen, L. (2004), «Localizing the global: 'domestication' processes in international news production», *Media, Culture & Society*, 26(1): 25-44.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2005), *Research Methods in Education*, 5^η εκδ., New York, Routledge.
- Cottam, M. L. (1986), *Foreign Policy Decision Making: The Influence of Cognition*. Boulder, Colorado, Westview Press.
- Cross, C. B. (1991), «Explanation and the Theory of Questions», *Erkenntnis*, 34(2): 237-260.

- Csapó, B. (1997), «The Development of Inductive Reasoning: Cross sectional Assessments in an Educational Context», *International Journal of Behavioral Development*, 20(4): 609-626.
- Dai, J. & Hyun, K. (2010), «Global risk, domestic framing: coverage of the North Korean nuclear test by US, Chinese, and South Korean news agencies», *Asian Journal of Communication*, 20(3): 299-317.
- De Vreese, C. (2001), «Frames in Television News», σσ. 179-193, στο: Hjavard, S. (επιμ.), *News in a Globalized Society*, Sweden, Nordicom.
- Derry, S. J. (1989), «Putting Learning Strategies to Work», *Educational Leadership*, 46(4): 4-10.
- Dovidio, J. F. & Gaertner, S. L. (1993), «Stereotypes and Evaluative Intergroup Bias», σσ. 167-193, στο: Jackie, D. & Hamilton, D. (επιμ.), *Affect, cognition and bias*, San Diego, Academic Press.
- Downey, J. & Koenig, T. (2006), «Is There a European Public Sphere? The Berlusconi-Schulz Case», *European Journal of Communication*, 21(2): 165-187.
- Eigler, G. (1985), «Είναι Δυνατή η Διδασκαλία της Μάθησης; », *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 3: 179-193.
- Elliott, S. N., Kratochchwill, T. R., Cook, J. L. & Travers, J. F. (2008), *Εκπαιδευτική Ψυχολογία*, Αθήνα, εκδ. Gutenberg.
- Ennis, R. (1991), «Critical Thinking: A Streamlined Conception», *Teaching Philosophy*, 14(1): 5-24.
- Entman, R. M. (1993), «Framing: Towards Clarification of a Fractured Paradigm», *Journal of Communication*, 43(4): 51-58.
- Evans, J. S. B. T., Newstead, S. E. & Byrne, R. M. J. (1993), *Human Reasoning: The Psychology of Deduction*, United Kingdom, Lawrence Erlbaum Associates.
- Galtung, J. & Ruge, M. H. (1965), «The Structure of Foreign News», *Journal of Peace Research*, 2(1): 64-91.
- Gans, H. J. (1979), *Deciding What's News*, New York, Vintage Books.
- Gellner, E. (1983), *Nations and Nationalism*, Oxford, Blackwell.
- George, A. L. & Bennett, A. (2005), *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MA, MIT Press.

- Gerring, J. (2005), «Causation: A Unified Framework for the Social Sciences», *Journal of Theoretical Politics*, 17(2): 163-198.
- Gick, M. L. & Holyoak, K. J. (1983), «Schema Induction and Analogical Transfer», *Cognitive Psychology*, 15(1): 1-38.
- Gitlin, T. (1980), *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making & Unmaking of the New Left*, Berkeley, University of California Press.
- Glaser, B. & Strauss, A. (1965), *Awareness of Dying*, New York, Aldine.
- Glaser, B. & Strauss, A. (1967), *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*, Chicago, Aldine.
- Gudykunst, W. B. (1994). *Bridging Differences: Effective Intergroup Communication*, 2^η εκδ., California, Sage.
- Gurevitch, M., Levy, M. R. & Roeh, I. (1991), «The global newsroom: convergences and diversities in the globalization of television news», σσ. 195-216, στο: Dahlgren P. & Sparks, C. (επιμ.), *Communication and Citizenship: Journalism and the Public Sphere in the New Media Age*, London, Routledge.
- Hall, N. (2004), «Two Concepts of Causation», σσ. 225-276, στο: Collins, J., Hall, N. & Paul, L. A. (επιμ.), *Causation and Counterfactuals*, Cambridge, MA, MIT Press.
- Hall, P. A. (2003), «Aligning Ontology and Methodology in Comparative Research», σσ. 373-399, στο: Mahoney J. & Rueschemeyer, D. (επιμ.), *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*, Cambridge, UK and New York, Cambridge University Press.
- Hammond, R. A. & Axelrod, R. (2006), «The Evolution of Ethnocentrism», *Journal of Conflict Resolution*, 50(6): 926-936.
- Handley, R. L. & Ismail, A. (2010), «Territory under siege: 'their' news, 'our' news and 'ours both' news of the 2008 Gaza crisis», *Media, War & Conflict*, 3(3): 279-297.
- Hare, W. (1995), «Content and Criticism: the aims of schooling», *Journal of Philosophy of Education*, 29(1): 47-60.
- Hempel, C. G. & Oppenheim, P. (1948), «Studies in the Logic of Explanation», *Philosophy of Science*, 15(2): 135-175.
- Herman, E. S., & Chomsky, N. (1988), *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, New York, Pantheon Books.
- Hjarvard, S. (2001), *News in a Globalized Society*, Sweden, Nordicom.

- Hogg, M. A. (2006), «Social Identity Theory», σσ. 111-136, στο: Burke, P. J. (επιμ.), *Contemporary Social Psychological Theories*, California, Stanford University Press.
- Hogg, M. A. & Vaughan, G. M. (2010), *Κοινωνική Ψυχολογία*, Αθήνα, εκδ. Gutenberg.
- Hume, D. (2014), *A Treatise of Human Nature*, New York, HarperCollins.
- Ito, Y. (1990), «Mass communication theories from a Japanese perspective», *Media, Culture and Society*, 12(1): 423-464.
- Jaccard, J. & Jacoby, J. (2010), *Theory Construction and Model-Building Skills*, New York, The Guilford Press.
- Jackson, R. & Georg, S. (2007), *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*, 3^η εκδ., New York, Oxford University Press.
- Jervis, R. (1976), *Perception and Misperception in International Relations*, New Jersey, Princeton University Press.
- Jonassen, D. H. (2006a), «On the Role of Concepts in Learning and Instructional Design», *Educational Technology: Research and Development*, 54(2): 177-196.
- Jonassen, D. H., Beissner, K. & Yacci, M. (1993), *Structural Knowledge*, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates.
- Jonassen, D. H. & Ionas, I. G. (2008), «Designing effective supports for causal reasoning», *Education Tech Research Dev*, 56: 287-308.
- Jupp, V. (2006), *The Sage Dictionary of Social Research Methods*, London, Sage Publications.
- Kam, C. D. & Kinder, D. R. (2012), «Ethnocentrism as a Short-Term Force in the 2008 American Presidential Election», *American Journal of Political Science*, 56(2): 326-340.
- Karpinski, J. (1990), *Causality in Sociological Research*, Netherlands, Kluwer Academic Publishers.
- Klauer, K. J. (1996), «Teaching Inductive Reasoning: Some Theory and Three Experimental Studies», *Learning and Instruction*, 6(1): 37-57.
- Klauer, K. J. (1999), «Fostering higher order reasoning skills: The case of Inductive Reasoning», σσ. 131-156, στο: Hamers, J. H., Van Luit, J. E & Csapó, B. (επιμ.), *Teaching and Learning Thinking Skills*, The Netherlands, Swets & Zeitlinger.
- Kunczik, M. (2016), *Images of Nations and International Public Relations*. 2^η εκδ., New York, Routledge.
- Kurki, M. (2008), *Causation in International Relations*, Cambridge, Cambridge University Press.

- Lamont, M. & Molnar, V. (2002), «The Study of Boundaries in the Social Sciences», *Annual Review of Sociology*, 28(1): 167-195.
- Lebow, R. N. (2014), *Constructing Cause in International Relations*, United Kingdom, Cambridge University Press.
- Lee, C. C., & Yang, J. (1995), «National interest and foreign news: Comparing U.S. and Japanese coverage of a Chinese student movement», *Gazette*, 56: 1-18.
- Lee, C.-C., Pan, Z., Chan, J. M. & So, C. Y. K. (2001), «Through the Eyes of U.S. Media: Banging the Democracy Drum in Hong Kong», *Journal of Communication*, 51(2): 345-365.
- LeVine, R. A. & Cambell, D. T. (1970), «Ethnocentrism and Intergroup Relations», *ERIC*, 1-39.
- Liebes, T. (1992), «Our war/their war: Comparing the intifadeh and the gulf war on U.S. and Israeli television», *Critical Studies in Mass Communication*, 9(1): 44-55
- Mann, L. (1979), *On the trail of a Process*, New York, Grune & Stratton.
- Marini, M. M. & Singer, B. (1988), «Causality in the Social Sciences», *Sociological Methodology*, 18: 347-409.
- Marzano, R. J. (1988), *Dimensions of Thinking: A Framework for Curriculum and Instruction*, Alexandria, VA, The Association for Supervision and Curriculum Development.
- Marzano, R. J. (1992), *A Different Kind of Classroom: Teaching with*, Alexandria, VA, ASCD.
- McPeck, J. E. (2017), *Critical Thinking and Education*, London, Routlege.
- McQuail, D. (2003), *Η θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας για τον 21ο αιώνα*, Αθήνα, εκδ. Καστανιώτης.
- Mejias, U. A. and Vokuev, N.E. (2017), «Disinformation and the media: the case of Russia and Ukraine», *Media, Culture & Society* 39(7): 1027-1042
- Melischek, G. & Seethaler, J. (2008), «Media and International Relations: An Attributional Analysis of In-group and Out-group Perceptions in European Press Coverage of the 2004 Presidential Election», *American Journal of Media Psychology*, 1: 103-124.
- Mialaret, G. (2011), *Περί παιδαγωγικής και εκπαίδευσης*, Αθήνα, εκδ. Gutenberg.
- Mody, B. (2012), «The Potential of Foreign News as International Development Communication», *Nordicom Review*, 33: 45-58.
- Montanero, M. & Lucero, M. (2011), «Causal discourse and the teaching of history. How do teachers explain historical causality? », *Springer Science+Business Media*, 39: 109-136.

Mullen, B., Brown, R. & Smith, C. (1992) «Ingroup bias as a function of salience, relevance, and status: An integration», *European Journal of Social Psychology*, 22: 103-122.

Mylonas, H. & Tudor, M. (2021), «Nationalism: What We Know and What We Still Need to Know», *Annual Review of Political Science*, 24(1): 109-132.

Nohrstedt, S. A. & Ottosen, R. (2001), «Globalization of War News: Challenges for Media Research», σσ. 197-220, στο: Hjarvard, S. (επιμ.), *News in a Globalized Society*, Sweden, Nordicom.

Nossek, H. (2004), «Our news and their news: The role of national identity in the coverage of foreign news», *Journalism*, 5(3): 343-368.

Nye, Jr., J. S. (1999), «Redefining the National Interest», *Foreign Affairs*, 78(4): 22-35.

Ong, N. T. (2018), «Rethinking the Approach to Teaching Causation in the History Classroom», *HSSE online*, 7(2): 50-58.

Prawat, R. S. (1991), «The Value of Ideas: The Immersion Approach to the Development of Thinking», *Educational Researcher*, Mars, 20(2): 3-30.

Price, R. (1995), «A genealogy of the chemical weapons taboo», *International Organization*, 49(1): 73-103.

Resnick, L. B. (1987), «Education and Learning to Think», *Academy Press*.

Ruigrok, N. & Wouter, V. A. (2007), «Global Angling with a Local Angle: How U.S., British, and Dutch Newspapers Frame Global and Local Terrorist Attacks», *Press/Politics*, 12(1): 68-90.

Ryle, G. (1949), *The Concept of Mind*, 6^η εκδ., New York, Barnes & Noble.

Salmon, W. C. (1989), *Four Decades of Scientific Explanation*, Minneapolis, University of Minnesota Press.

Samaras, Ath. N. (2002), «Framing and Frames in International Relations», *Defensor Pacis*, 11: 71-96.

Scheufele, D. A. (1999), «Framing as a Theory of Media Effects», *Journal of Communication*, 49(1): 103-122.

Sherif, M. (1966), *In Common Predicament: Social Psychology of Intergroup Conflict and Cooperation*, New York, Houghton Mifflin.

Shoemaker, P. J., Danielian, L. H. & Brendlinger, N. (1991), «Deviant Acts, Risky Business and U.S. Interests: The Newsworthiness of World Events», *Journalism Quarterly*, 68(4): 781-795.

Shoemaker, P. J. & Reese, S. D. (1996), *Mediating the Message: Theories of Influences on Mass Media Content*, 2^η εκδ., White Plains, NY, Longman.

Slaatta, T. (2001), «Transnational Politics and News Production: Norwegian Correspondents on the Brussels Beat», σσ. 129-147, στο: Hjarvard, S. (επιμ.), *News in a Globalized Society*, Sweden, Nordicom.

Spohn, W. (1983), «Deterministic and probabilistic reasons and causes», *Erkenntnis*, 19(1-3): 371-396.

Sternberg, R. J. (1985), « Teaching Critical Thinking, Part 1: Are We Making Critical Mistakes? » *Phi Delta Kappan*, 67(3): 194-198.

Stets, J. E. (2006), «Identity Theory», σσ. 88-110, στο: Burke, P. J. (επιμ.), *Contemporary Social Psychological Theories*, California, Stanford University Press.

Sumner, W. G. (1906), *Folkways*, Boston, Ginn and Company.

Tang, Z. (2010), «Burgeoning Democracy or Threatening Security? The Ambiguous Voice of the American Press on Taiwan's Independence», *Critical Sociology*, 37(6): 837-852.

Tatum, D. S. (2018), «Discourse, genealogy and methods of text selection in international relations», *Cambridge Review of International Affairs*, 1-21.

Taylor, D. M., Jaggi, V. (1974), «Ethnocentrism and causal attribution in a South Indian context», *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 5: 162-71

Van Evera, S. (2000), *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της πολιτικής επιστήμης*, 6^η εκδ., Αθήνα, εκδ. Ποιότητα.

Van Ginneken, J. (1998), *Understanding Global News*, London, Sage Publications.

Vosniadou, S. & Schommer, M. (1988), «Explanatory Analogies Can Help Children Acquire Information from Expository Text», *Journal of Educational Psychology*, 80(4): 524-536.

Vucetic, S. (2011), «Genealogy as a research tool in International Relations», *Review of International Studies*, 37(3): 1295-1312.

Waltz, K. N. (1979), *Theory of International Politics*, Massachusetts, Addison-Wesley.

Wanta, W., Golan, G. & Lee, C. (2004), «Agenda Setting and International News: Media Influence on Public Perceptions of Foreign Nations», *Journal and Mass Communication Quarterly*, 81(2): 364-377.

Wanta, W., Golan, G. & Lee, C. (2004) «Agenda Setting and International News: Media Influence on Public Perception», *Journalism and Mass Communication Quarterly*, 81(2): 364-377.

Weldes, J. (1996), «Constructing National Interests», *European Journal of International Relations*, 2(3): 275-318.

Wimmer, A. (2019), «Why Nationalism Works. And Why It Isn't Going Away», *Foreign Affairs*, March/April.

Zimmerman, C. (2000), «The Development of Scientific Reasoning Skills», *Developmental Review*, 20: 99-149.

Διαδικτυακές πηγές

Barry E (2014) Russia blocks web content amid tension over Ukraine. The New York Times, 13 March. Διαθέσιμο στο: <http://www.nytimes.com/2014/03/14/world/europe/russia-blocks-webcontent-amid-tension-over-ukraine.html> (πρόσβαση 19 Δεκεμβρίου 2021).

Δημοκρατία 13/06/2018. «Βόρεια Μακεδονία»: Το όνομα που χαρίζουμε στα Σκόπια! Διαθέσιμο στο: <https://www.dimokratia.gr/ellada/355488/voreia-makedonia-to-onoma-poy-charizoyme-sta-skopia/> (πρόσβαση 28 Δεκεμβρίου 2021).

Εφημερίδα Τα Νέα. 9/4/1999. «Σκέψεις για τη ΝΑΤΟϊκή επίθεση». Διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/1999/04/09/opinions/skepseis-gia-ti-natoiki-epithesi/> (πρόσβαση 28 Δεκεμβρίου 2021).

Gladstone R. (2021). Russia Blocks U.N. Move to Treat Climate as Security Threat. The New York Times, 13 December. Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2021/12/13/world/americas/un-climate-change-russia.html> (πρόσβαση 19 Δεκεμβρίου 2021)

Kramer A. & Erlanger S. (2021). Russia Lays Out Demands for a Sweeping New Security Deal With NATO. The New York Times, 19 December. Διαθέσιμο στο : www.nytimes.com/2021/12/17/world/europe/russia-nato-security-deal.html (Πρόσβαση 19 Δεκεμβρίου 2021)

Πρακτικά Βουλής ΙΖ' Περίοδος Προεδρευόμενης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, Σύνοδος Δ' Συνεδρίαση ΕΒ' Παρασκευή 25 Ιανουαρίου 2019. Βουλή των Ελλήνων. Διαθέσιμο στο: <https://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias?search=on&SessionPeriod=14816703-4628-4f22-8678-a96c009f2be6&pageNo=8> (πρόσβαση 28 Δεκεμβρίου 2021)

Turner, F. J., 1893. The Significance of the Frontier in American History. Chicago, Annual Report of the American Historical Association. Διαθέσιμο στο <http://nationalhumanitiescenter.org/pds/gilded/empire/text1/turner.pdf> (πρόσβαση 28 Δεκεμβρίου 2021).

Troianovski A. (2021) On Putin's Strategic Chessboard, a Series of Destabilizing Moves. The New York Times, 19 November. Διαθέσιμο στο: <https://www.nytimes.com/2021/11/19/world/europe/russia-putin-belarus-ukraine.html> (πρόσβαση 19 Δεκεμβρίου 2021).